BIBLIOTECA NAZ.
Vittorio Emanuele III
XVII
A
68
NAPOLI

XVII
A
68

~~74~~
~~A~~
5T

Digitized by Google

[illegible]

HIERONYMI
CARDANI,
Mediolanenſis,
PROXENETA,
Seu
De Prudentia
[redacted] ciuili [redacted]
[redacted] Liber; [redacted]
Recens in lucem
protractus: vel è
tenebris erutus.
[redacted]
Lugd. Bat.
Ex Officina ELZEVIRIANA
Anno cIↃIↃcxxv

Digitized by Google

[redacted]

[redacted] *Illuſtriſſimo Domino,* [redacted]

D. CAROLO FAYO,

BARONI D'ESPESSES.

Chriſtianiſsimi Regis in ſanctiore conſiſtorio Conſiliario,

& eiuſdem in fœderatâ Belgicâ Legato.

VERE dixit, quicunque is demum fuit, qui virtutem premi quidem poſſe, opprimi non poſſe, pronunciavit. Hoc enim ut in multis alijs quotidie experimur, ſic etiam nuperrime in HIERONYMI CARDANI opere quodam veriſſimum eſſe deprehendimus. Quum enim

ſummus ille vir, ultimis vitæ ſuæ temporibus pulcherrimum tractatum conſcripſiſſet, quem PROXENETAM Græcanico vocabulo nuncupat; tam infelicis tamen ſortis ille liber fuit, ut multis annis poſt ejus mortem ignoratus, & pæne a blattis tineiſque corroſus, ac tantum non pulvere obrutus, imo ſepultus jacuerit. Nos itaque, quum unicum ejus voluminis exemplar (ſatis negligenter tamen deſcriptum) neſcio quo fato nacti eſſemus, lucem tam pulcro fœtui, jam anhelanti, & animam propemodum agenti, invidere noluimus: ſed auxiliarem manum ei quanta potui-

potuimus cura porrigentes, ita ipſum in lucem protraximus, ut reliquis ejuſdem autoris operibus accenſeri jure merito poſſit. Liber enim hic talis eſt, ut cujuſcunque generis hominibus utiliſſimum, medicis neceſſarium (præſertim Italis: patriæ enim ſuæ moribus potiſſimum accommodare ſeſe voluit) reliquis haudquaquam injucundum, nullis ſane pœnitendum, quam malis, futurum, pro exploratiſſimo habeamus. Inſtitutum enim autoris fuiſſe videtur hoc tractatu medicos, atque adeo omnes viros literatos, armis neceſſarijs inſtruere, quibus plebis ſuperbæ barbaræq; cal-

lidis aſtibus reſiſtere, ſed nobiliori arte, poſſint; ne capi aut derideri ſe ab ijs præcipue hominibus patiantur, qui viros Muſis deditos ceu Pædagogos inſectantur; eoſque odioſo ac triviali vocabulo Pedantes appellant: quum ipſi, non literis ſolum ſed omni virtuti inimiciſſimi mortales, non bardos ſe tantum, ſed dum Pædagogi aut Pedantes audire nolunt. Quadrupedantes (ut eos non illepide nominari à quodam nuper intelleximus) dicendos ſe eſſe declarent. Hujuſcemodi igitur monſtra, ſuæ ſapientiæ, veræ virtutis contemtrici, tamquam malo ſuo fato, aut potius fatuo ingenio relin-

relinquens; viros doctos cautiores reddere conatus fuit PARARIO hoc ſuo, ſeu PROXENETA Cardanus noſter: cui alium titulum DE PRVDENTIA CIVILI adjunximus, (quâ voce paſſim in hoc opere utitur:) qui titulus quam prope ad inſtitutum autoris accedat, ex contextu ſatis liquet; tum præſertim ex eo quod Titum Pomponium Atticum quaſi exemplar Prudentiæ civilis laudet. DE CALLIDITATE vero, aut ASTVTIA, vel VERSVTIA, vel ARS FALLENDI, CAVENDIQVE, & DE SOLERTIA, vel DE CONVERSATIONE CI-

Epistola vili, vel Ars Bene et Civiliter Vivendi, tituli ſunt, qui aut non placuerunt, aut in mentem ipſi non venerunt: & De Sapientia, liber ejuſdem autoris, plane ab hoc diverſus eſt; quod ij quorum manibus hodie teritur ille tractatus, facile deprehendent: Officiorum autem nomen quadrare ei neutiquam poſſe, pluribus locis ipſe Cardanus oſtendit. Porro elaboratiſſimum hoc & abſolutiſſimum opus, quod ut ultima ſua ſenectute, ita & maturiſſimo judicio elimatum nobis dedit, nulli alij dedicare, quam Tuæ Excellentiæ, utpote ſub-

actiſ-

actiſſimi judicij, voluimus. Quod ſi Tu, non aliter à nobis in lucē protractum, quam à Iove Bacchum è matris utero exſciſſum fabulantur poëtæ, benevolentiæ tuæ femore, aut fervore (ut ita loquamur) fovere pergas, vegetum & robuſtum, imo æternum, fore cōfidimus. Ejuſcemodi enim volumen hoc eſſe comperietur penitius rimanti, & identidem diligenter attenteque relegenti, ut in ſingulis periodis ſententiæ imo oraculi inſtar quippiam ſe oblaturum ſit. Præterquam enim quod medicis, ac literatis viris præcipue deſtinatum ſit, prodeſſe tamen eo cujuſcunque generis

hominibus voluiſſe ſe autor paſſim pronunciat: &, quod plus eſt, (quum eadem ſit ratio patrisfamilias in domo, & Regis in civitate,) viri Politici, magiſtratus, ac Reipublicæ ſummi moderatores imo & Principes, quam plurima in eo reperturi ſunt, quæ ipſis ac patriæ ſuę prodeſſe queant. Hoc ipſum enim quamtumvis interdum præ modeſtia diſſimulet autor, ex contextu & ſerie operis totius, ac præſertim Peroratione, colligi facile poteſt. Quocirca librum hunc nullibi tutius commodiuſque, quam apud T. E. eique ſimiles deponere nos poſſe videntes, noſtrum Reipublicæ,

publicæ commodandæ ſtudium, talibus non ingratum aut inutile futurum ſperamus. Vale ipſis Kalendis Septemb. CIↄ Iↄ C XXVII.

T. E. *addictiſſimi*

BONAVENTVRA
&
AARAHAMVS ELZEVIRII.

TYPO-

Typographus Lectori benevolo s.p.d.

Hieronymi Cardani *poſthumum hunc fœtum (prelo enim commiſſum umquam antehac fuiſſe, non intellexi) è manuſcripto exemplari transſcriptum, diutius premere noluimus. Sed in transſcribendo, quantumvis id volumen non inelegantibus characteribus exaratum videretur, tot tamen illud compendioſis notis, quas Abbreviaturas vocant (quarum ſe inimiciſsimum fuiſſe, Cardanus hoc libro plus quam ſemel declarat) fœdatum, nec non tot vitijs ab amanuenſis negligentia pronatis ſcatere deprehendimus, ut plus quam mille locis divinandum nobis fuerit, antequam verum ſenſum reperire potuerimus. Quum enim manifeſto appareat, opus hoc* De Prv-

DENTIA

DENTIA CIVILI, *ſeu* PROXENETÆ, *a Cardano jam ſene dictatum fuiſſe (ſcripſiſſe autem eum hæc propria manu vix credibile eſt;) hoc exemplar ab imperitiſſimo ſcriba exceptum, & plerunque non intellectum fuiſſe, luce meridiana clarius eſt. Itaque neceſſarium fuit, ubi res liquida erat, pro corrupta voce meliorem ſubſtituere; interdum verbũ unum aut alterum, his notis* [ ] *incluſum textui inſerere; ut partim amanuenſis imperitia aut vecordia obviam iremus, partim breviloquentiæ autoris lucem aliquam daremus. Nam (ut verum fateamur,) quamvis exſcriptor voces plurimas omiſerit aut breves, aut non recte intellectas; tamen, quum decrepita ætate hoc opus ab autore conceptum ac dictatum fuerit, hiulcam ſæpe, ſcabram, ac nimis Laconicam, imo divulſam orationem eſſe, neceſſarium fuit: cujus*
dul-

dulcedo non ſucculentarum uvarum, ſed paſſarum potius, ſaporem, acrimoniæ cuidam permiſtum refert. Oracula enim quum ſint pleraque hujus operis ſententiæ, non tam connexionem Grãmaticam affectavit autor; quam ut aculeos quoſdam menti noſtræ infixos relinqueret, ſatagere voluit. Huic tamen rei occurimus, inſertis interdum aliquot, ut diximus, vocibus: quas tamen omittere poſſunt legentes; conarique (ſi Sphyngem habeant, aut acumen illud, quod nobis defuit) meliori, & magis appoſita voce ſubſtituta, ſenſum commodiorem, ſi poſſint, reddere. Oedopi enim acutam promtitudinem ſæpe deſideravimus: & interdum, ſed rariſſime, quum ſenſum vix ullum eruere poſſemus, [&c.] addidimus. Tot tamen ac tantæ ſalebræ deterrere te, Benevole Lector, a lectione hujus libri nequaquam

quam debent. Vere enim de eo, quod de Heracliti operibus dicebat Ariſtoteles, pronunciare poſſumus: Bona eſſe quæ intelleximus; ſperare etiam talia eſſe, quæ non intelleximus. De inſtituto operis in præcedenti Epiſtola ſatis diximus: & ipſe autor paſſim declarat libri hujus propoſitum eſſe, omnibus prodeſſe; etſi nec omnibus communis eſſe debeat. Nam, ut idem nos bene monet, quibuſdam pro ſica, aliјs pro veneno eſſet. Verum (addit) bonis bona ſunt omnia, quum animus æquus eſt. Eique tam diligenter intendendum eſſe dicit, ſtudio & opere, quanta cum induſtria conſcriptus eſt. Adhæc, ut alibi inquit, ſimulatio ferme caput hujus inſtituti eſt: hominemque inſtituere propoſitum eſt, prorſus commodis ſui viventem; qui dolum dolo, technam techna (ne quid gravius addam) opponere poſſit. Breviter,

viter, Propoſitum hujus libri eſt, hominem quantum fieri poteſt, ab exterioribus damnis reſtituere, aut immunem reddere. Plura non addo. Sin autem nec hæc ſufficiant, ſequentem Capitum tabulam, ab autore ipſo Operi præfixam lege. Vale itaque, benevole Lector, & theſaurum hunc, diu occultatum, ſordere iterum, aut pulvere tegi, oblivioniſque tenebris involvi, ne patiaris.

TABVLA,

Seriem Sectionum & Capitum hujus libri proponens.

VNIVERSALIS INSTITVTIO.

1 Cauſa ſcribendi hoc opus, & nominis: tum generalia præcepta. pag. 1.
2. Ordo hujus libri: & de ordine multa. 19.
3. Opus hoc propter quos factum. 29.
4. Dubitationes quædam: & an divinatio utilis? 31.
5. Fortunam in humanis rebus plurimum poſſe. 38.
6. Hominis natura, ac mores. Et de cauſis noſtrarum civilium calamitatum. 40.

QVIBVS NON OPVS SIT HOC LIBRO.

7. Qui finem quærunt, quem habere non poſſunt. 53.
8. Qui finem quærunt, quem habere nolunt. 54.

9. Qui

9. *Qui rem noxiam aut omnino turpem quærunt.* 56.
10. *Qui aliena a profeſsione quærunt.* 60.
11. *Qui ea quærunt quæ retinere nequeunt.* ibid.
12. *De ineptis hominibus, & actionibus.* 61.

PRÆCEPTA COMMVNIA.

13. *Neceſſarium eſſe ut ſciamus finem, quem volumus.* 63.
14. *De duplici fine in hac vita.* 64.
15. *De ſummo bono in civili vita.* 66.
16. *Animum eſſe virtute inſtruendum.* 72.
17. *De temporis compendio.* 75.
18. *Locum tutum ad habitandum, eſſe eligendum.* 78.
19. *Ferenda eſſe multa in hac vita.* 80.
20. *Actionum & verborum diviſio.* 82.
21. *De virtutibus extra nos.* 83.
22. *De ſolertia.* 85.
23. *De moribus.* 88.
24. *De comitate.* 94.
25. *De exiſtimatione retinenda.* 96.
26. *Quæ vitanda.* 99.
27. *Mala occultanda.* 107.
28. *Mala verbis mollienda.* 110.
29. *Sermonem brevem eſſe debere.* 111.
30. *De juramento.* 121.
31. *Silentij laus.* 123.
32. *Lentum in deliberando eſſe oportere.* 128.
33. *Hominum mores ſcire convenit.* 130.
34. *Potentium de rebus opinionem ſcitu eſſe neceſſariam.* 132.

35. *Cognoſcere qua in urbe aguntur.* 135.
36. *De præparatione. Ubi de modis parandi opes.* 136.
37. *Familia.* 142.
38. *Res domeſtica, & ejus conſervatio.* 155.
39. *Oeconomica diſtributio, & præcepta.* 176.
40. *Societas & converſatio: & de Officio & Pietate.* 199.
41. *Amici.* 212.
42. *Occaſio.* 217.

SINGVLORVM TRACTATIO GENERALIS.

43. *Quomodo animi & corporis firmitas ſervetur.* 218.
44. *Quot modis homines in officio contineantur: & de beneficiis collocandis: Veneratio quid.* 221.
45. *Scientia animi.* 224.
46. *Homines ſinguli quibus capi ſoleant.* 241.
47. *Homines ſinguli quomodo ad amicitiam allicìantur.* 242.
48. *Tentandi homines ante neceſſitatem.* 244.
49. *Quæ in eo quod quæritur ſint conſideranda.* ibid.
50. *Cum quo negotium ſit, advertendum.* 247.
51. *Metiendas eſſe proprias vires ante omne negotium; & quomodo.* 248.

GENE-

GENERALES MODI SPECIALITER DECLARATI.

52. *De ſimulatione.* 252.
53. *De diſsimulatione.* 259.
54. *De perſuaſione: ubi de dilemmate.* 261.
55. *De vi.* 295.
56. *De natura.* 299.
57. *De tempore.* 300.
58. *Scientia rerum, morum, ac potentiæ.* 302.
59. *De decore.* 304.
60. *De executione.* 308.
61. *Verbis pluribus quando uti liceat.* 312.
62. *De dolo dignoſcendo.* 313.
63. *Captatores quomodo eludendi.* 317.
64. *Quando a conventis diſcedendum.* 327.
65. *Proxeneta.* 329.
66. *Proxeneta quomodo in amicitiam alliciatur.* 330.
67. *Proxenetæ uſus.* 334.
68. *Quomodo cum tanta improbitate hominum converſatio ſtare poſsit.* 337.
69. *De his quæ definiri non poſſunt, nec habent caput proprium.* 343.
70. *Hiſtoriam rerum præteritarum multum prodeſſe & ad ferendum, & ad deliberandum, & ad exequendum.* 346.
71. *Res magna quomodo per Proxenetam tractanda; & de quodam alio nobiliore genere.* 350.
72. *Res periculoſa quomodo tractanda.* 356.

73. Do-

73. *Domeſticorum ſollicitatio, & cautio.* 358.
74. *Quomodo homines ad magna pericula inducantur.* 384.
75. *Verborum vis.* 390.

SPECIALIS AGENDORVM EXERCITATIO.

76. *Homines quomodo captandi, juxta conditionem uniuſcujuſque.* 394.
77. *Amicorum uſus, & familiaritas.* 398.
78. *De negotiatione cum amicis, magiſtratibus: & abſolutione impetranda.* 402.
79. *De amicorum vitijs.* 407.
80. *Vbi amicus tuo periculo erret.* 418.
81. *De converſatione cum Principibus.* 420.
82. *De calumnia apud Principes abolenda.* 438.
83. *De ſervitute Principum.* 442.
84. *Vbi te a Principis ſervitute ſubduxeris.* 448.
85. *Vbi manendum ſit in patria cum periculo.* 450.
86. *De itinere.* 454.
87. *De habitatione extra patriam.* 458.
88. *De procuratore in patria relinquendo.* 470.
89. *De hoſpitalitate.* 472.
90. *De exiſtimatione civili.* 479.
91. *De captanda autoritate vel exiſtimatione apud populum.* 488.

92. AI-

92. *Artificum præcepta ſpecialia.* 501.
93. *Vbi fortuna votis adverſetur, quid agendum.* 537.
94. *Vbi cum impari colluctari neceſſe ſit.* 539.
95. *Similibus præceptis, in diverſis caſibus uti oportere: Vnde ex aliįs capitibus petenda eſſe auxilia.* 543.
96. *Errores quomodo corrigendi.* 546.
97. *De conſilio, & officio non numerata pecunia.* 552.
98. *De negotiatione cum minimis.* 558.
99. *De negotiatione cum incognitis.* 560.
100. *De communi ſermone, laudeque propria, & ſuorum; & ſcommatibus.* 563.
101. *De epiſtolis conſcribendis.* 587.
102. *De dolo ac ſeductione.* 595.
103. *De eripiendo ab invitis.* 601.
104. *De æmulis.* 604.
105. *De delatoribus.* 622.
106. *De inſidįs: ubi de exploratore.* 623.
107. *De invidia abolenda.* 635.
108. *De contemtu & irriſione.* 637.
109. *De calumnia apud populum eradicanda.* 640.
110. *De contentione.* 657.
111. *De injuria accepta.* 659.
112. *De judicio.* 665.
113. *De hoſtibus, ubi de reconciliatione.* 673.
114. *De inimico exitiali.* 674.
115. *De ultione.* 676.
116. *Vbi in arbitrio ſis negotiatoris.* 679

117. *Vbi omnia tibi ſint adverſa. & de mœrore.* 681.
118. *De his qui gravibus vitÿs obſtricti ſunt.* 686.
119. *De filiorum cura.* 690.

DE DVBIIS.

120. *Quum duæ conditiones ſimul repugnantes proponuntur.* 698.
121. *De contrarÿs indicationibus.* 699.
122. *Opes an honor præferenda.* 706.
123. *De gloria.* 708.
124. *Quæſita circa gloriam.* 712.
125. *Quantum decipiamur circa finem.* 714.

DE HIS QVÆ SVNT SVPRA INSTITVTVM.

126. *De παραδοξοποιοῖς, & faſcino.* 717.
127. *De axiomatibus.* 722.
128. *De Genÿs, Fato, Aſtrologia, & Fortuna.* 731.
129. De *Divina natura.* 738.
130. *Exempla.* 740.
131. *De vita ſenum, quaſi exemplari.* 752.
132. *Peroratio.* 758.

DE

EPIGRAMMA
DE
HIERONYMO CARDANO.

Spiritus hunc proprius verſat, præcordia raris
Dotibus extollit, ſidera clara movet.
Neſcio quid dicam, mirabor: nil latet iſtum;
Quam legiſſe putes ſcribere plura ſolet.

HIERO-

HIERONYMI CARDANI, MEDIOLANENSIS, MEDICI, ΠΡΟΞΕΝΗΤῊΣ, *SEV* DE PRVDENTIA CIVILI *LIBER.*

CAPVT I.

Cauſa ſcribendi hoc opus, & nominis; tum generalia præcepta.

QVVM homo animal ſit natura gregarium, (appellamus id in illo ciuile) non ſolum aliorum obſequio potentiam ſuam auget, verum opus habet. Solus enim vel ab ipſo ortu (ut Ariſtoteles inquit) alieno auxilio indiget, quia ſibi non

ſufficit. Cum alia animalia gregaria ſocietate juventur, atque gaudeant; ipſe homo ægrè ſolus, etiam viribus & ætate florens, vitam ducit; ut ſocietate opus habeat. Cum ergo ſolus, propemodum nullus ſit, tantum valet & poteſt, quantum aliorum auxilio fretus atque munitus eſt. Ea autem poteſtas multis modis paratur: hereditario jure, lege, vi quadam, conjuratione, ſocietate, conſanguineis, amicis, ſociis, opibus, atque potentia, opinione hominum vulgari vel probitatis vel ſapientiæ vel religionis, tum clientibus, & patrocinio, multiſque aliis cauſis, quas enumerare longum eſſet. Atque in his plurimum poſſe dicimus, eos qui plurimos habent fautores, atque potentes; & qui diligunt eum valdè: ipſe vero ſapiens, ac prudens, & utiq; efficax, nec adeo vehemens hoſtis. Perſæpe enim, cum omnia alia adſint, hoſtis potens cuncta evertit. Porro omnia hæc aut nobis adſunt, aut comparantur. Et quibus adſunt, indigent ſolùm ut uti eis norint;

rint; alijs neceſſe eſt, ut parent, & ut uti didicerint. Duplex labor. Ea igitur actione & parantur & exercentur. Cum vero corporis perfectio forma ſit, formę autem operatio; harum duarũ partium vis tota in operatione, atque ea erga homines, conſiſtet. Oportet ergo dividere totam hanc rationem; in ea quæ ſupponuntur, ut ſunt regnum, potentia, conſanguinei, ſonticus morbus; & quæ parantur, ut amici, opes, authoritas: quæ etſi habeantur perſæpe, plurimum tamen ſunt in arbitrio caſus, & omnium horum vſura. Iam vero, ut omnia facilius intelligantur, finem ipſum proponere oportet. Hic finis eſt bene beateque vivere. Quodſi illum adipiſci ſine opibus, amicis, potentia atque huiuſmodi liceret, utique non ſolum melius eſſet, quam cum his, ſed prope divinum. namque hoc ipſo cæleſtes præferuntur longe nobis, quod nullis indigeant ad bene beateque vivendum. At conditio noſtra etſi hujuſmodi ſit, ut in adipiſcendo hæc, &

in eorum uſu, multa incommoda patiatur; multo tamen minus malum eſt, finem cum his conſequi, quam ſine illo, inertem & ſordidam vitam ducere. At Philoſophi, maxime Stoïci, conati ſunt quod Diis conveniebat, hominibus tribuere. Qua in parte dum admirabiles videri ſe putant; & falſi, quod ipſi alio more vivant, quam doceant; & inanes, quod facta verbis non reſpondeant; & impij, quod ea quæ Deorum ſunt, mortalibus adſcribant, deprehenduntur. Propoſitum igitur eſt, bene beateque vivere ſecundum conditionem & actionem, ut his quæ habemus, recte utamur; & eorum quæ non habemus, & tamen haberi poſſunt, partem illam, ſi ea opus eſſe duxerimus, adipiſcamur. Iam ergo finis unus eſt, genere, ſpecie; at valde differens: quippe regis, pauperis, juvenis, valde ſenis, ſani & morboſi. Multa vero circa hæc contingunt dubia: veluti primum, an præſtet parare, aut non parare? ſecundum, an neceſſaria ſit affectuum imminutio, poſt-

poſtquam felicitas, etiam juxta Epicurum, eſt repoſita in indolentia. Hanc ergo libenter in indolentia non ſolum præſentium repoſuerim, ſed etiam præteritorum, & futurorum. Vt feliciter vivere, ſit, nullis indigere, nec memoria præteritorum torqueri, & ſecure vivere. An ergo valde utilis ſit quædam durities animi, adverſus calamitates? Videtur autem neceſſarium id omnibus miſeris, ut poſtquam non poſſint quod velint, velint quod poſſint. Tertium, an oblæſis, veluti ſenibus, felicitas contingere poſſit? Quartum vero erit circa rerum diviſionem: Quintum circa ordinem. Eſt & unum Caput valde neceſſarium in hac tractatione, ſcire quid ſit omittendum aut cognoſcendum. Multitudo enim confuſionem parit; paucitas impedit, ne omnia apprehendamus. Porro de huiuſmodi partibus, ſcilicet de animo confirmando, de parandis opibus, de miſerorum conditione, alibi tractatum eſt: ut abunde ſit. ACTIONES HOMINVM hic do-

cuiſſe, VT AD CIVILEM PERTINENT CONVERSATIONEM: ſcilicet ut potentiam, gloriam, laudem, amicos, ſecuritatemque comparemus; & ut fruamur his, quæ nobis fortuna dederit. Cæterum ut in his quæ diximus, recte verſemur, adhibenda eſt ratio ex parte conditionis noſtræ, & illorum cum quibus negotium eſt; tum temporis, loci, quantitatis, modi, & reliquorum omnium, quorum menſura eſt decor & honeſtum. Etenim meta neceſſariorum eſt, ad vitam honeſte ducendam. Hæc autem omnia conſtituta ſunt in ſolidis bonis; ſapientia, incolumitate, filiis, ætate, opibus, honoribus, amicis, potentia, ſecuritate, ut contra, inania, importuna ultio, alea, ſcorta, luxus, & talia; quæ numerum certum non habent, quum bona ſint definita. Eſt autem exuberans felicitas, quum quis abunde bonis fruitur; & imperfecta, quum quantum ſatis eſt; & pro conditione, velut ſenis, cæci, ſervi, procul à patria, inter barbaros degentis.

Harum

Harum omnium una ratio eſt. Duarum reliquarum (ſunt enim omnes quinque) altera ſub eiſdem regulis propemodum continetur, ſed abſurda & deteſtabilis eſt; velut aleatorum, lenonum, paraſitorum; deteſtabilior ſicariorum: altera etiam ab his præceptis eſt aliena, qualis Philoſophorum. Rurſus quum uſus ipſe omnium in duobus conſiſtat, ſcilicet ſcientia & executione; SCIENTIA omnis ad duo capita reducitur: EST, NON EST. Unde divinare in ſingulis non arduum eſſet, niſi obſtaret multitudo quæſitorum ad finem neceſſariorum. Velut, an obſidenda urbs? Primum, an ſuſcipiendæ inimicitiæ? &, ſi ſuſcipiendæ, an ſimul bellum gerendum? &, ſi bellum gerendum, an per incurſiones, an toto cum exercitu? &, ſi toto cum exercitu, an expectandus hoſtis, an regionem ingredi melius ſit? atque mille hujuſmodi. Peccatur ergo, vel quia non omnia aſſumimus ad diviſionem, vel non colligimus omnia poſt diviſionem, aut in deliberando in

aliquo erramus: & maxime circa tempus, locum, modum, atque menſuram. Contra ille optimè egerit, qui rem ad pauca redegerit, ſimulq; cuncta collegerit, & circa ſingula rectè deliberaverit. At vero alterum caput eſt EXECUTIO: quæ juxta conditionem eorum cum quibus agendum eſt, variatur. Principum nempe, nobilium, ſacerdotum, populi, ſenum, juvenum, legum, conſuetudinum, & (quod maximum eſt) inimicorum, & eorũ qui non perſuadentur, aut opinione, aut feritate, aut odio; ut neſcias unde rationem invenire debeas, aut inchoare ſermonem. Omnino vero abſurdum fuerit, credere artem eſſe conſervandæ ſanitatis, & depellendi morbi, & navigandi, (quæ certum non habent exitum, & quaſi ſunt in Fortunæ arbitrio, aut Naturæ;) & ubi conſilio res agitur, faciendæ veſtis ad amuſſim corpori convenientis; non eſſe vero artem bene vivendi & civiliter, cum ipſa civitas tota ratione atque conſilio gubernetur; Eam itaque rationem

nem & artem quum alterius auxilio melius exercere & adiuvare liceat; eumque qui id poſſit προξενητὴν appellare ſoleant, merito huic libro nomen PROXENETÆ impoſuimus. Nam etſi hujuſmodi hominem varijs nominibus vocari in uſu ſit, ut in via itineris ducem, ubi nihil agat, ſed ſolum doceat; conſultorem in magnis rebus; qui ſine pretio nos juvat, amicum; in turpibus cauſis, lenonem; Proxenetam tamen dicimus, quod eum, qui id proprie agit, & pluribus in cauſis hoc officio fungitur, ſic vocemus. Quantum vero proſit hoc ſtudium, ex eo conjicere licet, quod in omnibus negotijs pari viri fortuna conditioneque, alij feliciſſimi & glorioſi evadũt; alij obſcuriſſimi, ſordidi atque infeliciſſimi. Conſtat igitur, in horũ cogitationibus atque vi agendi repoſitam fuiſſe utramque ſortem, & bonam & malam, (ſeu utrumque ſtatum, altum & imum) aliorum, & mediocrem. Plurimum tamen poteſt in hujuſmodi, natura, etiamſi ad artem compare-

tur. Sed velut in Muſica & Medicina plus poteſt abſoluta ars cum mediocri natura; quam excellens natura cum mediocri arte. Eſt enim natura potentiæ ſimilis, ars vero actui. Quapropter quantavis brevitas, ſtudio & promtitudine adiuta, propter occaſiones, utilior eſt ad actiones abſoluta tractatione. Quã tamen ut legas, & in ea exercearis, laudo. Porro, ut dixi, principium tractationis atq; cognitionis eſt ordo. Ordo autem ex ſeparatione oritur. Separatio igitur principium eſt operationis, cognitionis atque ſcientiæ morum uniuſcujuſque. Qui quærit confuſionem, omnino malus eſt, aut ſtultus. Qui quærit diſtinctionem, veritatis amator eſt. Non eſt autem prorſus probitatis ſignum, veritatis amor; (nam & latrones cupiunt ſcire, an capti pecunias habeant) ſed ſimplicior veritatis amor. Recte invexit Anaxagoras (neſcio an ad hũc finem) mentem illam quæ perpetuo ſegregat ac ſeparat. Hoc ipſo probos ab improbis dignoſcere licet. Perverſe occidi-

ciditur, quiſquis multis de cauſis non una occiditur. Sed multæ cauſæ animum malum oſtendere poſſunt: factum non debet ita diſtorqueri. Propterea ſapiens hoc ipſo ſigno perverſitatem hominum deprehendet: item in diſputationibus & in libris, cōfuſio argumentum ſemper eſt improbitatis, maxime ubi de utili tractatur; aut imperitiæ, ubi indifferens eſt argumentum. Porro confuſionis multi ſunt modi: permutatio, obſcuritas, inſinuatio, exclamatio, iracundia, ſimulatio, prætextus Reipublicæ periculi: non convenientium, non verorum commemoratio, loquacitas: impedire reſpondentem, deterrere defenſores, adverſus religionem inanis ſuſpicio: plurimorum teſtium vel improborum vel non ad rem facientium exhibitio, inſtantiæ judicij: ſed nihil manifeſtius, quam cum ex pluribus calumnijs diverſorum generum conantur unum efficere crimen exitiale. Confuſio denique ad quinque capita redigitur, tractationem aut verba

ba majora re ipſa; defenſionis perturbationem, qualiſcunque ſit; corrupta teſtimonia, & ſimulationem ſuſpirijs, gemitu, lugubri amictu, occlamationibus. Memineris quoque conditionis noſtræ, quæ undique anguſtis concluſa eſt ſpatijs. Si felicitatem requiris, cohæret miſeriæ; ſi ſpatia vitæ, mors, non ſolum ſenecta, infantiæ jungitur; ſi ſtatum, humiliores & infirmior cæteris animalibus, imo plantis. Propterea velis quæ poſſis; & moderare cupiditatem, & adverſa fer. Nullus mortalium ſenectutem ſine magnis incommodis tulit. Valeat Cato Senior: nonne & is filium amiſit juvenem, ut infantem ſuperſtitem ſolum reliquerit? Ita eſſe, non eſſe, velle, nolle, invicem junguntur. Quid aſſequi poſſe ſperas, aut qua ratione, quum neſcis quid tractes? Etſi nil aliud eſſet incommodi, exiguo bono quam magna mala permutas, imo accerſis! Singula ætas tot experimenta adfert, ut non opus ſit exemplo. Vt ergo non confundaris, etiam abſque dolo con-

confuſio irrrepit, ignorantia, celeritate, negotiorum multitudine: ubi Ordo non niſi induſtria habetur. Omnia itaque non ſolum apud miniſtros, ſed etiam apud te ipſum ad conſuetudinē ſunt redigenda; velut veſtes, claves, ſupellex, certis ſemper locis collocandæ. Negotia horis (hoc vulgatum eſt) imo ſtatis diebus perpetuo exequenda: Si quid omittatur ex conſuetudine, literis mandandum, ne vel obliviſcaris, vel impeditum detineas animum: quem perpetuo purum, ad majora & non expectata, maxime ob ſycophantas, habere oportet: Scire etjam quid maxime devitare oporteat: ejuſmodi eſt mors, non ſolum præſens, ſed quæcunque vitam breviorem efficiunt. Quid enim intereſt ſeu vitam præſcindas cum parum jam ſupereſt, ſeu multo ante: niſi quod in hoc latet te jactura; quæ quanto magis ignota eſt, eo gravius & inconſideratius peccare ſoles. Atque hoc in juvene: in ſene autem deſcendentium vita & ſalus potior eſt

ut-

utcunque; quo magis poſteritati conſulere poſſis. Proxima huic jactura temporis eſt: quandoquidem id ſolum vivimus, quo operamur: Nam perpetuo dormienti quid intereſt ſeu poſt diem, ſeu poſt mille annos pereas? Tertio loco habenda eſt libertas, cum vita & virtus in opere ipſo conſtet. Duorum vero quæ ſequuntur, incolumitatis ſcilicet atque virtutis, non una eſt certa ratio: ſed illud præponendum, quod, ſi pereat, longius affert detrimentum: velut Virtuti ſurditatem, claudicationem, imperitiam magis fugiendam dico. Poſt ſunt opes & gloria; de quibus ſuo loco dicendum erit, eſt enim longa diſſertatio. Vltimo loco ſunt amici criticis viris etiam propriæ ſaluti præpoſiti. Sed nos trita ſequimur, non imaginata ſolum. Conandum eſt autem, ut non ſolum, quemadmodum diximus, omnia ad duo cogitatione deducas; ſed ut ita expedias, ut ad contrariorum ſeu oppoſitorum neceſſitatem perducas, & verbo noveris explicare. Solet enim bre-

brevitas ſermonis multa commoda afferre; & maxime quum negocium eſt cum prudentibus aut peritis negocii vel uſu. nam ad ſervos, & ancillas, & ſtupidos, forſan conciſa brevitas inutilis erit: ad eos autem qui intelligere poſſunt, multis ſenſibus, paucis verbis coactis, majore impetu animum percellit, lucem affert, nec oblivione prima evaneſcere patitur, & faſtidium non parit, autoritatemque dicentis dum auget, auget & in audiente voluntatem gratificandi: unde in Laconibus tantum in honore habita. Quantum vero poſſit hæc una ars, apparet vel in pila luſoria, quæ leviter icta non offendit; eadem a viro robuſtiſſimo impulſa nocet non parum; multum abeſt tamen a mortis periculo: eadem impulſu bellici tormenti tranſverberat hominem totum, ut ilico intereat. Ergo ſi homo eandem vim habeat, cur non idem faciat? Non ergo in rebus ipſis defectus aut vis, ſed in agentibus. Anima ergo quum immortalis ac infinita ſit, & mens;

neque

neque in ipſa, neque in rebus, ſed in ſcientia atque uſu defectus erit, ut non ſolum ad incredibilia, ſed ad omnia etiam inſperata pervenire poſſit. Gnaviter ergo amplecti convenit hæc præcepta, atque exequi non dubia ſpe aut mente. Namque res hominum, & actiones, & vitæ, metam habent; ut perſæpe quæ omnino aſſequi non confidis, facile obtineas. Signum autem malæ negociationis eſt, ut inquit Ariſtoteles, quod falſa bona in temporis proceſſu in vera vertuntur mala. Ideo etiam fictas voluptates refugere oportet, & veris inſiſtere. Neque enim illæ beatum faciunt, nec ſimul cum his eſſe poſſunt: Vt alea, meretrices, ocium, ſocietas adoleſcentium & nepotum, crapula, poëſis vulgata, aſſiduum Muſicæ ſtudium, pernoctationes, piſcatio, & venatio, ſpatiari, imitari mimos, ludis & ſpectaculis adeſſe, Chymiæ operam dare, adfabulari, cum ſuis vitam velle ducere. Maximum enim axioma ſtatuere oportet; Improbum, ſtultum eſſe: unde id,

Sapi-

Sapientem, bonum eſſe. Nam ſeu judex furetur, rapiat, cruciet, congreget multa; ſeu imperitus in arte, in vſu ſit, celebretur, tu autem penitus contemnaris, manet propoſitum. Feliciter ei cedant omnia. Primum eſt periculum legum, inde conſcientia ſceleris, & metus ab his quæ feruntur poſt mortem: Proclivis lapſus, ut neceſſario impingas, velut impunita ſit improbitas, dilapſis opibus ſeu vitijs proprijs, ſeu aliena vi, fraude, aut caſu, ut nihil tibi ſuperſit præter infamiam, conſceleratum pectus, vel infortunium, ut partis poſtmodum uti non poſſis. Nil horum. Sed ſit. Quid ſi filius non adſit? paraſti inimicis. Et ſi aliquando deſinat ſtirps, inanis opera omnis fuerit tibi; non niſi peccata relinquuntur. Superſit, ut ſit æterna, & opibus abundans; nihil plus tibi, vel illis, quam inſidiæ. Quæris uxorem caſtam? plus habet cuſtodiæ opulentus; quam pauper. Sed vide quid ex adverſo? adulteros potentiores & cautiores cuſtodum perfidia; ut in

eis malum ſit: Laſcivia major in opulenta femina; majorque peccandi ſecuritas; Occaſio ex te major, meretrix, cinædus; ut nulla magis ex re irritetur mulier. An non hæc quinque poſſunt plus uno? Delicatius vivitur: nihil eſt quod melius obſonet fame. Sed ſcis ubi error latet? Quod arbitraris, eos qui boni dicuntur, eſſe ſapientes; vel ſtultos eſſe malos. Id quum arbitraris, certe magna omnium confuſio oritur. Vt vero intelligas quantum ameris a tuis, vel his qui poſſunt; hi amant, qui tibi etiam metuunt; oderunt, qui metuenda fingunt non credere, vel non credunt; hoc minus eſt: vel etiam rident, quod natura medium eſt. Illius præterea memineris Cæſarei.

Nam ſi violandum eſt ius, Imperij gratia
Violandum eſt: aliis rebus pietatem colas.

Quod ſi nec hoc verum eſt, aut juſtum, aut honeſtum, vel etiam utile; quanto minus in frivolis rebus,

in

in quibus non repoſitum eſt quod optimum eſt; utilitatis vero & ſecuritatis maxima pars deeſt, nec ab ullo defendi, nedum probari vel excuſari poteſt? In univerſum, quum ſint tria genera actionum: utile, honeſtum, quod circa ſapientiam, virtutem cultumque Dei verſatur; & jucundum, quod circa voluptates; nec potis ſit mortalium quiſquam omnia aſſequi, præcipue ſenex, & qui domum non bene conſtitutam ex ſuis habeat, quum primum ad vitam ſit neceſſarium, ſecundum glorioſum, & finis ipſius hominis, ſine quo nec hominem eſſet præſtet: oportet, qui volet beate vivere, id eſt, ſine moleſtia, voluptatem ſponte abdicare, & eam in præcedentium poſſeſſione conſtituere.

CAPVT II.

Ordo libri, & de Ordine multa.

ORDINE autem exquiſitiſſimo uti, etiam in ſingulis, haud arduum eſt: at in pluribus ordinibus, qui-

quique etiam ſe complicent, non facile. Exquiſitiſſimus ordo eſt, qui ad unum omnia deducit: & in quo nec repetere, nec omittere quicquã cogimur. Vnde illa conſequuntur quæ optimo ordini ſunt propria: ſumma brevitas, claritas, vt memoria facillime omnia contineri poſſint, & ut quæſita ſe ſtatim offerant. Quod vero difficillimum eſſe in hôc videtur, (ut dixi) eſt complexio generum invicem: velut Aulicus ad Principem & æmulos refertur: & rurſus æmulorum inſectatio apud Principem & Populum. Porro quum in ordinibus a prioribus ſemper incipere conveniat: priora autem alia natura, ut Subſtantia Accidentibus; alia ordine, ut cauſæ effectibus, & ſimplicia compoſitis; & cognitione: Ea autem duplex; ſenſus, quæ ad tradendam doctrinam opportuna non eſt; & mentis, in qua generaliſſima præcedere neceſſe eſt: tum quia ſimplicia, (hæc autem compoſitis ordine priora;) tum quia idem ſæpius repetemus: velut ſi dicamus,

Quid

Quid eſt Homo?&,Quid eſt Equus? dicimus in utroque, Quod eſt Animal: at ſi Animal in Hominem & Equum diviſerimus,non ita. In ſimplicibus quoque & cauſis; quamquam in naturalibus non eadem priora ſunt; in his tamen non mutatur ratio, ut tam a cauſis & ſimplicibus, quam generaliſſimis ſit inchoandum. Ergo a ſubſtantijs primum, inde generaliſſimis ac ſimplicibus inchoandum erit. Quæcunque autem in pauciora deducuntur, generaliora manent: vt Animal in perfectum & imperfectum; quod in bipes, quadrupes, apes, & multipes. Iuxta hoc ergo primum dicemus de his quæ in ſe & extra comparantur: Deinde dividemus ea quæ extra ſe comparantur, in actiones, verba, geſtus & res: Tertio res ipſas in domus, apparatum, ſubſtantiam; amicos, inimicos, dominos, & conſuetudinem. Vt vero habeamus, finis duplex: poſſidendi, & utendi tantum. Hæc autem vel ex nobis, vel alterius ope atque conſilio. Cæterum

rum quum duo ſint habendi modi, emtio & tranſmutatio, de tranſmutatione hic proprie agendum eſt. Hæc autem triplex: rei, verborum, & actionis, tum quæ ex his componuntur. Rei in actionem; ut qui advocatum conducit: Verborum cum rebus; ut qui puellam abducit a matre pollicitationibus. Præparamur autem ad hujuſmodi tranſmutationes cognitione rei, & morum, & potentiæ illius cum quo agimus, & occaſione, & providentia, & ſimulatione, diſſimulationeque. Executionis autem pars una eſt generalis, ipſum ſcilicet exequi: ſpecies autem, perſuaſio, dolus, & vis: cauſæ vero duæ fortuitę quaſi, ſcilicet natura ac tempus. Sunt enim hi modi habendi, ſed non in nobis.

In tractando autem viam ab Hippocrate traditam, quam obiter in libris De dentibus ſervavimus, imitabimur. Conſtituto enim uno tamquam exemplo tam in omnibus, quam in ſpecie, abſolutiſſimam illius faciemus tractationē; reliquoſque

que ad eam normam reducemus. Et quum de illius æmulis loquamur apud Principem, eadem de æmulis apud Populum, tum etiam de exiſtimatione apud utrumque: & quæ de æmulis, eadem de his qui frigide nos juvant, addita [dicenda &] intelligenda erunt: in quibuſdam evidentioribus diſcriminibus plura dicturi. Erit autem, ut reor, medici exemplum ſatis accommodatum: quod ars ipſa inter operarios ſit nobiliſſima; artifex vero inter plebeiorum humilitatem, & patritiorum ſpiritus quaſi medius: diſciplina maxima ſolertia indiget: medicus cum pluribus verſatur, verba rebus commutare ſolitus. Vtriuſque Fortunæ caſus, & doli parem difficultatem faciunt, & mihi belle ex æquo nota, opera atque operarius. Iuxta hæc igitur ſeptem ſervabimus ordines: quorum primus erit inſtitutionis totius operis, in octo partes principales diviſi, ad Ariſtotelis imitationem: quod pulcre Theodorus Gaza in ſua Grammatica expreſſit.
Dice-

Dicemuſque in eo ordine primum de neceſſitate, utilitateque ac ordine hujus libri; tum his, quibus non convenit hujuſmodi lectio: & quæ præter hæc plurimum poſſunt, velut Fortuna; & quæ ad intelligentiam præmittere oportet. In ſecunda autem de his, quibus parum utilis eſt lectio hujus libri. In tertia vero de generalibus præceptis ſervandis, ut qui ex hoc opere fructum habere velint, præponant. In quarta de ſingulorum tractatione generali. In quinta' de univerſalium tractatione. In ſexta de ſingulorum ſpeciali conſideratione, atque executione: eſtque pars ob id merito longiſſima. In ſeptima de dubijs. In octava de his quæ ſunt ſupra inſtitutum. Hicque ordo primus libri totius.

Quod ad tractationem autem ipſam attinet, ſecundus ordo eſt ipſorum ordinum, ut priores ſequentibus anteponantur. Tertius, ut generaliora ſpecialibus; donec ad ultima pervenerim. Quartus, ut quæ dicenda ſunt de ſingulis, dicantur.

Quin-

Quintus, ut & in his quæ de ſingulis dicuntur, ratio ordinis ejuſdem habeatur. Sextus, ut omnia hęc & quod ad ſpeciem attinet, & quoad ea quæ de illis dicuntur, ad illud exemplum referantur, & limitatione & conditionibus adjectis, in quibus differunt. Septimus ordo eſt, ut quartum & ſeptimum ordinem eximamus, quoniam in ſpecies non deducuntur. Sed de quarto ſufficit ſcire, quod alia quæruntur poſſidendi cauſa, alia uſus ſolum. De ſeptimo, quod etiam diximus, tranſmutationes eſſe de tribus, re, verbis, & actionibus: & quod aliæ ſunt ſimplices, aliæ compoſitæ. Rurſus in hoc eodem ordine eſt, quod generalia primorum trium ordinum duplicem habent tractationem; & propriam, ut diducuntur in ſua membra, deſcribunturque in ſuis locis; & generalem, ut in quacunque alia tractatione ſubintelligi ſolent. Eſt tertia pars etiam hujus ordinis, quod quæ ſolum habent uſum, ſuam habent tractationem, ubi de executione agitur; aliorum

uſus cum ipſa re paranda explicatur. Quo etiam fit, ut membra hæc diverſimode deducantur in Capita, non ſolum ob magnitudinem ipſorum, ſed capitum quæ ſub his continentur, multitudinem. ex quo orta eſt compoſitio Tabulæ, ut tractationem ordinatam facilius conſtrueremus; & in illa, tamquam in ſpeculo, reluceret tota Operis ſeries; &, ſi quid opus eſſet invenire, facilius quærenti occurreret. Tanta fuit diligentioris ordinis neceſſitas in hoc Opere, quoniam natura ipſa nullus erat ordo, a quo ſolent juvari qui de Naturalibus aut Mathematicis ſcribunt. Qnamobrem & hic omnibus generaliter utilis erit. Sed præter ordinem quædam adijcere, & ante neceſſarium fuit: quamquam & in primo ordine ex his ſeptem, de horum uno dixerimus: ſcilicet non utilem eſſe hunc librum omnibus; & quinam ſint illi. hoc enim extra ordinem eſt. Deinde quod quædam videantur ſub multis ordinibus etiam repoſita: ut domus apparatus, ſub ter-

tertio, & quarto, & ſexto ordine; ita & amici & ſubſtantia: quod & verum eſt. Attamen, ut dixi, hujuſmodi ſub tertio ordine collocabuntur, quod res illa quæratur, non uſus tantum. Et ut domus apparatus, hereditate nobis relictus, triplicem habet uſum; & ut eo alia paremus, ad tertiumque ordinem pertinet; & ut paretur, ſi non habeatur, ſicque ad ſextum; & ut in ordinem redigatur, & ut fruamur: quoniam hæc omnia disjungi non poterant, & uſus cum re conjungebatur, neceſſarium eſſe cenſui, ut ea pars ibi tractaretur, ubi primum de illius neceſſitate agendum eſſet. Simili ratione etiam, parare domum, & ad tertium, & ad ſextum, & ſeptimum & nonum ordinem referri poterant. Sed nos, ut diximus, quæcunque pro medijs eſſent neceſſaria, ad tertium retulimus ordinem; quæ vero nobiliora, ad ſextum & octavum: Vſum autem & executionem (quod ea eſſet pars nobiliſſima) ad ultimum; ne in unum plura, quam par eſſet,

congeremus. Iam vero in re adeo difficili, exemplo utamur. Calumnia & caſus & ab inimicis & æmulis ſpargitur,& apudPrincipem,aut Populum, vel Socios: quæritur merito ob id, ad quem referri debeat? Ad rem cauſamve, aut apud quem? Videntur res pauciora habere capita, & facilius diſtingui; velut Calumnia ab inimicis, æmulis; caſus ad Principem, Populum, Socios: At inimicorum tractatio plura habet capita, quam res atque hominum ordines. E diverſo, accidentia ſubſtantijs diſtinguuntur; non ſubſtantiæ accidentibus. Calorem dividimus, igne, ſole, motu: quoniam quod dividitur, rectius dividitur accidens per ſubſtantiam; & quod unius eſt rationis, per cauſas ſuas. Hoc eſt, quod difficultatem facit. Melius igitur eſt, ut, quod proprium eſt tamquam dividentes, ad quod majoris eſt energiæ transferamus. Ita ſingulis tractatio ſua reddetur, & tractationes æquabuntur. Nam ubi plura erũt capita, ibi erit brevior tractatio; ve-

velut de Calumnia generaliter ſuo loco agemus: poſt vero de Calumnia ab inimicis, ubi de Inimicis tractabitur; id tantum ſuperaddentes quod ad Inimicos attinet: demum ubi de Principibus agitur, & de Calumnia apud illos & ab Inimicis conflata ſpecialiter agetur. Recurrere in hujuſmodi ſemper ad generales rerum tractationes convenit; vt in illis ad ſpeciales ſimiles.

CAPVT III.

Opus hoc propter quos factum.

EGo fallendi artem, & non ſancte viā obtinendi, non ea ratione defendam, quod Rhetores eam doceant; quamquam & pernicioſiorem, ut quæ injuſte ſæpe agere doceat: verum cum Ariſtotele dicam potius:
Αἰσχρὸν σιωπᾷν, Ξενοκράτην δ' ἐᾷν λέγειν· *(Turpe eſt facere, Xenocratem autem ſinere loqui.)* Quanto turpius, indoctam plebem improbam, ſapientibus ac bonis illudere? Equidem fallere bonos haud decet: recordanti-

bus nobis, quam odioſa ſit etiam ſine metu ſcelerum memoria; & quam brevis vita noſtra, & hæc elementaris regio, Cæli comparatione, parva: cujus quod incolunt homines nullam habet proiſus quantitatem, ſed inſtar ſuperficiei eſt; cujus etiam privatæ conditionis eſt, qui partem notatu dignam poſſidet; ſed vel tantillum. Caſus quoque mortalium, & inſtabilem Fortunam, & factorum oblivionem animadvertere decet; ut quamminimi momenti ſint hæc omnia noſtra; quæ tamen, quæ circa nos ſunt velut ſpectatores (beatam ipſi agentes vitam) videant; ut & pudere & vereri malefacta debeamus. Verum, quia multi improbi ſunt, & licèt ἀλωπεκίζειν πρὸς ἑτέραν ἀλώπεκα, [*vulpinari cum alia vulpe*] (Vt apud Virgilium:

Olli; ſenſit enim ſimulata mente locutam;
Sic contra eſt ingreſſa Venus: Quis talia demens
Abnuat?

Non expectandum eſt, ut fallaris, aut

aut lædaris; ſed hujuſmodi viros prę-venire oportet; quos fallere non tam utile eſt, quam eſt glorioſum: at ſi eodum expectes, ut par ſolum pari referas, ſæpius ſuccumbas.

CAPVT IV.

Dubitationes quædam: & an Divinatio utilis?

MERITO igitur dubitatum eſt, an liceat male agere? Conſulto nequaquam. Sed tamen natura male agimus: inquit enim David: *Quia iuſtus nemo in conſpectu tuo eſſe poteſt; ſi a nobis exiges rationem actionum noſtrarum.* Adeo prona eſt mortalium natura ad malum, oppugnantibus nos ſenſibus, tum mundi illecebris, neceſſitatibus, incommodis, atque occaſionibus. Vitanda præſertim odioſa Deo ἀχαριστία (*ingratitudo,*) ſævitia in innoxios ac miſeros, rapinaque in pauperes, impietas, & ambitio nimia. Quod ſi in alijs errare oporteat, erremus minus

quam poſſumus. Ad Deum legeſque attendere debemus, & minimo periculo noſtro rem peragere; atque ita, ne fruſtremur; ut ſit etiam in malo quædam recti ſpecies; & in vitio, virtutis imago. Similiter & a vi potius, quam dolo, abſtinendum; veluti a dolo potius, quam perſuaſione. Eſt enim perſuaſio, dolus amicus. Vis enim eripit ab invito; ſed injuriam addit. Dolus difficilius evitatur, ſed ultioni locum relinquit. Et generaliter, quum ad eoſdem referuntur, vis deterior eſt dolo. Dolus tamen erga amicos, vis in inimicos deterior habetur. Numquid autem veniat dolus quandoq; excuſandus, quum in utilitatem utriuſque cedit, aut unius voluptatem, alterius utilitatem, velut in comœdijs, dubitatione dignum eſt. Et certe ſi finis bonus eſt, ne periculum ſit, vt parentes ob dolorem prius periclitentur, ſeu quod ſtupidiores ingenij, ſeu quod multos habeant filios, aut quia intelligant eſſe in maleficio beneficij partem, vel quod jam mortui ſint, excu-

excuſari poteſt & dolus & vis. Quocirca etiam aliqui tentarunt injuriam pecunia in hujuſmodi ſarcire. Verum ſatisfacere quovis modo omnino melius eſt, quam non ſatisfacere: nec damnatur quod bonum eſt, modo conjunctum non ſit cum confidentia prioris ſceleris, aut futuri. Perſuaſio etiam quum violenta fuerit, dolum apertum ſapit; & tamen admittitur. Verum ſi non meliore ille conditione uſus erat, dolus non dici poteſt. Eme quanti poteris: vendere cuique licet minore pretio quam juſto. Multum refert cum quo liciteris. Fraus enim in imperitos, miſeros, ſimplices, viduas, pueros, ruſticos, numquam admittenda: ſed nec cum filijs familias, & qui corio ſuo erroris pœnas dominis luere coguntur, neque vltra dimidium juſti precij: nam infra & in cæteris. Quamquam perſuaſio doli pars ſit, permiſerunt leges, ne tot contractus irriti fierent; levius malum ferendo, non probando. Quæ vero ſit ratio bene agendi in flagitio?

ut mitius, honeſtius, occultius admittatur, quam fieri poteſt: in ipſo reluceant virtutis partes magnæ; & virtutibus admiſtum ſit, ut oliva ſali. Rarius committatur: nec loquaris de illo. damnare enim ſtulti; gloriari pene impij, ſane inſolentis. Ornetur liberalitate, magnifico apparatu, diſciplinarum liberalium exercitatione, prudentia, fortitudine, exemploque virtutis, gloriæ imagine, pietate, gratia: medicos egregios imitatus, qui multa præclara pharmaca, paucis miſcentes venenis, generoſam efficiunt antidotum, velut Theriacam: & qui aromatibus ac melle condiunt Aranciorum cortices, diu maceratos & coctos. Verũ hæc tota ratio tribus abſolvitur: ut adipiſcaris, ſecure, atque glorioſe. Quanto igitur magis legibus talia ſunt obnoxia, eo occultius tractanda, ac rarius; quo turpiora, gratioſius; quo difficiliora, diligentius. Conſtat igitur, & male agendi quandam eſſe rectam rationem, quemadmodum dictum eſt. Dubitari

etiam

etiam ſolet an præter hanc, ad providentiam, & rectam agibilium rationem, ſit aliud ſolertiæ genus; velut ex Aſtrologia, omnibus aut fortibus ſumptum? Equidem divina ego prætulerim ſemper; hoc enim demonſtratum: deinde quod noſtra ſapientia & tenuis admodum ſit, & ex illa pendeat; nec finis ipſe humanæ negotiationis certus ſit: ſed, juxta Satyricum,

Evertere domos totas, optantibus ipſis,
Dij ſuperi.

Scio quod optem, non quid utile mihi ſit: &, ſi etiam utile eſſet, neſcio an conſequi poſſim. Eadem ratione ſomniorum monita noſtræ huic ſolertiæ, quum contigerint, præferenda duco, quod ijs nonnullis maxima contigere. Cæſar orbem occupavit: Galenus clariſſimus medicorum factus eſt: Nos immortalitatem ex ſcriptis conſecuti. Quæ humana providentia majora ſunt. Dicam autem quid mihi contigerit nuper; ut intelligas quam minimis

Deus ſervet aut perdat quem velit: (omnia enim ſic ſe habere exiſtimandum eſt; licet Deus non det, niſi ad exemplum, quibus vult: ut hæc intelligant.) Exciderat tertio ante die quam ex Mediolano diſcedere Bononiam verſus decreviſſem, altera cuſpis ſeu clavus ligulæ laneæ thoracis: ea tamen, quod anterior eſſet, uſus ſum, licet incommode, per totam eam ac ſequentem diem: tertia, quum diſcedendum eſſet, quaſi fatigatus hoc tędio, ſocordiam meam reprehendens, & quod ligulas ſervarem in arca, ex earum genere, quas Bononiam deferri putarem; quaſi avaritia tam exiguæ rei motus, ad arcam accedo; quæ non facile aperiebatur: eaque aperta, ſtatim occurrunt ſeptem libri Commentariorum in Hippocratis Aphoriſmos; duodecim Contradicentium medicorum; ſex Theonoſti: & in univerſum præclara tota illa mentis ſupellex, propter quam Bononiam ire decreveram. Et ſi omiſiſſem tunc, quum nulla relinquerentur Papiam uſque

uſque memoriæ ſemina ; nec poſt recuperandi, niſi ferme toto emenſo itinere, facultas ; palam eſt, perditum iri. Videtur ergo in his, quorum eſt aliqua certa divinandi ratio, (etſi non plane divina exiſtimetur,) modo miraculi ſpeciem præbeat, non ex artis imbecillitate error proficiſci, ſed potius ob imperitiam noſtram. Quandoquidem quum actio ipſa, velut in ſementibus, ſole, & terræ auxilio, ac cultu ipſo prodeat, obſervationem [putarim] nec impedire curſum rei, nec eſſe ejuſdem rei: nec ſine illa perſæpe abſolvi poſſe quod quærimus ; ſeu naturalis ſit, ſeu ex medioximis auxiliantibus proficiſcatur. At fidere ſortibus & vanis conjecturis, levibuſque ominibus, tam ſtultum eſſe reor, quam juvari ab hujuſmodi (ſcio enim qui Virgilianis ſortibus aſſidue addicti, ad ſummos evecti ſunt honores) eorum eſſe, qui quaſi ludentem Fortunam in gremio habent. Atque de divinis ſortibus alibi dictum eſt : de Somnijs etiam integro uno volumine:

ne: quid vero mihi evenerit ex obſervatione evidentis miraculi, in Paralipomenis, (lib. 7.) Laudo etiam, ut divinam ſupplicationem efficacem ac perbrevem, ad numerum compoſitam, quæ te dirigat, feras. Nam vel fide continentiam & animi lucem augebit.

CAPUT V.

Fortunam in humanis rebus plurimum poſſe.

VNum hoc ſat eſt, Fortunam plurimum poſſe, ſeu aliquid divinius. Sed poterat forſan hoc totum prætermitti: Verum veritati dum ſtudemus, & illud commodi accedit, ut integre rem aſſequamur. Conſtat enim, etſi gnaviter rē geramus, nulla induſtria effici poſſe, ut feliciter res cedant: imo ut exiſtimationem retineamus. Sed ſufficit tunc exitium fugere, ac vitare extremas calamitates: in quas exarmati virtute, impelluntur; fortes & prudentes tandem pervincunt (etſi ægre)

& elabuntur: ſoli beati, evadunt: qui cum Fortunæ beneficio, & faventis Genij ſucceſſu, virtute atque induſtria exornant quicquid quaſi rude Dij obtulerint, aut fabricaverint. Equidem quum in Fortuna major ſit vis, non tamen adeo perſtat in ſuis blandimentis; neque poteſt quæ præſtiterit exornare. Illud vero cavendum in adverſa Fortuna: *Tu ne cede malis: ſed contra audentior ito.* Ne rem perperam interpreteris: nam bifariam peccari ſolet: vel in virtutis certamine; ut in bello, aut ſcientia, aut integritate cedendo: aut in civilibus contentionibus, vel contra Principum odia certando. Sed imitare optimos naucleros, qui in magnis procellis, anchoras mittunt; aut etiam contra quam ferebantur, ferri ſe patiuntur, temporique cedunt. Illud advertendum, quod quaſi divinitus accidit animis torpor quidam, ac quaſi deſperatio omnium, exitio proxima, vel ſigno, vel cauſæ: Et ſi nō occurras, certe ſi occurras etiam, magno periculo. Eſt autem cacodæ-

monis

monis quaſi indiciũ, urgentis, quum ante calamitatem alacer eſt homo, & quaſi incautum opprimere volentis, poſt calamitatem decidente animo, ne ſe recolligat. Quandoque tamen, (quum his omnibus præfinitum tempus eſt,) unicum præſidium eſt in Deo confidere, & virtute pugnare, nec ſe deſerere; non ſolum ob ſpem, quod finem habitura ſint hæc mala; ſed quod nemo nolentem infelicem facere poteſt; nec quiſquam felicem. Ideo utraque animi diſpoſitio, velut & Fortunæ, debet eſſe ſuſpecta.

Capvt VI.

Hominis natura, ac mores: & de cauſſis noſtrarum civilium calamitatum.

Cognoscere autem antea oportet humanæ naturæ conditionem: atque id præcipue. Sufficit autem Dei Providentia atque benignitas, ut intelligamus, vel ſingulis hominibus, vel univerſis utilius nihil eſſe.

eſſe. Nam ſecus, numquam potui intelligere, cur melius fuerit nobis naſci; quum cæteris animalibus hominum genus grave ſit, & ſibi ipſi majorum calamitatum etiam cauſſa. Sed non eſt hic locus: ea potius conſideranda, quæ ad inſtitutionem noſtram pertinent: quale id primum, quod cujuſcunque hominis corpus, quantumcumque formoſum ſit, & per ætatem vel ſexum commendatur, totum odioſum eſt. Sub cute enim fœdum & inviſum: & quilibet ſarcinam magnam ſtercoris atque vermium ſecum defert. Vt ſiquis recte conſideret, ne mulierem quidem ullam corpori ſuo propinquam habere ſuſtineat, nedum ut amare poſſit. Quum vero ad animos reſpicimus, cogita tanto magis parvum eſſe unumquemque, quanto magis ſapit; ut bonum ſperare non poſſis, niſi qui vitio naturæ, vel ætatis, aut ſexus, aut alia quavis cauſa ſtupidior ſit. Quum vero dicunt, hos homines illis eſſe meliores, ne credideris. Ex æquo enim omnes ſunt peſſimi:

ſimi: verum alij alio modo. Etenim differunt homines inter ſe, præcipue ætate, atque id maximum diſcrimen eſt; inde educatione; poſt gentium natura; demum familiis, ac ſexu. Vitia vero maxima ſunt, ſævitia, avaritia, atque ambitio. Atque in his erga alienos, pares ferme ſunt: niſi quod qui culti magis ſunt, nec nomen Barbarorum habent, hęc omnia modeſtius agunt, blandioribuſque verbis utuntur; minoribuſque cauſis ab incepto deſiſtunt; non quia meliores ſunt, ſed quoniam magis timent, & arctioribus legibus continentur, & verecundiæ capaciores ſunt. In ſuos autem diſcrimen non leve eſt: nec id negaverim. quandoquidem Afri, fratres & filios vendãt; Anthropophagi vero & comedant. Ergo beneficium ac fides, quæ duo ſunt bona in humano genere, his fundamentis innituntur, amori, gloriæ, cupiditati, utilitati, ſimplicitati, metui, & ſapientiæ. Amori quidem, ut in cognatis, & his cum quibus voluptatem Veneris, aut conviviorum,

aut

aut aleæ, vel venationis capimus: quoniam ab affectu vincimur. Gloriæ vero cupiditate, Reges boni videntur: atque eo magis, quod illa minima eis videntur, quæ nobis magna apparent. Simplicitate, pueri, mulieres, vulgique major pars. Metu vero fidem ſervamus potentioribus, vel ob leges. Vtilitati quæ fides eſt inter mercatores? Niſi enim hoc vinculum cuſtodiretur communi quodam conſenſu, omnium res periret. Demiror autem, quod, quum amicitia tam utile eſſet bonum mortalibus, & multo melius, quam mercatorum conſuetudo, & res nullius ſumptus, tam pauci tamen eam excoluerint: ut à Menedemi & Aſclepiadis ætate, tot jam ſeculis interceptis, innumerarumque gentium multitudine, nullum exemplum inveniatur integræ amicitiæ. Sed nec illud Menedemi & Aſclepiadis, ſuſpicione aſſidui ſtupri caruit: quod ſi adfuit, nolim ejuſmodi amicitia gaudere. Nam quæ de quibuſdam refert Valerius Maximus Romanis amicis,

amicis, non tam amicitiæ, quam cujuſdam iracundiæ exempla docet, quum alter alteri, unico illo actu ſupereſſe nollet: quod etiam mulieribus multis commune eſt. At vero aliud eſt, cum alio perpetuo multis annis ſine querela vivere; ſic, ut quod unus velit nolitve, alter item velit nolitque; perpetuaque fides vigeat inter illos. Multi enim ex his, qui eo impetu morti ſe dederunt, querelas, moroſitatem, faſtidiaque longæ converſationis, ferre nequirent. At forſan dices, Nonne frater, aut filius, amici officio fungitur; atque id frequens eſt? Fateor: atque id aliquid eſt, ſi cui beate contigerit. Sed nec tantam autoritatem habet, nec adeo ſolida eſt amicitia; ut quæ ex diſſimilibus firmiter non coaluerit. Sed ſi alter in alterius morte mori velit, deſperatione æternitatis, aut impotentia amoris accidit. At tantum abeſt, ut hæc impatientia amicitiæ indicium ſit; ut qui impatienter amant, amici eſſe non poſſint. Forſan amicitiæ exemplo propiores
fuere

fuere Diocletianus & Maximianus: de quibus, quum Principes fuerint, non habeo quod dicam. Vnum mihi videtur, vix fieri poſſe, ut amicitia ſit inter alios, quam inter ſapientes, quos Philoſophos dicimus. Hi enim, cognita mortalium rerum vtilitate, tum vero omnium inſtabilitate, ac brevitate ævi; intelligentesque quam Deo proprium ſit, bene agere, omniumque divinorum in unum conſenſum; facile amicitiam integre colere poſſunt. At ſunt qui Cratem ac Polemonem Athenienſes, velut par alterum, ſubjungere audeant. Et hæc de generali hominum ſtatu. Specialiter autem homo, qui Civilibus negotijs operam dare vult, conſideret humanæ vitæ brevitatem, inſtabilitatem hominum: Quantaq; interponat Fortuna inter initia atq; fines negociorũ: Quemque ſui boni cauſa facere: Non omnium mentes adeo eſſe perſpicaces, ut quæ tu vides, videant; contra, plures videre, quæ tu non videas: Illorum conſilia, & eorum

quibus

quibus credunt: Perturbationes quoque, & impetus, & quæ placent mane tibi, non placitura forſan veſperi, aut minus: Quodque, dum vivere cupis vel melius, vel glorioſius, ipſum jam quod vivis, amittas: Inſidijs plena, quæ offeruntur, bona; quæ quæruntur, impedimentis, difficultatibus, & laloribus: Similitudinem vitæ carere jucunditate: nova eſſe incerta, & periculoſa: Magna difficulter haberi; parva non ſatisfacere: Vtrum mala ſint diſceſſura, incertum nobis eſſe, donec opprimant nos: Sine malorum experientia, nihil eſſe dulce homini: Gloriam tempus eripere; ſervos nos reddere: abjectum vivere, & in contemtu, nec tutum, nec ſuave: Hominum blanditias eſſe ſuſpectas: Iram timoris plenam: Ab incognitis nihil eſſe commodi: Amicitias potentiorum graves eſſe, pauperum damnoſas: Fidem cujuſque fragilem, aut ſuſpectam: quam ſi tu ſerves, in periculo verſeris, ne decipiaris; ſi frangas, infamiæ & legibus obno-

obnoxius es; ſi teſtes requiras, ne iraſcantur, periculum ſubis: Denique, quod, maximum eſt, plures eſſe, quorum votum ac voluptas non alia ſint, quam etiam precario lædendi & malefaciendi; in quos incidere, maximum certe eſt infortunium: Vt tandem intelligas, nihil haberi poſſe, niſi mera vi. Eſt enim vis, quum dolo, aut potentia, aut ſpe illi propoſita, aut nimio affectu, aut nimia ejus verecundia, aliquid extorques. Omnia tamquam in tabula depicta, quovis momento præſentia habere te oportet, ſi velis hujus libri fructum uberem capere. Exiſtimo autem hoc factum, ut eſſet vita beata, ſolius ſapientiæ præmium; & ut ſic ad cultum ſapientiæ homines incitarentur: ex quo ad Dei cognitionem & venerationem pervenirent: vt tota perfectio humana tandem in unum & idem redigeretur. Cauſa autem cur homines adeo blādiri ſint aſſueti, non eſt quod ſic prudentes decipere poſſe ſperent; (nota enim eſt techna:) ſed quoniam adoleſcen-

ſcentes, pueri, mulieres non principales, homines rudes, ut ruſtici, atque operarij, & qui natura ſimpliciores ſunt, tum qui beneficijs eos affecerint, hoc dolo decipiuntur: inde ex conſuetudine etiam viros prudentes aggrediuntur; quos tibi & ſuſpectos ob id, & inimicos faciunt. Haud enim obſcurum eſt, hujuſmodi peſſimum genus hominum eſſe, quod miſeros quoque affligit; ibi ſuam exercens nequitiam, ubi miſericordia & benignitate opus eſſet. Quapropter & in hoc poſtmodum falluntur, quum eiſdem blanditijs utuntur erga prudentes; unde non aliud quam odium promerentur. Difficile autem eſt, mutare pro occaſione mores. Mercatores autem, & opifices, præcipue qui ad divitias & exiſtimationem curſu quodam continuo blandientis Fortunæ pervenerunt, tum etiam plerique nobiles, tempori ſerviunt. Quocirca & hanc eſſe viam ad ea perveniendi, exiſtimandum eſt. Et hujuſmodi homines omnes abſque affectu erga te ullo

ullo eſſe credas; Itaque & tu erga illos talis eris. Quos tamen ſi læſeris, quam graviter injuriam exceperint, intelliges: Sunt enim inexorabiles, niſi commodi propij cauſa: atqui ſecus violenti ſunt. Ex his pauci ad felicem ſtatum perveniunt. Sunt autem omnes ad opprimendum alios, quam ad evehendum (ut recte inquit Dion) paratiores: niſi quam mutuam ſibi præſtent operam. Nam ſecus, ira, odio, æmulatione ad perdendum moventur: qui affectus magis urgent, quam amicitia, qua ſolemus promovere. Sed & facilius eſt evertere, quam evehere: eoque potius inclinamur: Ducimur & ad hoc conſuetudine; & quod nobis atque alijs omnibus ferme proſumus, quū quempiam evertimus; aut ne evehatur, obſtamus. Quod niſi obſtaret infamia, & metus eadem patiendi, vix cuiquam pateret via ad honores: ob id etiam occulte in his adverſari conſueverunt: neque periclitantibus jam; cui bono enim? Ob hæc etiam, juxta perturbationes plus vel

Digitized by Google

minus controverſantur: Nobiles de honoribus, ob ambitionem & iram; pauperes ob rem: ſunt enim magis avari; leves, perfidi, latrones, & milites ſævi: Libido omnibus communis eſt. Verum potentiores, qui de Deo bene ſenſerint, longe meliores ſunt plebeijs, ob naturæ ſubſtantiam. Sed tamen plerique, maxime qui adminiſtrationibus præſunt, mẽtem opinantur eſſe ſuperſtructionem principijs atque animæ per ea intelligenti; ut, quæ ſequuntur, quaſi in alimentum tranſeant: Et ut homo per calorem concoquit, ita animo per inſita principia unum fit cum ipſis intellectis; quæ (ut dixi) nutrimentum fiunt animæ ſubſtantiæ: adeo parum differunt ab anima humana, quæ tenuiſſima eſt. Generaliter autem civiles homines metam iuſti & honeſti, leges ſtatuunt: ut quicquid per eam licet, honeſtum eſſe contendant, etiamſi ſit horribile, & infandum: Velut filium coram parente utroque innocente, ſed judicio damnatum, occidere: Servum
cru-

crudeliter mori ſinere: Permittere injuriam inferri ei, quem occulte oderis: atque hujuſmodi. Sed & circa leges peccant: dum quæ ſecrete peragunt contra illos (quia probari nequeunt) teſtibus ſecundum leges peracta volunt. Vt illud, ſecundum leges fieri, interpretentur, quod judicio legum damnari non poteſt; non quod contra legem non ſit. Ita executionem legis pro lege ducunt. Contra, aliquid melius aliqui peragunt, ut honoris cauſam tueantur: hique præſtantiores habentur: & rurſus qui ex fide cum ſuis factioſis agunt; quamquam id etiam latronibus commune ſit. Hæc ſunt illa duo, in quibus ſupra legem homines habentur meliores: illud unum, quod frequentius evenit utroque horum, & in quo magis peccant, quam ex alijs duobus laudem mereantur; in quo ſunt deteriores. Atque hęc communis opinio eſt eorum qui boni habentur: & nunc apud omnes gentes, & olim, uſque a tempore Socratis (qui ejus autor fuit) in hanc diem

propagata. Cogita modo, quales ſint & eſſe debeant hi, quos malos ſolemus appellare! Vnde ad hæc intentus, & oculos ſemper habens, cum hominibus verſaberis, negociaque exercebis. Cauſæ autem omnium malorum noſtrorum, atq; difficultatum, ſunt tres præcipue: ſiniſtra opinio de animæ immortalitate: leges pravæ, atque conſuetudines: & præſentium ſecuritas; tamquam neque mors, neque aliud quicquam malum futurum ſit. Vnde homines pro præſentibus commodis ita pugnant, ac ſi perpetuo victuri eſſent: Ob idque bonis & egregijs viris & moderatis faceſſunt negotium, ſummis viribus decertantes. Qui ſi cogitarent quam prope ſit mors, plurimi (ſi non omnes) mitius agerent: cæteris vero commodior conditio vivendi relinqueretur. Et leges quidem emendare liceret: Oblivio autem conditionis noſtræ, cum affectu vehementi præſentium, non niſi aurea ætate ceſſare aut deſinere poteſt: Expectatio quoque eorum

quæ

quæ poſt mortem conſequuntur, ſolum ab his intelligitur, quibus Deus id apertum eſſe vult: qui optimi vel eo indicio cenſeri poſſunt. Maximum autem, & quod cunctis bonis opponitur (dico pietati, religioni, juſtitiæ, amicitiæ, decori, ſtudijs, ſapientum præceptis, virtutique omni, atque humanitati, & propter quod tot præcepta hujus libri fruſtra conſcripta videntur, licet falſo) eſt hemiſtichion illud Satyrici:

Quid enim ſalvis infamia nummis?

Ob id, quum aliquando periclitemur in eligendo, ſpectare oportet præcipue generis nobilitatem, ordinem & actiones illius: quæ ſi non conveniant, melius eſt tuto agere, quam verecunde.

Caput VII.

Qui finem quærunt quem habere non poſſunt.

Verum nec præſentis libri inſtituta omnibus utilia erunt:

oportet enim ob difficultatẽ judicio prædiditos eſſe: alijs non. Nam his qui adeo ſtupidi ſunt, ut quærant quod prorſus illis denegatum eſt, quid conferent? & quamvis excuſent ſe quæſiſſe negociationem, non rem, exercitationis ſolum cauſa, nil dicis. Neque enim quæſiſti quod habere non poſſes, ſed quod facile. Hujuſmodi convenit, quum per ſe negociatio ipſa jucunda eſt, aut glorioſa, vel utilis; qualis eſt litigantium; & Romæ olim qui accuſabant & defendebant: aut ſi per illam ad majora promoveris. Hæc omnia certe licent: modo in negotiatione ipſa non turpe ſit excidiſſe. Sed tunc non quæſiſti quod habere non poſſis, ut dixi; ſed quod facile adeptus es.

Caput VIII.

Qui finem quærunt, quem habere nolunt.

Sed neque his qui frui nolent, neſcio qua ratione ducti, quærunt: cre-

credo hoc argumento decepti, quoniam eo quod obtinent fruituri ſint, ſi non habeant quod velint. Hos ſic refelles: Si enim obtinueris, habes quod habere nolis: tum maxime, quum quod obtinere vis, cum eo quod jam habes, eſſe non poteſt; vt ſi profitearis Papiæ, & Bononiam eas: Si non obtinueris, victum te credent homines; nec non voluiſſe, quod tam aperte ſequi viſus es. Equidem hoc malum conſilium eſt; in quorum altero turpitudo, in altero miſeria eſt. Solum his licet, quibus nec magnum eſt dedecus vinci, etſi glorioſa res ſit; nec magna calamitas, ubi obtinueris: ſed rerum eventum Fortunæ libenter permittunt, quoniam incerti ſint præſentis ſtatus, tum vero futurorum commodorum: aut ſi hæc agendo ab incommodis præſentibus non paucis ſe liberent: tum etiam, quum diverſa ratione (atque hæc præcipua cauſa) alijs atque alijs conſulitur: velut ſi in patria manendo, tranquillitati & ſtudijs vacas; extra patriam migrando,

grando, opibus, honoribus, & filijs; tum vero & quædam commoda expectas; quæ quanta ſint, niſi expertus, ſcire poſſe non ſperas: præcipue autem, quum ad priorem conditionem tuto reverti licet: demum, ſi in ipſa mutatione ſit jucunditas.

CAPUT IX.

Qui rem noxiam, aut omnino turpem, quærunt.

SIMILITER ſi noxiam rem, & turpem, & cum periculo quæras, velut alienam uxorem. Victoria enim hæc atque induſtria nulli uſui eſſe dici poteſt. Quinimo ſi jam proceſſiſti, jam magna es in ſpe, abrumpe quæ egeris: Melius eſt partem periclitari, quam totum. Infauſta eſt illa ſapientia, quæ te ad exitium ducit. Quomodo utilia tibi dicere potes eſſe præcepta, per quæ periclitaris? Imaginare mala, quæ ſequantur, non ut nunc, quum optas, ſed quum potitus fueris, ac inutili voto ſatiatus; & jam execraberis, quod nunc

nunc adeo probas. Tales ſunt uxores inconſulto ductæ; atque omnes provinciæ negotiaque ſupra vires noſtras ſuſceptæ; & quanto diuturniores. In quo genere etiam ſunt amores immodici rerum vetitarum, inconſtantium, vilium, turpium; damnoſi, atque labore pleni, jacturaque. Noli cogitare, quantum ames, ſed quantum ameris. Vbi tua te deſeruerint; irrideberis, odiumque declarabunt. Ob id meliore es in conditione quod malum tuum non intelligis. Quod etſi amaveris, vide quid ames. Sarcina ſtercoris eſt puella formoſa, puerque: abducito cuticulam, plane ſepulcrum eſt, & fœdius etiam olet, & horribilius eſt. Cogita quot fœdis viris ac ſordidis ſe ſubmiſerit; quæ & qualia paſſa ſit, oſculando, & illuviem corruptam recipiendo. Si te ſolum amat, quod vix fieri poteſt; ſi præcipue te, quod raro evenit. Sit puer; ſi caſtus, non plus alijs omnibus pateris, ſi non poſſideas: ſi proſtitutus, quis ſanæ mentis ad hoc facinus impelli pote-

rit; quantumvis ille ſit Muſicus, jucundus, ſcitulus? At quot millia hominum non potiuntur! nemone beatus ob hoc non eſt? Quam brevis, quam caduca, quam fragilis conditio ejus formæ, atque gratiæ! quæ tamen tota fucata eſt, & inconſtanti ingenio, ob ætatem, ſita. Tu illum amas perdite: at ille quidvis aliud potius cogitat. Vnde & apud Virgilium:

Te Coridon, o Alexi?

Dixerat enim ante de ſtudijs puerilibus, venatione, capreolis, avibus, quibus denique omnes cupiditates explentur. In univerſum plus quam oportuit, dictum eſt, ſi mens medelam aliquam recipere poteſt. Nam manifeſtum eſt, brevi omnes tales evadere, ut, quod agere cupis, ſi quis agere te cogat, pro ſupplicio ſit. Tum vero utilis hic liber erit, quum non exitiale malum eſt in vitio, vel clavus clavum pellit &c. ut, deſerere [amicum] eſt perniciosiſſimum. At ſi res odioſa, non mala; amplecti occaſionem decet, non quærere: ut ſi

latroni

latroni cor viventi (prætoris juſſu) eximatur; rogabimus ante, ut eo exempto ſignificet, an cognoſcat: nam ſi rite operatio ea perficiatur, aliquamdiu ſupervivet, etiam vocis compos: ſimiliter an capite præciſo aliquid videat[vel ſentiat.]Hæ enim Indorum ſunt contemplationes admirandæ; in quibus occaſione utemur, ad definiendum quæſtionem, de membrorum principatu, & animi immortalitate: non tamen curabimus odioſum factum. Et in univerſum terminus rei, tum modus, eſt honeſtum & tutum. Quidam enim adeo deſipiunt, ut ſapientes ſeipſos exiſtiment, quod (pietate & pudore poſthabito) fallant ſuos, & bene merentes, aut etiam interpoſita fide: adeo ut, tamquam de pulcro facto, etiam glorientur: quos aſpernari decet. nam ſi ſic; finis nullus huic diſciplinæ impoſitus eſſet, ſed eo ventum foret, ut quiſque hoc ſapientior haberetur, quo deterior & impudentior. At humana res non his conſtat; ſed ut probari poſſet, &

utilis.

utilis eſſe: utilis aut honeſta eſſe non poteſt, quum limites converſationis exceſſerit.

CAPVT X.

Qui aliena a profeſſione quærunt.

QVIBVSCVNQVE etiam aliena a profeſſione ſua quærentibus, quum ea nobilis fuerit, non eſt uſui hic liber: quippe qui & gloriam artis evertant, & tempus (rerum omnium pretioſiſſimum) ſuffurentur, & minus fiant ad artis opera diligentes.

CAPVT XI.

Qui ea quærunt quæ retinere non poſſunt.

QVI vero ea quærunt quæ retinere non poſſunt, his non juvantur præceptis. Stultum enim eſt tot præceptis quærere, ut & in quærendo perdas operam, tempus, pecunias; & poſtquam fueris adeptus, cogaris relinquere; tum maxime, quod

quod id raro accidit, ut ſine dolore, jactura, dedecoreque finiri poſſit. At quam multi in hujuſmodi decipiuntur! quoniam pauciſſimi recte (quod ſapiens ille præcipiebat) finem negotiorum inſpiciebant. Quædam enim ſunt in mortalibus, quæ facilius comparantur, quam retineantur: ea ſunt, quæ natura nobilia ſunt, & cum pluribus conjuncta, ut amicitia, tum Principum maxime; & conſuetudo cum exteris. At contra, quædam, etſi difficulter parentur, ſemper noſtra ſunt: e quibus primum eſt Virtus ipſa, deinde Opes. Vnde ſapientes his maxime duobus incubuere. Quædam varie ſe habent; ut filij.

CAPVT XII.

De ineptis hominibus, & actionibus.

INEPTI impatientes, inefficaces, pertinaces. Impatientes fiunt, vel quia calidi nimis natura ſunt, vel quia ferre moram nequeunt, aut quoniam judicio carent. Inepta actio eſt,

eſt, non poſſe carere his quæ neſcis. Aſpice quid detrimenti afferat, non canere, quum inepte id agas; ſi omnino abſtineas, quam liber ſis? non poſcis riſus, contemptus, odium, tædium aliorum, jacturam pecuniæ. Inefficaces, minus periculoſi. Infeliciores, tum deteriores ſunt, qui verboſi ſunt. Similiter ex impatientibus pertinacium mala conditio, qui nolunt doceri: & quum vita humana tota plena ſit diverticulis, & obliquis callibus, dum in eodem propoſito perſeverantes progrediuntur, neceſſe eſt ut impingãt & collidantur. Nam de ſtultis quid eſt, ut dicam, quod inepti ſint; quandoquidem nulli rei apti ſint? In univerſum, præceptis his non juvantur vel generi inepti, ſtupidi, ſtulti, ſegnes, rudes rerum, & inexperti; vel vitijs immodicis laborantes, aleatores, ſcortatores, avari, tardi, gulones, ebrij, perſuaſibiles, pueriles: vel etiam laudabilibus nimis incumbentes; ut ſtudioſi, juſti, fideles, miſericordes, honeſti, pij, contem-
plan-

plantes. Velut ergo, quamvis deprehendiſſem ſubtili via domeſticum furem, dum per amorem & miſericordiam differo miſſionem, ducentos coronatos ille clavibus adulterinis eiſdem mihi ſuſtulit, & aufugit. Sic impediuntur nimis timidi: Et iracundis etiam in irritum res cedit: Loquacibus occaſio ſubtrahitur. Vt præſtent impigri & experti, ſine tot præceptis, & etiam ſecus, multis vitijs laborantes, ſi ſolertes ſint.

CAPVT XIII.

Neceſſarium eſſe, ut ſciamus finem, quem volumus.

MANIFESTVM igitur, quod ei qui optime vivere velit, & minore cum incommodo, primum ſcire ſit neceſſarium quid velit: atque id tam generaliter in toto curſu vitæ, quam ſpecialiter pro ſingulis occaſionibus. Et, ſi id promptum eſſet deliberare, plurimum prodeſſet. Attamen, ex his quæ dicta ſunt de multiplici fine malo, & ex conjectura

eorum

eorum quæ ſequuntur, tum longo uſu atque experientia, (unde ſapientes ſolent exiſtimari ſenes, etiam in ceterorum animalium generibus) perſæpe collimamus.

CAPUT XIV.

De duplici fine in hac vita.

HACTENUS de his quæ in nobis, dictum ſit: quæ quamquam etiam exterius diffundantur; ea tamen non niſi generaliter attigimus. Alia eſt comitas, alijque mores; quos habere decet unumquemque, alij quibus uti oportet. Sed quorſum? niſi hunc ipſum [finem,] quod eſt in humanis atque extra nos ſummum bonum, cognoverimus. Nempe finem duplicem in nobis conſtituere oportet: alterum (de quo in Theonoſto,) qui eſt ſecundum virtutem; quique vere optimus eſt, & totus in poteſtate noſtra: eo magis recordantibus nobis (quod & in Paralipomenis, lib. 6 ſect. 2. dictum,) vitę noſtrę curſum ferventi in lebete

aquæ

aquæ aſſimilari: quæ quantumvis intumeſcat, ubi magis proceſſerit, ſemper minor fit, & ſiccatur. Quamobrem optima vita eſſet, ſibi ipſi vivere, conſcientiæ, virtuti, ac ſapientiæ, beate ac feliciter. Atque id eſt ad ſummum ſapientiæ ac bonitatis pervenire, ut Genios imitemur, nullis indigendo; & quibus delectamur, abundare. Vulgari autem ratione magis dictum ſit: Finis noſter quadruplex eſt: Dei cultus; prolis procreatio, (aut fraternæ educatio;) atque invenire aliquid, quod mandatum literis humano generi utile ſit: ultimum eſt, aliquem alumnum relinquere, qui excellentis alicujus peritiæ ſit. Qui nihil horum fecerit, ſi quidem virtute caruerit, tamquam ceſpes dici natus eſt: ſin autem inſigni virtute præditus, ſicut flos; qui mane oritur, veſperi evaneſcit. Porro cultor Dei eximius, ut ſuæ pietatis exempla relinquat, neceſſe eſt. Illud ſane graviſſimum in hac vita eſt, ut vel perturbationibus animi torquearis a te ipſo; vel ſi careas eis, ab aliis:

alijs: nam quietos, inquieti maxime aggrediuntur.

CAPVT XV.

De ſummo bono in civili vita.

ALTERUM eſt multitudini jucundius, civili vita vivere, & beatum eſſe: cujus (ut dixi) finis eſt multitudo potentium amicorum, & cum illis arcta conjunctio. Quod&, ſi ad hæc accedat veneratio quædam in illum, & ut arbitrentur ſine eo non bene eſſe poſſe, tunc ad faſtigium felicitatis & faſtus humani is homo pervenit. Magna vero pars hujus in ſanguinis cognatione, & maxime in affinitatibus, repoſita eſt. Eſt enim regnum humanum hoc animalium dominatione pulchrius, divino ſimile quodamtenus, verum longe vilius & infirmius. At optimum bonum in regno, regnare. Regnare igitur apud homines ſummum etiam bonum erit. At regnare hoc ipſum, eſt omnibus alijs poſſe imperare, atque ab illis coli: id fieri non poteſt, niſi cum illis vinculo quo-

quodam conjuncti ſimus, noſque revereantur. Ut vero hoc fiat, neceſſe eſt ut vel unius cauſa vel plurium id agant. Metu quidem unius tot contineri non poſſunt, tum maxime quod ſui ſunt reges gentibus; nec nos reges inſtituimus; non enim illi hoc libro indigent; plurimæque Civitates ſine regibus ſunt. nec ſi omnes quorumdam metu id agant, poterunt & illi unius metu agere. Reliquum eſt igitur, ut ſummum bonum conſtet in amicitia (ut diximus) multorum, atque potentiorum, arctaque, & cum veneratione conjuncta. Hujuſmodi enim regnum in amicitia, & metu, ac honoris exhibitione conſtabit. Quocirca neceſſe eſt, ut, ubi non unus eſt rex, ibi plurimos eſſe reges; imo (ut ingenue fateamur) tyrannos. Quanto quiſque ergo ab hoc ſummo bono humano remotior eſt, eo infelicior atque abjectior, & comtemtior. Quicunque vero ſine his, atque excellenti virtute, tum ſumtu ullo, hoc bonum adepti ſunt; hos admirari decet,

decet, tamquam homines, qui hac in parte multum profecerunt. Videntur ergo ad hanc felicitatis viam quatuor modi procedendi eſſe: opes, virtus digna, ſanguinis conjunctiones, & ipſa ars; quæ omnibus præſtat; quum reliqua, hujus præſidio deſtituta, jaceant. At vero non in hoc ſummum in humanis bonum, ſed ad illud (ut dixi) via. hoc enim ipſo etiam in invitos potentia comparatur; & opes, atque earum uſus, & quæcunque in arbitrio hominum relicta ſunt. Studere igitur huic oportet. Verum de opibus, virtute, ſanguinis conjunctione, quoniam non leve negotium eſt, parare, & parta habere oportet, atque de ea virtute, qua hominum animi conciliantur, multiplex & longa erit diſputatio; quoniam, quum nullo auxilio indigeat, ad hanc pertinet tractationem; reliquum eſt, ut de arte diſſeramus. Præſunt homines hominibus hereditario jure, ut Principes, legibus tam divinis quam humanis; religione, vi, ſeu bellica arte; & neceſ-

neceſſitate, ut medici. Quum igitur regnum in noſtra poteſtate non ſit; imperium medici non ſit in integros viros, ſed languentes ſolum: in una e tribus præſtare oportet; militari, religione, vel juris prudentia. Sed militaris ſola, reges e privatis facit. Videntur autem plures ſatis commode(ut ſæpius apud Afros) bellicā artem religioni conjunxiſſe. Nam bellica ars ſola actu imperium tenet: quare ſine illa nemo dominari poteſt. At juris prudentia non commovet populos, neque reditus ſubminiſtrat, neque ea parte, quæ communis eſt illi cum religione, autoritate par ei eſt, ſed longe inferior: quare neceſſario Fortuna in horum duorum conjunctione repoſita eſt: cujus facti infinita ſunt exempla, etiam apud noſtros. Porro quidam utuntur, quidam abutuntur, ſeditione introducta: quorum omnium finis plerumque malus eſt, ſeu Deo inviſa origine, ſeu cauſis ad hoc non obſcuris. At militaris fortitudo ut mundior eſt, & præclarior, ita etiam hone-

honeſtiores plerumque exitus habet, & finem ſtabiliorem; maxime ſi a tyrannica ſævitia non fœdetur. Noſtra tamen tempeſtate, propter tormenta,& machinas igneas,quanto plus in Fortuna, tanto minus in virtute repoſitum eſt. Tametſi autem hæc ſit ſumma felicitatis humanæ, memineris tamen ſine prima nihil eſſe: ea enim etſi non perfecta ſit; ſine illa tamen nec perfecta, nec eſſe omnino poteſt. In univerſum porro, ſummum bonum in hac vita ex tribus præcipuis originem ducit; inventis novis, ſecretis, atque cautionum præceptis. Nova enim inventa, contemplationis fructus ſunt præcipue; ſecreta, operantium; cautiones, agentiū. Vniverſa autem vita hominum in hæc tria diſtribuitur, ut plerique omnibus, ſed diverſo tempore, participet. Quumq; in nobis omnia ex animo in corpus & fortunam proficiſcantur, manifeſtum eſt quod ex his perfecta felicitas nobis advenit. Aut igitur nullū in humanis bonum, (quod multi exiſtimant, ob tantas turba-

turbationes, vitæ brevitatem, inanitatem ipſorum bonorum, ac inconſtantiã, ut ſecuritas omnis explodatur) aut ab his tribus pendet. Et quãquam in pleriſque alijs aliud ſit hoc eſſe ab hoc eſſe, ab his tamen eſt felicitas, atq; in his felicitatis eſt perfectio. Eſt vero & aliud potentiæ civilis genus quaſi nothum, quod nullis pene innititur bonis, ſed convivijs, alea, blanditijs, pompis, deniq; omni luxuria atque libidine refertũ eſt; [ideoque indignum] bono viro; atq; etiam periculoſum, & ſolicitudine ac anxietate plenũ. Fundamentum habere ſolet a magiſtratu; namque cum eo facilius eſt potentiam cõparare: ſed & ſine illo viſi ſunt aliqui obtinuiſſe rempublicam. Cõſtat maxime tribus præceptis: annonæ abundantia, & ludis, propter plebem; luxu & alea, ob potentiores, ſed juvenes; calliditate, conſilioque, tum audacia, ob eos qui rempublicam adminiſtrant. Adeo vero hoc ſerpit malum, ut in quibuſdam Italiæ civitatibus etiam per adulteria uxorum, conju-

conjugum (præſertim ſeniorum) vota adipiſcantur: quum potius in contrarium res cedere deberet; & ſola ſuſpicio injuriæ irritare animos illorum. Id accidit; quod laſcivæ uxores magis demulcent virorum animos; ut in nullius magis ſint, quam adulteri poteſtate. Propterea amicitiam mulierum obtinere, eſt in pleriſque civitatibus, dimidium earum poſſidere. Dicemus autem plura de hujuſmodi præceptis ſuo loco. [ſectione 47.]

CAPUT XVI.

Animum eſſe virtute inſtruendum.

ANIMUM igitur primum inſtruemus virtute ſumma, & ex virtutibus quammaxime neceſſarijs: patientia, conſilio, quod eſt prudentia patiens, & efficacia. Nulli infeliciores ſunt in humanis, impatientibus, quod paſſim, velut indumentis ſentes, quæ animum vellicent, ſeſe offerant: quæ ſi perſequi ſtudeas, non aliter quam laquei ſturnos, ad exitium

tium te perducant: multi, alioqui inclyti, dum nimis ſtudioſi ſunt horum, perdidere ſeipſos. Ob id tam laudata moderatio: quæ patientiæ ſpecies eſt, a judicio profecta. Aliqui tamen (eodum corrupti ſunt hominum mores) etiam impatientes, fortunati ſunt, quod plus præſidij in efficacia & ſolertia, quam jacturæ in impatientia eſſet. Videtur enim naturâ quoquomodo efficacia patientiæ eſſe contraria. Tales, dum juvenes ſunt, ſuperatis periculis, felices ſunt; in ſenectute, quum vitium maneat, langueſcat virtus, non ita. At ſi ſolertia aberraverit, in grandes decidunt calamitates. Verum nec hi omnino patientia caruere: ſed quod uni plus concedunt domino, ab aliorum converſatione eripiunt. Tyrannicos habent plerumque ſpiritus hujuſmodi viri: nam quod carius vendiderunt, ab alijs precario exigunt. Quamobrem fugere illorum converſationem maxime oportet. Humanitas quoque & civilitas neceſſaria ſunt valde: altera, ut conditionis

noſtræ meminerimus, reliqua, ut pro dignitate vivamus. Virtutes [hæ] ſunt, quamvis animum indignum illorum intelligas: nam boni per ſe [&c. virtutis] cauſa exercentur. Neceſſe etiam eſt, fortem eſſe: nam timidus multis occaſionibus (nullo ſuo commodo) privatur: Tum vero etiam audaciam in his quæ digna ſunt, præferre decet: Si quid occurrat, prudenter obviam ito: Si obſiſtere non potes, nihil [mali] cogitato: his duobus fretus; quod optimum eſt cuique quod Dei voluntate evenit; (omnia autem ſic eveniunt;) & quod brevi etiam omnia in idem redeunt. In reliquis, ſi licet, virtute vivendum eſt, velut liberaliter, magnifice; ſin minus, oſtentare; quodſi nec hoc, ſaltem cavere, ne laborare deprehendaris his vitijs, quæ converſationem gravem efficiunt. Nō parum etiam facit ad mores non ſolum ratio ipſa, & conſuetudo, ac ſodales, ſed etiam libri quos legeris. quid enim familiarius, qui diu noctuque tecum ſint? Ob id impia

pia quæque ablegabis, etiam fabuloſa, ut Apollonij vitam; & improba, ut Macchiavelli meditationes; & inſulſa quæque, velut pleraque ſcripta nunc Italica lingua. Omnes enim ineptias ſuas in publicum magno malo produnt; eo ſibi ſapientiores ſe exiſtimantes, quo ſunt imperitiores.

CAPVT XVII.

De Temporis compendio.

QVVM vero omnium actionum vita cauſa ſit; vita autem tempore conſtet: maximum ad præclara negotia peragenda adjumentum, tempus eſt. Iuvat igitur temporis habere rationem: quæ conſtat vitæ longitudine; & ut quod ſupereſt, utilibus tantum præclariſque negocijs, aut neceſſarijs impendatur. Porro de vitæ longitudine ſuis locis actum eſt; munuſque præterea Dei videtur. At tempus colligere, magis noſtrum eſt: non tamen ita, ut prorſus noſtrum dici poſſit. nam eſſe ne-

que id, neque aliud quicquam vel cuiquam alij poteſt. Colligitur ergo tempus triplici ratione (atque in hoc demiror Senecam, quum pulcre de hoc argumento luculenterque ſcripſerit, in tanta copia jejenum fuiſſe:) ut primum nihil temporis a ſtudijs vel cogitatione vacuum tranſigatur: ſecundum, ut quicquid per alios fieri poſſit quavis pecunia, etiam id facias: tertium, ut in ſingulis induſtria, inventiſque, tum auxilijs, quod facere inſtituiſti, id poſſis quam celerrime abſolvere. Ergo & edendo, & alvum exonerando, & antequam dormias, & quum expergiſceris, & dum lavaris, dum fricaris, dum ſpaciaris, dum jocaris, dum alea ludis, meditare aliquid generoſum, aut legendo, ſi potes, aut audiendo anagnoſtam: qui mos fuit antiquis, & nunc Phratrij obſervant in menſa: aut ſi decor aut commodum non ferat, cogitatione ſolum id ages. Relinquitur unicus locus dubitationi, quum iter agitur, aut per civitatem itur: Idque tantum temporis liberum

rum operi, ob periculum, relinquere vellem; aliud nullum. Si conſilium petat nobilis, mendicus, aut ab utili amico tranſmiſſus, da: In reliquis exige hiſtoriam ſcriptam, aut lotium: Si cauſatur, aut producit, amanda. Si jam habet in hiſtoria, ſe prodet: in lotio, ad breve tempus conſule; nam ſtatim detegetur. Vnicum eſt, obſervare affectum. Et ſcias quod, ut temporis compendium, plurimum facit ad res præſtantes, & virtutem aſſequendam: ita ad reliqua, velut opes, ornamenta domus, filios etiam, & amicos, jactura (ut ita dicam) illius eſt neceſſaria. Vt qui voluerit ſequi Senecæ præcepta, (quæ ille tradidit vere, ſed non ipſe ſervavit) neceſſe ſit aut carere multis commodis; aut illa habere, ſed imperfecta, manca & incompta. Ob hoc miniſtri, qui ob voluptates, & ut deſidiæ tempus habeant, præpropere mandata peragunt, prorſus ſunt inutiles. Male enim cuncta abſolvunt; & compendium temporis in eis nihilominus perit.

CAPUT XVIII.

Locum tutum ad habitandum, eligendum eſſe.

ANIMO inſtructo, elige habitationem, ubi tutus ſis a vitæ periculo: nam ubi timueris, etiamſi timor ille ſit inanis; neçeſſe eſt tamen ob id plures perire bonas occaſiones; totamque vitæ rationem confundi, & cum dedecore vivere, aut ſaltem ſine debitis honoribus. Quũ vero quinque ſint maxime homini expetenda; maximumque horum, quamquam non magnum, (quid enim hominis magnum?) procreatio filiorum, & ut illis inſit amor generandæ ſobolis: nam ex his duobus (ſi ſuccedat) & Regna & Imperia neceſſario in ſtirpem ſuam concedent: quod & Moſes vidit, & natura ipſa docet: Vnde libera ut ſit procreandæ ſoboli via, oportet, quodque ad dulciſſimam vitam pertinet, ſi temperate agatur. Chriſtum vero intus gerere; quod & melius longe eſt, quam extra, ut noſtris tem-

temporibus, quum ſumme miſeri ſumus. Tertium, ut opes parentur. Quartum, ut vitæ ac robori conſulatur. Extremum, ut bene inſtituantur: quod quale ſit infra docebimus. Hominibus autem ſingulis non eadem; ſed diverſa homini erudito, aut in arte præſtanti, aut qui in vitæ diſcrimine non levi verſetur, tutior eſt locus, ubi Princeps, & magnus, habitat, præſertim ſapiens & bonus: nam tales ibi plures eſſe neceſſe eſt: poſt ſub paucorum potentia, aut prope Principem: inde Republica multorum, aut miſto genere. Magni Principes favent quibuſcunque præſtantiſſimis. norunt enim, ab his ſolis bona ſperari poſſe, & gloriam: neque etiam ibi adeo valent conſuetudines pravæ; cum quibus vivere, qui recte ſentit, non poteſt; nec eas evertere: Nam unum vincere etiam potentiorem, artificij eſt; conſuetudinem evertere velle, eſt populum vincere; præſertim ſi advena ſis: periculoſum autem, ſi ſenex. Impotens enim, etſi voto potiatur, fructu

frui nequit. Conſuetudines autem quæ a Principibus ortum non ducunt; omnes malæ ſunt; quoniam ab imperitis & improbis naſcuntur: qui ſimplicibus dolis & aſſidua opera imponentes, omnes vel vi in ſuam trahunt ſententiam: quos plebeij admirantes, ob opes & exiſtimationem imitantur; & in Republica (ob factiones) habent defenſores; ſed apud principes veritatis conſcios plectuntur.

CAPVT XIX.

Ferenda eſſe multa in hac vita.

ILLVD etiam tibi proponas, ubicunque, & quomodocunque vixeris, ferenda eſſe multa in mortalium genere. Propterea multi in graves incidunt errores, dum inſolita ſibi pati videntur. Etenim homines, dum infanda ſe pati putant, quandoque ex levibus incommodis in periculoſas calamitates ſe ipſos protrudunt. Vt ſummum certe bonum ſit in ſapientia; non ſolum quod per

per illam quæ ad felicitatem conveniunt, parentur, & lenimenta dolorum offerantur; ſed multo magis, quod per eam intelligamus, & eſſe ita, & neceſſe eſſe ut ſtatuamus finem noſtrum in his quæ ſunt extra Fortunæ arbitrium: quod etſi noluerimus facere, cogimur, ob breviſſimum tempus, in quo res mortalium ſingulas conſiſtere cernimus: adeo ut ferme omnia ſint momentanea. Optimum autem eſt, non ſolum ex adverſis, ſed & ex erratis fructum colligere: atque eum triplicem maxime: Vt ex malo bonum elicias, quemadmodum in libris huic argumento dicatis docui: Vt in poſterum conſtanter abſtineas; edoctus, ipſa non ſolum ab eo genere erroris aut occaſionis, ſed etiam cujuſcunque ſimilis [orta eſſe:] Vt noxæ, quam paſſus es, ita occurras, ut eam multiplici numero ſarcias. Veluti ſi hoſpitem importune ſuſceperis, per quem & res perierit, & non bene dormieris; non ſufficiat rem reparaſſe, & ſomnum, ſed duplum eo-

 rum

rum quæ amiſiſti; reliquis inutilibus non ſolum tunc ſpeciatim contemptis, ſed in poſterum generaliter. Qui ſic ſtuduerit, magna ex parte ab adverſis allevabitur. Quæ ſarciri non poſſunt, nec etiam in poſterum vitari, æquo animo ferenda ſunt, ut dixi.

CAPUT XX.

Actionum & Verborum diviſio.

CONSIDERA poſtmodum, quod quum actionum noſtrorum quædam ſint honeſtæ, aliæ turpes; turpium vero aliæ adverſus leges, quædam neglectæ; quæ adverſus leges, aliæ pœna gravi mulctantur, aliæ levi, aliæ nulla: liber hic non de his eſt quæ gravi pœna a legibus puniuntur, ſed alijs omnibus. Quocirca etiam nec omnibus communis eſſe debet: quibuſdam enim pro ſica, alijs pro veneno eſſet: verum bonis bona ſunt omnia, quum animus æquus eſt. Eique tam diligenter intendendum eſt ſtudio & opere,

quanta

quanta cum induſtria conſcriptus eſt. Actionum quoque atque verborum aliæ bonæ, aliæ malæ: & utræque ad rem ſpectant, aut ad honorem, aut ad gratiam, vel ad fidem. Vnaquæque rurſus trium ultimarum eſt vel temere vel compoſito: nam quæ ad rem pertinet, etiam dividitur: & in ea ſpectare oportet non ſolum animum, ſed & magnitudinem. Non autem ad injuriam extenditur, quum proprij cenſus cauſa fiat; non ad injuriam aut contemptum; niſi velut in vaſtatione. Aliorum peſſima eſt, quæ cum mala fide eſt, & conſulto; at poſt illam, quæ cum contemptu: & deterior, quæ in exemplum tranſire poteſt. Eadem diſtinctio in verbis adhibenda eſt. Eſt & alia diviſio horum: de qua poſterius dicemus: [12. Axiom.]

CAPVT XXI.

De virtutibus extra nos.

VIRTVTES autem in nobis omnes ſunt: operationes non ita. Sed

Sed aliæ quidem quaſi extra feruntur. Atque earum aliæ ſunt prorſus in nobis; velut patientia in adverſis; ex qua nullus alius, præter te, juvatur, niſi exemplo; item fortitudo, pietas erga Deum. Quædam prorſus erga alios: liberalitas præcipue, & juſtitia, & miſericordia: Et liberalitas in amicos; miſericordia in pauperes; juſtitia in omnes; gratia in benefactores. Quædam ex æquo nobis proſunt & alijs, ut tranquillitas. Sed aliquæ tamen quum extra ferantur, nobis proſunt præcipue; veluti prudentia, ſolertia, & artium peritia; quæ ad voluptatẽ ſunt, út ſculptura, & pictura, & muſica: ad alios enim referuntur; utiles tamen ſunt nobis, nõ alijs. Et quamquam virtutes omnes utiliores ſint poſſeſſoribus, quam alijs; (eſt enim virtus, quæ habentem perficit, & opus bonum reddit) nihilominus non nunc de ea utilitate nobis ſermo eſt, quæ nobis ipſis intus convenit; ſed quæ etiamſi noſtra tota eſſet, ad alios tamen refertur. Veluti tranquillitatis, quum ſint duæ

par-

partes: una quidem extra nos: quæ utilis quum ſit his qui cum nobis verſantur, at eo ipſo etiam nobis amicos conciliat benefaciendo: altera eſt in bonis, qua quieti vivimus: non ab hoc tamen his digna eſt conſideratione; verum quatenus cæteris ſumus admirationi: Vt ex hoc non exiguum fructum capiamus & exiſtimatione, & lucro, atque potentia. Hanc tamen quum vocamus virtutem extra nos, quæ in nobis ſit; [hoc facimus] ad alterius partis differentiam; tum & aliarum virtutum, quæ & fine & conſequentibus ad ipſum exterius diffunduntur.

CAPVT XXII.

De Solertia.

VIRTVTVM igitur, quæ extra nos ſunt, ornamentum maximum eſt. Summopere vero ob id in illis exercere ſe oportet. Inter quas eſt prudentiæ genus illud, virtuti perquam ſimile, atque huic negotio accommodatum, (ob importunam acti-

actionum noſtrarum celeritatem; in qua nec agendi tempus ſuppetit neceſſarium;) quod Solertiam vocamus. Nec tota ſub prudentia continetur, quum etiam ad malum finem tendat: & eſt extemporaneum conſilium recte agendi. Et quamquam etiam ſolertia longa meditatione quandoque opus habeat, ob rei difficultatem; promptus tamen ſemper eſt ſolers. Quot periere, quamvis prudentes, quod ſolertes non eſſent! alij, ob occaſionem quæ auxilium invenire non ſinebat: alij, quod minus eſſent exercitati: alij, quod quæ agere oporteret, minus eſſent honeſta. Atque his tribus a prudenti ſolers differt. Differt & ſolers ab eodem, quod tutiorem viam eligit; ille honeſtiorem: & quod ſolers quædam habet circa modos; prudens autem finem ſolum, & quæ ſunt ad finem, ſpectat, non ultra rimatur. Salutij Princeps ſecretum quoddam propalaverat Præfecto, & familiari ſuo, dum ſimul adeſſent: Audivit paullo poſt recitatum id

eſſe

eſſe in menſa a Mediolanenſium Regulo. Queſtus eſt cum familiari illo (quod Præfectus extra omnem ſuſpicionem eſſet) detectum eſſe arcanum ſuum: rogabatque eum, quiſnam prodidiſſet? quaſi illum malæ fidei inſimularet; quandoquidem conſtaret, nullum eſſe reliquum, in quem conferri culpa poſſet. Cui familiaris, Tu ipſe, inquit. Obſtupuit Princeps: rogavitque, Quomodo? tum ille, Tu ipſe, non alius, hoc propalavit. nam ſi non dixiſſes, nemo ſciret. Ita ſe liberavit a ſuſpicione: nec Præfectum vel tacite inſimulavit, ſed Dominum potius ſtultitiæ. Neque enim obſcurum erat, perinde fuiſſe, ac ſi dixiſſet: Vt nobis perperam aperuiſti hoc; ita & alijs. Nos quum illos, qui ſint neſciamus, & roges; te ipſum prodimus, quem ſolum agnoſcimus autorem. Ergo prudentia in hoc non ſatisfeciſſet. Si enim hoc ſolum dixiſſet, Neſcio; ad tormenta adactus eſſet; ſi criminis Præfectum inſimulaſſet, nec innocentiæ ſuæ fidem feciſſet, & exitium
ſibi

ſibi ab illo comparaſſet. Quemdam de inimico meo maledicentem, tacere juſſi; admonens, Collegium medicorum abblandiri ei, & Senatum favere. Ita nec viſus ſum nugis his operam dare; & unum dedecoris, alterum etiam gravius inſimulavi. Duæ autem ſunt virtutes præcipuæ homini ad felicitatem: prudentia apud potentes in pretio: & fortitudo, apud plebem & imperitos; eſt enim potentibus metui, & apud ſapientes eo minus admirationi, quod proxima ſit ſtultitiæ. Porro ſolertia quum ad malum vertitur, verſutum hominem reddit. Vnde Polybius de Agathocle: Neque aulica induſtria, nec verſutia ſingulari. Quamvis non admittant hoc verbum ut latinum. Deinde ex verſutis, quum ad extremum devenerint, vaſri appellantur.

CAPVT XXIII.

De moribus.

PORRO quum alia de rebus ipſis ſcribantur; atque in his diffuſe

fuſe & clare ſcribere jucundum ſit; alia de cogitationibus ipſis, cujuſmodi quæ de moribus, & ex his quæ ſciuntur, quaſi ſuperflua videantur, [ijſque] qui neſciunt, oneroſa: ob id ordinate breviterque ſcribere oportet; &, ut uſui tantarum rerum brevis oratio ſatisfaciat, etiam præciſe. Videntur autem mores, animæ virtutum, ac vitiorum imagines. Sed exterius feruntur aliter, quam intra ſint: & quædam tam virtuti proxima, ut inter virtutes adnumerentur; velut comitas & exiſtimatio. Plurimum autem intereſt in his, qualis natura ſit, ceu in lignis ſtatuarum: venoſa enim difficillime celari poſſunt. Vſus tamen cuncta domat. Quapropter qui mediocres natura ſunt, nec nimis concitati, aut remiſſi, hi ad morum inſtitutionem apti ſunt. At ſiqui nimium in alterutro peccent, difficillime ſuperantur: & quamvis bene inſtituantur, multos tamen admittunt errores. Decet igitur primum animum inſtruere, velut equum freno, ut quaqua verſum

ſum pro opportunitate facile circumagatur. Præferat pietatem, & veritatis ſtudium. nam & cultus ipſe nos Deo gratos reddit, & hominibus venerabiles. jam vero plurimum abſunt a legum metu, & criminum ſuſpicione: ob idque, etiamſi peccent, raro deprehenduntur. Quibuſdam etiam ſuæ ſortis oblitis, ad fallendum via &c. Nam ut pietas optima eſt; & illius ſimulatio his qui non tam ſunt quam ſe putant ſapientes, ad homines fallendos anſa gravis; ita inhumanum, & prorſus infelix, contemptus Dei. At veritatis cultus facit, ut melius mentiri ſcias, & mentienti magis credatur: velut e diverſo mendaci veritas fidem non habet. Etenim nemo tam belle & appoſite mentiri ſciet, quam qui mendacium veritati aſſimulare noverit. Vnde illud in Attici vita: *Mendacium neque dicebat, neque pati poterat.* Magis etiam circa geſtus peccatur; quia homo facilius in eis labitur, & facilius deprehenditur, ut qui viſui ſint expoſiti. Quamobrem diligenter ca-

cavendum, ne incompti ſint, aut præter regionis conſuetudinem: aut enim rudem nimis, aut durum, aut ſtultum te exiſtimabunt. Itaque ab omni extremo remoti ut ſint, facias oportet. Cum regibus etiam ab intimis eos condiſces. Præter reliqua, nec multum diſtorquere corpus oportet, nec inclinare, nec mimorum more celeriter movere, aut traducere, aut fœdam in ſpeciem conformare. At caput nudare, modice flectere, decens eſt; & ſignificationem &c. habet, & in potentiorum regum aulis familiare. Reliqua quoque a venuſtate non abſint, motuſque continui, & tardi, ut etiamſi a conſuetudine alieni ſint, laudem tamen mereantur. Sermones quoque non præcipites [ſint, ſed] accommodati loco & tempore; ut in quibus potius aliquid deſideres, quam ſit quod abundet. Difficile eſt ſcribere ſemper quod ſatis eſt, tum maxime in hujuſmodi argumento. Alij enim culpant ordinem, alij rem, alij modum, alij elocutionem, alij ju-
di-

dicium, quidam intempeſtivam feſtinationem. Hic vero nemo non conqueritur: vel quoniam ſuperflua non indigentibus, vel his qui indigent, & ſapiunt, numquam ſatis. Subtilis admodum eſt hæc ratio: nec quiſquam tantum illi credat ineſſe ſubtilitatis: imo etiam ſtructuram exigit abſolutiſſimam, difficillimamque: quoniam de his eſt, quæ non ſunt. Media autem eſt ratio hiſtoriarum, atque hujuſmodi quæ non ſunt, fuerunt tamen. Has delectat legere, prout de rebus magicis aut artificioſis fuere: minus tamen ab hominibus requiruntur, minuſque delectant, quam, quæ de his quæ ſunt, ſcilicet artibus, tractant. Ob hoc (quod ad ſubjectam attinet materiam) tractatio de moribus humilis eſt atque deſpecta; quod ad finem, non ita. Videndum eſt igitur, ut mores ſint graves, ſuaves, benigni, æquales, compti, jucundi, manſueti. Tantum enim poſſunt, ut illud jam in proverbium ceſſerit; *Sui cuique mores fortunam* *fin-*

fingunt: quod in Attico apparuit. Ad benignitatem in univerſum declinare oportet: improbitas enim, non, quod multi putant, ob bonum eſt habentium, ſed ob aliorum ſupplicium. *Dij enim* (ut Hippocrates inquit) *maxime humanum genus odere.* &c. Verum quum nil tam ſalutare homini ſit, quam recta animi inſtitutio, & patientia quædam, & virtutis ac veritatis, & pietatis ſyncerus quidam amor, quibus Deo & vitis &c. [aut viris ſanctis] conciliamur; quieti mente vivimus, adverſa æquo animo toleramus, non commovemur inepte neque intempeſtive, neque ſupra modum: multaque ridemus, quæ ſecus acerbe eſſemus vindicaturi: famam nobis bonam comparamus, & ad agenda liberi atque muniti accedimus; quum etiam multos ex hoc nobis amicos paremus; & multi ſint, qui nobis fidem tribuant, & ſponte ſe ſubijciant; tam lenibus etiam verbis ac moribus demulceantur; tractarique ſe permittant. Id maxime conſequemur lectio-

ctione eorum librorum in quibus talia exempla continentur; velut præcipue in literis ſacerdotum B. Pauli ex India tranſmiſſis. nos magis movent, quod noſtri temporis ſint: & ex antiquis Martyrum vitæ, & patientia: & Patrum in Eremo converſatio.

CAPVT XXIV.

De Comitate.

EORVM autem quæ extra ſunt, optimum eſt comitatem in omnibus (exiſtimatione illæſa) præferre. Eſt autem comitas, manſuetudo quædam compta, atque jucunda, exhibita juxta rationem perſonarum, loci, temporis, legum, conſuetudinis, atque cæterorum neceſſariorum, ad quæ reſpicere oportet. Tantum vero poteſt una ipſa comitas, ut ea ſola (modo in alijs non pecces) plures amicos tibi ſis comparaturus; quam ſi, ea ipſa carens (etiamſi non delinquas circa illam) optimis alioquin

quin moribus ſis inſtitutus. At bonos amicos non ita paraverit. ſed opinione, quod potens ſis, & officioſus. His ergo tribus, (modo vitio careas) conſtat tota hæc ratio humani faſtigij adipiſcendi. Sed illa extra propoſitum, nunc de comitate tantum agentibus. Conſtat igitur comitas in agendo, negando, excipiendo. Infimum ergo leviter ſalutabis; nobilibus præſentibus: nil tamen vetat; ne eum ſeductum, comiter excipias: alium monebis, ut tum diſcedat; ſi quid habet negotij, redeat; conſtituens diem horamque. Pręter omnia cave, ne poſtquam expectaverit, excuſes: eſt enim malevolentis animi. Quoſdam recipies, ſub conditione, ſi breve ſit negotium; aliter, ut redeant, horam non conſtitues: plus enim juſto tribues ei, quam cæteris; niſi ſit amicus, aut illi debeas. Similiter & in petitionibus aut da, aut difficultatem oſtende ſtatim: nam negare promte, niſi amicis aut prudentibus non debes: animum enim tuum malum eſſe putabunt, qui tam prom-

promte negaveris. Sed & quod das libenter, nõ tamen ſtatim dabis: minuit enim rei hoc exiſtimationem: Et quod negas, ita negabis, ut invitum te id agere credat. Conſtat præterea comitas vultu, verbis, geſtu, convivio domeſtico, exiguis donis; non ſolum ſi des, ſed, ſi recipias; denique ſalutatione illius, atque ſuorum. Æquales, velut digniores, excipies: honore illos afficiens. Eſt & Principibus comitas; quæ in quadam jucunditate, & officiorum promtitudine conſiſtit: & ſi te minime indignabundum deprehenderit.

CAPVT XXV.

De exiſtimatione retinenda.

PORRO exiſtimationem retinebis, ſi tuæ conditionis in converſatione memineris; & ſeveritatis, in comitate; & in gravitate, facilitatis. Vnde illud de Attico, qui ea ætate fuit exemplar civilis prudentiæ: *Vt difficile eſſet intellectu, utrum eum amici magis vererentur, an amarent.* Fac etiam,

etiam, ut poſtquam per comitatem cogeris plus alijs tribuere, quam debeatur, tum in conſuetudine, tum in affabilitate & honoribus; ut homines intelligant, magnam tibi cũ illo intercedere amicitiam: nam hoc & illi favet, & jucundum erit, & lenitatem tuam excuſat. Cæterum non niſi tamen cum æqualibus aut potentioribus verſaberis: aut, ſi nõ potes te explicare, e tuis quẽpiam illi adjunge. Tum vero equis, famulis, veſtibus, ornatu cujuſvis generis, moderatione, gravitate talem te exhibe, ut plus ab his, ſi tales eſſent apud alios, quales apud te ſunt, diſtare videantur, quam vere diſtent: ut dici rurſus de te queat, quod ille de Attico ſuo: *Hic ſic ſe gerebat, ut communis infimis, par Principibus videretur.* Atq; inter reliqua actionum rationem habebis, ut ſint generoſæ, & a cõditione tua non alienæ: nam quũ omnia ad ornatum faciant exiſtimationis illius; tamen nobilitas & magnitudo tota ex operatione pendet. Dictum enim Philoſophi eſt, quod operatio eſt cauſa co-

gnitionis formę. Ad exiſtimationem autem pertinet non parum, ne dicas aut ſcribas quod optime exercere nõ noveris, velut in muſica & arte militari. Vnde etiam illud ſcite ab Hannibale dictum celebratur adverſus Philoſophum de bello agendo diſſerentem. Similiter ut ne (quod multi faciunt, exiſtimantes, fidei, autoritatis atque amoris opinionem augere) proponas lucra, aut honores incertos. Deluſus enim plus vanitatis in te; quam ſi ſucceſſerit, gratiæ, conſequeris. Tametſi enim amoris tui erga illum magnitudinem teſtari videaris, plus tamen conſequeris gravitatis opinione, etſi mediocriter amari ſe putet, quam ſi eximie, cum levitatis aut fuci, quorum alterum in te eſſe neceſſe eſt, exiſtimatione. Nec ſolum autoritatem, ſed & cauti atque periti opinionem retinere decet: ut diſſimulare tantum conveniat cum his, quorum fidei ſummam rerum committere oportebat, ut minore jactura maximum periculum redimas; vel ſi in minimis occulte

facias

facias experimentum de his quos amovere licet. In cæteris, etiam principalibus, non ſolum privatis, retinere exiſtimationem, non modo expedit, ſed etiam exemplo Scipionis & Sertorij, augere. Quoniam decipi, vel contemni, damna affert, quæ corrigi non poſſunt: quæ etſi ulciſcaris, non tamen adeo deterret ultionis exemplum, quantum audaciæ præbet, aliorum temeritas: neque eorum damna jacturam tuam reſarcire poſſunt. Itaque ut incauti eſt, non diſſimulare prudentiam; ita in his quæ ſummam quandam referunt calliditatem, & in quibus a communi conſuetudine deviandum eſt, qualiſcunque exceſſus ad vitium pertinet, noxiuſque eſt.

CAPVT XXVI.

Quæ vitanda.

PORRO nihil tam huic cauſæ neceſſarium eſt, quam ut nulla in re delinquas. Primum igitur, ubi principatum quaſi adeptus fueris

 aliqua

aliqua in re, eam non in dubium revocabis, ſed in alieno negotio contendes: velut ſi profeſſor ſis, & medicus, omnes autem in profitendo tibi ceſſerint, certabis in medendo. Nam quicquid in contentionem proponitur, non niſi incrementum rebus tuis afferre poteſt. Cave tamen, ne tam diſpari conditione pugnes, ut ſtulti opinionem ſubeas. Vt enim prudentis opinioni omnia pervia ſunt; ita ſtultis omnia excidunt: nec quicquam eſt tam firmum in humanis, quod a ſtultitiæ opinione ſit tutum. Quamobrem etiam & illi maximi errant, qui excellentem aliquem virum in communibus cauſis oppugnant; quum id per quod excellunt, intactum relinquant: neque enim unquam plus excellere quacunque in re aliquem poſſe puta, quam quum mediocriter excellueris, & te illi non contuleris. Omnis enim comparatio diſcrimen minuit inter eos, quorum vel unus mediocriter excellit, vel alter jam opinionem clariſſimi viri in alia parte ejuſdem

dem artis adeptus eſt. Atque hic primus error. Secundus eſt illorum qui libros intempeſtivius edunt. ipſi enim te exarmant, & anſam maledicendi æmulis præbent. Sed etſi retineas, majora æſtimabuntur. Quodcunque enim incompertum eſt, majus ſemper fingitur; quoniam in infinitum tendit animus, & voluntas, & ſpes etiam: At vires humanæ paululum progrediuntur. Vt tamen non ſolum intelligere, ſed & ſperare hominibus liceat, aliquid edendum eſt, quod abſolutiſſimum ſit undequaque; dico argumento, multitudine ſententiarum, gravitate, acumine, ordine, brevitate ſermonis; denique non ſolum elegantia, ſed & ſplendore. Verum his omnibus nihil habes, ſi judicium deſideretur. De tertio errore, qui ſit circa epiſtolas nuncupatorias, dicemus ſuo loco [101.] Nunc autem intentum proſequamur. Quartus error in omnium ordine, eſt circa laudationem præſentium: nam multa ſubis pericula: alij enim adulatorem; alij ſe irrideri,
 aut

aut eos qui audiunt ita credere, exiſtimabunt: &, ſi mali ſint, malum eſt malos laudare: Deterior eſt malo, qui malum laudat; quod malus ſolus peccat, & perturbationis cauſa; laudator autem, nulla perturbatione, in exemplum omnium. Inde ſi peccet quis a te laudatus, non potes amplius, citra vanitatis ſuſpicionem, illum accuſare: & ille licentior erga te, ſecuritate fretus, evadit; tu inimicum pro Mecenate comparas. Societatem quoque infamium devitare oportet; tum ingratorum, levium, atque petacium. Vbi Fortuna te evexerit, magis cavendum eſt, quam antea: nam ſi concideris, ægrius relevaberis. Propterea quum offertur quid, quod ſuſpectum habes, antequam refutes id, conſidera an toto genere melius carere ſit? forſan enim minima pars totum trahet: ut mihi contigit, quum curam Epiſcopi Bononienſis rejeci. Affectus præterea nimios, maxime turpium aut levium rerum, inconſulta verba atque actiones, neſcio quid magis dam-

damnem, aut in quo majus credide-rim eſſe periculum aut dedecus. Ne cujuſquam vitij, quod conſuetudini noceat, velut avaritiæ, invidiæ, perfidiæ, maledicentiæ, ſtultitiæ ſuſpicionem ſubeas. Vultum habeas in omnem fortunæ eventũ ita compoſitum, ne affectus animi prodat. Semper illud in mente verſato, Cui bono? A dicterijs abſtineto: quæ plurimum obeſſe ſolent, juvare parum poſſunt. Quædam tamen gravitatis & ſalis plena, ſunt quaſi neceſſaria: quorum uno tamquam familiari uti potes, exemplo veterum, eoque perbrevi, nec niſi ad calumniam refellendam. Quare de hoc, loco ſuo dicetur. Quum res peracta eſt, melius eſt ſilere. Quid enim prodeſſe poſſunt conatus? Imitare bonos medicos; qui lethalibus morbis manum non admovent; ſatis intelligentes, eos citius morituros; eamque tractationem dedecori futuram autori. Cave etiam ne dum nimium times, inimico aperias nocendi modum; aut in quo maxime vel animos illi

addas. Deſtinato igitur primum in ſingulis, an quod quæris, e re tua ſit? inde, an conſequi poſſis? poſt, an retinere? demum quomodo conſequi & retinere poſſis; ac qualiter uti debeas? Summa autem omnium ad adipiſcendum eſt, ut placeat, etiamſi per faſcinationem liceret. In hoc ſummum præſidium, ac firmum. Quum vero actionum aliæ ſenſim fiant, ut artium lucra; aliæ per præparationem, ac potentiam; ut qui magiſtratum quærunt; quique arcana ſcrutantur; qui literis operam dant, qui ſacerdotium Principis gratia aucupantur; Atque in eadem actione diverſitas hæc: ut qui præmium accipiunt ab omnibus, & qui non accipiunt, ſed expectant, majus, minus: & qui nec illud accipiunt, ſed amicitia eorum ad magna negotia utuntur: Quidam non patiuntur moram; natura vel conſuetudine, ut artifices ſedentarij. Neque pigebit quemquam tam multiplicis ſtudij in hujuſmodi negotiatione, quũ meminerit ſtru-

ctureç admirabilis corporum noſtrorum; quam Deus ob multiplices uſus nobis tribuit. Itaque non minus de ſalute noſtra debemus eſſe ſolliciti, tanto exemplo. Præterea cavendum eſt (in quo omnes errant) ut quum omnia minima ſint ab initio, ne perturbatione aliqua majora fiant. Quinimo melius eſt aliquando cedere, aut diſſimulare, aut diluere. Itaque hoc ſolo præcepto maxima pars infortuniorum & contentionum exitialium dirimitur: ut contemtu omnia &c. repleta ſint litibus, inimicitijs, ac inde calamitatibus varijs. Pro menſura autem ſtatuendum, tam actionum quam ſermonis, illud in quo maxime falluntur adoleſcentes & ſtulti; riſus ſcilicet aſtantium. Nam hi, quo magis ſe placere putant, &c. pergunt; non animadvertentes, non bene canendo, aut pulſando aut pugnando, aut tacendo, aut recte diſſerendo excitari riſum; ſed male, aut importune, aut non pro dignitate. Quodſi æmuli ſint, aut inimici; etiam parum

profeceris, quamvis rideant non cauſa tua. Solum id cogimur, quum interrumpentes munus publicum, nituntur riſu nos a cœpto deterrere, tamquam fatuos. Id ergo etiam plane argumentum eſt, riſum eſſe contemnentium, non laudantium, aut probantium. Conveniet mulieribus, quas amamus. ſtulta enim res ad ſtulte agendum oportuna eſt. Ob id cum ſcortis maxime hujuſmodi conveniunt: cum ullis alijs nequaquam; niſi ſit narratio hiſtoriæ; in qua prælucet in narrante ſapientia, in argumento inſana hominum facta. Generaliter autem in omnibus; qui ſtudet utilitati, caveat diligenter, ne quicquam non utile dicat, aut faciat. Nam & quæ nunc utilia non ſunt, aliquando prodeſſe poterunt. Maximum autem malorum eſt, ea agere non cautiſſime, quibus detectis fias invifus omnibus, & inutilis; adeo ut vivere pigeat. Talia ſunt ſcelera metum ſignificantia, ut, venenum propinare. Melius eſt ergo, omnino abſiſtere.

CAPVT

CAPVT XXVII.

Mala occultanda.

VERVM ut ad ſingula deveniam, quæ cavere oportet; illud primum eſt, ne mala tua detegas. Vtpote vitia animi (quis adeo ſtultus?) adverſus leges, exiſtimationem: [anne] ut te refugiant homines? Corporis? cui bono? Majus enim malum eſt in contemptu, quam ſpes in miſericordia. Semper mala animum addunt inimicis, & æmulis. At oſtentare vitia, etiam flagitioſis odioſum eſt. Amant plerique flagitiorum præmia; flagitia damnant: Præcipue quod hujuſmodi exemplo offēditur reſpublica; ut videaris eam contemnere, aut tibi ſimilem eſſe putare. Et qui publice peccat, bis peccare videtur, & judicio potius, quam natura: ut etiam bifariam minus venia dignus habeatur. Quinimo oſtentare bonas actiones, non laudare, bonum eſt, & ad publicum pertinet exemplum; juxta illud: *Et facite, ut opera veſtra luceant coram ho-*

hominibus. Convenit etiam diſſimulare dolores in caſibus adverſis, & vultum præferre lætum atque ſerenum: magiſque etiam judices hoc flectit ad miſericordiam; & amicos ad ferendum auxilium hortatur; quam ſi demiſſum & flentem videant. Plus enim poteſt recordatio dignitatis, & virtutis opinio, ad miſericordiam, quam calamitatis magnitudo. Tu interim exiſtimationi conſulis: &, ſi in extremis non ſis, abjeciſſe ſpem non putabunt. Certum eſt gloriam lucri facere; ſecus abjicere ſpe exigua & inani. Mala ſolum ea detegenda ſunt alteri, ſi occurrat, quum in priſtinum ſtatum reſtitui poſſis; tunc amici metu magis quam voluntate auxilium ferunt: tum his qui ſint conjunctiſſimi, quum juvare poſſunt. Plerunque judices pro conjunctiſſimis repræſentatione doloris ad miſericordiam flexiſſe juvit; & pro temetipſo: ut re potius ac habitu calamitatem tuam, quam voce ulla teſteris. Quamobrem Græci (quorum in his ſummum ſtu-

ſtudium fuit) ſqualidi, prolixa barba, depexis capillis, obſoleta veſte, lugubres & taciti ſtabant. Horum quidam flentes; quidam ſiccis oculis. hoc virile; illud potius muliebre. Sed & in his multum refert, apud quos homines ſis. & ubi mala occultare licet, faciendum eſt: exigua enim merces detegenti propoſita; plurima pericula atque damna. Quodſi omnino detegi pręſtet, commodius per alios eſt id agere. Vbi vero publica eſt calamitas, & nemini ignota, ſtultum eſt conari eam tegere: nam majorem illam eſſe etiam, quam ſit, exiſtimabunt. Multo ſtultius eſt, illam narrare: nam ſcientibus quorſum? ut de ea glorieris? ignorantibus ſi dixeris, nil tam certum eſſe ſcias cuiquam de tuis rebus, quam quod tu dixeris. At ſi cogaris, excuſationis cauſa, ſemper melius eſt proferre ſpeciem, quam rem; & genus, quam ſpeciem. Velut ſi hernioſus ſis, dicas, impedimentum pati in ambulando: vel etiam, ſi dicas, malę valere, longe melius; &, ſi potes,

parum

parum adde. Sed neque bona oſtentare decet: (eſt enim invidiam ſibi fruſtra comparare, dum oſtendis magis antecellere te velle videri, quam antecellere:) verum conſuetis inniti ac mediocribus tutis potius, quam ſpecioſis.

CAPUT XXVIII.

Mala verbis mollienda.

QVOD SI de malis loqui aut ſcribere cogeris, ita ſententiæ ac verba mollienda ſunt, ut nec autori dedecori, nec ei qui intelligit, malo ſint exemplo, imo recte vivere volenti locus quo proficiat relinquatur. Res eſt parva: ſed quam præſtare magnum ſit. Ita enim rem e re exoriri; ſententiam ſententiæ inſeri oportet, ut novum recipiat ſenſum; miteſcatque, velut in olere tranſplantato, acerbitas facti aut dicti; & ex poſteriore oratione ratio prioris habeatur; ex priore vero lumen ſententiæ poſterioris. Quæcunque etiam vitioſa ſunt, breviter pertranſibis; ac ſic,

ſic, ut in eis quippiam deſiderari videatur. Quum majori conſulere cogeris, ut patri, patruo, matri, fratri majori, (nam amicis non niſi rogatus) conſilium ab eo pete; ut ea viciſſitudine exiſtimet ſe potius præbere conſilium, quam accipere. Dubias res exaggera; claras illi dijudicandas relinque.

CAPVT XXIX.

Sermonem brevem eſſe debere.

QVVM vero propoſitum actionis hujus ſit, hominum movere affectus; ut, quæ in eorum ſunt poteſtate, obtineas; atque idcirco omnia humana in hoc præcepto contineri videntur (namque & Muſici modi, & preces, & oratorum fulmina, & affectus id oſtendunt;) maximam in hac parte diligentiam adhibere convenit. Principale autem præceptum eſſe debet, brevitas. Plurima enim loquendo ſubis pericula: negotioſum impedis; cogitantem obturbas; aliqua contra cauſam tuam, contra teip-

teipſum facile excident: importunus videberis, nonnullis gravis, quod quæ noverunt, docere velle videaris; ſuperfluus, levis, anxius: verbo deficiente (ut ſolet caſu) ſiniſtre ſententiam interpretabuntur; tum maxime, ſi ignari ſint facti: inimici quoque deprehendent cauſæ tuæ debilitatem; aut præſidia, quibus te tueris. Ob id brevitas in cunctis præſtantior eſt, & quod ultima primis magis cohærent. Vnde etiam orta ratio carminum, quorum [verſus] qui perfecti ſunt, longiſſimi ſunt hexametri. Nam, ut Demetrius Phaleræus docet, partium (quas *κῶλα* Græci nuncupant) non major debet eſſe longitudo. Periodus autem, quum minimum, duo; tum, quum maximum, quatuor continere partes debet. Igitur quatuor hexametris concludi plena ſententia ad ſummum debet: aliter ultima primis aut non cohærebunt, aut ægre. Quapropter idem etiam in oratione ſoluta obſervari convenit. Quocirca, quum tria ſint genera hominum:

æqua-

æqualium, ac quibus imperamus, & ſuperiorum; tum vero cauſarum totidem, Demonſtrativum, Deliberativum, & Iudiciale; brevitas ferme in omnibus præſtat, præterquam in demonſtrativo apud populum; [de qua re latius cap. 54, de Perſuaſione, agetur.] Non jurabis; multo minus Divos execraberis: Non teſtium nomina, niſi rogatus, adducas: Non argumentaberis; in quo tam multi peccant: Non narrabis quæ tibi acciderunt. Quanto minus arcana tua deteges? niſi coactus: Nam etſi non effutiant, domini tamen tui efficiuntur: & qui amicus eſt, poteſt fieri inimicus; & domeſticus e domo exire: Tempus omnia mutat. Caveas etiam, ne vitia naturæ, aut caſus, aut fortunæ mala imprudens commemores. Vt apud Philippum, ſi quis Cyclopis aut oculi mentionem feciſſet, iraſcebatur, quod [altero] oculo careret, quamvis pugnando ſagitta ictus illum amiſerit: Et apud Hermiam, quod eſſet Eunuchus, ſi quis gladij aut ex-

excißionis meminiſſet. Quum vero quiſpiam te verborum multitudine provocat, vanus eſt, aut deceptor. Si quis conditionem tibi offerat, quantumvis præclara videatur, diem ad reſpondendum interpone; illudque tecum dicito: Hic forſan multis jam antea annis, certe diebus, præmeditatus venit ad me: ego inſanus extemporanee illi reſpondebo? Et quanto magis inſtat & urget, tu eo lentius procede: doli enim ſuſpicionem auget. Nam ſi bono animo offert, & e re tua putat eſſe quod proponit, libenter moram hanc patietur: ſi decipere vult, habes cavendi anſam. Multi hujuſmodi importunis flagitationibus prehenſi fidem fregerunt; alij ad rixas devenere; alij obruti, deceptoribus ſuccubuere: quidam gravioribus damnis atque incommodis affecti, vix tandem ſervati ſunt ex jactura: qua? verbi tandem temere prolati: cui bono? & ubi merces tantæ jacturæ? periculi, laborum, atque curarum? Ob id, quum tales homines nece digni

ſint,

ſint, nec lex illis pœnam ullam propoſuerit; reliquum eſt, ut ne alloquaris, neque admittas ullo modo venientes, nec cum tuis patiaris verſari. Nihil enim damnoſius, aut periculoſius ijs, qui ſine ſpe ulla commodi, tanta detrimenta afferant. Tabulas quoque longas, quin etiam hiſtorias, narrare cuiquam caveas. Anuum enim mos eſt hic, aut navigantium. Nec quicquam denique dicas, quod vel interpellent, vel non libenter audiant: nec narres quid ſomnolentis: Sed fac ut rogent, urgeant, avideque quæ dicis hauriant. Propterea nec niſi amicis & poſtulantibus narrabis quicquam. Sed quum tua negligi animadvertis, quid aliud jam ſupereſt, quā ut etiam te? Ergo vel erras, vel odio illis es, vel contemptui. Quodcunque horum ſit, cur præſtat cum illis eſſe? Diſcedas ergo ſtatim. neque enim tua res agitur. Propterea, ne male hoc tibi cedat, ſi non ut dicas, ſed ut tentes, hujuſmodi ſermones adoriaris. Stultum eſt etiam, attente audire

dire nugas æmulorum, quæ ſapienti faſtidio ſint. Noli iraſci: noli nimium impatienter audire. Figurate præterea in multis communibus ſermonibus loqui neceſſe eſt: quod velut pictura quædam ſic exprimuntur, melius quam ullo verborum quamvis latiſſimo ambitu: nam figuratio oratione quavis propior eſt mentis imagini: quod ſi in malam partem accipiantur, non adeo ſubjacent reprehenſioni, nec tam conſtanter poſſunt convinci. Propterea & figurate, & mutilatis, & involutis ſermonibus, uti oportet. Cum quibuſdam tamen omnia clare expedire convenit: Amicis, primum illis qui nihil ſibi putant proprium: quales fuere Pomponio Attico Q. Gellius Canius, & Ciceroni Atticus, & Menedemus cum Aſclepiade. Et coram judice, ubi cauſam tuam defendis; tum maxime quum pro amico [loqueris.] Cum domeſticis præterea, ubi quid mandas, melius fuerit, decem verba perperam adjeciſſe, quam unum neceſſarium prætermiſiſſe. Cum his et-

etiam qui diſceſſuri ſunt, (& ubi epiſtolas mittere non tam tutum eſt,) uberiori oratione uteris. Semper autem ubi quempiam de negotio inſtruis (modo fidus ſit) abundanti ſermone uteris. Sunt etiam communes ſermones, de quibus ſuo loco dicetur: Sicut & de verbis quæ habentur cum potentibus viris, qui tua ſcire deſiderant, & amici ſunt: Et quum ad fallendum compoſita ſunt, coram æmulis, exploratoribus, & inimicis, qui ſe amicorum loco haberi putant. In cæteris memineris linguam te unam habere, atque illam reconditam; duas vero aures, atque patulas. Obſcænis autem nullus eſt locus; niſi forſan cum ſcortis, & nemine præſente. Cavendum eſt præterea, ne tantum diligentiæ in minimis ponas, ut magnorum & generalium pręceptorum obliviſcaris, aut negotiorum: quod ferme neceſſarium eſt accidere his, qui non recta ratione hujuſmodi levitatem affectant, imo perſæpe nugaces efficiuntur. Namque & in con-

convivijs, quum vino incaluerint, aut colloquijs aliorum irritati, aut quia petant, interrogent, caſu vel doloſe, aut quoniam talis natura ſis: velut ſcriptoribus, profeſſoribus, concionatoribus, atque his qui multum de ſe pollicentur; primum quidem hujuſmodi viris eas occaſiones effugere præſtat, congreſſum ſcilicet potentium, inimicorum, æmulorum, incognitorum, maledicorum, irriſorum, inſidiarum ſuſpicionem, convivia, & commercia cum balatronibus. Deinde ſi incidas in hujuſmodi linguam, ubi loqui ceperis, abſoluto primo colo, linguam inter dentes comprime: digitoſque ſub pallio contorque, ſic ut doleant; ut impetum illum dicendi, ac fervorem comprimas; nec in ſermone incaleſcas, aut verbum imprudenter tibi excidat, aut noſtri (quod ſæpe contingit) fiamus immemores. Sed & nihil de tuis rebus dicas; nec te laudes: verum ad communes ſermones (de quibus ſuo loco dicemus) te convertes. Vna denique eſt ratio,
ni-

nihil incipere, ſed ad interrogata reſpondere. In propoſitis (ſi libet) perſtare, atque continuare licet; tum vero quam breviter & graviter: ut memineris non tui, ſed perſonarum, ad quas ſermo dirigitur. Propterea, ſi ex arte non ſunt, planis ſermonibus, vulgatis etiam [utere;] ſi non omnino veris, tamen veriſimilibus; a contentionibus ac profitendo &c. abſtinens. Pulcherrimum enim eſt, ſcire modum imponere ſermoni, ac illius impetum ſiſtere, velut & currentis equi: nec ſecus, eligere de quibus dicas, & taceas: demum quæ dicas, aut non dicas. Hæc aſſequeris, ſi tui memineris, non obliviſcaris: quod affine eſt ei præcepto, Noſce teipſum. Multi enim (maxime in convivijs) graviſſime periclitati ſunt his rationibus, ut a Pariſatide, &c. Nec quotidie deſunt damnatorum exempla.

Epiſtolarum autem ratio, etſi non multum, ab hac diverſa tamen eſt. Quod enim ſcribitur ad abſentes (unde provocatio non eſt, ſaltem

præ-

præſens) tanto limitatius eſt: nec periculum adeo eſt, ne inconſulte verbum excidat,ſed &pluribus indiget ut intelligatur, & longius eſſe debet. Qua ratione quæ ſcribuntur ut ſuperſint, abſolutiſſima eſſe debent, & manifeſtiſſima, quum reſtitutioni locus nullus relinquatur. Ac etiam tanto diligentius limari debent, quanto defenſioni locus [minor, aut] nullus patet; & quanto diffuſius ſcripta. At rurſum epiſtola ſermone brevior eſſe debet; quod, ſi aberres, excuſationem non habeas, & quod errata facilius deprehendantur; tum vero, quod occaſio non deſit induſtriæ, ut plura per pauca ſignificentur: nec eſt qui te provocet in illa, ut in ſermone. Quare præparcum eſſe decet apud eos qui amici non ſunt; longiorem, quam in Sermone, ad domeſticos, familiares, & amicos. Sed de his ſuo loco. [101.]

In turpibus præterea cauſis ſilentio maxime opus eſſet. Vix fieri poteſt ut aliquem commemorando

non

non offendas: tum vero in controverſijs amicorum communium. Quodſi omnino cogeris aliquid dicere, imitare pictores: pulchra & jucunda explicant late in pictura; turpia & abominanda involvunt. In rebus odioſis quanto plus, tanto dexterius involve, quæ tacere non potes. Abſtine a judicio. Porro damna verborum non meditatorum præcipua ſunt, ſecreta pandere, viam inimicis nocendi aperire, amicis obeſſe, & odium ſine utilitate quærere.

CAPVT XXX.

De Iuramento.

NON exiguam partem vitæ noſtræ obtinet juramentum. Eſt autem duplex: ad [ſe, & alios. Ad] alios, quum gravis res agitur. Per hoc conſpirationes, & conjurationes, & pleraque iniqua & æqua confirmari ſolent. Propterea videre oportet & in qua cauſa ſit, & quod fuerit conſilium tuum. Sæpe enim

fallendi ratione fit: quod in alijs eo magis conſiderare debes: præcipue autem, an honeſtum, an tutum quod agis. Multis ſolemnibus celebrari ſolet: in templo, coram Sacramento: ſed quod fit epoto viciſſim ſanguine, quod & Catilina fecit, incorruptum manſit. Quod vero ad ſe eſt, in cauſa fit minus honeſta, ſed neceſſaria. Sic milites Romani ſacramento obligabantur, quum militiæ actiones omnes contra honeſtum niterentur: occidere homines, diripere urbes, incendere villas. Sic Salomonem legimus juraſſe, quod occiſurus eſſet Adoniam fratrem ſuum natu majorem, ſine ulla cauſa, quum etiam Arcam Domini tuliſſet, omnibuſque communis parentis laboribus & periculis interfuiſſet; juramento obligatus, ut quaſi ſibi liceret, effecit. Ita ergo pro utilibus adverſus honeſta admittitur; non tamen pro turpibus. ideo Salomon non excuſatur. Iurabimus ergo, non daturum mutuo, non officium præſtiturum ante numeratam pecu-

pecuniam, non crediturum cuiquam; non beneficium collaturum ei cui nihil debeas prius. Atque hæc tecum ſolus, ad roborandum animum. Vbi oportuerit, hoc ei expones; ne privatum officium neganti iraſcatur. Non tamen publice hoc iactabis, ne inhumanitatis primum te arguant; deinde ne impotentem te, nec tui dominum eſſe, exiſtiment; præterea levem, qui de eo quod contra bonos mores eſt, & damnoſum, te iactes; demum quod par pari ſis accepturus.

Capvt XXXI.

Silentij laus.

Sed quum hæc omnia multiplicibus ſint turbata volucris, plerunque ſilentium non ſolum ſufficit, ſed etiam præſtantius eſt: præcipue in re controverſa, vel ubi timemus ne talis fiat, aut quiſpiam aliquid petat. Tum vero non ſolum res & verba celare oportet, ſed etiam animum. Vbi enim te habere dixeris, ſi roget

ut des; aut ſcire fatearis, ut detegas, requirat, magnam moleſtiam afferet. Primum infinita eſt ratio argumentorum: & impudentiæ non deeſt audacia. Si dicas, Sine hoc vivere non poſſum; dicit, Majora dabo. Si reſpondeas, Non pecuniam, ſed rem quæro; objicit, Et tu ſine ea vivere potes vel tantillum: non vis amico nobili, egenti, tam cupide flagitanti, rogantique morem gerere? mutuo da, ſtatim recepturus. Minus turpe eſt hujuſmodi viris, aliena, & ſine ratione, poſtulare; quam honeſto viro videatur negare quæ non ſine dedecore poſſunt concedi; ubi dederis, nulla compenſatio, longe minus reſtitutio. Itaque hoc ſolum ſilentium, infinitum pelagus diſputationum (in quo ſemper aliquid importuno relinquitur, quod æqui ſpeciem præ ſe ferat) ita exhaurit, ut nec veſtigium ullum ſuperſit, cui uncum poſſit annectere, ut te perturbet. Similiter ſi cum aliquo, de quo male ſuſpiceris, negotium ſit, ne (quod multi faciunt) dixeris, Hoc ago,

ago, quamquam male alij de te dicant. Si enim innocentem credis, quid ſtultius, aut acerbius dici poteſt? quum ille ſe ſentiat falſo [incuſari,] & fruſtra ſuam lædi coram exiſtimationem, ab eo quem ſperabat acrem defenſorem habere. tepida enim amici negatio, criminis quaſi confeſſio eſt. At ſi nocentem ipſum credis, palam ad flagitium admittendum hortaris, quum retines ſciens flagitioſum. Neque enim turpe aut magnum id exiſtimare videris, cujus, quum tam facile poſſis, nolis vitare ſuſpicionem. Quanto ergo ſatius, ſilentio prætermittere, quod vitare non decreviſti? ut melius etiam fuerit, dixiſſe, Hoc fidei tuæ committo; quam ſemper erga me integram ſum expertus. Quod ſi ei te committere nolis, cui bono, quæſo, ingrato facto addere verborum injuriam; ut pernegaſſe non ſufficiat? In quo genere improbitatis etiam illud eſt, quum beneficij tui cauſa aliquid a te petitur, non ſolum negare, ſed etiam addere contume-

 liam.

liam. Velut in his, qui ob turpis amoris ſuſpicionẽ, vel eo prætextu, criminantur qui ipſis bonas conditiones offerunt. Huic autem proximum eſt, cauſam ſilentio præterire, ſi rem non potes: nec umquam digniorem in medium attuleris, quam ſit id quod petitur: hoc enim multi faciunt, nimia cupiditate concitati, exemplo, ut dicunt, Eſau. Fatigat enim id amicum; & te judicio carere, & probatione victum, oſtendit. In univerſum, ſcire tacere, ut philoſophus ille regi innuit, non minus eſt, quam ſcire loqui. Illud tecum ſæpius revolve: Si quæ ſciunt, dixero, fruſtra loquar: ſi quæ neſciunt, facta mea detegam. Quum vero quod latet, ut infinitum exiſtimetur, cauſas prætermittere melius eſt; niſi habeas efficacem, quam huic objicere potes. Sunt præterea alia, & majora, vel ſi cum ſapientiore viro ſermo ſit; non minora, aut plurima, quæ nunc omitto. Sed & id obſervare decet, ne exemplo minorum cithariſtarum, quæ diſcunt, tu quæ non bene

noris

noris proferas; verum ea tantum, in quibus jam diu exercitatus: ſed nec illa tota; ut aliquid, quod deſiderent, relinquas. In univerſum illius memineris, ſolum ſilentium integra omnia tibi relinquere. Quamobrem qui accuratius ſciſcitantur, aut deliberationem, aut voluntatem tuam, aut judicium de aliqua re, præſertim ad eos non pertinente, pro peſſimis hoſtibus habendi ſunt: eo enim minus relinquunt tibi tuarum rerum arbitrium, quo plura intellexerint. Neque enim ſolius pecuniæ aut opum furtum eſt; nec minus evertitur, nec ſerius homo inopia rerum & ſubſtantiæ, quam conſilij. Pejora etiam ſunt hæc in potentioribus, vel quum negotium eſt cum illis. Quodſi præter id importunius petant, jam res ad everſionem tuam pertinet, niſi interrogatio facti ſit. Sua enim quiſque ſcire cupit, & juvat. Quum ergo impudentius aut tua facta quærunt, aut judicium, vel etiam de alienis, modo quicquam tuum ſit, diſſoluto ſermone; abi, ſi licet; ſi non,

 dicas,

dicas, non cogitaſſe de hoc; atque occaſionem devita. Sed neque vitio magno caret interrogatio exquiſita & accurata de tuis rebus, vel de pretio rei tuæ quum nullum pretium illa dignum obtulerit.

CAPVT XXXII.

Lentum in deliberando eſſe oportere.

IN rebus autem peragendis lentus ſis in deliberando; promptus in eo, quod deliberaveris, exequendo. Pondus ſingulorum æſtimes: quid quæras? quomodo? quanti quæſiſſe conſtet, ſi non obtinueris? ubi obtinueris, quale tibi emolumentum? qualia damna, aut pericula? Prompte dicitur [quis] exequi [id,] quod prius in portum reducitur, quam ab æmulis aut inimicis ſciri poſſit. Nil celeriter confectum dici poteſt, quod qui impedire cupiebant, ante reſciverunt, quam factum ſit. Neque vero malum eſt in negotijs, ſingula quæque veſperi in tabellam ex ordine digeſſiſſe, quæ ſequenti die facere opor-

oporteat. In dubijs autem rebus callida negotiatione, & ſermone ancipiti, utendum eſt. Deſcendamus in victorum amicitiam, non ruamus. Si Cicero cogitaſſet, poſſe mutari fortunam, non tantum famæ Philippicis illis ſibi comparaſſet; ſed neque exitium domui ſuæ univerſæ. Adde, quanto periculo te illis adjicis, quali infamia hos deſeris. Quamobrem utrique ut faveas privatis officijs, ſi potentes ſint, conſulo. Inclina ad cauſam neceſſariam & honeſtam, potius quam ſuperiorem. Sed, ſi liberum eſt, in omnibus eam adhibe moderationem, ne victoriæ primas partes tibi aſcribas, nec acriter animos incendiſſe videaris, & ante victoriam ut vinci poſſe credideris. Quæ noctu deliberaſti, ne exequare; majora enim videntur, velut ſomnia: ſed quæ interdiu, poſt etiam placent. Tutiſſima autem, quæ & pacato animo probantur. Specialiter autem in unoquoque negotio cogitabis finem, conſequentia, difficultates. Oportet autem ſemper tria præ:

E 5 ocu-

oculis habere: Quam recte? cui bono? Quid dicent homines? Inde revolve negotium totum, ſæpius cogitans, Si ſucceſſerit? Si nõ? Quid abſoluto? Quid interim? Offenſionem perpetuo animis inherere; gratiam brevi evaneſcere: tempus, rem, qualitatem, ætatem hominum, fortunam tuã, æmulos, filios. Orbis enim [id eſt, qui improles ſunt, aut celibes] multis cauſis omnia tutiora.

CAPUT XXXIII.

Hominum mores ſcire convenit.

VT vero quantum & quomodo expediat, ſcire poſſis; hominum mores ejus loci noſcere oportet: ut generaliter antea docuimus. Homerum igitur imitabimur: qui quum magnam orbis partem luſtraſſet, nec ſolum mores, ſed inſtituta, leges, conſuetudines, vivendique ritum cognoviſſet, tum naturam, robur, & quid poſſent, ex omnibus unum quippiam, quod etiam omnibus conveniret, conflavit; velut medici

medici Theriacen ſolent, quę omnibus morbis eſt accōmodata. Sic Deus mixtis elementa ſingula impoſuit, ut ſingulorum etiam vires referrent, atque in omnibus aliquamdiu vivere poſſent. nam homines in aquis, & extra aquas vivunt; nec protinus, ut ignis, extinguuntur. Simili ratione quæ ſingulis in regionibus proveniant, quæque aliunde, & unde, vehantur, quanti, quomodo, quo anni tempore. Sed & naturam rerum. veluti Bononiæ uvæ ſervantur ad æquinoctium uſque vernale, & ultra; non ita Mediolani. Artificiorum utilitatem. Quid expediat, perfectum, ut domum, emiſſe; an deſolatum, & rude, velut agrum, ut apud Xenophontem. Quædam plurimum mutantur, ut pueri, equi, chelys nova, & quædam in melius. Vt vero ſingulorum mores dignoſcas, tum ex veſtitu & geſtu, ſub quo etiam greſſus comprehenditur; ſed maxime ex ſermone. Ob hoc ſolertes viri ſæpius mutant ſermonem. Ignaviſſimi ſunt, qui de epulis libenter

ter ferunt colloquium: poſt, qui de venereis, de ornatu, & de rixis: avari de lucro; improbi de inſidijs: probi de honore: diſſimulatores de Divis: at optimi, qui de virtute. Similiter & temporis & regionis & conſuetudinis & Principum naturam noſcere oportet: Tyranni ferro, Reſpublicæ, & qui arma tractare non ſolent, judicijs [utuntur:] quidam Principes veneno; alij prorſus, licet mali, venenum oderunt; ut Henricus Anglorum Rex; Paulus Quartus Pontifex, Pius Quartus, & Quintus, a vi abſtinuerunt: Quartus oderat judicia injuſta; Quintus etiam graviter ulciſcitur. Sub hoc tamen magis audent, ob morbum.

CAPVT XXXIV.

Potentium de rebus opinionem, ſcitu eſſe neceſſariam.

ET quæ qui poſſunt, de rebus ſtatuant, dico Principes, Satrapæ, Magi-

Magiſtratus, optimates, militum duces, ſapientes, [inquire.] in horum enim manibus pleraque ſunt. Neque enim exiſtimabis (quod jure exiſtimandum eſſet) credere, magnum eſſe aliquid injuſtitiam, legum contemtum, hominis necem. Sed hujuſmodi utinam apud eos aliquanto eſſent majora muſcarum interitu! timent tamen tum famam, exemplum, atque odium propinquorum. Famam quidem, ne dum emanat in populos, audaciam ſeditioſis præbeat. Exemplum quoque dum verentur, cavent ne (etiamſi poſſint) inimicos veneno occidant. Sciunt enim, ſic a pluribus timendum eſſe, quam qui timeant. Verum tu tecum dices, Decipiuntur; ne illorum errore captus pericliteris. Itaque & religione & legibus abutuntur; nec ſolum culpa ſua, ſed importunorum aulicorum: quibus obſequi, pernicioſiſſimum; non obſequi, periculoſiſſimum eſt. Explorato etiam, qui vere ſit tyrannus: raro enim ejus eſt tyrannis, qui prodit

dit cum inſignibus; ſed [talis eſt] tyranni ſimia. Atque idem in oligarchia: non enim pauci illi omnes regunt, ſed ex his pauciſſimi, duo aut tres, ad ſummum quatuor: quibus nihil penſi eſt, niſi ut potentiam retineant: cæterum lucrum, & odia, ac ſimultates pro Dijs colunt: ut optimi ſint, qui amoribus ac familiaritatibus ſeducuntur. Hos igitur ſcire oportet; & qui cum illis plurimum poſſunt. Aliter bifariam aberrabis; & plures eſſe credendo, quam ſint; (ut roges etiam quorum cauſa pereas, ob illorum inteſtinas ſimultates;) & quod credas illos legibus vivere, & honeſtatis curam habere. At poſtquam cuique Deus eſt ſua dira cupido; qui nos nihil eſſe putant, cupidinem & vitia, quibus capti ſunt, ſcire oportet. hoc autem tam facile, quantumvis diligentius tegant, ut explicare ſuperfluum ſit.

CAPVT

CAPVT XXXV.

Cognoſcere quæ in urbe aguntur.

IN tua præterea urbe quicquid eſt, quicquid agitur, diciturve, in digitis habeto. Dico familias, homines, conjunctiones, prædia, domos, mores, actiones, vitam, rem, ſtudia eorum omnium qui in aliquo numero ſint. Et ad hoc paratos habeas atque conductos clientes, qui nil aliud ferme curent: nam lucrum ſuperabit expenſas. Potuit hoc Cicero, diſtentus tot curis orandi, Reipub. tractandæ, ſtudiorum Philoſophiæ, ſcribendi; quique tot aliorum etiam curam ageret: Tu vero, ab omnibus his ferme liber, hoc excuſabis? præſertim quum præſidia parata habueris. Hæc autem maxime in commodis atque potentia, tum ſocietate, ſunt repoſita. At potentia amicis & re; commoda vero domo bene conſtituta conſtant.

CAPVT XXXVI.

De præparatione. Vbi de modis parandi opes.

EST primum etiam quippiã quod habere oportet, ſemetipſum ſcilicet. De animo quidem ſatis diximus: ſed non ſufficit, niſi etiam corpus firmum pro ætate habuerimus. Et ubi defecerit [corpus,] ſeu per ætatem, ſeu aliter, alium ipſum nos habere oportet, velut filium, fratrem, amicum, familiarem: quod ſi habere non poſſimus, res noſtræ perpetuo fluctuabunt, tametſi diligens fueris. Habere autem, non ſolum providentiæ eſt, ſed etiam fortunæ: & maxime qui noſtra curare velit ut ſuamet: inde qui ſciat, inde quod maximum eſt in hoc propoſito præſtet [& perſtet.] Beneficium naturale hoc filiorum eſt, ubi nõ degeneraverint. Ergo & animus natura fortis neceſſarius eſt: aliter nec opes, nec conſilia, nec occaſiones uſui erunt. At hunc fingere prudentia poteſt, atque ſupplere; præterquam ubi mors inſtat.

ſtat. At corporis incommoda non tam pronum eſt ſarcire, tum opum vel amicorum defectum. Vt tamen bene valeas, abſtinentia, ſomno, & exercitatione, poſtque medicorum conſilio obtinebis. Exigenda eſt merces ante, præterquam a generoſiſſimis. Pręterita enim langueſcunt; præſentia diffluunt nimis celeriter; futurorum expectatio longa, anxia, fallax. Amici & familiares, clienteſque fidi, tantumdem valent (imo plus ſæpe) quam tu ipſe. Præterea id maxime obſerva, ut quæ ad finem adipiſcendum non ſolum, ſed retinendum, ſunt neceſſaria, tempeſtive præoccupes: nam neglecta hujuſmodi cogimur maximis difficultatibus recuperare; atque tum præſertim, quum æmulus inſidioſus adverſatur. Velut ſi medicinam profitearis, ut diſcipulos circumducere poſſis ad curandum: hoc autem expoſcitur, ut in medendo exiſtimationem retineas. Sed & hic cavendum, ne erres: ut ſi pecunias multas poſtules, ne tempus pereat, & paucos

habeas infirmos. Itaque ut omnia prius parata habeas, architectos imitatus, temetipſum ſcilicet exorna tum moribus, & qui uti poſſis robore; deinde [cave] ne quid obſit: (multa enim ob ritus impedimento ſunt:) ne quis tibi faſtidium, damnum, aut periculũ afferat, ſubtrahere te oportet, non [autem quemquam] contemnere. Et ne tu quicquam delinquas: hæc enim ſuperius ſunt declarata. Demum nequa occaſio in collocandis tum officijs tum beneficijs pereat. Secus ſi agas, temporis facies jacturam; & non adeo bene rem abſolves; imo quandoque abſolvere non poteris. Licet tamen præoccupare, ac inchoare, in temporis anguſtia, quum ſecurus fueris de neceſſariis. Ergo quum in amicorum potentia, & multitudine, principalia præſidia ſint conſtituta, ut ſuperius docuimus; ita agendum eſt in collocandis officijs ac beneficijs, ne quid pereat. Quoniam his captantur homines; ſi ea inaniter effuderis, non habebis quod exhibeas, ubi oportet.

Itaque

Itaque vel utilis vel honeſti gratia, aut utriuſque, impendere oportet. Vtriuſque,ſi [impendas] in eos à quibus jam beneficium habueris: utilis, in filios, aut eos quos educationi filiorum plurimum profuturos exiſtimabis,& in eos qui juvare te poſſint, ac velint; deinceps ubi glorioſum eſt: Honeſti autem,in eos qui tuis lætantur donis; quive pauperes, aut probi, aut conjuncti.

Præterea non ultimo loco ſunt opes: quoniam in locis qui procul à regibus ſunt, & à Satrapis reguntur, & nunc & ſemper omnia potuerunt. quapropter primum comparandæ. Ideoque parcum decet eſſe; nec conſiderare quantum lucreris, ſed quantum ſuperlucreris. Modi tamen brevi parandarum opum ſunt hi: Principum amicitia, maxime Sacerdotum; & qualiumcunq; etiam pingue ſacerdotium poſſidentium, quum liberalitate tua permutari poſſunt: Velut & viduarum divitum matrimonia: Et orborum opulentorum conſuetudo intima: quamquam cautos difficile
ſit

ſit capere; ſimplices, ne prævertantur majore metu, ſpe, autoritatè, ſollicitatione, periculum eſt: Induſtria nova; quæ multiplex eſſe poteſt. Artis notæ, ſed lucroſæ, novus etiam cultus utilis, aut ſpecioſus. Alluvionum intelligentia: nam lucrum in emtione & acquiſitione. Altior enim [ubi] ripa alveus eſt, humiliorem inundat: terræ durities, & undæ impetus, &c. Fluminis, ubi ſæpe ſinuatur, &c. recta ex recto ad rectum: Occurritur aggeribus & alnis. Compertum eſt pluribus ſæculis irritum eſſe impetum aquarum in radicibus rupum. Alveus ergo quum natura in medio eſſe debeat, aut exiliet tractu temporis, ut humiliorem locum occupet, aut altiorem ſubruet: at hoc facilius eſt, quam ut aſcendat. Elatior eſt in ripa alvei; quia ob id in adverſum incubuit, ob altitudinem, & ſoli duritiem. Explorabis ergo perpendiculo, in quam partem pendeat aqua. nam ſæpe quod relinquit, inundari videtur: ſed ſi humilius eſt, non reliquit. [Alius modus eſt] & executio creditorum

torum, quæ loco mercedis ſunt militiæ, à fiſco, & regibus; maxime in fine bellorum. Diximus autem de hoc diſtincte in libris De utilitate capienda ex adverſis: (vide & infra; Sectione 103.)

In ſingulorum autem executione maximum compendium habetur, in tota ratione gerendorum ſingula deſcribere per ordinem; jubereque ut tui idem mandatum cuſtodiant. Nam non ſolum quicquam oblivione non excidet; ſed ſingula facilius & opportunius efficere licebit; ac nullo pæne cum labore, atque melius. Qui vero non parent, è genere malo ſunt: proximique malis ſunt. Mali enim ſunt & improbi, qui quod malum eſt, præponunt bono, ſcientes eſſe malum; quoniam malo adeo delectantur. Sicut boni ſunt, qui præceptum hoc præcipuũ & alia obſervantes, [nihilominus] tamen delinquunt. Sed optimi ſunt, qui non aberrant.

CAPUT XXXVII.

De Familia.

QVOD vero difficillimum eſt, eſt domus inſtitutio : adeo ut vix cuiquam ſuccedere poſſit. Sæviant procellæ inimicorum, æmulorum perſecutiones, inopia, judicia iniqua, tum reliqua omnia ; non tantum tamen incommodi afferent, quantum domus male inſtituta. Etenim aſſiduum eſt hoc malum, & maximum; in quo de vita, honore & fortunis periclitatur : nec eſt in nobis, ut facile mederi poſſimus, velut in animi morbis ; vel intermittant, aut partem quandam bonorum noſtrorum in diſcrimen vocent, ſed omnia : adeo, ut niſi uxor adſit, aut filius natu grandior, aut frater, aut ſoror, vix te queas explicare. Sed neque filii aut fratres ſufficiunt, quoniam non ſemper domi manent. Oportet autem eos qui domum bene inſtitutam habere volunt, aſſiduum habere cuſtodem. Sed & in hoc periclitamur. Nam uxor & ſoror, & filia, ſi juvenes ſint, in amatores

amatores facile incurrunt. deinde famulorum uſus cum mulieribus ſuſpectus eſt: juvenes enim appetunt; à ſenibus appetuntur. At vero ſine his [degere,] ferme impoſſibile eſt. Domus enim ex rebus ac famulis, tum neceſſariis, conſtituta eſt. Neceſſariorum ſi quiſquam perverſus ſit, prorſus fieri non poteſt, ut bene res conſtituatur. Eadem autem eſt ratio patris familias in domo, & regis in civitate. Porro, quod maximum eſt in hoc negotio, eſt bonos habere domeſticos, & frugi. Senes putridi, imbelles; & ſi quid habeant vitii, corrigi nequeunt: ſi boni ſunt, detinentur ab iiſdem apud quos conſenuerunt; ſi mali, aut inutiles, cui uſui eſſe poſſunt? Pueri rurſus imbelles, & imperiti, luſibusque dediti: Adoleſcentes importuni, procaces, petulantes, libidini dediti: qui quum ſe ipſos regere non poſſint, quomodo te, remque tuam, mulieres, & pueros gubernabunt? Viri eadem patiuntur quæ ſenes: & licet imbelles non ſint, in mulierum tamen cauſa ſenibus ſunt

dete-

deteriores. Mutatio præterea omnis mala eſt: & tamen quicquid diu feres, in majus vitium tranſibit. Hæc tamen minora ſunt mala, quam [ſi ſervis utaris: nam] ſervitus inhumana eſt, & nihilo commodior aut ſecurior. Vides enim in Comœdiis quam turpiter ſervi os oblinunt ſenibus dominis. Ergo prima ratio eſt, ut optimos [domeſticos] eligas: deinde ut diligenter inſtituas: demum ut ſingulis incommodis, quæ ab illis proficiſcuntur, occurrere diſcas. Quod ſi occaſio vel mors domini, aut diſceſſus, aut exilium, aliquem commodum [famulum] ferat, pro bona fortuna habendum eſt. Eligendi ergo ſunt parentibus probis, &, ſi adulti ſint, etiam vita ſapientes, ſolertes, ab omni infamia alieni, ſumma fide, & ut te ament, venerentur & colant. Sic enim duplici munimine tutus eris. Ab hujuſmodi etiam viris quæritur teſtimonium: & qui tibi inſidiantur, ab eiſdem initium ſumunt. & merito; quum nulla ſit via ad perdendos homines hac ipſa paratior.

tior. Plures enim adverſus inimicorum impetum, & potentiorum vim, magiſtratuumque licentiam ſatis muniti, ab hujuſmodi machinis obruti ſunt. Eligere autem præſtat eos qui diu cum domino eodem, gnaro, prudente, moroſo, præſertimque ſene, manſerint: & inter illos, qui forma ſint præſtanti. Nam qui parvo ſunt capite, improbi plerunque ſunt, aut ſtulti, aut gravioribus vitijs impliciti. Strabi etiam valdę mali ſunt, & gibbi: hi quoque fœdi: & claudi, inepti. Præterea caveto, ut ſint incolumes, & in victu modeſti, ac temperati. Conſiderare etiam oportet principaliter illorum mores: an luſores ſint, fures, ebrij, inertes, vehementer ægri, aut imbecilles, & [tales] qui cum domino contendunt, & qui de malefactis gloriantur. In univerſum bonos famulos a malis ſic diſtingues. Fac ut aliquis domeſticorum aliquod ejus malefactum obſervet, clanculumque deferat ad te. Tu vero vocabis illum; & reprehendes, juxta facti magnitudinem. Si fate-

tur, & inde minatur ei qui illum accuſavit, pravus eſt: eum amanda, quantumcumque virtute præditus ſit: eſt enim furioſus; & domeſticos omnes corrumpet. Quodſi quærit delatorem, aut conſulit ut taceant, nec domino revelanda quæ fiunt, docet, nequiſſimus eſt. Si vero fatetur, & excuſat factum, nec aliud quærit, optimus eſt. Sed ſi negat, & quærit quis dixerit, peſſimus eſt hic, ſed timidus: emitte ſtatim. Si vero negat, nec ultra quærit, malus eſt, & timidus: retineri poteſt. Raro enim bonum invenies. Quod ad fidem attinet, multi Germanis utuntur familiaribus: apud hos enim adhuc manet integra fides. Præſtat & neminem abſque certa fidejuſſione in domum admittere, nec cuiquam tantum committere ut furtum furto defendere poſſit. Eſt indicium ſane magnum cogitantis furtum, ſi cophinum non afferat in domum ſed deterius, ſi apud vicinum, & maxime pauperem, eum habeat. Porro electio œconomorum, puerorum eſſe

non

non debet: quoniam œconomi, præter fidem, oportet etiam ut ſint ſapientes, & ſolertes, optimiſque moribus; tum graves, ut qui autoritate ſua aberrantes coërcere poſſint. at pueri omnibus his carent. Similiter & adoleſcentes rei [domeſticæ] præficere haud tutum eſt, non ſolum ob parvam rerum experientiam, & quod domeſtici dedignentur minori parere; ſed quod immenſis ferantur affectibus. Si tamen ob fidem, conjunctionem, prudentiam, virtutem, quodque lætus ſit, ac comis, aut inopiam hominum cogaris, multiplicem ſubibis curam atque laborem, ut inſtruas illum, ut ſit obſequens, & ut errata corrigas, ut contineas. Præterea (quod in uſu eſt apud mercatores & Principes) plures præficere rationibus oportunum: neque enim fallere poſſunt, quum ordinate diſponuntur, niſi concordes omnes ſint. At in hoc vel domini ſupina ignavia abutuntur, aut magno periculo ſe exponunt, quum ad diſcordiam pervenerint.

rint. Alter enim alterum accuſat. Quocirca tutiſſimum eſt, plures præficere rationibus, alios qui recipiant, alios qui dent, qui aſſiſtant, qui in libros referant, qui computent, qui exemplar transſcribant. Verum in Principibus, ob ſtipendiorum magnitudinem, & ſocordiam illorum, impenſa ſuperat lucrum. Itaque in parvis negotijs forſan præſtiterit, non facere. Semper vero tenuem mercedem his conſtituere præſtat; ex adventitijs autem partem, in qua omnes ſuſtentent. Præterea ſi quis tres alere non poſſit œconomos, duos aut unum alat. Pauperibus uxor eſt pro œconomo: periculoſum eſt tamen, quia caſtigare haud commodum. Quod ſi nec hujuſmodi adſint, pueri ſunt tutiores: verum illos arcere duris clavibus oportet, atque gravibus arcis: & ut neſciant ubi cariora ſint recondita. Semper etiam decet tabulam habere, in qua negotia peragenda deſcribat, quæ emiſti, quæ mutuo dediſti, quæ facturus es,
quæ

quæ cogitaſti, quæ peregiſti, aut puer pro te. Et ſcias quod puerorum ſervitus eſt melior, quoniam facilius minis & verberibus continebit eos nummatus, & inimicorum occultorum ſuſpicione: & ſunt magis aſſidui, & maxime in aſſiſtendo, & ſcribendo. Vnde olim Romani tales eligebant, & hos anagnoſtas, & ſervos ob hoc pueros, tametſi viri eſſent, ſolebant antiqui appellare. Sunt etiam tutiores habentibus uxores, aut concubinas: & minus timendum eſt ab illis de furto. Contra vero ad graves labores, & ad tutelam corporis, & ad manifeſta [pericula,] tum vero ad negotia domeſtica inutiles: contemnunturque non ſolum ipſi, ſed domini. At ab improbis hoc ſtudioſe fit, quoniam præcluſam viam furtis vident. Senes meliores ſunt in omnibus ob id, niſi ad arcendam vim. Adoleſcentes, niſi optimi ſint, pejores omnibus, & periculoſiores. Quum famulum in domum recipere vis, fac ut aliquis tuorum, vel œco-

nomus, te laudet, tamquam probum, & qui quod pollicetur abſque dilatione perſolvat: ſed ſubjiciat, vitam exigere admodum parcam, ut vix vivere poſſint. Si frugi eſt, reſpondebit ſtatim, aut non curare; aut, Si vivunt alij, & ego vivam: ſi lurco ſimplex ſit, venire recuſabit; ſi improbus, cogitabit; inde recipiet conditionem. At tu, ſi ſapis, interpoſito ſcrupo, illum ne admittas. Dolum enim meditatur adverſum continentiam tuam; ex quo domum univerſam ſubvertet: deterior priore; quod ille ſolum incontinens ſit, hic autem etiam improbus. Filios communi utilitate quum a patribus recipis, id præcipuum eſt, ut patres idem, quod tu, ſuſpiciant, atque deſpiciant. In univerſum memineris illud: famulos omnes eſſe ignavos, & nequam. Neque enim ob aliud ſerviunt: nam boni a dominis retinentur; mali nulli uſui ſunt. Eſt etiam perſæpe utiliſſimum in ſuis ac juvenibus exemplum imitari Auguſti in Cinnam; & patris ignoti in filium,

ſemel

ſemel ignoſcendo omnia errata: (ſed ſemel duntaxat:) nam pro inſidiatoribus acerbiſſimis, in poſterum uſi ſunt fidis ac commodis amicis. (De qua re Seneca de Clementia libro primo; & Valerius Maximus libro quinto.)

Porro de uxore ducenda, quod, ut dixi, totius domus fundamentum eſt, imo etiam, quod majus eſt, naturæ & ingenij filiorum, (dici enim ſolet: Quales vis filios, talem ducito uxorem,) tum vero educationis eorum, in opere De utilitate capienda ex adverſis diximus: nunc totum negotium ſub uno verbo, ſeu [verſu] comprehendere licet:

Vxor ſana detur, prudens, fœcunda, pudica,
Forma non cupida.

Servum improbum ex ignis tentatione dignoſces: ineptus in accendendo, ſtupidus, tardus, lentus, & ignavus in negotijs. Si defert ignem poſt, [non autem ante ſe,] nulli operi aptus eſt. Si dominis abſentibus, aut non jubentibus, neque tum

neque alias multa ligna imponit, ipſum ſtatim abdica: deterior enim ebrioſo eſt.

Vt ſuſpectos furti deprehẽdas, alio tranſlatis carioribus, aut reconditis, in ſuppoſititia tabula aut crypta, vel ἰδία, oblitus quaſi clavium, aut quæ, ut dicam, retinentur, aut nodo impoſito ſeræ, aut cera conſimili tabulæ conjuncta operculo arca, (ſed in his duobus contingit falli caſu) vel quod, ut primum, (ſed illud tritius) optimum eſt, ut aperta claudi nequeat. Id ea ratione conſtat; ut ſit *a b* ſeræ culmen, *c d* repagulum concluſum, & annulo intruſum. Ducatur vi clavis *e f* verſus dextram, premente *g h*, ut fiat *k l*: non poterit claudi, obſtante *g h*. Trahatur ergo infra per *m k*: vel intus prematur (ſed hoc difficilius:) inde circumducatur per eadem.

Aliud:

Aliud : Foramina parva facies in operculo, & arcæ limbo, & lino vincies. quum enim aperitur, franguntur. In uno fallax forſan eſſe poteſt; in pluribus non poteſt. Infinita eſt ſeges horum: ſed hæc ſufficiunt. In omnibus auxilium: in omnibus difficultas. Velut duarum clavium prima facilis, ſed occulta omnino: ſecunda durior, in qua nonnumquam auxiliatorem quærere oportet. Hic modus ſane tutiſſimus. Sed confunduntur perſæpe duæ claves. Denique tutiſſima fere omnia; modo magis rem ames, quam domeſticos.

Vbi furtum in notis perſonis deprehẽderis, ſtatim mitte ad urbis portas binos ac bonos : qui interrogent an

exierint ejuſmodi ætatis, ſexus, vultus, ſtaturæ, veſtium omnium. Alios mitte ad cauponas & obſonatores, interrogatum ſi equos his locarint. Hi poterunt redire, monitis hoſpitibus, ſi ſuperveniant. A portis unus redibit, alter obſervabit. Si exiſſe deprehendantur, equitatum cum literis Principis, pecunia data, pollicitis majoribus mittito, & e tuis unum qui etiam ſingulos in itinere viatores conſulat, tum cauponas, & diverticula. Nam lente progredientes, & prope celeri gradu, aſſequeris: ſi multum abſint, & celeri gradu fugiant, lente. Sufficit enim, ut ſub aurora locum ingrediantur, non una ex porta, ſed ex ſingulis; aliquot relictis ad portas cuſtodibus. Et ſi alienæ ditionis ſint, primum a magiſtratu obtinebis ſatellites, cum præcepto. Quæ autem de terreſtri itinere dixi, eadem in portu & flumine. hæcque via certior eſt, & multo plures deprehenduntur; adeo ut fere omnes. Si vero adhuc in urbe ſint, prope portas cuſtodes adhibe-

bit

bit præfectus ſatellitum, multis promiſſis, & etiam pecunia depoſita oneratus. (vide 106.) Exploratores, etiam illi mittent ad obſonatores & ad caupones, & ad meretrices. Corrumpes etiam aliquem illis familiarem, qui in caſſes (prodens amicitiæ ſpecie) eos deducat. Ita omnino in manibus habebis; licet non mediocri ſumtu. Quapropter rem expendere oportet. Nam dupliciter circa hoc peccari ſolet: alijs ob ſegnitiam & avaritiam nihil agentibus, quod in non magnis damnis melius eſt: alijs multa in incertum profundentibus.

CAPVT XXXIII.

Res domeſtica: & eius conſervatio.

RES domeſtica autem dividitur in ornamenta, famulos, & neceſſarios. Ornamenta: triclinia, lecti, menſæ, equi, omniaque utenſilia, munda, recteque diſpoſita; tum etiam honeſta, ne aut propriam avaritiam, & vecordiam, aut tuorum ſegni-

ſegnitiem oſtendant. Vnde Cornelius Nepos de Attici cultu domus: Elegans, non magnificus; ſplendidus, non ſumptuoſus. Porro Galenus duplicem veſtium & reliquorum (libro de dign. cur animi mor. cap. 9.) numerum cenſet: nam ſimplex non ſatisfacit, ob caſus qui eveniunt: tum quia fœdari & atteri neceſſe eſt. Omnis enim vita in mutatione poſita eſt: plura cuſtodia egent, & aliorum uſui ſunt [deſtinata;] quum mutuum dare neceſſe ſit. Verum quum domus res omnis trifariam diſtinguatur; alia enim abſumitur in dies, alia atteritur, alia manet: his quæ manent, cuſtodia ſolum debetur: his quæ atteruntur; cuſtodia & conſervatio: his quæ abſumuntur, triplici opus eſt diligentia, atque in ſingulis majore cuſtodia, conſervatione, diſtributione: atque id magis in his, quæ majorem afferunt voluptatem. Velut vino, & lignis, & pani, caſeo, ac reliquis modus ſolet adhiberi: ut famulis panis & vini unciæ quinque pro jenta-

jentaculo aut pro ante-cena exhibeantur; pueris panis duntaxat, & his qui liberaliter educantur. Cæterum duas habere oportet cellas vinarias, ſuis clavibus concluſas: alteram vini meraci potentis; alteram loræ, aut vappæ. Hauriatur cirneis parvis, ſi inſolentiores ſint famuli atque ancillæ: aliter res peribit; &, quod deterius eſt, multa admittent errata; quod vero peſſimum eſt, etiam dominum contemnent, tamquam negligentem, rudem, & ſtolidum. Vt vero ſerventur, aut emandur, ſuis temporibus, duplici œconomo indigent, ſi res familiaris magna ſit; & tertio, qui diſtribuat. Res infinita eſt, & ſingula referre velim. Ad eos autem qui mutuo petunt, potentiam pro actu objicies: ut in cadis vinarijs, quia impeditos dicere non potes (multa enim ex hoc ſequuntur incommoda) dices expectare novos. Singulas etiam res numero & ordine deſcriptas partiri in familiares oportet: velut carpentum, cum his omnibus quæ ad ipſum pertinent,

tinent, aurigæ: cætera omnia ſub clavibus ordine ſuo, & geminatis, obſignata habere convenit: ut etiam ſi quoquomodo primas fallant claves, extra ſpem ſint habendi. Hæc duriora videntur præcipiendo: nam uſu facillima evadunt. In vilioribus, & utenſilibus, interulis, mappis, linteis lecti, quæ improbi dum lavant, commutant, (eſtque hoc malum pæne immedicabile) nullum inveni præſtantius auxilium, quam acu pingere prægrande ſignum, & dimenſa quantitate, velut N; ut ob difficultatem non audeant [delere;] duobus autem parvis, ac quaſi neglectis, deprehendantur: quæ dico adeſſe oportere, ne alterum caſu pereat: grave eſt enim hominem furti falſo inſimulari. Memineris præterea in igne tractando ut ſummam omnes adhibeant cuſtodiam, & ſemper ante deferatur, & ut hoſtis atrociſſimus tractetur. Quippe nulla res, ubi non opus eſt, celerius augetur, & in immenſum: ubi illius opera uti neceſſarium eſt, fre-

quen-

quentius extinguitur. In cæteris autem, a vino atque lignis, omnia ſub clavibus, & quanto paucioribus ac firmioribus (quæ eximi nequeant, ſiquis vel paululum aberret, niſi certa, & occulta ratione) concludantur. Sicut ex *A* cubiculum *B* aperiatur, ex *B* in *C* penu: *D* ſolum intus. Claves quæ bis aut ter circumverti poſſunt, produnt dolos.

A | B || C D || |

In domeſticis quoque rebus habendis ſervandus eſt modus: ſcilicet ne Lucullum velimus imitari, qui quinque millia veſtium mutuo dedit Pompejo roganti. Sufficiant pro æſtate duæ veſtes; totidem in hieme; totidem pro medijs temporibus: Eademque ratio ſervetur in caligis & thoracibus, & capitis integumentis; præterquam in lineis, quæ debent eſſe multo plures. Nam plures his veſtes, exeduntur a tineis, & a pulvere; furto obnoxiæ ſunt; a plicis finduntur; perit ſumptus:

ptus:

Digitized by Google

ptus: pauciores non ſufficiunt. Hancque puto fuiſſe ſententiam Galeni. Ne fidejubeto pro aliquo. Gemmæ emendo & vendendo plurimum decedunt e pretio; præter quatuor: margaritas, ſmaragdos, adamantes, & carbunculos. Cauſa horum eſt, quoniam nulla iſtarum ad magnitudinem conſpicuam creſcit: quumque pulcræ ſint, ob id neceſſario pretioſæ. ea de cauſa, quum exiguæ ſint, facile a mulieribus geſtari poſſunt in digitis, tum etiam a Principibus. quamobrem, quum uſus frequens ſit, venales redduntur; & quum venales ſint, pretium retinent. Erano puta, & ſapphirus, & chryſolithus, & ejuſmodi, quamquam raro pulcræ ſint, quia tamen in magnitudinem conſpicuam excreſcunt, parvæ non poſſunt eſſe pretioſæ, magnæ commode geſtari nequeunt, maxime in digitis: ob id venales non ſunt; & quum venales non ſint, pretium retinere nequeunt. Quamobrem caro emuntur, vili venduntur. Sapphirus tamen, & balaſius, quo-

quoniam non adeo excreſcunt, pro monilibus in uſu ſunt: ideo pretioſæ; ſed tamen plus medietate decedunt e ſumma: quum reliquæ quatuor paulo plus auro amittant, ſcilicet quinta parte. Verumtamen omnium minime jacturam fert margarita & carbunculus: margarita quidem, quoniam plures in uſu ſunt ſimul in collaribus pro mulieribus; & ornando capite, & veſtibus; tum vero ſingulis in monilibus & inauribus utuntur; & in veſtibus reges; & aulici, reges imitantes: carbunculus ob pulcritudinem & duritiem: quum ſmaragdo durities deſit; adamanti pulcritudo, ſi ad carbunculum comparetur. Adamas etiam ſæpe ad magnitudinem nucis excreſcit. Carbunculus verus, quod ſciam, numquam viſus eſt, quamquam de Fadis, &c. [Indis] multa fabulentur, Ob id pretium manet carbunculo & margaritæ pæne immotum; proxime ſmaragdo, & adamanti. Fragilium autem vaſorum & ſtatuarum uſum Principibus relinquamus.

De

De reliquorum autem omnium conſervatione non ita agendum eſt, quaſi rem ruſticam tractemus; ſed ut per capita & methodo non vulgari eam oſtendamus ita breviter, ut nihil poſſit dici abſolutius. Res ergo quæ ſervantur, ſunt ſex generum: Cibi; potus, veſtes, ornamenta, plantæ & animalia. Quæ corrumpuntur, ſunt tria elementa, & qualitates (calidum & humidum præcipue; frigidum etiam immodicum quoniam gelu omnia corrumpit, & his omnibus quæ non ſua natura corrumpuntur, noxium eſt; ut oleo maxime, & aceto, & melli: hæc enim calido gaudent, quia putreſcere non poſſunt:) & vaſa, & motus: atque talia. Sed animalia generantur partim a qualitatibus, velut calido & humido. Commune omnibus eſt mundities a pulvere, ab illuvie, a ſordibus, & ab udo. Vnde jam excluduntur per hæc pulvis & aqua. Animalia igitur, præter munditiem ſummam (quam dixi omnibus quæ conſervari poſtulant, eſſe commu-

nem)

nem) gaudent cibo, potuque bono, & moderato, aere libero, ſole, & exercitatione. Frigus moderatum etiam confert: velut & ſiccitas. Dixi, calidum paucis, humidum nullis convenire. Propterea & teſtudines & paguri & limaces, & ranæ fictilibus & farina impinguari ſolent, & cancri & ranæ puris aquis; cibo autem eodem. Equi tamen, & boves calido præſepi gaudent: quoniam quod exerceri debet multum, aut impinguari, calido loco indiget, non frigido. At plantæ a frigido immodico arceri debent, aliæ condi; aliæ paleæ, & fœno, manipulis alligatis, ab imo autem ſtercore circumdari. Omnium [plantarum] ferme vita conſtat aqua & fimo; nocte tamen rore; die, ſole; omni tempore aura gaudent: ſed fimus unicuique proprius. Munditiès in illis eſt, reſecare quod putret, verno tempore, quum germinare volunt. Ob id loca aprica, & ad meridiem ac orientem poſita amant; utque imbre foveantur. naturale enim eſt earum alimen-

alimentum: quo etiam piſces gaudent, & homines etiam: quum nullus ſalubrior ſit potus. Ornamenta vero, ut picturæ, maxime a ſole atque udo læduntur. Gaudent libero aere: ſed velantur, ob pulverem, quo nihil eſt nocentius; ut etiam tapetis, ac veſtibus: unde excuti [debet pulvis] virgis tenuibus a veſtibus ac pellibus: [quæ] inde condi arcis concluſis debent, cum abſinthio ſiccato in furno; ſed in arcula poſito, aut pyxide; nam in pulverem ſi tranſeat, & ipſe autor eſt corrumpendi illas: loco autem frigidiſſimo ſicciſſimoque, ut tutæ ſint omnino ab injuria teredinum, quæ maxima eſt. At picturæ ſi illitæ ſint atramento, tenui atque optimo, ab omni injuria aeris tutæ ſunt, ſed etiam pulveris, modo cura adhibeatur. hodie id udi genus vernicem appellant. Sed ciborum potuumque multiplex corruptionis autor motus (omitto nunc communia, udum, & pulverem, & ſolem, &, ſi fructus ſint, contactum, quia humido alieno corrum-

corrumpuntur, torpore exeduntur, conſortio incaleſcunt:) reliquorum vas & aer cauſa putredinis eſt. Ob id vas quidem corrumpit quæ continentur; illa vero ab aere corrupta, viciſſim vas corrupunt: alia autem aerem vitiant; & aer etiam vas corrumpit. Aer igitur ex toto arcetur, aut immobilis redditur, aut per flatus erigitur. Exemplum capiam ab immutato. Bononiæ quum aer deterior ſit, quam in pluribus alijs urbibus, ſervant tamen uvas quaſi violenta diligentia ſiccas, & ſanas; & nondum perfecte maturas appendunt filo in cubiculo frigido ſiccoque, huic operi dedicato, undique concluſo, ut ne rimula fatiſcat. Eam ſingulis quatuor diebus cum candela accenſa inviſunt; ſingulaque grana explorant; & quæ minimum marcoris contraxerint (alia non tangentes) forficula leniter præcidunt. ſervant illam immaculatam & optimam; ferme ad æſtatem uſque; frequens eſt, magna cum admiratione omnium advenarum. Aliud: In Vmbria

bria proximiſque regionibus condunt triticum in cameris ſub terra, loco ſicciſſimo, obſtruentes ita, ut ne novus aer penetrare poſſit. Vincitur ille a vapore tritici: unde etiam tum eo imbutus, tum propria immobilitate corruptus, enecat homines, ſi eis apertis ſtatim ingrediantur. Ob id illi, apertis [cameris] tribus aut quatuor diebus ſinunt perflari locum, donec lumen inductum non extinguatur. At ſub terra etiam vinum & aqua optime ſervatur, licet humido loco: quoniam ipſa humeſcere nequeunt, & ob id nec corrumpi; ſed ſolum a calore vel minimo; a frigore autem, ut dixi, non niſi maximo. Dolia itaque ſervantur bifariam: vel purgata ab omni ſorditie, & ſiccata, & concluſa ſuperius; aperto autem oſtio, ut omnino, tamquam nova, nihil pati poſſint, neque ab humore, quum munda ſint; neque ab aere, quum liber ſit: oſtium enim quam maxime patet. Alia via tutior eſt, ne quid reſidui, & melior, quum non ſiccentur

vaſa

vaſa, quum odorem corrupti ligni ob id induant. Sed optimum [aerem] conſervant ex optimo vino intus ſervato, aut aceto, concluſo vaſe & immoto: a quo enim corrumperetur? nam aer inficitur a vino; vinum natura incorruptum ſervat aerem; & vas ſervatur ab utroque; & rurſus vinum a vaſe & aere, tum etiam aer ab ipſo vaſe. At motus, quum non eſt continuus, corrumpit vinum, quia aerem novum inducit, qui ipſum debilitat. Ob id nec vinum tranſmutare convenit, niſi quum ex muſto tranſit in vinum defecandi illud cauſa. Aliter aut plena vaſa eſſe oportet, & immota, & concluſa; aut paucum & exiguum, atque concluſum & immotum; aut quotidie hauriendum. Acetum autem, ut dixi, ſervat etiam magis vaſa; ſed ſapore ſuo & odore illa imbuit. Aqua autem in ciſterna ſervatur, & in vaſe aquæ fluviorum pleræque, & pluvia. Sed cocta tutius ſervatur, & melior eſt: ut contra, gelu ſemel concreta, in poſterum, niſi & ipſa coquatur.

quatur, mala eſt. Horreis vero valde altis, & ad ſeptentrionem expoſitis, aut ad aquilonem, qui medius eſt inter orientem & ſeptentrionē, ſervantur ſegetes & legumina, & fructus. Carnes autem ſalitæ humidiore loco potius, quam tam excelſo, contineri debent: quia cum ſale humidi multum habent, quo ſuaves ſunt: id ſi ſiccetur, vel cariem contrahunt, vel inſuaves (ſublata parte pingui) evadunt. Debent enim eatenus ſiccari carnes, ut aqueum totum humidum, & quicquid ex ſanguine ſupereſt, & incocta pars omnis abſumatur: aliter aut putreſcit, aut vermes gignit, aut rancida evadit; totum autem id quod pingue & concoctum eſt, & integrum atque incolume, ſervetur. Sed ut ad horreum redeam, non ad boream ſpectet, quamvis frigidus ſit; is enim ventus orientalior eſt, quam decet: multo minus ad alias cæli regiones, aut ventos, niſi quæ inter ſeptentrionem & aquilonem poſitæ ſunt. Parietes amurca mixta luto illinendi ſunt, & olivæ aut oleaſtri

ſtri ſarmentis uſtis: nam curculiones hæc prohibent: neque ſi infeſtent frumentum, movere [illud] debemus: nam immoto intra palmum ſubſiſtunt, ait Columella. Creditum eſt, ſulphur, & origanum & conyzon omnibus his fœdis animalculis inimica eſſe. Poma omnia palea ſubſtrata ſervantur. Dico quæ mala vocantur, & cotonea, pyra, ſorba, meſpila, tricocca: ſed Punica peculiarem quandam diligentiam, non ſolum quia facilius corrumpantur, ſed ob nobilitatem, expoſcunt. Itaque in frumento ſepeliri ſolent; ſeu quod illo omnis injuria aeris arceatur; ſeu quod ſic melius refrigerentur; aut quoniam frumentum, attracto humore ad ſe, illa ſiccet. Fructus paſſi, ut uvæ paſſæ, Creticę, Illyricę, & quę ſine acinis, tum ficus compreſſæ & aſtrictæ, loco frigido mediocriter humido in vaſis vix ſeneſcant.

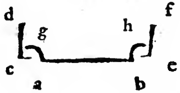
Ex principalibus autem præceptis etiam Ariſtotelis eſt, ut ubi fidi miniſtri ſunt, & prudentes, diſtributioque recta, ut quæcunque ſervari

 poſ-

poſſunt, annuatim & tempore quæque ſuo coemantur: at vero ubi aliquid illorum deſit, nimis malum eſt, minutim omnia emere. Vt emere diſcas, quod alias dixi, pro norma tibi propone illos qui magno incommodo id tamen bene agunt. Velut Iudæos, qui inviſi omnibus, & a magiſtratuum tutela alieni, coguntur emere vinum, frumentum, ligna, quum nil permittatur habere ex redditibus. Pecunias exiges ſolus extra domum, ne tui reſciſcant: quia minutim colligendo ſoli domeſtici poſſunt noſcere opes tuas, & ab his etiam in alios fama vulgatur. At ſi magna ſit ſumma pecuniarum, melius eſt ut ſecrete ad te in domum deferantur, & in cubiculo recipias: nec condas antequam diſceſſerint: ſed eis abeuntibus, finge aliquem ad alium quempiam mittere, cui pecuniam numeres: poſt ſtatim condas; atque hoc maxime, ſi inquilinus ſis, aut ſine ſecura familia. Fœnum & paleas ac talia conſtringe valde, ut ſint tuta ab ignibus.

In curatione etiam ſumptuum quotidianorum oportet præficere aliquem, qui menſæ reliquijs colligendis intentus ſit: quod etiam in uſu eſt apud Principum œconomos: ſed (ad ſordidi domini infamiam evitandam) ita, ut fures ſolum & helluones, ac everſores menſæ deprehendas. Quod ſi quis eam curam refutet, non frugi familiarem eſſe ſcito. Summa præterea diligentia adhibenda eſt in ſervandis clavibus, & ſcripturis. Claves & plures ſint, & conformes uſu: at quæ non nobis ſæpius ſunt neceſſariæ, vel etiam ſub quibus pretioſiora continentur, ſub alijs [clavibus] debent ſervari. In ſcriptis omnia ſervanda, etiam inutilia; modo periculo careant: unde bifariam peccatur: ſolum ex inutilibus, epiſtolæ incognitorum virorũ, quæ nihil continent, etiamſi petant impudenter, uſui eſſe poſſunt. Ad vitandam autem confuſionem, quatuor arcis opus eſt, præſentium, præteritorum, ſalutationum, & inutilium.

Tutela in cognitione, ut dixi, aut difficultate. Hæc in ignorantia, ordine, duritie, tempore. Eſt quod ambo amplectatur, antequam detegatur. nam tempus omnia revelat: & circa aliam arcam negocieris: quæ magnis laboribus ubi patuerit, rurſum claudi non poſſit. quod hac ratione conſtat. Tabula *a b* habet inſerta ferrea additamenta *g* & *h*, præter capita *a b* adhiſcentia & mucronata; ut cõpreſſa ab uno latere [*e d*] altero [*f e*] ob curvitatem prodeant.

Hæc remitti ob ferrum, quod magis extenditur, nequeunt. Aperta igitur relicta, prodit furem. Tempus vero longius, periculum affert, ne deprehendatur: ordinis neceſſitas errorem affert: durities, moram & timorem. Sine fine nemo opus aggredi audet.

Pro

Pro emtione prædiorum ſtatue maximum pretium, & , juxta illud, vigeſima in redditibus. Velut Bononiæ ſuppoſito pretio domus communi aureorum cccc, pretium maximum libræ cc in ſingulas tornaduras &c: tor. LXXX, pretium XVI: detraho MDC pro domo, relinquitur XIIII cccc. Si ergo deſit cannabs &c. detrahe tertiam; relinquitur IX DC vites cum arboribus, pro tertia, cujus vites duas portiones habent, arbores unam; ſi deſint, ut in incurſionibus, detrahe dimidium; ſi non fert, totum, ut relinquantur VII CC aut IIII DCCC. Hoc debetur tritico, & ſatis: cujus ſexta pars debetur mori arboribus: qui ſi deſint, erit pretium IIII librarũ. Eadem ratione conſiderabis partes, ut in tritico ſexcuplum, quincuplum erit pro lucro, quantum accreſcat aut minuat &c. Et ita de arboribus atque vitibus. Vix enim fieri poteſt, ut omnino nudum ſit. Iuxta proportionem igitur unumquodq; computa; inde adde domus pretium, & totum divide per LXXX.

 Red-

Redditus autem ex vigeſima ad vigeſimam quintã retrahere oportet, ob grandinem, pruinas, fures, bella, peſtem, impenſas, caſus, attritus. Pactionum autẽ modi exemplo declarantur. Quidã vendit prædium æſtimationis aureorum MDC, pro MMM: & ut perſuaderet, conducit per novem annos precio CLXXX: numerat emtor MCC: reſidui ſolvit vigeſimam in ſingulos annos XC: qui detracti a CLXXX, relinquuntur XC: quos numerare tenetur emtori: ſed ille computat in debito MDCCC reſidui: Quæritur quanti plus vendiderit. In his omnibus, quæ inter duos tractantur, duo obſervabis: primum, quod lucrum unius, eſt alterius jacturæ ſemper æquale: ſecundum, quod debemus ad unum reducere, quod manet. Vt hic, ſi venditor prædium retinuiſſet novem annis, haberet MDC, & pro redditibus DLXXVI, & pro anatociſmis vigeſimæ redditnũ CXIII ferme: qui collecti, ſunt aurei MMCCXC. Facta permutatione, in fine primi anni emptor debebit aureos MDCCX: ſecun-

ſecundi MDCXV: tertij MDXVI: quarti MCCCCXII: quinti MCCCIII: ſexti MCLXXXVIII: ſeptimi MLXVIII: octavi DCCCCXLI. Relinquentur ergo perſolvendi in fine noni [anni] aurei DCCCVIII. Recepit ab initio MCC anatociſmi vigeſimæ DXL: & horum rurſus CVIII. Collige omnes, habebit venditor MMDCLVI: habuiſſet autem tantum MMCCXC. habet igitur CCCLXVI plus. ſed quia hoc in novem annis, in quibus ex replicatis anatociſmis C; fiunt CLIIII: dices igitur: Si CLIIII redeunt ad C aureos; ad quantum redibunt CCCLXVI? & habebis CCV, cum tertia. Et tanti eſt jactura emtoris; & tanti plus venditor diſtraxit. Et eſt mirabile, quod MCCCC aurei, quibus ab initio pluris venditum eſt prædium, redierint (ob diſcrimen centeſimæ in ſingulos annos, quæ eſt XXX aurei, & in novem annis CCLXX) ad CCV cum tertia: & colligentur aurei MCXCIIII cũ beſſe.

In emendo etiam res magni momenti, oportet alios ſubmittere: præcipue ſi locus abſit procul: & ſci-

re prius differentias materiæ, compoſitionis, locorum unde adveniũt, formam, magnitudinem: omniaque non ſolum diligenter ſcribere, ſed in chirographis pactionum addere; ne vel decipiaris, vel litem ex re tua facere cogaris: ideoque (ut alias dixi) temporis jacturam pati neceſſe eſt ei, qui talia curat.

CAPVT XXXIX.

Oeconomica diſtributio, & præcepta.

VT vero retineas pueros vel adoleſcentes, hos tibi commodos efficere oportet. Id eſt, ut vel ad ſapiẽtiam inflammentur (quod optimum eſt,) aut ad muſicam; aut conjuncti cauſa aut ludi, aut venationis, aut pecuniæ, aut puellæ; talibus enim dominaris: Viros [detinebis] ſtipendijs. Omnes ſpes alit. Pueros (nam viri non niſi petita venia, reliquique, diſcedere ſolent) quoniam præter verbera, vel ſi gravius vexentur, aut ſeducti (ut etiam mulieres) aufugiunt, continebis, diſ-
ceſſum

ceſſum prævidendo. Sunt enim antea cogitabundi; & ſua condunt; & verba aliqua cum magis familiaribus effutire conſueverunt. Vbi de hoc ſuſpicaris, interpone proxenetam ex his quibus magis fidit, (nam fugam numquam utilem eſſe duxeris) qui odiſſe te ſimulando, eum hortetur ad fugam, ac ſe comitem addat. Deprehenſum clamoſa pœna, ſed non gravi, caſtiga. Aut enim in poſterum non diſcedet, aut citra infamiam tuam. Sed ſi veniam antea petit, miſſionem facito. Si retinere cupis, dilationem injunge. atque interim per proxenetam quæres, quæ cauſa illum à prima opinione abduxit. Eam muta, & veſtibus, [alijſque] voluptatibus promiſſis, placatum retine. Si nulla re placatur, inconſtantia animi in cauſa eſt; quam verberibus cohibebis. Quibuſdam enim illorum, cerebrum repletur humore; nec aliud norunt, niſi dominos & ſuos benefactores odiſſe. At ſi conſcius ſit turpis rei tuæ; ut ſi pro te lenoniam exercuerit;

rit; non parum eſt, ut per ignaviam, levi facto tuo, tuam lædat exiſtimationem: præſertim ſi jam pollicitus eſt, apud te ſe manſurum; ſi multa accepit; nec injuria illum affeciſti. Ergo hunc minis graviſſimis, ſine ullo blandimento, coerce: ſtatuens illi præfinitum, ſed non longum, tempus diſcedendi. Sunt artes quibuſdam: alij ſimulant iter. Sed inſaniæ eſt argumentum, levem rem magnis detrimentis mutare velle, aut corrigere. Iucundi pueris ſunt colluſores, & qui gulæ eorum inſerviunt, & qui blandiuntur; quique cum illis multos miſcent ſermones. Scorta ut inſtituas, non laborabo. ad quid enim, aſinum eligere pro curſore? Malorum ſunt morum: cur ergo pręficere rebus debes? aut quicquam illis fidere? tum maxime, quod (ſi errent) tuto caſtigare non poſſis? Famulorum vafrum nuper fallendi inventum eſt, edaces ſe fingunt, & bibaces: panes duos petunt pro jentaculo, & vini mediam menſuram, utpote libram; carnes vel

vel caſeum, tantundem pro ante-cena; pro prandio autem & cena, quinque aut ſex panes; vini binas menſuras; carnẽ & caſeum affatim: inde duos poſt dies, aut tres, non ſolum non devorant, ſed parce edunt; ut quicquid ſupereſt, vendant, aut ad meretrices, vel ſuos, transferãt. Nec tantum furantur eo dolo; ſed putant id ſe jure facere poſſe, quod conceſſis utantur; & ſi neges daturum ea, avaritiæ infamiam per compita & fora tibi inurunt, tamquam nolis alere famulos. qui etſi quod porrigitur, abſumerent, non eſſent ferendi; quanto minus tam doloſum hominum genus, ut diripiat? Secunda ergo cena appones ſpeculatores, tamquam aliud agentes. quos ſi helluones deprehenderint, vel ſi omnino petant, amanda: nam præter id, quod helluant, iners eſt hoc hominum genus; vel fures ſunt. Finge veniſſe quem expectabas; invitum emittere; ob id non ſtatim. Vel ſimplicius, ubi contenti non ſunt recta inſtitutione, amanda pauculos poſt dies,

dies, ne præſentiſcant. Eſt autem recta inſtitutio tricliniorum ſervilium diurna, libræ duæ panis, vappæ quatuor: pro obſonio quadrantes XVII.

In inſtitutione autem omnium, tum vero præcipue puerorum, inſiſtere oportet, quod cura domeſticorum eadem pæne ſit veſtium curæ: has enim ſcopis mundare, detergere, ſiccare perpetuo decet: domeſticos exercere, monere, inſtruere, caſtigare. Maxime vero puerorum inſtitutio neceſſaria eſt, quod magis ea indigeant, & melius inſtituantur; eoſque formare licet minore cum difficultate: tum maxime etiam ob id, quod pueri ſunt ut vaſcula inania; quæ niſi bonis ſuccis impleantur, hauriunt pravos. Sunt etiam in omnibus (præterquam gravibus) miniſterijs, viris meliores; quia magis aſſidui, promti, diligentes, obedientes, mundi, minoris ſumtus; & verberari poſſunt. Diximus autē de hoc alibi: (in Exhortatoria ad bonos artes.) Igitur laboribus

bus ſenſim, & ad patientiam ſtatim, ac continentiam, ſunt aſſuefaciendi pueri. Miſericors ſis, ac mitis, manſuetuſque in omnes, tum præcipue in illos; hilaris; blandus quoque in verbis. Præterea ſummum errorem eſſe ducas, velle plures duobus, tum pueris, tum adoleſcentibus in domo habere, abſque œconomo prudenti, & fido atque acri viro; quoniam petulantes evadunt; &, ſi eos verberaveris, odio te habebunt. quare, ſi ab œconomo caſtigentur; illum, ut miniſtrum; te, ut qui non verberaveris, non odio habebunt; utrumque autem timebunt. Oportet enim hæc munia, ubi eis opus ſit, dividere: quemadmodum & natura & ars facere ſolet: ut ſit quod, & quo agat. Ergo quum plures fuerint, ſine pœna contineri nequeunt, quod ſinguli aliorum vitia contrahant; ut non ſolum intractabiles fiant, ſed confuſio ſuboriatur. Oportet ergo hujuſmodi hominem adeſſe, & plurimos etiam alios viros. Imperfectum enim a perfecto ſuperari oportet,

buſdam incredibile, alijs arduum nimis videbitur: ſed bene rem conſiderantibus, neutri recte cenſent. Nam officia illorum, ac beneficia (quæ tibi in tenera ætate tua tribuerunt) recordans, animumque erga te benevolum; eorum brevem vitam, quæ eis ſupereſt; mortalium inſtabilem & mollem ſtructuram, emolumentum iracundiæ atque diſſidij, (quod nullum eſt prorſus;) miſeraberis illorum potius ſtatim; erratique libenter veniam dabis; & eorum iracundiæ cedens, ut cum tuis in pace degas, omnia facile feres. In cæteris autem ita age, ut unuſquiſque familiarium omnibus alijs apud te præferri ſe putet. Id conſequeris, ſi ſingulis ſeorſum miniſteria diſtinguas; ſecretumque aliquod communicaveris: utpote, Quæ præferenda ſint, de pecunia, uxoris pudicitia, & inimicis. Pueros autem ſi omnino mens ſit optime inſtitutos habere, & firmos, ac virtute præditos; oportet illos ſevero & ſævo magiſtro tradere inſtruendos: qui verberibus,

tet, & ut illi ſubjiciatur. Si enim perfectum non dominetur, actio non fit; ut etiam in naturalibus.

Domeſticorum reliquorum ratio, cura, inſtitutio, obſervatio, ſit pro uniuſcujuſque generaliter natura. Sunt plura eorum genera: majores, æquales, minores; conjuncti, œconomi, & humiles familiares. Majores dico; parentes, patruos, fratreſque natu majores, aut dignitate; aut qui uſui præſtantiori ſunt, vel ob lucrum, vel ob diligentiam, aut laborem. Æquales ſunt; fratres & ſorores, patrueleſque, & hujuſmodi; ut etiam collactanei: velut & ſenes, qui nobis utiles fuerunt, ut nutrices, quamquam conditione humiliores, pro majoribus colendi ſunt. Laudatur præclarum Attici factum: qui tanta fuit morum ſuavitate atque prudentia; ut quum matrem nonagenariam, cum qua ipſe ſexaginta ſeptem annis vixerat, extuliſſet; neque cum illa, neque cum ſorore (quæ Attico æqualis ferme ætate erat) umquam in gratiam redierit. Id qui-

buſdam

buſdam incredibile, alijs arduum nimis videbitur: ſed bene rem conſiderantibus, neutri recte cenſent. Nam officia illorum, ac beneficia (quæ tibi in tenera ætate tua tribuerunt) recordans, animumque erga te benevolum; eorum brevem vitam, quæ eis ſupereſt; mortalium inſtabilem & mollem ſtructuram, emolumentum iracundiæ atque diſſidij, (quod nullum eſt prorſus;) miſeraberis illorum potius ſtatim; erratique libenter veniam dabis; & eorum iracundiæ cedens, ut cum tuis in pace degas, omnia facile feres. In cæteris autem ita age, ut unuſquiſque familiarium omnibus alijs apud te præferri ſe putet. Id conſequeris, ſi ſingulis ſeorſum miniſteria diſtinguas; ſecretumque aliquod communicaveris: utpote, Quæ præferenda ſint, de pecunia, uxoris pudicitia, & inimicis. Pueros autem ſi omnino mens ſit optime inſtitutos habere, & firmos, ac virtute præditos; oportet illos ſevero & ſævo magiſtro tradere inſtruendos: qui ver-
beribus,

beribus, fame, laboribus, continentia ſumma, aſperiſque imperijs illos inſtruat extra domum tuam. Impenſa non levis: ſed nihil melius eſt in hoc negotio. ſic enim optimos & firmos habebis. Nec ſumtus peribit: nam paucioribus ales, & viliori indues: & tamen, ob nitorem, ornati videbuntur. Rogare oportet majores, parentes, dominos: æquales perſuadere: & minores, qui non mali ſunt, ſed errore ducti, aut perturbatione, peccant: at minores nõ æquales, qui improbitate peccant, ſi perſuadere coneris, pejores efficies; & vilipendent te. Ob id nil melius dilemmate: Si vis ut vir vivere, ut cum viro tecum agam: vel (ſi puer,) ut homo, ut cum homine agam: Si ut beſtia, ut cum beſtia. At dices, Periclitabuntur. Sed hic etiam periclitabuntur, & te cõtemnent. Magna ſecuritas ad prohibendum omnia mala domeſticorum eſt, ut dum ſunt in domo, non poſſint claudere oſtia. Ideo habeant ſolum ſeras, quæ exterius claudantur. Et hic eſt uſus Car-
dinalium

dinalium, & plurium cauponum: ſed hi quandoque vertunt rem in perniciem hoſpitum; atque etiam auxilium hoc eſt durius, propter noctem, & morbum, qui ſupervenire poſſet.

Maximum autem in inſtitutione præceptum, ſed quod vix exequi poſſis in alijs quam pueris, ad cohibendam eorum inſolentiam, moreſque malos & effrenes retundendos, eſt cōtinentia in victu maxima; præcipue vini, & eduliorum pinguium, & fructuum. Quod facile eſt videre in nobilium pueris, adeo bene inſtitutis, ob ſolam victus parcitatē: neque enim ob verbera ſe continent. Potus enim & cibi copia, præter id quod illos incontinentes & cupiditatibus indulgentes facit, efficit, ut fiant velut equi, qui arrepto freno, quum adoleſcunt, rapiunt ſeſſorem. Vnde evenit ut tales in juventa, quum primum metu ſoluti ſunt, & florere deberent, rapti immodicis deſiderijs, exitium ſibi parent. Neque enim umquam juvenem conti-

tinen-

tinentem in victu, perire, niſi caſu quopiam, vidi. Quinimo tales, ſi ab initio in cæteris bene inſtituti ſint, ad longam ſenectutem cum gloria pervenire ſolent. Maximam ergo curam in hoc adhibere convenit: ut, ſi dicto non ſint audientes, quamquam etiam alioqui magna virtute præditi ſint, non concipias de illis ſpem.

Porro ut flagitia, & maxime furta, explores; (vide & ſupra cap. 37) primum tentabis juramento terribili exhibito, ut intra annum qui pejeraverit, pereat. Tum ſuper pectus ſigno poſito, dum ſtatim allevas, cordis palpitationem cognoſces in conſcio. Ergo ſi proponas pœnitentiæ diei ſpatium, facile fiet, ut clam ob metum reponant. Alias in libris De ſapientia modum prodidi, quo autores ſemet ipſos detegunt. Sed nulla tutior via, quam ut diſſimulata re, paulo poſt omnia quaſi acervatim in cubiculo colloces; ſic ut tumultuarie poſita videantur, tum etiam, quaſi oblitus, marſupium (curioſius tamen reconditum, occultatumque) relin-

relinques. Inde ſingulos, diverſis ex cauſis, atque unum poſt alium ſic mittes in cubiculum, ut ſemper explores, an qui ivit ſuſtulerit aliquid, aut loco moverit. Plurimum tamen negotioſis (ut mihi) ſemper profuere claves ad vitanda detrimenta magna; tum maxime duorum generum: hę ſcilicet quæ eximine queunt & mutari &c. de quibus ſupra diximus. Quum vero fruſtra quærimus furem, tantis agendum eſt tamque gravibus animadverſionibus, ut fures pœniteat facti; nec eo incitentur, ſed pœna potius deterreantur. Quum domeſtici laternam heri ſuſtuliſſent, pejeraſſentque magno periculo; omnes qui in ſuſpicionem cadere potuerunt, ſtipendio, veſtitu, verberibuſque ſic multavi, ut receperim; detecto etiam furti autore. In dolis autem (ut alias dixi) repetita diſtributione aut narratione deteguntur. Quum vero furtum vile eſt, nec detegitur, diſſimulare oportet. nam & facilius diſſimulando invenies autorem; & detegendo audaciam

ciam alijs adderes ad furandum, etiamſi fures natura non ſint. Secus, ſi detexeris, tam acriter inſtandum, ut dixi, ut potius acerbitate metus & pœnæ deterreantur, quam quod lateat, incitetur. Propterea quod optimum eſt in hujuſmodi caſibus, ſed incomparabilis induſtriæ, eſt ut quæras, & experiaris, & non detegas. Indicium autem conſcientiæ eſt hæſitantia in repentina interrogatione. Vt vero illos explores, (maxime pueros, mulieres, adoleſcentes,) ſortem mitte ſuo tempore, ne hujus [furti] cauſa factum videatur, ut incidant triſtia læta. Nam contumaces & duros vibebis irridentes; melancholicos iraſci, timere, gaudere tamquam de re præſente; prudentes, tacere; ſimplices multa interrogare; voluptatibus deditos, parum curare; fures & doloſos, ſuſpenſos pauliſper ſe continere, inde ridere. Aliter hoc experimentum facere nec admittere non decet: nam improbi fiunt audaciores, aut cautiores; timidi ferme fiunt inſani, ob

metus

metus inanes, & nimias ſpes. Pecunias ne tracta occupatus; neque quum tempus urget ad aliud negotium: ſed exime eodem ſub numero, ut deprehendes furtum. Variando enim bifariam contingit decipi; & ut credas fruſtra te deceptum; & ut decipiaris, nec deprehendas. Sed ſi vicinus fur ſit, & domeſticos tuos ſollicitet, mala merx eſt. Corrumpet enim perpetuo domeſticos tuos. Neque enim quiſpiam ſponte a flagitio lucroſo diſcedit. Ob id jure agere expedit; aut tuos domeſticos cum illius domeſticis, & cum ipſis, committere: adeo ut ſemper odijs execrabilibus diſiuncti ſint. Si pauperes ad tuos veniunt non certa neceſſitate, furtum, & domeſticos tuos fures eſſe, declarant. Nam quum vel precario, vel dandi, vel accipiendi cauſa neceſſario veniant; pauperes autem nec precario, nec dandi cauſa veniant; reliquum eſt, ut accipiendi. A quibus autem ſine conſenſu tuo accepturi, (oportet enim eſſe qui dent) eos neceſſarium eſt fures eſſe: maxi-

maxime tum opus eſt diligentia, quum lex eſt, & domeſticus fur, cujus fidei credita res eſt, (ſtulta ſane & ſtultior ratio &c.) capitali pœnæ obnoxius non ſit. Indignantes ob iram tuam, maxime pacabis ſimulata amiſſione rei, tamquam furto ſubrepta, inde inventa; & multa circa hoc loquere: nam gaudent ſimul exemptam ſuſpicionem; & merito quaſi irato, veniam ultro dant. Memineris autem, quum ſolus es, ſeu nummatus ſis, ſeu alienigenarum familiam habens, ſemper una clave aperta, alias concludere; imitatus carceris cuſtodes. Ita etiam ſolus theſauros tuos tractabis, & occulte, nedum nemine præſente: Vt bonum ſit habere geminata oſtia, ne exaudiri ſtrepitus [nummorum &c.] poſſit. Nec confidas, quod pauca habeas. Nam multi exiſtimabunt multa eſſe: & quibuſdam pauca ſatis eſſe videntur. Vnde plures videas ſpoliari mulierculas, & pæne mendicos jacere jugulatos in via, quam divites.

Vt vero incommodos domeſticos corri-

corrigas, aut ableges, hujuſmodi ratione uteris: Primum, cavendo ne quemquam alas inutilem: Dico contumaces, infidos, inertes, nugaces, ſeditioſos, ſtultos, vel qui te oderint, aut bonis tuis invideant. Statim, quandocunque talem eſſe deprehenderis, ſumta occaſione, per œconomum, paucis donatum amanda: niſi graviter deliquerit. Tunc enim acerbe per illum increpitum, minis etiam additis, protrudes e domo. Secus, plenum ſpe dimitte. Maxime juvat, ſi pro mulione cocum; pro cubiculario muſicum quærere te fingas: nam non frugi homines nihil moratus, e domo ablegabis, antequam te gravius offendant; & conſuetudine abſentiam moleſtiorem ducas, aut intima cognoſcant: ob quæ, qui ſolertes ſunt, improbitatem diutius tegunt. Quod ſi quis talium, ſtudio ſuo, aut ignorantia tua [ſocordiave,] arcanorum tuorum factus ſit particeps; (etenim

Scire volunt ſecreta domus, atque inde timeri:)

tunc

tunc illum extra regionem, aut ſaltem extra urbem ablegabis amice quantum potes, & monitum ut ſileat. Neque laudabis eum plurimum, ne teſtimonio tuo facias ut quis de te merito queratur: nec maledices prorſus; ne pœnam reddat talionis, & uberem. Quodſi nulla læſus injuria, arcana tua non deſinat effutire, per potentem virum illum quibus potes modis exagita; tum magis, ſi in urbe ſit, contumelijs, minis, injurijs, litibus fictis, inſidijs, ac terroribus, inimicos illi conciliabis, ut ſui tantum meminerit. Quodſi nec ſic quieverit, ſumito perſonas, quæ illum aliam in regionem, numerata pecunia, & majore ſpe evehant. Et, ſi nec id efficere queas, ſubmitte exploratores, qui odorentur cujas ſit, quibus parentibus ortus; quæ in vita egerit, quæ illi acciderint, quibus ſit notatus ſuſpicionibus. Vix enim fieri poteſt, ut in tam improbo viro multa non occurrant, per quæ illum poſſis evertere. Nam quæres etiam qui

fuerint

fuerint illi inimici, aut æmuli; quæ conditio: crimina quoque, etiam conjunctorum, aut majorum. Vix quiſquam in tanta ſegete immunis eſſe poteſt: quanto minus improbus, & in quo ſuſpiciones etiā leves pro criminibus habentur? Quibus paratis, molibus omnibus eum aggredere; ut exemplo ſit alijs, perfidiam erga te nulli utilem aut tutam eſſe poſſe. Ita illius contumaciam & improbitatem, eo etiām everſo, comprimes & franges. At ſi pueri ſint qui peccent, animoque malo, graviter & raro; inertes, ſæpe & acriter verberandi. Non caſtigare illos, eſt ſibi dominos comparare; ſæpe graviterque, crudelis eſt viri, & improbi. Viros ſtultum eſt contumelijs, ſtultiſſimum verberibus afficere. ſervos eſſe oporteret. ergo admone: ſi non parent, ut dixi, amanda. Quæ ratio in mulieribus etiam ſervanda eſt. Oportet autem injuſtitiæ quandam ſpeciem præferre; ut in magnis nonnumquam conniveas, & exigua caſtiges; maxime in pueris, mulie-

 ribus,

ribus, & veteribus domeſticis. Nam ſi magna delicta ſolum punias, magnam mediocrium & parvorum ſegetem congregabunt: ſi ſolum parva, res injuſta, & mali exempli; & ſi magna & parva, crudelis videberis. Ne quid ergo ſecurum habeant, magna pleraque caſtigare oportet, exigua nonnulla. Ita quum parva plurima ſint; magna valde pauca; ſi in magnis aliquibus conniveas, magis parva quam magna punire videberis: atque ob id injuſtum te exiſtimabunt. Similiter & in Principatu. Sed animum & cauſam in utriſque ſpectare oportet.

Conſilia famulorum & ancillarum ne recipito, nec quod commemorant facito. Fies enim illis ſubditus, & non exiguo te expones periculo, ne ſic te decipiant. Iube tamen ut de ſingulis te admoneant: ut non eum, ſed pro occaſione conſulas rebus tuis. Omnes autem, quum plures fuerint, ſub œconomo in operibus retine. Deſides non labora ut emendes. Hoc enim ſolum vitium

invictum eſt, & cum quavis ætate creſcit; quod in defectu & privatione conſiſtat. Quod maximum eſt in ſimilibus, eſt ut dicas: Ego unum tantum famulum alere poſſum; ſic duobus opus eſſet. Si minus ſit obſequens, poſtquam ſemel monueris, etiam id adjicere pores: Videris mihi cauſam diſcedendi quærere. Acerbitate verborum ne utaris, niſi quum peccaverint: tunc enim viros vultu minabundo terrere; pueros placide flagris cedere; duriores fame, laboribus, vinculis, frigore (ſed abſque periculo) domare oportet. In recipiendis autem novis [famulis,] cavendum eſt maxime his qui optimos domeſticos habent. Trifariam enim periculum incurritur: ne vitijs ſuis & exemplo illos corrumpant; & ne dum æquare aut ſuperare eos gratia conantur, (tum ob naturalem inſtinctum, tum ob improbitatem,) ſumma ope nitantur, ut quos virtute propria præcedere deſperant, eos jam deteriores factos ſuperent; aut ne eos calumnijs detrudant, vel te per-

perſuaſo, vel illis injuria irritatis. Atque hoc periculum longe minus eſt, quum tui non optimi fuerint.

In caſtigandis autem adoleſcentium erroribus non ad parentes aut fratres confugiendum: autoritatem enim [tuam] minuis, & odioſum te ipſis reddis, quod in his qui ſimul vivere debent, valde abſurdum eſt; maxime ob inſidias. Ergo quaſi ira victo excandeſcere licet coram domeſticis. Brevis autem ſit oratio, quæ plus contineat minarum, aut autoritatem retineat. Seorſum autem monere oportet, non quod erraverit, ſed quid agendum; ratione non addita, ne vileſcat imperium: illum vero factis caſtigare; minuendo libertatem, inhibendo etiam quæ jucunda ſunt; vultum triſtem præferendo. Licet & paucis admonere de fine: velut, An eligat ſervum eſſe an imperare? inopem, an divitem? contemptum, an honoratum? atque hanc eſſe viam: Patri hæc aut conjunctis ſignificaturum; dimiſſurumque, &c. atque id ſi præſtet. Tum vero

vero ut vitia prorſus e domo elimines, exemplum regis Iehu imitare (2 Regum:) qui quum vellet idololatriam ex Iudæorum gente penitus extirpare, quæ ſæpius extincta repullulaverat, finxit ſe idolorum cultui addictum. tum emerſere qui latebant. quos ut cognovit; extinxit; liberavitque populum. Aliud: Quum ad laborem aut periculum hortamur, ſtrenui eſt, & ſapientis, etiam ducis, vel patrisfamilias, inchoare rem. Vt qui primam ſportam in effodiendo Iſthmo detulit. Qui vero non ſponte ſequuntur, eos ut omnino inutiles ulciſci oportet. Magnum enim hoc eſt incitamentum. Ita & in domo præſtantiores habeat, qui ejus domi initijs præſint. Quum vero dimiſerit aliquem œconomus, curet ut cuncta prius referat; nec numeret mercedis reſiduum, niſi ipſo momento quo diſceſſurus eſt; ut tutus ſis, ne aliquid ſubducat. Nec ſpem rurſus recipiendi exime prorſus.

Pueros ne magna conditione accipias. ubi enim creverint, majora

cogitabunt ; negotiumque aperte vel occulte tibi faceſſent, & ſuam conditionem virili majorem (quum inutilis ſit) mirabuntur ; acſi quis turdum emeret mille coronatis, ſeu dolum ſuſpicentur, omnia audebunt, injurijſque ac dolis te petent: ut, etjamſi diſſimulent, cogaris eorum arbitrio vivere. Non ergo ultra victum dabis multo plus aureo in ſingulos menſes: nec deerunt commoda ſic: & [manebis] abſque ſuſpicione atque jactura. Licet & addere pollicitis: & erunt illis gratiora, & minoris ſumtus.

Vt vero ſuſpectum explores, præter alia, magnetē cervicali ſuppone: juvat autem, ſi viderit ducentem remū quo velis: id ſi per alium noverit, auferet. Neq; enim veriſimile eſt, tantum poſſe ut efficiat imagines [magnes;] & ſi viderit, ut loquatur: & ſi etjam narraret, ut &c. ea quæ quæris.

Memento, quum plura ſupra docuerim (cap. 37 & 38) ad tutelam nil melius eſſe, quam cognitionem. Ideo & primo modo & tertio uteris: ſed

ſed ita, ut extra domum, quicquid perire nolis, traducas. Cognitum omnino eijce: nam etſi tutiſſime cuncta clauſeris, ſeptem ſemper ſuperſunt: vis, & ſecuris, venenum, diurna furta, dolus, ſtupra, corruptio familiæ, accuſatio in judicio, quum nullum innocentiæ præmium propoſitum ſit. Non inutilis tamen eſt tutela etiam ſola his qui multas opes habent, velut trapezitis: & ob proprios malos; quos non tam facile ejicere licet; uxorem præcipue; inde parentem, filium etiam, fratrem, conjunctum quoque, & cum quo diu convixeris: deinde etiam generaliter propter omnes; donec in conjecturam unius e ſeptem modis reliquis perveneris.

CAPVT XL.

Societas & converſatio: & de officio, & pietate.

POST hæc de ſocietate, tamquam omnia complectente, dicamus. Verum neque quomodo paretur, aut ſervetur, aut ea utamur, locus eſt di-

cendi, ſed ubi de amicis ſermonem habebimus: hic autem ſolum quales [ſocios] eligere oporteat, docebimus. Oportet ergo ſimiles eligere, quantum fieri poteſt: non ſolum quod, ut dici ſolet, diſſimilium non diuturna ſocietas: vel quod vel illos, vel te ipſum aberrare in judicio, ſi diſſimiles ſitis, neceſſarium ſit: Sed hoc ſemper fieri non poteſt. Nam ſenex ſi ſenibus tantum utatur, quantum conſilio pollebit, tantum opere & actionibus, & in aggrediendo deficiet. Verum in hujuſmodi caſibus, per media jungere debemus diſſita valde: Equidem ſi ſenex opulentus & eruditus, juvenibus ſtolidis ac pauperibus utatur; ſi clientibus, irridebitur ab illis; ſi familiaribus, in perpetua erit moleſtia. Neque enim parebunt illi; atque multis eum etiam afficient incommodis. Porro in ſimilitudine primas partes ætas ſibi vindicat: poſt mores: inde ſtudia: demum opes. Senes bene pueris ob id ſociantur: imbelles enim propter ætatem utrique: ſed ambo

ambo contemnentur. Meliores ſunt, minus ſenes; ubi autoritate domini ab alijs venerentur. Vt vero diſſimilium, periculoſa eſt & gravis ſocietas; tum maxime, ſi repentina ſit, nec bene cognita. Divitum enim & adoleſcentum & inſolentium (quos nec metus nec pudor aliquis coercet) moleſtiſſima & intoleranda. Cæteris autem ſæpe explorator pro ſocio colitur: quod quam malum ſit, præſertim afflictis, vel laborantibus inimicitia, vel ijs qui extra patriam ſunt, non eſt ut dicam: ad perniciem enim res tendit. Porro ut cum ſocijs gratiam ineamus, non ſolum beneficij collatio, ſed etiam acceptio confert. Natura enim comparatum eſt, ut quemadmodum & exigimus compenſationem, & cui debemus, plura debere volumus, ita etiam, a quo deberi volumus, etiam plura deberi cupiamus: ſic tamen, ut beneficium ſit ſpontaneum, non coactum; nec injuria, nec ingrato animo ſociatum. Tunc enim moleſtum eſt, ſi quicquam patieris. Cæte-

rum quomodo id fiat, quidve in his agendum, ſuo loco, ubi de amicis agetur, tractabimus. Quum vero in longa converſatione ſæpius occurrant viri incogniti, coram quibus quicquam ſerij ſermonis ſerere ſtultum fuerit; rogare qui ſint, non tam inurbanum, quam videatur intempeſtivum. Si vero ille te agnoſcat, ſciatque tibi eſſe ignotum, ſerat tamen cum hoc ſerios ſermones, malus eſt irriſor. Sed cave ne credas illum perperam ſcire, ſe tibi ignotum. In univerſum id ages, ſi interpellet, ut te ſubducas, teſtatus ſtatim rediturum: atque tum per unum e tuis curabis, ut ſcias quis ſit. Malum enim non ſolum eſt, ſed etiam turpe exiſtimatur, apud hos qui omnibus notos eſſe ſe putant, atque [tales] creduntur, te ſolum eos non noſcere: aut enim ambitionem maximam, aut ſtuporem quemdam, aut ſummam negligentiam oſtendit: quorum primum, ut odioſum te reddit, & (niſi aliqua in parte excellas) etiam ſtultitiæ opinionem affert;

fert; ita reliqua contemtum, & ut ejuſmodi hominem te exiſtiment, qui nulli uſui aut negotio idoneus ſis. In ſocijs autem parandis, eos quęrere non oportet: ſed ex his quos Fortuna offert, aſſidua converſatione probatos eligere. Maxima vero difficultas eſt cum impudentibus, qui petaces ſint: nam reliquos aperte ablegabis: hi enim, & dum petunt damnoſi, & ſeu cum illis verſeris, ſeu fugias, ex æquo periculoſi. Quapropter omnino illorum converſationem vitare ſtatim oportet. Quod ſi ſe inſinuent, tu apud amicum lateas aliquamdiu. Maxima autem vis eſt in his: de qua re pluribus in locis ſermonem habebimus. Nunc adjeciſſe ſufficiat, cavendum eſſe, ne potentibus aſſocieris, cum quibus olim ſimultas interceſſerit: Nec ſtultis; aut admodum avaris: hi ſemper damnoſi, aut iracundi: (cum his enim periculoſiſſimum eſt verſari:) vel doloſis, ac ſimulatoribus: inutiles enim ſemper ſunt: Neque cum his, quorum mores aut opiniones e

regi-

regione [cum tuis] pugnant: Neque cum illis, qui quod præcipuum eſt in te, ſpernunt. omnino enim ibi nihil utilitatis aut gloriæ, aut denique boni ſperare potes. Quodſi, præter id, de te maledicant, deteriores longe ſunt inimicis; nam eis magis creditur. Cum inimicis, pace reconciliata, omnia in integrum reſtituuntur: at famam malam de te vulgatam, nec biennio toto redimes. Hoc etiam vile; illud generoſum eſt, exercere inimicitias. Majora autem hæc mala ſunt, quo illi fuerint potentiores. Si vero ſtultorum aut ſimplicium patrocinium a potentibus tibi injungatur, quos tu quum etiam juveris & laudaveris, damnum tamen ſint allaturi; quamvis multis modis occurri huic incommodo ſoleat; nil tamen melius exiſtimo excuſatione Eraſmi mercatoris ſolertis atque felicis viri. Is enim rogantibus reſpondere ſolet, ſe non eſſe idoneum: & ſi centies ille repetat, aut per alia verba hortetur, aut cauſam quærat, non alio utitur reſpon-

ſponſo, ſed in eodem perſtat. Præcipua vero quæ in ſocijs quæruntur, ſunt probitas, prudentia, excellentia alicujus artis, & efficacia. Omnis ſocietas eſt velut corpus, quod per ſe grave eſt. Propterea ut duo ex his adſint, convenit. Eruditi literarum raro adeo mali ſunt, aut imperiti, aut graves. Itaque ſi duo ex horum contrarijs adſint, præcipue literarum imperitia, & improbitas, aut vita ſceleſta, omnino eos devitare oportet.

Sunt etiam quidam homines quaſi ominoſi, qui arroganter, ob illorum manſuetudinem, in amicitiam & negotia potentium ſe inſinuarunt. Idem ſi tecum facere tentent, & cedas; quid turpius aut periculoſius, quam improborum, nec amicorum, nec ſociorum arbitrio vivere? Si rejicis, cum communi amico, & forſan valde utili, te committunt. Itaque in his perpeti neceſſe eſt quædam; & verba pro verbis dare. Eſt autem infelicitas.

Porro ſunt præter hæc duo genera ſocietatum: tutelare, & oneroſum.

Pri-

Primum quidem facit ad humiliores, ne a potentioribus opprimantur: utile ſane inquilinis, & tenuioris fortunæ viris. Eſt autem triplex: ab arte; ut fabrorum, aurificum, tonſorum, mercatorum: populare, ut Romæ tribus: & cultus honeſti gratia, quas vocant Scholas; aliæ quidem Academicorum, aliæ religioſæ; in quibus etiam cura pauperum habetur. Vitia ſunt in his, & abuſus, ut in cæteris bonis: & Academicorum &c. pernicies bonarum literarum; quoniam imperitis abundant, & quia Principibus aut Senatu ſpernerentur, nomen ſibi vendicantes, dum falſam doctrinam ſpargunt, inficiuntque rempublicam hæreſibus, & malis conſuetudinibus replent; & contemtum bonarum artium & eruditorum pariunt. Et eſt adulationibus res plena. Atque nunc tota Italia referta eſt hujuſmodi lue. Quæ vero ſpecie religionis coit, ſed mentitur eam, dolos armat; alijs tempus adimit. Onerosam [autem ſocietatem] quandoque recuſare

non

non licet:[hanc igitur] alacriter amplectaris. Minus periculi affert amplecti, & deſerere paulatim; quam recuſare.

In ſocietate quoque cum amicitia, quam ſtabilem eſſe cupis, non id age quod plerique faciunt, ut in Chimæricis fundamentum jacias: ſed velut boni chirurgi, & architecti: hi quidem ad ſolidam terram perveniunt; illi ad carnem vivam; antequam faciant ſuperſtructionem. Ita poſtquam aliquem [honeſtis officijs &] lenocinijs [non] fucatis invitaveris, & continueris, ubi utilem tibi fore exiſtimaveris, ac ad amicitiam aptum, utpote prudentem virum, detege illi cauſam, ſpem, modum, finem, labores tuos, ac mores: ut ſi convenire poſſis, anſam non relinquas diſcedendi: ſi non, recedas quanto citius: ſed adeo parce, ne ſi deluſum ſe exiſtimet, tuis te verbis poſſit conficere.

Præterea turbam omnẽ vitare decet omnes quovis modo imbecilles, (præcipue concluſam loco arcto,)

&

& eos qui gravibus laborant inimicitijs, & eos qui invidia, & eos qui præſidium ſecum validum non habent; & togatos omnes, niſi ordine in pompa cum ſui ſimilibus procedant: [Vitanda item eis ſunt loca,] ubi ludi fiunt cũ armis, aut ignes jaciuntur: vel ſi ſeditione laborent cives.

Quæ vero ad officia ſpectant, a Cicerone & Seneca abunde tractata ſunt: ut repetere conciſe, quæ ſufficienter tractata ſunt ab alijs, ſtultum ſit. Solum ea repetam quæ ad Chriſtianum pertinent: hæc enim ſola vera philoſophia eſt, religio noſtra. Cujus (tum propter ſeipſam, tum propter futuri ſeculi expectationem, quod quidem infinitum quum ſit, hoc autem momentaneum) inſani prorſus eſſet, non habere diligentiſſimam obſervationem. Differt autem hoc ipſo ſolo a communi officio boni viri, quod ubi prodeſſe poſſimus, auxilium neque negare, neque diſſimulare, nec etiam ultro non offerre non licet; etiamſi ſit vir peſſimus, ingratus, & inimicus. Ad hoc ipſum

ipſum rediguntur omnes difficultates, quæ propriæ ſunt ſanctitati. Nec rationi naturali hac in parte eſt acquieſcendum: ſed opus eſt ut ſequamur autoritatem ſacræ paginæ. Excipere igitur primum oportet alienam jacturam: ut non ſimus in hoc nimium miſericordes. Benefacere enim injuſte uni, ut malefaciamus injuſte alteri; nil aliud eſt, quam facta compenſatione bis injuſte facere. Sed & ut non ſis [iniquus] judex: nam ſcriptum eſt, Diligite juſtitiam. Tertium eſt, ut oderis improbitatem, & impietatem; non inimicum. Quartum eſt, ut [ſi] liceat diſcedere ab impio: non ei malefeceris, niſi ut te ſerves. Exempla habemus in Pſalmis plura de hoc. Quintũ, ut tamdiu ſinamus illorum corpora periclitari, ut numquã animæ obliviſcamur, ut docet Paulus ad 1 Corinth. cap. 5. Sextum, ut ſciamus fidem exigi ad Deum: &, ut confidamus illũ gratia divina poſſe præſtare; ut in Evangelio Marci, cap. 6. Sic Sancti illi non omnes ſanabant

qui

qui offerebantur (fuiſſet enim infinitum,) ſed in quibus fides & merita conſtabant. His ipſis ſi ergo quempiam amicum (gratia exempli) poſſis ſanare, aut monere, aut juvare, nō ſine periculo tuo, ut ille te non detegat, & res communicetur cum ſucceſſu, quæ tibi nota ſoli emolumento erat; ſi non ſuccedat, ut irridearis; & quum alij eo ſingulari abutantur, ſi ipſe plenam in te fidem non habet, non teneris. Fides enim ſi exigebatur in Sanctis, quamvis opus naturale ſit, aut civile, non te magis poteſt prægravare, quam Sanctos, quum ſolum ex pietate & religione tenearis; licet ſine fide poſſit operari: Si autem plene de te confidit, teneris: ſed tamen quum perfectam poſſit erga te obſervare fidem, nullum ſubis periculum: nam ſecretum non promulgabit aut deteget.

In ſociorum converſatione quædam ſunt, quæ ſolum ad te pertinent; in quibus ſufficit ut recte te geras & modeſte: alia ſunt communia

nia cum alijs; in quibus neceſſe eſt præter id ut alijs moleſtiam non parias. Exemplum habes ejus qui citharã pulſat ſolus, & qui cũ alijs canit; quique ſolus edit coram alijs, & qui cum alijs ſedet in convivio. Porro quod maximum eſt in officio, eſt ut ſcias cui reddere debeas; & cui tenearis, etſi non poſſis, reddere. Tria autem ſunt, quæ te obligant: Voluntas, labores, aut incommoda, vel impenſa, etiamſi non ſponte id ſuſceperit; & bona fortuna, quæ ex actione illius ſubſecuta ſit. Secus, ſi velis videri obligatus, adulatoris eſt, aut ſtulti, aut plane deceptoris. Itaque gratiam præter hæc agere non licet, ne irridere videaris. Licet tamen ſecus officium præſtare, non tamquam perſolvas acceptum, ſed quia probus ille ſit, aut dignus cui impertiaris. Vbi dubites an reddas, melius eſt reddere immerito, quam non reddere merito. In verbo, contrario modo.

Devitare in univerſum oportet duo genera hominum: qui celeriter loquun-

loquuntur, ne quicquam eorum fidei committas: quum enim ſic loquuntur, cogitare diu quod volunt, nequeunt: quare ut conſilio careant, neceſſe eſt. Ergo a beſtijs parum differunt: & quanto illas cognitione ſuperant, tanto ſunt ob humana vitia nequiores: dico avaritiam, iram, luxuriam, crudelitatem: inconſtantia vero pares. Valde etiam magnos [evita;] ne in illos beneficia conferas: ſunt enim natura ingrati. Atque hujus rei experimentum magis cognitum, quam ratio evidens. Et ſcias, quod omnis loquax eſt deceptor, ſi ex ſententia loquitur; aut ſtultus ſi incaute profert. Et iſta ſunt ſigna certiſſima; quæ diviſione demonſtrari poſſunt.

CAPUT XLI.

Amici.

IN amicorum autem converſatione primum caveas; ne dum laudare illos cupis, quicquam, quod in malam partem trahi poſſit, dicas. Velut

Velut quidam, quum laudare amicum vellet, dixit: Magnifaciatis hunc. nam etſi eum ſui contemnant, vir tamen egregius eſt. Nam primam partem teſtatam habuit, quod ab amici ore proficiſceretur; ſecundam quomodo probabit? Multum intereſt, utrum dicas, Hic facere novit, etſi non tam bene dicere: &, ſi dicas, Bene dicere novit, & melius etjam facere. hoc ad laudem faciet; illo inimicum efficies. Quodſi magnanimus ſit, tum (ut in alijs omnibus) plurimum juvat beneficia commemorare accepta, offenſarum non meminiſſe. Vt vero illorum animos ſeu aliorum explores, epiſtola hiſtoriam geſtorum tuorum explicabis; unde tibi commodum magnum, aut incommodum evenerit: ex reſponſo autem deprehendes qualis ſit. Coram multa pericula incurris. Quare & in epiſtola, in qua librum dedices illi, & in alia omni publica, ne nimis, vel ne jejune, vel non oportune, vel ea in re, in qua nollet, laudes, aut irrideri, aut vituperari, aut turpe

laudari

laudari a te putet. Laudare præterea ut vituperaturum, aliquanto mollius eſſe conſtat, quam Biantis illud, *Ama tamquam oſurus.* Cave etiam, ne omnino te oſtentes, ſeu verbis, ſeu diligentiæ ſpecie, in amicis adjuvandis. nam, ut plus niteris, forſan minus prę̨ſtabis. Et, ſi non ſucceſſerit res, palam hoc adulatorē aut impotentem te declarabit. Horum altero contemneris, altero eris odioſus. Quod ſi obtinuerit, videberis alijs (quibus ille ſe debere etiam plurimum putat) beneficij meritum & amici gratiam erga illos eripere velle. At Cicero, inquis, ita faciebat: ut in epiſtola ad Lentulum. Multum poſſunt vitia temporum & civitatum: & tum ille omnia poſſe eloquentia videbatur. Ideo licet his, qui cauſæ domini ſunt: Imo curare debet, ut ille intelligat, hoc feciſſe. Magis enim delinqueret, ſi id non ageret, quam qui quum non poſſit, nimiam tamen præferre vult diligentiam. Si coram aut publice laudes, memento illius Poetæ:

Tydide,

Tydide, neque me valde laudes, neque vituperes.

& Ciceronis:

Nolo eſſe laudator, ne videar adulator.

& Euripidis in Hippolyto:

Hoc eſt quod mortalium bene civitates conditas

Et domus perdit, nimis elaborata orationes.

Neque enim auribus iucunda convenit dicere:

Sed ex quo aliquis glorioſus fit.

Hoc ultimum eſt illud quod nos juvat, & illum. Abeſt enim ab adulationis ſuſpicione, quum tamen valde placeat. Velut in epiſtola Archimedis, & Apollonij Pergæi.

De qualitate conſiderandum eſt: & præcipue quinam ſint apti maxime ad amicitiam. Memoratur ſervus ille Antij Rectionis, dignior ut ipſe nominaretur, non dominus: quum ab illo vinculis conſtrictus, & ſtigmatibus in fronte notatus [fuiſſet, tamen] dominum proſcriptum, quem perdere lucrum erat, magno ſuo

ſuo pericula ſervavit. Quod & in mulieribus viſum eſt: Velut in Antonia; quæ tam diu luctum retinuit. Multa apud Tacitum [ejuſcemodi] adducuntur exempla. Deinde quomodo tam arctam [amicitiam] conflare poſſis; inter Epicurum & Metrodorum. Et natura quidem eligendi ſunt conſtantes, & melancholici, & qui non facile ab affectibus diſtrahantur. Hos vibebis a pueris uno aut duobus ſocijs contentos: atque cum eis aſſidue converſari. Arte quærimus officioſos, patientes; & qui jam amoris igniculos erga nos oſtendunt, ſimiles moribus, benevolos, miſericordes. Plerumq; autem molliores animos amor occupare ſolet, ut in mulieribus, & adoleſcentibus, & lenibus moribus. Plurimum etiam poteſt aſſidua conſuetudo, & longitudo temporis, ut experientia docet. Avari vero neminem amant: cum his tamen quandoque firmam licet contrahere ſocietatem, utilitatis cauſa. quanto vero minus avari ſunt, eo magis cum eis

eis amicitiam contrahere aliquam licet. Avaro amico nil inutilius ſemper: ſæpe etiam damnoſus eſt [talis amicus.] ideo omnino fuge.

CAPVT XLII.

Occaſio.

PRÆTEREA occaſionem in omnibus actionibus ac ſermone obſervare decet. Nihil enim in humanis majus eſt, ſeu propere agendum ſit, ubi celeritate opus eſt; ſeu differendum, ubi cunctatio eſt neceſſaria. Et plerunque in actionibus majus eſt periculum in mora; in verbis autem, ſi intempeſtive. Quum enim anticipaveris, aut obliviſcuntur, aut vim amittunt verba & preces: quodſi repetas, gratiam haud habent, & jam auxilia adverſum illa compararunt. Quin, quod maximum eſt, non percellunt animum; in quo ſpes eſt omnis ſeu acroamatis ſeu fabulæ, ſeu exempli aut orationis vehementioris, vel artificioſæ. Sed jam ad ſingulorum generalium præce-

ptorum tractationem deveniamus.

CAPVT XLIII.

Quomodo animi & corporis firmitas ſervetur.

ET primum doceamus quonam pacto valetudo firma ſervari poſſit tam animi quam corporis. Videntur tria neceſſaria nobis: Vita, uſus, & ut non impediantur excrementa. Vſus vitæ eſt maxime in externis ſenſibus atque internis. Ob hæc igitur tria cuſtodire oportet: oculos, aures, cerebrum. Impedimenta excretionis maxime circa veſicam fiunt, propter urinas. Vnde lapis, ſcabies & ſimilia, per quæ flagrat mictus, aut impeditur, aut ſupprimitur, quod eſt mors. Vitæ inſtrumenta tria rurſus: Dentes, ventriculus, jecur. Omnia igitur ſeptem. Servantur quinque rationibus: Somno prolixo, in ſtrato non calido, ſed velut e ſerico, vel fronde: Evacuatione excrementorum: Exercitatione tum generali, tum unicuique horum mem-

membrorum propria: Victu: & Aëre. Aër ſi pravus ſit, cubiculum ac triclinium emendantur igne, & his quæ odorem reddunt maximum & jucundum inter quæ Belzoi, ſeu dulcis aſſa, & ſtyrax, & ſi quid aliud [tale.] Hujuſmodi ergo in pluribus vaſis apertis cubiculo incluſo habere oportet. Etenim & hoc accedit ex philoſophiæ naturalis ſcientia, ut intelligamus, quum odor & per vapores & ſpeciem multiplicetur, & contenta in aere, & ſubſtantiam emendari. Sed & flantibus validis & frigidis ventis aperire ſæpe, imo etiam ſingulo die, ſemel ſaltem, cubiculi feneſtras: & exercere ſe in libero aere. Demonſtratum enim eſt in libro De venenis, aerem etiam peſtilentem (modo non flet ventus) in dimidio horæ, vel hora, aut duabus nullam impreſſionem facere ejus qualitatis qua inficitur: adeo exigua eſt, & inſenſilis. Victus vero parcus, ſimplex; e rebus bonis, bene mandendo, & ſi duri ſint cibi, diu coctis: (multum enim refert diuturna co-

ctio, ſi cibus ſit durus, aut malus, aut homo debilis, aut vorax:) & ab exercitatione: Et exercitatio purgatis jam excrementis; itaque ut undique ſentiat ſe vacuum, & cibi appetentem. Deprehenſum eſt autem ſubtiliſſima ratione, & experimentis certis, inediam exactam, eſſe verum aurum potabile, quo vita omnino ſana, uſque ad centeſimum ferme annum, deducitur. Vt apparet in Aloyſio Cornario: qui nonageſimum octavum agit annum, integra ſanitate; & alijs. His vero qui eam normam obſervare non poſſunt, expedit, ut quam pauco vino utantur, ac leni; aqua autem plurima, ſi bona ſit. nam aqua utiliſſima capiti eſt: jecori quoque & ventriculo melior, quam vinum; & mentem ſervat. Vtatur uva paſſa, amygdalis; & (ſi fert) avellanis: ſi ſenex, piſtatijs, ovi vitello, ruta, petroſelino, abſinthio, pane optimo, paucis carnibus aſſatis; non caſeo, nec elixis, nec farina. Vtatur melle, & ſaccharo. Cibus ſit ſimplex; piſces

ſces ſquamoſi, leves, aſſati; modicus.

De inſidijs vero inimicorum ſuo loco dicetur. Tertium genus periculi eſt a proprijs. Propterea præterquam filio, & fratri hæredi, non cohabitabis. Mulierē autem hæredem habere, longe periculoſius. Multi enim talibus occaſionibus inhiant. A caſibus ut tutus ſis, optimum elige locum in his quæ conſueta ſunt: ut in via, ſub fornice; in carpento, angulum extremum; ut etiam excuſſus, decidere non poſſis. Hujuſmodi haud levia ſunt.

CAPVT XLIV.

Quot modis homines in officio contineantur: & de beneficijs collocandis. Veneratio quid?

SVBIT poſt hæc cura continendi homines in officio: quæ maxima (ut dixi) eſſe debet: ut etiam illorum voluntatem augeas. Præſtant homines officia: Vi, aut Metu. ſed de vi hic loqui propoſitum non eſt:

Metu in pueris ſolum utimur: quamquam & in his amorem miſcere, peropportunum dixerim. Sponte autem tribus modis: ut omnes ſint quinque: Natura, conſuetudine, miſericordia; ſpe etiam: Eſt autem ſpes, voluntatis inconſtantis ſtimulus. Quique ſpe ſerviunt, varie officium præſtare ſolent. Medio modo, qui ratione, aut memoria beneficii, aut verecundia, aut precibus moventur. Preces enim nonnumquam fatigare [ſolent] homines: præſertim eos qui non tam norunt negare, quam non præſtare. Et compoſito [modo;] qui optimus eſt, Veneratioque vocatur. Conſtat enim [Veneratio] amore, timore, pudore. Hunc filii parentibus; & regibus bonis ſubditi; tum vero omnes Deo ac Sacerdotibus præſtare ſolent. Continere autem ſingulos oportet, augendo in illis affectus cauſam: utpote beneficiis, pro oportunitate, & frequenter, ſed levibus; maxime humiles perſonas. Tribus igitur modis extra ordinem, totidem ordina-

ordinariis; duobus violentis.

Circa beneficia ergo collocanda, tum etiam officia, copioſe Seneca libris ſeptem, Cicero tribus ſcripſere. Sed nobis duo hæc præcepta ſufficiant: Eum qui multum poteſt, in multos conferre debere; qui minus, multos in ſpe retinere; & imprudentes maxime; nam qui in ſtultos, convenit ei illud:

Quid facis Oenone? quid mandas ſemina arenæ?

Verum quidam impudentes petunt: a quibus, & ob impotentiam, & ob improbitatem, non eſt quod ſperes quicquam; &, ſi denegaveris, tamquam debeas, maledicendo obſunt. Genus hominum quod in lingua quæſtum poſuit; voluntque timeri. Si fallas, eum infeſtum habes: ideo infelicis hominis eſt, occurrere hujuſmodi. Quos devitabis, ſi artem arte deludas; & non attingas; vel ſi commode uti didiceris, aut perterrefeceris. Et tum magnum malum eſt; quum ſit inſtrumentum quo præclari viri evertuntur, & aſilus delphinorum.

 rum.

rum. Sed ſi poſſis efficere, ut pœna unius alios deterreat, optimum eſt.

Specialiter autem, quum maximum ſit in humana vita, bene collocaſſe beneficia; ideo ingratos cavere oportet, ne in illos conferantur. Quo modo autem eos cavere licebit, ſi non eos cognoverimus? Sunt ergo ingrati quidam ob ambitionem; præcipue reges; ut Artaxerxes in Metrodorum, Alexander in Clytum: parvi ſenſus, ut dictum eſt, velut pueri, mulieres, ruſtici: invidi, in eos quibus invident: avari, ubi de pecunia agitur: perfidi, inconſtantes, & conſuetudine vitiati: denique duri, qui beneficia non ſentiunt.

CAPUT XLV.

Scientia animi.

HUIUS rei duo ſunt capita: dignoſcendi amicum, inimicum, adulatoremque animum, ſermonem habentis tecum. Amicorũ igitur propria nota eſt, formido. Vnde illud:

Res

Res eſt ſolliciti plena timoris, amor.
Ideo periculi tui opinionem injicies: videbis quam alacer veniat in auxilium. Vel, ſi rem tenere ſe dicat, alienatus animo eſt: aut enim non vult intelligere, aut tibi fidem non habet: Aut ſi non credere ſe ſimulat; vel ſi cogitabundus manet, nullo effectu deinceps ſuccedente: Et quum verbis eorum quippiam ſubeſt, quo nec firma, nec ſincera pollicitatio reddatur: At ſi rem conatur, quæ adhuc in ſpe eſt, revellere ex animo: Vel ſi non curat quid actum ſit, diligentius intelligere. Et hæc quidem alienati animi, aut non alienati, indicia ſunt. Sed quantum alienatus ſit, aut amet, ex commotione illius obſervabis; præcipue in periculo. Nam commiſerationem in amico quis ignorat eſſe jucundiſſimam? Magna res eſt, ac pæne divina, animum hominis internoſcere: ſed & utiliſſima, & ad quam omnibus alijs plures ſint machinæ. Caſum miſerabilem defleas apud illum: ſi amat; (idque non compoſita quaſi

intentione facias;) fieri non poteſt ut vultus [ejus] non mutetur. Verba ſine animi moleſtia mutari poſſunt; vultus non poteſt. Si pecuniæ inopiam oſtendas; qui amat, ultro pollicetur; aut habere alium pro te, dicit: ſi odit, oculos intendit: ſi amicum ſimulavit, anticipat, ut non credas illi adeſſe quo indiges; modo caſum adverſum, modo graves impenſas, aut redditus imminutos, refert. Omnia etiam eo tendunt ab inimico, ut magis ornatum ſe velit, quam tibi prodeſſe. Quam mollis erit, & callidus, qui & fallat in calamitatum tuarum relatione, ut non geſtu, vultu, actione, ſi non verbis, ſe prodat? In diſceſſu, quum grave malum tuum eſt. læta frons, etiamſi ſpem magnam injiciat, non boni animi indicium eſt. Verus enim amicus non ſolum in calamitate tua, ſed in periculo tuo lætam frontem retinere non poteſt. Cæterum qui mente minus firma præditi ſunt, amare poſſunt, & ridere, quum id perſæpe agant, etiam in proprijs malis: Sed nunc

nunc ſermo de ſapientibus eſt. In omnibus denique prudentia opus eſt: adeo ut aliquibus, velut iracundis, aut nimium cupidis, perſæpe neſciviſſe præſtitiſſet. præſertim quum ambitioſus amicus, aut frigidus, panem (ut Seneca inquit) lapideum, id eſt, beneficium quaſi invitus, & ſero tibi præſtat. Statuendum eſt ergo quod proponas utilitatem, & tunc neſcire præſtat; aut honorem, & tunc ſcire. Si in electione ſuffragiorum certus numerus ſit neceſſarius, abeſſe idem eſt, quod ſuffragium in contrarium ponere: ſecus, ſi ſententijs pugnatur: nam abſumus aliquando, ne metu potentioris adverſari cogamur: ut Cicero quum abeſſet a Senatu, ne ob Cæſaris potentiam Pompejanis & optimatum, tum Reip. cauſæ nocere cogeretur. At, ut dixi, quum votis ſolum ac ſuffragijs res decrenuntur, ſummum malorum eſt in eo, quod cauſam evertit. Duobus autem gradibus inferius eſt, non adire, quam ſuffragium adverſum ponere. primum,

quod non præbet cauſam erroris: ſecundum, quod exemplo alios non movet: quod etſi dum non venit, ut fidem amico contra te faciat, ejuſdem factionis ſocios cogat pro te ſuffragium mittere in urnam, amici officio fungitur. Quod autem multum facit ad animum dignoſcendum non amici, eſt: ut ſi proponas quæ eſſe non poſſunt: exagitant enim hujuſmodi illum tum admiratione, tum contemtu: adeo ut laxatis quaſi clauſtris animi, diffluant ſecreta. Velut ſi quis dicat cuipiam, cui mortuus ſit frater, optimum habens ſacerdotium: Volo tibi tuum ſuſcitare fratrem, atque illi reddere ſacerdotium; improviſo adortu, cogitanſque, quæ verba; facile dicturus eſt: Etiamſi reſurgeret, ſacerdotium non recuperaremus. Ex quo mens illius erga fratrem, & mores. Rurſus, & illud maxime pro familiaribus, hiſtoriam conſimilem de alio narra, differaſque finem, & exitum. Si intentus eſt, aut judicem ſe facere vult, crimini obnoxius eſt: ſi non

curat,

curat, ſed abit, aut ſermonem abrumpit, nequaquam. Nuper auriga, quem in domum receperam, ſtudioſe audiebat me narrantem furtum ancillæ, & quod capta eſſet: judicium etiam de illa, tamquam ſuſpecta, quam jam ream eſſe conſtabat, ferens; ut non poſſem ambigere, quin fur eſſet. Hactenus de majoribus rebus, & manifeſtioribus: nunc de minoribus, & magis obſcuris (neque enim ſemper de vita, de fortunis univerſis, aut de exiſtimatione agitur) dicendum eſt. Velut de quotidianis negotijs; tum maxime quum cupias ante periculum hominem experiri. Tum ergo rem auge, & lucem: ita enim expoſita melius videtur. Quid eſt, augere lucem? id eſt, ut commoveas illius animum ſpe multa, aut jucunditate. Quid eſt rem augere? ut tuum caſum augeas: ab omnibus derelictum [te] oſtendas. In exigua re occupatum convenias: videbis quanti te faciat. Illum ad ſermonem longum provoca: fieri non poteſt, quin labatur. Denique ſi nihil

hil potes hoc modo habere, per amicum tibi, illi inſidiatorem habebis; aut in pocula. Quodſi non ex illo; ex filijs, fratribus, parentibus, uxore, amicis, intimis, ſervis, concubinis. Iratum obſerva, & adi: optimum commentum eſt. Alij majus etiam habent: ad iram conſulto provocant: ſed hoc in magnis viris periculoſum eſt; in neceſſarijs inutile. Ergo diligentiſſime ac minutatim omnia tecum conferes; verba, geſtus, vultum, actiones: invenies, ſi odit, ſi inſidiatur, ſi contemnit, ſi faſtidit, ſi gravis ſis ei, ſi ſuſpectum habeat: aut contra, ſi amat, ſi magni facit, ſi gratus es illi; ſi cupit tibi benefacere. Et paulatim denique ad unguem expendendo ſingula minutatim, animum illius, quaſi tu intus in illo eſſes, introſpicies. Non tam difficilis res eſt, animi ſecreta ſcutari, qùum verſari cum homine potueris: ſed aditũ, & (ut ita dicam) oſtium invenire, difficile eſt. Magis autem cum epiſtolis animum illius intelliges, quam [coram] verbis quoniam illæ

illæ manent, hæc difluunt. Adeo vero res eſt illa certa, ut quanto magis occultare ſe nitatur, eo magis eum agnoſcas. Vides quod [nil] difficilius ſit notis illis falſis & ſubdititijs: & tamen aliqui homines inveniuntur, qui eas facillime & ad unguem dignoſcant ac legant. Ergo ut hac in re locupletibus exemplis utar, vides quid ſcribat Cicero ad Atticum (Epiſtolarum lib. 12.) *Hic autem ſe etiam tribuere multum mihi putat, quod ſcripſerit, optimum conſulem. Quis enim ieiunius dixit inimicus? Ad cætera vero. tibi quemadmodum reſcripſit? Tantum rogat de S. C. ut corrigas. Hoc quidem feciſſet etiam Ramio, ſi admonitus eſſet.* En vides, quod, qui oderunt, jejune non plene, ſed aut vitioſe, aut dubie, aut admiſto aliquo quod laudem elevet, aut ubi excitare poſſit invidiam, aut importune, aut in re quæ beato fini adverſetur, laudent te. Vnum præterea habes exemplum ibi: *Reſcripſi, patrono illi nihil opus eſſe; quoniam Cæſaris, propinqui eius, omnis poteſtas eſſet, viri optimi, & hominis liberaliſſimi:*

beraliſſimi: me tamen ei fauturum. Habes inſuper duas epiſtolas perpulchras Antonij ad Ciceronem, & Ciceronis ad Antonium, plenas verbis humanioribus [in 14 libro.] Sed in priore verba illa odij animadverte: *Quam ob cauſam vereor ne abſentia mea levior ſit apud te.* Et rurſus: *Quod ſi duriorem te eius miſeræ & afflictæ fortunæ prœbes, non contendam ego adverſus te: quamquam videor tueri debere commentarium Cæſaris.* Hæc ad minas; priora ad diffidentiam: ut ſuperbiam in humanis, odium in blandis verbis ſubeſſe intelligeres. Quæ vero in fine, onéroſa ſunt hæc: *Nihil enim non tua cauſa feci.* In reſponſione non minus livoris latet; ut ab initio ipſo quaſi exprobret Antonio malum animum, qui conſpectum ejus ſubterfugerit: ut in hoc laboret, declarando Antonium ſibi eſſe inimicum: ex quo lege Naturæ intelligitur, etiam ſe Antonio viciſſim. Deinde in cauſa odioſa laus propria expreſſa his verbis: *Tum do etiam humanitati & naturæ meæ.* Et illud: *Interpel-*

terpellantibus enim his inimicitijs, animus tuus mihi magis patuit, quam domus. Aliquando abſtruſum expiſcamur ſenſum. Habes & alteram Antonij, adhuc integris rebus, alteram Cæſaris [lib. 10.] In quibus mirum in modum licet ſe exercere, affectus dignoſcendo. Ambitioſior Antonij; ſed cum timore in primis verbis, parum tamen amicum ſe illi declarantis, quoniam ſenſus habet militares: Cæſar non niſi famam veretur: parum curat illius alioquin diſceſſum. Alia ibi eſt Cœlij: is ſignificat ſe amicum. Ita quum tres prope ſe conſequantur, (una ſolum Ciceronis ad Atticum interpoſita,) prima declarat hoſtilem animum; ſecunda neque amicum, neque inimicum, ſed ſuam ſolum exiſtimationem tuentem; tertia amiciſſimum. Ita poſt habes unam Ciceronis ad Dolabellam, [lib. 14.] in qua ſummam Ciceronis ambitionem, & animum non ſyncerum, ſed tempori opportunitatique rerum inſervientem, non ſatis ad propoſitum, nec pru-

denti

denti conſilio: Aliam Hirtij, parum Bruti & Caſſij rebus faventem, timoremque callide oſtentantis [lib. 15.] Vt vero exemplum habeas ſummæ benevolentiæ, tum efficacis epiſtolæ pro alio ſcriptæ, eam lege, quæ ad Plancum a Cicerone pro Attico ſcripta eſt Quædam etiam animum circa cautionem [fluctuantem & incertum] declarant: velut illa Ciceronis: *Longumque illud tempus quum non ero, magis me movet, quam hoc exiguum: quod mihi tamen nimium longum videtur.* Id eſt, magis moveor quod poſt mortem illius gloriæ ſatisfacere non potero, quam hoc dum dum vivo, quod mihi adeo acerbum eſt, ut mea cauſa nullum eſſe vellem. Ita vivere vellem, ac nollem: propter illam, vellem; propter me, ob dolorem, nollem. Sed quia magis amo illam, quam me, mallem vivere in perpetuo dolore, quo mortem optarem, quam non eſſe. Eſtque rarum id exemplum, & accurate ſcriptum. Aliud in epiſtola familiari prima, in initio; ſed rhetoricum eſt:

Vitam

Vitam mihi acerbam eſſe putem. Eſt enim dicendi modus, non intentionis animi expreſſio: Sed illud: *Magno animi dolore diſcrucior.* Itaque ad perſonas & mores hæc referenda ſunt. Multa in hoc exempla notiſſimorum virorum, & quorum ſucceſſus non ignoraveris, legere oportet: ut non ſolum ſcientiam rei habeas; ſed eam teneas intelligentiam ſubtilem, quam alij ex uſu longo & experientia didicerunt. In negotiationibus autem ipſis, peſſimum ſignum eſt, tergiverſatio, aut procraſtinatio: & quum quis quod negare non poteſt, promittit, ſed non definit tempus, aut longum omnino poſtulat; aut (ſi inſtes) breve, ſed ludificat te. Neque peſſimum eſt ſignum alieni animi, quod ſolum peſſimum eſt, ſed quum minus præſtare non poteſt in eo ſtatu cauſæ; modo non de propria illius pecunia agamus: (nam tunc ad impotentiam referri poteſt:) at demum quum quod præſtare debet ex officio, non alacriter exhibet, hinc colligere potes in alijs quid

quid de ſuo auxilij ſit adjecturus. Sunt autem ſimiles adulator, & fictus amicus: quamquam adulator ſpecies ſit ficti amici; fictum tamen dicimus amicum, qui non blanditur; nec niſi ad occaſionem ſe oſtentat: cujus duo ſunt genera: inimicus ſub amici ſpecie; & qui ſolum amicus non eſt. Adulatorium quoque eſt, etiam in pueris, offerre quæ non petas; non præſtare quæ velis. Fallacis enim animi indicia ſunt. Ita præſtare parva & manifeſta, & quum reddere poſſis; non præſtare magna, neque quæ neſcias, neque quæ recipere non ſperet. Adulator quoque vino, ira, tempore, alacritate, neceſſitate incumbente internoſcitur.

Affectus quoque animi repentinos, qui maxime ad te pertinent, [obſervabis:] ſcilicet iræ, ut caveas; timoris, ut ſecure aggrediaris, & firmiter inſiſtas; doloris, pœnitentiam ſignificantis; & lætitiæ. Ita dignoſces amicum non alio magis quam oculi jucundo aſpectu, ut quum pueruli

ruli poma intuentur; & ſimplicitate ſermonis: Vt contra, oculus triſtis, vel torvum intuens,facies rubra, inæqualis in reſpondendo mora,ſermo concitatus, aut nimis continuus, aut abruptus, aut vehemens,aut breviſſimus, aut qui minas redoleat, aut ironiam, iræ ſunt ſigna. Doloris ac pœnitentiæ, mutatio coloris faciei,ſuſpirium; vox non libere erumpens, ſed quaſi ex ſuffocato pectore: & ſi quid antea propoſueris, neſcit continuare ſermonem. Quandoque vox ac ſermo intercipitur: quod etiam magis in timore accidit, & trepidat, & genua [tremunt,] ut cor quod ſalit, & temporum venæ, & facies mutatur.Invidiæ & occulti odij, quum in calamitatibus oculo ridenti eſt, & gloriabundus ſe oſtentat; quum non licet, ſimulat dolorem. Adulatoris, ſi eventus ille delectet, gratulatur mirum in modum: perſæpe etiam gloriatur; narrat quæ acta ſunt, & reminiſcitur, etiam ſi ſcias. Plurimum autem confert ad animi perturbationes dignoſcendas, reſpi-

reſpicere oculos, faciem, geſtus; mores; ac ſermones commutare: nam vix conſtat, & in moleſtijs non quieſcit, citoque diſcedit: & ſi in primo congreſſu torve aut hilare aſpicieris.

Pro intelligendis autem his quæ ſcire neceſſe putas, nec ille dicturus eſt, vel quia non tam amicus eſt, vel quia non tanti te facit, aut quoniam periculoſum ſit referre, vel quia perſonam publicam gerit, aut durus eſt natura: interroga de modo, ſi ſcire vis, an ſit; aut de cauſa: ſi modum, tamquam illud jam abunde tibi notum ſit. Velut ſi dicas: Siculorum accuſatio hæc an nova eſt, an illa prior qua premitur? vix tam cautus eſſe poteſt, ut non erumpat, Hæc eadem; aut, Alia. Quod ſi non accuſatus ſit Verres, dicet, Non audivi quod Verrem Siculi accuſaverint. Tum maxime, ſi occupatum negotijs aggreſſus fueris; nec ab initio id proponas; ſed continuo (quippe meditato) ſermone, in illum incautum deduxeris.

In

In eruenda autem veritate ab illis quos in poteſtate habes, cogantur ob incertam interrogationẽ omnia flagitia quæ perpetrarint, detegere. Quodſi primum in jam notum crimen inciderit, paululum inſiſtes, tamquam aliud quęrens: Si negando perſtet, vexare illum deſines. Sed ubi quæ ſcis, tegere conatur, alia fatetur, jam cognoſcis doloſam eſſe confeſſionem. Ideo etſi poſt duo aut tria crimina fateatur quod noris, in perquirendo, tamquam alia quædam ſcias, & quæras, diu perſeverare urgendo potes. Itaque optimum eſt omnia detegere, niſi quod capitale eſt: nam nihil poteſt eſſe deterius, quam ea confiteri, per quæ [ipſum] perdas.

In captivis qui non confitentur, ſuppone tortorem, qui eum (tamquam liberatum) convivio excipiat: Dicat, ubi bene compotaverit, a complice, qui in ſuſpicionem venit, accepiſſe pecunias (numerumque veriſimilem addat) ut mitius ageret. Egiſſe equidem; multaque

(quæ

(quæ judices de more minantur, nec faciunt tamen) prætermiſiſſe commemoret: coactum tamen etiam feciſſe plus quam vellet. Inde dicat ab amico præceptum aliquid extra cauſſam; cauſſæ tamen adhærens, ut obſervaret. Vtpote ne proderet eum a quo accepit, vel qui ſimul aderat: &c. Opus eſt autem in hoc judicio præſtanti, acerrimoque ingenio. Quo ſi uſus fueris adverſus alios, quam inſidiatores vitæ tuæ tuorumve, impius ſis, pœnaſque des.

Tertium vero ab ira & vino violentum indicem, ſcortum eſſe ſcito. Memineris per Fulviam pretio corruptam, Ciceronem Catilinam oppreſſiſſe.

Sunt autem ingenia quædam adeo inſtabilia, & inconſtantia, qualia, &c amicorum, ut longo tempore vix dignoſcantur. Accidit enim eis, quod rebus quæ velociter moventur, ut non niſi longo tempore dignoſci poſſint; nec id ſatis certo, niſi propoſito præmio in ea cauſa, quæ tibi cordi eſſe videatur: inde abſ-

que

que illo ſi roges, videbis ad amuſſim, quanti te faciant.

CAPVT XLVI.

Homines ſinguli quibus capi ſoleant.

OPORTET autem ſingulorum hominum, & juxta ſexum, ætates, regiones, leges, & propria ſtudia, naturam conſiderare. Feminæ capiuntur blanditijs, luſibus: amari cupiunt; & ſpatiari volupe eis eſt: gravia, ſeria, literas odio habent. Pueri eiſdem ferme gaudent: ſed ſunt magis cupidi aleæ, gemmæ &c. ludorum, atque pecuniarum: Senes divitiarum [amatores ſunt,] honorum, nugarum ſecreta noſcendi: Iuvenes gloriæ, actionum. Hæc ætas, & Adoleſcentium, maxime ad amores prona eſt. Potentes [delectantur] laudibus, delitijs, pecunia, ultione: Divites & nobiles, gloria, & opibus. Pauperes & ignobiles, quæſtum tamquam Deum colunt. Milites rapinis, ut Mercatores lucro, gaudent: atque votum utriſque

unum, male agendi; hi dolum verſando, illi vim & inſolentiam; quod eſt improborum munus; ut proborum, juſtitiam tueri. Duriſſimi, nautæ & caupones, quoniam eorum arbitrio vivitur; ipſi vero humilis ſortis. Cave tamen, ne ob conſuetudinem talium omnes eiſdem moribus præditos neceſſario eſſe, exiſtimes.

CAPVT XLVII.

Homines ſinguli quo modo ad amicitiam alliciantur.

ITAQVE ſingulos ſic ad amicitiam allicies, ſi ſua ut tibi cordi eſſe exiſtiment, efficere poſſis; tum etjam quæ ſint illis, ſic cures, quaſi tu te in ipſos transformes: hoc eſt vincire, non allicere. Sic adoleſcens ſenem deliniet, ſi illi lucrum, ſomnum, quietemque procuret: Senex adoleſcentem devinciet, ſi quod profundat, largiatur: amoribus ipſius faveat; nec voluptatibus ejus repugnet: quin potius incontinentiam defendat.

defendat. Dives pauperi aliquid ſemper donet, & lucri occaſionem præbeat: Pauper diviti, ut quæ cupit, commode explere poſſit, & quam celerrime. Nec generaliter tantum, ſed unicuique etiam juxta votum [adjumento eſſe debes:] Avaro, guloſo, libidinoſo, doloſo, ſtudioſo, gloriæ cupido, venatori, ganeoni, aleatori. Multa quoque in hujuſmodi diſſimulare neceſſe eſt. Conjunctionem, quam ſeparare nolis, quorſum debilitare, aut vellicare, ne dum ſauciare? Quædam vero per ſingula [conſiderabis,] juxta naturam vitiorum. Vnde naturas etiam ſecundum munia diſtinguere oportet. Velut pædagogi avariſſimi ſunt, ambitioſi, imperioſi; ſtulti denique & improbi non ita. Vitijs vero occurritur bifariam; vel explēdo; velut avaros pollicitationibus implere; & ſtudioſos ſe ſui lucri oſtendere: alijs cōtraria vitijs ratione [obviabis;] ut ābitioſis ſumma humanitate [vel humilitate.] Stultos fallere neceſſe eſt: ſic implebis, & cedes.

CAPUT XLVIII.

Tentandi homines ante neceſſitatem.

PORRO ut ſcias quantum profeceris, nec improviſus opprimaris, ſingulorum animos tentabis, antequam opera illorum tibi neceſſaria ſit. Nam ſi non præſtant leviora, dum liber es, aut ægre, aut cunctanter, aut non acriter, etiam melius eſt illos mutare, ſi potes; aut, ſi non licet, ita agas uti opera illorum quam minime ſit neceſſaria. Verſa vice improbi tentant in parvis, quam æquo animo feras injuriam, aut damnum, aut dedecus. Quapropter ubi hoc animadverteris, præter improbitatem, calliditatem, atque timidum animum adeſſe intelliges.

CAPUT XLIX.

Quæ in eo quod quæritur ſint conſideranda.

QUÆ vero in eo quod quæritur conſideranda, ſunt hæc: quale, quan-

quantum, quanti, quando, cujus ſit ætatis? ſi ex eis ſit quæ veteraſcunt, ut domus, moletrina, vaſa, inſtrumenta, jumenta? quot illius ſpecies, aut principales partes? qua ratione; an habeas rem, an ſolum uſum? & quomodo paretur? Quodſi rem omnino majorem, quam pro meritis aut amicitia patere &c. velis, Scottos (ut dici ſolet) imitare: qui [primo,] ut liceat in veſtibulo deponere haſtam, rogant: inde eo deveniunt, ut dominum domus, quam totam occuparunt, depellant: Ita primum quæ negare non poſſunt, obtinebis: inde adeo ſenſim ſingula invades, ut commiſſura [& artificium] deprehendi non poſſit. Qui modus & in ineundis amicitijs, & in obtinendo autoritatem, locumque in collegijs non legitimum, cæteriſque arduis rebus, & utilis eſt, & neceſſarius. Manifeſtum eſt autem, quod ſumma patientia opus eſt in hujuſmodi, non ſolum in expectatione temporis opportuna & diuturna, ſed etiam in jurgijs & maledictis

 feren-

ferendis; tum induſtria, ſummo ſtudio, humanitate, ſollicitudine; judicio denique; & (ſi neceſſe etiam fuerit) liberalitate.

Minima quoque negligere decet: tum quia homo non ſufficit tot rebus; tum quia humilitatem animi declarant: hoc autem plurimum obeſt exiſtimationi: Tum etiam quod plurimos offendere cogitur, & plebejos, quibus parva pro magnis ſunt: Demum quoniam gravis dominus eſſe videatur. Oportet tamen interdum minima obſervare, vel ob indicium, ut in furto; vel ob initium, ut in diſſidio; vel ob exemplum, ut in contemptu.

Plurimum autem confert in bene conſulendo dilemma repetitum: Velut, quiſpiam gravi injuria me affecit: Vocor a Principe, ob eum aut alium; quum Princeps permiſerit affici injuria: Hic, inquam, experendum &c. ibo: & ſanabitur, morieturve: & ſimiliter, ſi non ibo. Duo optima, duo peſſima: optimum, & non peſſimum; & non optimum,

timum, & peſſimum: & neque optimum neque peſſimum: maxime dubium. Inde quid ad animum ſeu tutius ſeu honeſtius, quid melius, comparata ætate, perſonæ, tempori. Vnde innumerabiles conſiderationes oriuntur.

CAPVT L.

Cum quo negotium ſit advertendum.

SCIRE etiam expedit ſpecialiter, cum quo negotium ſit; perito, an imperito; potenti, aut miſero; avaro, vel magnifico (hunc enim utilem habebis amicum, & gravem inimicum: contra autem avarum, etiamſi plurimum poſſit:) efficaci, vel ſegni; ſagaci, aut ſtupido; levi, an gravi; iracundo, vel miti; tardo, aut celeri. Et ſi certandum ſit, & par ſis, eadem ratione certa; ſi impar, alia; præcipue contraria. Propera cum tardo, celerem remorare. Quidam prorſus mali, cum quibus nulla ratione tractare potes: ſed devita. ſi non licet, quantum potes repugna. interim

tempus forſan ſpem aliquam oſtendet. Aliqui prorſus boni; ut Atticus: unde Ciceroni nihil obfuit: imo neque errata, quæ multa erga illum & gravia fuere. De cæteris, qui maxima pars ſunt hominum, cave illosqui contemnunt & qui te jure contemnere poſſunt, vel potentes nimis, feroces, miſeros, conjunctos, & qui procul abſunt; & ne tu cauſam præbeas, qua te contemnant, vel nimia patientia; vel rurſum recipiendo quem emiſeris, vel ſocordia tua, vel ignorantia, vel timiditate; vel ſi pignus dederis, velut infantulum filium nutriendum. Nam hujuſmodi viris nihil ex tuis fortunis committes, ut nec genero, maxime vivente filia.

CAPUT LI.

Metiendas eſſe proprias vires ante omne negotium, & quomodo.

SED neque ſolum in ſingulis actionibus, verum in univerſo vivendi curſu, vires ſuas expendere oportet:

tet: animi nempe, corporis, opum, amicorum, conditionis, & vitæ. Multi ea inchoant, quorum finem exſpectare non poſſunt. Senes aggrediuntur mutationem vitæ: Cato Græcas literas: alius uxorem ducit. Sed forſan hoc ut inutile, civi, altius rem expendenti, neceſſarium & utrumque &c. ſit. Illud Poetæ laudaverim.

Vita ſumma brevis ſpem nos vetat inchoare longam.

Animi vires expende; quantum ingenio, memoria, uſu valeas; quantum exercitatione. Quam ridiculi ſunt, qui ſenes ſe aulicæ vitæ applicant: hoc laborioſum, & incommodum: turpius quidam honores quærunt in ea ætate, in qua quieſcere deberent. Corporis quoque robur, ſanitatem ac opes, amicos, ut dixi, & quem gradum teneas, conſidera. Vulgare eſt hoc in pugna obſervare, ut etiam litibus, ac diſputatione: ſed in alijs hoc idem non faciunt vitæ humanæ actionibus; quum tamen tota vita humana, pugna una

ſit, nihil potes habere, quod ab alio vel non eripias, vel ab alterius ſpe ac voluntate. Et non ſolent niſi bona, quæ dixi, conſiderare: mala in nullo numero ponunt; quum tamen pluribus inimicitiæ, æmulatio, morbi, caſuſque fortuiti obſuerint. Nec ſolum ut obtineas, conſiderandum eſt; ſed ut retineas; deinde ut retentum tibi utile ſit, nec majora impediat bona. Ego quoties fugi aulam, honores, potentiam, divitias, ut ſtudijs vacarem! Pingue ſacerdotium alius adipiſcitur lætus, quum non animadvertat in hoc ipſo ſe, cum tota ſtirpe, periclitari. Atque hæc generaliter. Specialiter autem ſpectare vires proprias ex ſimilibus caſibus oportet, bona bonis conferendo; velut ætatem, robur, amicos, peritiam rerum, opes, perſonam: & mala malis adverſariorum, illorumque potentiam, morboſam vitam, caſus, æmulationem: indeque ſucceſſum expendere, & quanto ſuperaveris intervallo: inde cauſſam cauſæ conferre; juſtam injuſtæ, aut injuſtam

juſtam juſtæ. Victum denique etiam in priori [ſi te videant, hoc] plurimum addit animorum adverſarijs: viciſſe nihil juvat (ſi non noceat:) nam æmulos auget, & induſtriam illorum, ac conatus, qui tecum pugnant. In una militari diſciplina, victoria prior, viam aperit ad poſteriorem; in cæteris non ita. Sed quod ad caſus attinet, a fine conſiderandum eſt. Quidam enim adeo ſunt felices, ut quum jaceant, ſors tamen illos adjuvet: quidam quum ſe in apice rerum eſſe exiſtimant, ac prope victoriam, tum maxime inſperato vincuntur: veluti accidit Comiti Pithiano, Venetorum Duci, adverſus Proſperum Columnam; & olim Carthaginenſibus a Gelone; Athenienſibus a Syracuſijs. Principaliter autem in reliquis deſiderantur fides, potentia, efficacia, & peritia; in te ipſo efficacia, & potentia; in miniſtris peritia, efficacia, & fides; in amicis omnia. Eſt etiam virium æſtimandarum pars, non quod pleriſque cognitum eſt, ad adipiſcendum

ſcendum & obtinendum, ſed etiam gaudendum; [nempe,] ut diu, quiete, & cum voluptate uti queas.

CAPVT LII.

De Simulatione.

DOli autem præcipua pars, & qua maxime proficimus, ac delectamur, eſt ſimulatio. Sed hic eſt error, quod non cum ſimulantibus ſimulatione utimur, ſed cum innoxijs, [&] cum his qui nobis ob ſimplicitatem fidunt. At præceptum erat Poetæ:

Qui ſimulat verbis, nec corde eſt fidus amicus;
Tu quoque fac ſimile: ſic ars deluditur arte.

Duplex eſt: in factis, & in verbis. Quæ in factis eſt, quum amare quæ odimus, ſperare quæ timemus, velle quæ nolumus, aut contrario modo fingimus. In verbis, quum ſcire quæ neſcimus, aut neſcire quæ ſcimus, fingimus. Neceſſaria eſt valde ſimulatio; præcipue cum potentioribus: ideo in aula maxime in uſu eſt,

eſt, atque cum Satrapis & Principibus. Quum vero ſit hæc ferme caput hujus inſtituti (eſt enim id in hominum tractatione proprium, & præcipuum: nam vis eſt belluarum, ſapientia vero Deorum) diligentius de illa agere decrevi. Eſt autem rurſum duplex: alia quidem mendacio admiſta, turpis & infamis, nec digna viro omnino, nedum viro bono: alia ſine mendacio. Differt autem a mendacio: quod ſimulatio geſtu & actionibus, & verbis quæ perfectam ſcientiam non continent, abſolvitur: mendacium ſolis verbis, & plane ſententiā falſam continentibus conſtat. Hominum perverſa natura cenſet, ſimulatione cum omnibus, præterquam amicis, uti licere; mēdacio autem cum his, qui nos injuſte læſerunt. At improbi etiam quomodovis cum inimicis uti mēdacio licere putant: nam cum amicis dolo uti, non niſi improbiſſimi viri eſt. Nos autem ſimulatione cum his qui injuſte nos læſerunt [uti] permittimus libenter; mendacio cum nullis, etiamſi perſi-

perfidi ſint. Quinimo illud dubitatione dignum eſt, an ei qui alieno arbitrio vivit, liceat mendacio, mandante domino, etiam juſta in cauſa, uti? Multa ſane permittuntur, quæ non ſolum laude digna non ſunt, ſed neque licent: cujuſmodi eſt hoc. Conſiderandum eſt igitur cum quibus ſimulatione uti liceat, & in quibus rebus, & quomodo id obtineamus? Quamobrem ut perſuadeas, id a perſona & re ipſa & verbis tuis, & aliorum factis, & ejus [perſonæ] moribus ſumendum eſt. A perſona quidem, ut verax habearis, gravis atque prudens; tum vero ut e re tua non eſſe putet, perſuaſum eſſe. Velut ſi amicus illi ſis; non amicus inimicis ejus: nec res ejuſmodi illius commodo cedat. At contra, ſi mendax habearis, id dici poterit, tuum eſſe lucrum, ut nec veritas tibi credatur. Quodſi in actione res ſit conſtituta, præclare credent, ob prudentiam tuam, te poſſe id agere; ob fidem, velle; ob gravitatem, utrumque. A re autem quæ tibi conveniat:

veniat: ut ſi pauper vendere velit, dives emere; ſplendidus domum ædificare; pius parcere; atque hujuſmodi. A verbis autem tuis: nihil æque &c. infinitius hoc negotio, aut profundius: ut hoc ſolum mihi dignum videatur quod luculento exemplo explicandum ſit. Ergo & ab alijs ut adjuveris, curandum eſt ut tu modeſte cuncta agas: nam perſæpe exiguus error, aut jactantia, aut impetus, aut properatio, aut aliquid hujuſmodi totam detegit fabulam, & longam conſtructionem; ac induſtrioſam evertit inventionem. Ergo ſimulatio maxime ad hominis mores dirigenda eſt, & a tuis domeſticis, intimis atque amicis adjuvanda. Qua in cauſa id dubium emergit, quod ſi te illis deteges, fieri non poteſt ut negotium perficiatur. nam illi vel affectu nimio, vel levitate, vel alia occaſione, verbis aut geſtu rem ſignificabunt: Sin autem celabis eos, forſan tibi iraſcentur. Hæc eſt maxima in hujuſmodi rebus difficultas. Quamobrem cavendum eſt,

ſi

ſi fieri poteſt, ut alijs in ſimulatione non indigeas: quod ſi indigueris, tum ſolum geſtu & actionibus ſignificabis rem; a verbis omnibus temperabis. Quodſi omnino etiam verbis indiges, fidis tantum rem committes: cæteri autem non detegi ſibi patientur, ſi amici ſunt; aut ſi non patiuntur, eos relinques, qui nec ſilentium tuum æquo animo ferunt; nec quæ arcana ſibi committantur, retinere poſſunt. Initium hujus negotij ex hoc ſumes, ut credant te neſcire, quæ ſcias; & ſcire quæ neſcias. Sic in ijs quæ ſcis aut cupis, vultum, vocem, geſtus, affectuſque miſcebis, ut in contrarium omnia accipiatur. Quum enim quæ neſcire videris, ſcire te intellexerint; quæ ſcire videris (quum veracem te exiſtiment) cur non vis ut ſcire te arbitrentur? Verum aliud eſt, ſcire videri; aliud id aperte fateri; aut, quod majus eſt, teſtari: hoc enim a mendacij labe non abeſt. Significanda præterea per amicum, aut fictum amicum, his qui tibi inſidiantur

tur, aliter quam ſe habeant capita rerum. Sed ficto amico rem perverſe declarabis: amicum monebis; & ut occultare ſic ſimulet, ut inſidiator deprehendat. Quamobrem in magnis periculoſiſque rebus ſimulatione tantum uteris; tum quia indigna ſit ingenuo viro, tum quia, ſi ea utaris in minimis, exiguam afferet utilitatem; occaſioni neceſſariæ aditum plerunque præcludet. Propterea etiam numquam quæ ſcis, neſcire, quæ neſcis, ſcire, aperte fateberis, ne fucus prodatur. Quodſi anxie quærant, aut juramenta exigant, ambiguis reſponſis illos eludes: quum & illi parum ſint amici, & tibi nequaquam opus ſit hoc præſidio. Raro tamen contingit, ut juramentum exigant de ea re, quam nondum quis clara voce effatus ſit. Dices forſan, Magna arte opus eſt in hujuſmodi. At parva ne res fuerit, tam paucis ſervaſſe vitam, exiſtimationem, potentiorum familiaritatem, amicitiam, atque amicos perſæpe ipſos, probitatis famam, ſecuritatem, totam denique

niqueque humanitatem, diſpendio & crimine nullo. Eſt etiam ſimulationis genus non contemnendum, offerre quæ ſcis non recepturum; & perſuadere, ſed modeſte: ne aut recipere cogas; vel cur offeras, intelligat. Eſt ſimulatio acris, fingere te amicum inimico amici tui; adhortari contra illum, & adjuvare eum, tum repente deſerere, tamquam victum, metuentem; dehortarique, ut turpia, deteſtanda, periculoſaque aggreſſum. Similiter, ex oppoſito, duo hæc magna ſunt, quum patientiſſimus videaris, vindicare, ad exiſtimationem; & nihil agere, quum mineris, ad contemptum, ut incautos opprimas: ex nullo etiam duos efficies amicos, velut criminum judices; unius fingendo amicitiam, æmulatione alterius, comparabis; ex qua rurſus prioris veram adipiſceris. Et, ut rem totam prodam, & quod in uſu eſt, omnia tacite agere, aut ſermone ſicco uti, ad negotia utile eſt: tertioque

que generi ſimulationis, imo vulgatiſſimo, aſſcribi poteſt.

CAPVT LIII.

De Diſſimulatione.

DISSIMVLATIO autem cujus autor egregius fuit Socrates, a ſimulatione maxime differt, quod in his conſiſtat quæ ſunt, & nihil agat: ſimulatio in his quæ non ſunt, & agat: ideo mendacio propior, illa venuſtior: quamquam idem finis, ſcilicet fallere; uſuſque propemodum idem; ſcilicet cum domeſticis inſidiatoribus, & Principibus. Verum cum Principibus ſimulatio longe periculoſior: hanc enim; tamquam caput malorum, & doli, ſibi tantum licere volunt. Diſſimulamus præcipue quæ ſcimus: quæ vero pateris maligne facta, vel per ignorantiam, quaſi neſcias, aut in fortunam tuam adverſam referes: nil acre ſalſumve, ſed nec jocoſum, admiſceas: ſed ſit quodcumque dixeris, grave, modeſtum purumque. quod magis uſu

uſu ipſo diſces, quam oratione doceri poſſit. Eſt diſſimulationis genus, quod ab aliquo acceperis, tamquam autoris oblitus ſis, eidem enarrare, ac coarguere: quum vero diſſimulas ex eo acceptum, hoc ipſum doces, & te per calumniam accuſatum, eumque fruſtra perſuaſum. Injuriam quoque, quam ulciſci ſperas, diſſimulare melius eſt; etſi parva ſit; alias non licet. Eſt etiam diſſimulationis genus, quod jam facturus ſis, alia cauſa roganti amico polliceri; ac rurſus ſignificare, te rogatum, ut utriuſque gratiam ineas. Eſt & occultatio, ſpecies diſſimulationis, imo quaſi finis ipſius. Atq; ea duplex: alia communis; quæ fit tacendo, ſilendo, quietem habendo prorſus: alia, qua utuntur, qui quieſcere & tacere nequeunt, ut Bellotus Florentinus, egoque: quæ alia agendo dicendoque fit. Illa facilior, & decora magis; ſed ſi quis ſubodoretur, facile detegitur: hæc tutior, ſed turbulenta. Eſt etiam diſſimulationis ſpecies in epiſtolis non contemnenda: qua ego

ego aliquando uſus ſum, quum rei propriæ conſilium petitur, quæ indignior videtur illi, tamquam de alio interrogante reſpondere: nam, præter reliqua, hoc ipſo honeſte admones amicum, quod conſilium id tibi non e dignitate ſua videtur.

CAPVT LIV.

De Perſuaſione. ubi Dilemmata.

PERSVASIO vero tertium eſt fallendi genus aliud, ad principale: de quo tot libri editi ſunt. Propterea & Ariſtotelis, & Ciceronis, tum Quintiliani, ac aliorum præcepta condiſcere opportunum duco: neque enim ea ars hoc libello claudi poſtulat. Solum, quæ ad capita prima pertinent, referam. Conſtat perſuaſio perſona, & rationibus. Amicus, prudens, probus, potenſque, magis quam humilis fortunæ vir, [ad hanc rem requiritur.] Rationes autem, ab honeſto, jucundo, utili, neceſſario & facili. Neceſſitas omnes movet;

movet; ſed & utilitas; attamen præcipue pauperes, & viles, avaroſque: Iucundum etiam omnes; & præcipue incontinentes, mulieres, pueros, adoleſcentes: Honeſtum bonos, & reipublicæ amatores: Facilitas pariter omnes; præcipue tamen timidos & inertes. Perſuaſio recta, & ad ſapientes & fortes viros directa, dato conſulendi tempore, efficacior redditur: nam quia honeſta habetur, doli ſuſpicionem explodit. At quum opprimere hominem cupis; aut etiam, ſi is timidus ſit; repente aggredi, atque continuo urgere oportet. Vt ergo probitatis ſpeciem induas, & ſermonibus & factis quaſi clanculum pium te oſtendes. Nec mala eſt via, cujus finis eſt optimus. Secus, memento te non hominem fallere, ſed quaſi Deum, conari. At amici [perſuadentur] blandiendo, ſalutando, offerendo, juvando, laudando. Manifeſtum eſt etiam, quod & perſonam cui quid perſuadere vis inſpicere oportet. Senes [moventur argumentis

tis

tis ſumtis] a facilitate, ſecuritate, atque utilitate, magis quam ab honeſto, glorioſo, & jucundo. Deficit enim in his ſenſus voluptatis: nec tam ſequuntur jucunda, quam incommoda fugiant; nec tam diligunt honeſta, quam tuta. Adducere in perſuadendo exempla, non parum prodeſt; maxime apud imperitos, & timidos. Nec copia ſententiarum deſit. Multi enim ad validas rationes immoti, a parum firmis perſuadentur. Non etiam rationes adduces, quæ ſupra ingenij vires ſint, illius cui perſuadere conaris. Diſſuaſio enim eſt quodcunque odioſum eſt, aut non integre percipitur, quoniam metuunt decipi, & ſuſpicaces redduntur. Nec majora in medium adducas, ut minora obtineas; præſertim apud prudentes; (de his enim ſolum agitur:) reliqua pro ratione eis ſunt accommodanda. Nam de ſingulis dicere, metamque dicendorum pro perſonarum & caſuum varietate præfinire, quum infinitum ſit opus, ſtultum eſt. Anxiam enim

curam

curam oſtendunt: ut minus perſuadeamus, & nos judicio carere [appareat:] quod contemptos efficit. Docuimus enim antea, maxime nos fidere prudentibus: atque ab eiſdem facile ac vehementer perſuaderi, quibus confidimus. Summum eſt, unumquemque his aggredi artibus, quibus ille alios: velut humiliter diſſimulatorem: aut, ſi ad contrarios modos te vertas, extrema amplectitor, ut callidum detineas, flectas violentum. ita opprimes eum qui te fallit; ut intelligat, alijs moribus opus illi eſſe ad amicitiam retinendam. Exemplorum autem tum ratio, tum exercitatio, adjuvanda [ope] præclariſſimorum in arte virorum: Ciceronis, cujus orationes facundæ, eloquentes, ſuaves, plenæque ſunt; tum Demoſthenis, quæ nervoſæ magis, & ſpicula acrius infigunt. Inter quas præſtantiſſima eſt, quæ inſcribitur in Mediam: in qua illud admirabile maxime, ac ſupra mortale ingenium, quod quæcunque ad illius defenſionem facerent,

rent, in eum ut adverſa contorquet; & crimen ex eo auget, & ſeverius puniri debere oſtendit.

Probationis autem modi legitimi quatuor: a juſto, ſeu æquo; a ſeveritate, ſcilicet a legibus; in quibus & includitur juramentum judicum; cui opponitur miſericordia; & ab honeſto. Illegitimi, quibus pravi utuntur oratores, boni non niſi ad confirmationem; ſex: utile, tutum, facile; ab effectu, & quum ſuademus invido, inimico, irato; & ab exemplo, & a fabula. Atque hæc in omni genere cauſarum, demonſtrativo, deliberativo, & judiciali etiam privatim.

Per ſpecies autem ita ſe habet: Reges & potentes brevi oratione, & quæ ſenſus habeat validos, perſuadebis. Omnes enim hi ſapientes ſunt, ob magnarum rerum aſſiduum uſum. Repetitionem in his maxime fugere decet. Præcipue juvat, ut intelligant, ſed ut non dicas, gratum hoc fore atque utile his quos amant. Verum cave ne oſcitanter rem per-

 tractes:

tractes: plus enim oberit verbum inconſulte prolatum, quam decem juvent opportune dicta. Memineris ſemper illius dicti: Quæ pro te ſunt, teſte indigent; quæ adverſus te, jam probata ſunt. Ob id laudo illud quod non illepide fertur dictum ab eo qui a Principe &c. jentaculum quærebat, uno verbo ἀκρατισμόν. Apud judices etiam hoc diligentius obſervandum; quoniam huic negotio magis intenti ſunt. Quod etſi obtineant aliqui, hac ratione id contingit, obtundendo ſcilicet judicum aures. Accidit enim, velut in Medicina, ut quos dolores recta ratione curare neſciunt ignari medici, ſtupore invecto mitigent: Ita victi nonnumquam importunitate, aut miſericordia flexi judices, aliqua levia indulgent. Quod etiam plerunque illis exitio cedit. Nam in gravibus & ſerijs ac magnis, dum hujuſmodi abſono perſuadendi generi confidunt, magnam jacturam & hi ſubeunt: præſertim vero quum judices tibi fuerint ſubinſenſi, & acuti

ac ſuſpicaces: leves enim rationes, ac dubias, adverſum te torquere ſolent. Ex his etiam qui ſunt rapaces, rationes & eloquentiam odere; quod vel a flagitio eos impediant; vel quod precario extorqueant, quod vendere deſtinaverant. Porro affectus in civilibus cauſis remittere oportet; rationes & facundiam exacuere: At ubi de pœna agitur, affectus & geſtus apud multitudinem ſemper plurimum; apud judices etiam (præſertim patris, filiorum, fratrum) perſæpe proſunt. Diſcipulos autem alliciemus communibus orationibus (ſemper enim id præponere oportet:) tum etiam, ſi viderint nos in diſputando acres, & promtos; in operando diligentes; atque in utroque genere efficaces; in profitendo claros, facundos, copioſos, preſſos, moderatos, ordinatos, ſubtiles, & gravia utiliaque ſectantes: In moribus autem modeſtos, ſedatos, majeſtatem habentes. Allicere oportet maxime nobiles, eruditos, & qui multos habent ſequa-

ces. Si imperitus te obtundat (eſt enim quandoque vehementer moleſtum) ſubmitte qui occupet: aut per amicum tibi, illi autem familiarem, (poſtquam ferre non potes, quum non ſemel tantum obgannierit) mone eum his ferme verbis: Novit profeſſor hic ingenij acumen tui, tuamque eruditionem; tibique congaudet: verum ut a munere ceſſavit, jam laſſus cuperet a diſputationibus aliquantiſper interquieſcere. Interim vero ne alium quemquam per aliquot dies admitte. Quum vero aliquem qui perturbatione agitur, iratum, amantem, aut alium hujuſmodi, perſuadendo [in ſententiam tuam perducere] vis, propoſiti finis ne mentionem feceris. plus enim commemoratio ejus quod tam anxie cupit, eum movere poterit, quam rationes illæ, quas omnino jam perturbato animo non intelligit, in contrarium vertere poterunt. At ſummum ſtudium etiam adhibere oportet, quum controverſa res eſt, ut fautores tuos inflammes;

flammes; & quanto potentiores fuerint, ut cauſam jam non tuam, ſed ſuam peragant:idque eo melius,quo periculoſius: Nam id obtinebis, ſi oſtendas, non jam te contemni, ſed illorum autoritatem: quantoque id damno illis, atque dedecori: Aut, jam non te neque cauſam tuam illis odio eſſe, ſed ipſos Principes. Id facile obtinebis, ſi cauſas aliorum, in quibus ſe difficiles reddiderint, amicorum; aut faciles, inimicorum; aut alia ſi ratione obtinuerint, quam autoritate ſua, docueris. Quo in caſu non ſolum teſtimonijs, ſed conjecturis, criminationibus, coloribuſque abunde licebit uti. Nonnumquam fabulæ multum juvant. Melchiori medico egregio, quum is me ſolitus eſſet vocare ad tenuis fortunæ ægros,adeo ut tœderet, nec locupletaret; dicenti; Nonne ad multos te voco ægros? reſpondi, Sane; ſed ut Dantes ad piſciculos: narravique illi roganti fabulam ex ſecundo libro Fabularum noſtrarum,(fab. 85.) Itaque in poſterum vocavit me

ad divites: (profuitque ad lucrum mille Philippeorum aureorum, & plus:) qui rationibus, ut hoc ageret, antea numquam potuerat perſuaderi. Illud etiam optimum eſt auxilium; quum non potes perſuadere, eſſe utile illis, ut ad religionem confugias, ubi de vita hominum agitur, ut in fabula 86. Quum vero proponere aliquem apud multitudinem inter plures vis, Moguntini Pontificis exemplum ſequere. Is enim Gallorum Regem Carolum, Hiſpanorum (&c. ut eſt fab. 86.) & Germanos Principes propoſuit: ſingulisque damnatis, debiliorem fecit accuſationem Caroli: inde non tamquam utilem, ſed ut neceſſarium collaudavit; atque obtinuit. Nam ſic nec addictus nimis videberis, nec locum contradicentibus relinques. Argumentorum autem tractandorum alia humilia, alia magnifica: atq; in utroque accommodatæ debent eſſe ſententiæ, verbaque, atque dicendi ratio, ſeu conſtructio. Sed hæc parum variat. Intentum eſt autem,
graviter

graviter & ornate dicere : & utrumque eorum eo ſpectat, ut res utiles perſuaſioni augeas ; contrarias diminuas. Quocirca in demonſtrativo genere ſolum auctione indiges ; in reliquis utroque. Vtrumque arte fit. Sed in extenuando etiam errores adjuvant ; ut inartificioſum videatur, quod exquiſitiſſima arte inventum eſt. Dicemus ergo primum de auctione in ſententia. In hoc primum genere collocabimus etiam, præter verba, gemitus, ſuſpiria, lacrymas, vultum, habitum, geſtus, exanimari ſi liceat, proprie in perſona deprecantis ; ad ultionem autem nimis ſævum. Memento enim Ciceronis : qui ferme numquam accuſavit, ſæpe defendit. Quod enim odioſum eſt, niſi omnino in proditores, moderate eum facere, e re eſt. Ergo tota ratio in tria dividitur: modum, cauſam, & perſonam. Modi duo ſunt; quos accuſare licet, vis, & dolus: laudare autem virtutem, prudentiam. Cauſa, magna, vel nulla, exiguaque. Perſona, nobilis, inno-

cens. Ad perſonam pertinet, ut ſit e Republica, utile, atque honeſtum: Die, in foro, ad vim; noctu, loco deſerto, ad dolum: atque ita hujuſmodi. Augemus ergo a contrario: Exiguum ſcelus punivit: per hoc magnorum initia tolluntur in Republica: quid in majore facturus eſſet? Victoriam parvam conſequutus eſt a communibus; & in difficilioribus ſtrenue pugnavit, ſapienter ordinavit; & exiguum exercitum bene partitus eſt; hoc enim difficilius eſt, quam magnum. Sic ab actu ad potentiam tranſeundo, rem augere facile quamcumque licet: & ſi futura, tamquam præterita nuper, aut præſentia, narremus. Velut, Quid tum agam quum hoc acciderit, cogitate. Et ſi ſeries facti narretur: Movetur, ducitur, terribile ſpectaculum offertur, denique ſecuri percutitur. Et quum conjungimus plura ſine conjunctione: Contra leges, contra Rempublicam, contra te ipſum denique facis. Aut: Si ex ordine, ut ſcripſi, monui, adij. Et quum extrema

ma ſit comparatio, ut Ariſtoteles pro ſe ſene exule deprecaturus Antipatrum: Si eum, inquit, ſic fugere compellas; ut nullibi conſiſtere poſſit, in quo mortui illi invidere poterunt; quum nil plus habeant, quam quod conſiſtere poſſint. Et quum id agis, quod agere te poſſe negas: cujus pulcherrimum habes exemplum apud Ciceronem in epiſtola ad Q. Valeriū (lib. 13.) qua vult commendari L. Iulium, rogante P. Cuſpio: mirificum ſane, quod vix ulli intelligunt. id enim agit, quod agere poſſe ſe negat. Cujus verba ſunt: *P. Cuſpius ſingulari ſtudio contendit a me, ut tibi quam diligentiſſime L. Iulium commendarem. Eius ego ſtudio vix videor mihi ſatisfacere poſſe, ſi utar verbis his, quibus quum diligentiſſime quid agimus, uti ſolemus. Nova quædam poſtulat: & putat me eius generis artificium quoddam tenere. Ei ego pollicitus ſum, me ex intima noſtra arte depromturum mirificum genus commendationis. Id quando aſſequi non poſſum; tu re velim efficias, ut ille genere mearum li-*

terarum increbili quodam perfectum arbitretur. Id facies, ſi omne genus liberalitatis, quod & ab humanitate & poteſtate tua proficiſci poterit, non modo re, ſed etiam verbis, vultu denique expreſſeris: quæ quantum in provincia valeant, vellem expertus eſſes. Et ſi conditio addita, augeat crimen: ut, Manus continere debet judex; quum palam ſit neminem debere furari. Et quum duos quaſi colludentes, proditionis inſimulamus: ut, Te legationem agente, tyrannus Vrbem occupavit. Et quum inducimus reſpondentem quæ volumus, inde confutamus. Quod ſi longior ſit diſputatio, Socraticus eſt fucus &c. olim magna in moderatione, &c. velut: Soc. Divitias reliquit tibi pater, ô puer? P. Sane. Soc. Sapientiam non reliquit? P. Non. Soc. Quinam divitiarum uſus erit? Ita facile obtinebimus quamcumque cauſam, eo reſpondente, quæ volumus. Tum vero quum in unam partem criminis incumbimus, in eaque expugnanda commoramur. Quo ſtratagemate

gemate invictos antea Lacedæmonios vicit Epaminondas in Leuctris. Toto enim robore exercitus in cornu ſiniſtro collocato, juſſit eos impreſſionem facere; cæteros omnes cædendo pugnare. Et ſi meliori comparemus; ut quicquid deeſt ad gloriam alterius æquandam, ei pro flagitio imputetur. Velut ſi Adrianum Trajano cōparantes laudemus, ſine benefactis; quod non iratus fuerit, non ſævierit, non rapuerit, non potitus fuerit occaſione præbita. Et generaliter, periodus ἐκ τοῖν κώλοιν, priore clariſſimo, poſteriore graviſſimo, ſignificantioreque, quod ex priore aperte pendeat. Verbis quoq; (ſed id in ſerijs perſæpe ridiculum eſt) res augemus. Præſertim monoſyllabis miſerentis, admirantis, vocantis, dolentis, ut apud Græcos *αἶ, αἶ*, materna lingua *a Dio. Sed*, adverſativa præpoſitio, auget:

Ipſa ſed in ſomnis inhumati venit imago.

In eodem quoque genere apud Græcos encliticæ ſunt, & gravitatem

addunt,

addunt, &c. Similiter per figurã: quũ concionem procellam appellamus. Et quum duo vitia ſimul una voce complectimur. ut quum *parricidam* vocamus, & patriæ & patris proditorem. Et ut proprietas ſervetur, ut *vecordem*, qui flagitia aperte admittit: *doloſum*, qui occulte: & majus eſt dicere *doloſe*, quam *doloſus*; ut contra *improbus* plus quam *improbe*. Et ſi tegere velle videaris, pudorem tuum teſtaris; & in illo flagitij opinionem auges. Et per hyperbolen: Exitium ille in caput adduxit; pro periculoſo bello. Initium vero ſumit Ariſtoteles a pæone primo; cujus tres breves primam longam ſequuntur: Finem autem a ſecundo; cujus longa ſyllaba, tres ſequitur breves. Sed Cicero narrat: *Exceptum magnis clamoribus a populo patris dictum ſapiens temeritas comprobavit.* Quod ſi dixiſſet, *comprobavit filij temeritas*, decidiſſet, ut fit. Initia fineſque dicendi & ornata & valida eſſe debent, & elegantia: quoniam in principio anima nuda eſt omni cogi-

cogitatione, ac maxime attenta his quæ dicuntur: fines autem nihil habent quod eos perturbet: media tecta obliterari magna ex parte ſolent. Tota autem oratio debet eſſe uſitatis ex verbis, & maxime clara; & ut non ſolum cola, ſed & dictiones & ſyllabæ ſubjectæ rei accommodentur. Mollem enim & dulcem efficiunt [orationem verba] quæ vocalibus conſtant; ut *heu:* & ſi *s* & *c* addantur, mollis, dulcis, ſuavis [erit.] Aſpera *z* & reboans *r:* longe vero frigida *m:* ut, *magnarum laudum tuarum*. Tacendo etiam ſignificandoque crimina augemus, quoniam minus inimici videmur. ut Plato, quum odiſſet Ariſtippum & Cleombrotum, eos dixit fuiſſe in Ægina, quum Socrates eſſet in carcere. Conſtabat autem, Æginam ſolum xxv M. P. diſtare ab Athenis. Adeo vero Gorgiam in Dialogo omni autoritate ac dignitate artis dicendi (in qua princeps habebatur) ſpoliat; ut ille quum Dialogum legiſſet, dixerit: Pulchre novit Plato

male

male dicere. Eſt & proſopopœia: cujus pulcherrimum exemplum apud Ciceronem in epiſtola ad Octavium; ibi: *Itaque ſi quid illa maiorum noſtrorum ſepultæ reliquiæ.* Et repetitio, quaſi minantis; ut: *O cives, cives!* Aut quum diverſis epithetis [utimur,] abſque conjunctione: ut: *Ambulat buccis inflatis, elato ſupercilio, torvo vultu.* Et quum nihil dicimus, volumus tamen videri dicere, obſcure innuendo, inſimulando, gravitatem effingendo. eſtque vitioſum, verum aggravat aliquando. Illud vero ad rem pertinet, quum dicit quæ præterire ſimulat. ut illud: *Olynthum, & Methonem, & Apolloniam, & triginta duo oppida capta omitto:* tamquam longe majus aliquid dicturus. Sic vitijs utimur in oratione, ut Medici venenis: aride; ut: *Phalaris Agrigentinis moleſtus:* frigide; ut: *Quæ curioſe ſcripſit Ariſtoteles:* in verſo modo; ut: *Quæ Plato fabulatur de Dijs.* Multa etiam fert caſus. Cuidam dicenti, *Fers inertem puerum*; quaſi objiceret impudicitiam ejus, reſpondit:

reſpondit: *& diu patrem tuum tuli. Bonos enim ſemper; malos, quamdiu mihi ſunt uſui, retineo.* Ita depulit calumniam in illius patrem, qui ſutor furax erat. Atque hæc in levibus etiam nunc: olim omnibus in cauſis plurimi æſtimabantur. At in magnis ætate noſtra perſuadebis, corruptis pecunia judicibus; aut ſi e re ſua id eſſe oſtendas, aut jure agas. Prodeſt & in nobilibus aliquando etiam affectus vehementia; ſi non omnino perditi ſunt judices. Illa vero magni facere, pædagogi, quæ ſupra diximus, ſolent; & gravibus viris ſtomachum movere.

Ex his vero quæ vehementer perſuadent, eſt commemoratio gratiæ illius apud Deum: ubi conſtet eum eſſe bonum, aut injuſte oppreſſum. Perfectio rurſus animæ ex operatione: gloria apud homines, fides in eo: & quod reponit beneficium, tamquam theſaurum, magno fœnore; idque multis explicare. Quod ſi & exempla majorum illius adſint, non parum momenti habent.

His

His omnibus etiam conſtruitur accommodata, brevis & promta ratio [ac oratio.] Velut illud: Quidam exercitus dux, quum juſſiſſet ſuſpendi puerum, duodecimū agentem annum, non pietatem (cujus ille expers erat,) non injuſtitiam (qua fuiſſet irritatus potius, quam flexus) commemoravit: ſed inquiit: Quum omnia facias gloriæ cauſa; cur eam maculare vis turpi facto? Optimum autem dilemma eſt, quod ex contrarijs texitur: velut ſi inimicus exul, in urbe ſit; dicaſque: Si te volente; quæ gloria eſt, me a te deceptum? Si nolente; quam turpe, te domino, vagari per urbem exules, non ſolum tuto, ſed cum civium periculo? Si neſcis, cur ſatellites non dant pœnas? Oportet autem in hujuſmodi (quod non modo ad accuſandum, ſed ad defenſionem potiſſimum eſt) non ſolum ſe exercere, ſed etiam, ubi opus eſt, ſcribere, cogitare, mutare: ut ſcilicet efficaciſſimum ſit, perſpicuum, & (apud Principes præcipue) quam graviſſimum.

Velu-

Veluti ſi dicamus : Malus non poteſt eſſe felix. Nam aut cogitur exiſtimare, nil ab obitu ſupereſſe, aut animam. Vtroque modo incumbere intelligit ſibi perpetuum malum. Hoc eſt dilemma.

Partes oſtendere oportet, ſi requirat. Sunt autem ſeptem. Felicitas eſt cogitatio vera perpetui boni, cum re: Infelicitas maxima, perpetui mali ſola cogitatione conſiſtit: Si mori malum eſt, non eſſe malum: Si non eſt malũ, numquam eſſe perpetuum malum. Si non cogitat umquam, (quamvis & hoc difficillimum ſit) non poteſt eſſe felix; quum felicitas conſiſtat in cogitatione perpetui boni: Si perpetuum bonum vita ipſa definiamus, quum terminum intelligere cogatur, & cum eo malum perpetuum, eſt infelix: nam de pœnis perpetuis non opus eſt probare, quod malæ ſint. Aut igitur expectare certum malũ, aut majus timere cogitur.

Epiſtolarum autem communis ratio eſt: ut ſit efficax, ſeu nervoſa, ordinata, pura, clara, emendata & ornata.

ornata. Quinque primæ partes immutabiles ſunt; niſi quod in hiſtoria neceſſaria prima non eſt. quum enim epiſtola ſit diſcendi cauſa; (& id quod docere volumus, vel actum eſt, ut hiſtoria, vel narratio, vel de agendis, ſeu in genere demonſtrativo, ſeu deliberativo, ſeu judiciali;) palam eſt ſuaſoriam eſſe oportere: & huic convenit eſſe nervoſam rationibus. Ordinem aſſequimur reſcribendo ſæpius: ut etiam libros. Pura ſi ſit,erit etiam perquam brevis. Claritas legenti lumen affert; & non fatigat illum. Oritur ex recta diſpoſitione ſenſus integraque notitia illiuſdem; tum congrua diſpoſitione, abſque ancipiti interpretatione, tum verbis uſitatis. Emendata vero ſecundum regulas Grammaticæ, & uſum illius temporis; qualiſcunque lingua ſit. At in ornatu, multiplex varietas: tituli, epithetorum, figurarum, troporum blandiendi, atque adulandi. In hujuſmodi duos ſcopos conſtituere oportet: naturam, conſuetudinemque, violentam reginam.

nam. Vnde Ciceronis tempore immodica adulatio, & blandimenta turpia: ætate noſtra tituli, ſine figuris aut tropis; epithetis utimur, non blandimur: Sed naturam ſequimur; dum velut pulchram mulierem membrorum proportione quærimus; exornamuſque illam; non fuco tingimus; ſed nitorem addimus aqua florum malvæ, ne ſit aſcititius. Ita licent placentque tropi, figuræque latentes, & quaſi expolientes orationem, & ex re nati; non eminentes, aut oppoſiti. Quædam ſunt quæ non admittit [epiſtola;] velut eximiam magnitudinem. excreſcit enim in librum. Vnde Ariſtoteles: Non ſcribo de hoc; quia epiſtolæ accommodatum non eſt. In tropis ergo & figuris, conſtructionem, ſententiam verborum conſidera; ut ne apponas, quæ non congruunt. Velut ſi eum qui abijt hortari velis ut redeat, dices: Me certe præſtantiorẽ amicum (ſuppreſſo amantioris nomine) invenire non poteris: Ego vero etſi te meliorem non
queam

queam invenire, certe cui carior ſim, ut qui me nulla, dicam, cauſſa deſerueris? Grandia ſunt, quæ paucis verbis multa & magna comprehendunt. Nam hujuſmodi inventioni veteres maxime ſtuducrunt. Quale illud:

Iuſque datum ſceleri.

Sed nos, quod non continuato ſermone hujuſmodi tradiderint, non percipimus; imo neque animadvertimus. Quo fit, ut vix corticem autorum aſſequamur; quum illi maximo ſtudio atque arte pleraque conſcripſerint, ut profundiſſime multa laterent, quæ eruere operæpretium eſſet, atque admirabilem hominem efficeret. Sed & his utendum poſtmodum non ita obſcure, ſed ſolum Laconica brevitate. Iuvat autem in hoc genere, & ad orationis robur, argutamque concinnitatem, reflexio a contrarijs ſumta. In quo Valerius Maximus adeo eminet; ut nullum caput, imo ne narrationem quidem, hujuſmodi ſententijs acutis decoriſque non eludat. Sic & Senecæ

cæ Controverſiæ ac Declamationes imitatione dignæ; quum in vita civili mortalium fuerit ſapientiſſimus. Vnumquemque igitur in proprio genere actionum atque ſignificationum eligere ſciemus, ac imitari: ut is non ſolum oratione laudetur, ſed quod etiam vitæ genere inter alios emicuerit. Ergo in hujuſmodi exemplo cogita quod nec poſſit, nec ſignificantius quicquam dici potuit. In ſcelere nefandiſſimo inventa eſt ratio juſti injuſtique: diſceptationes, orationes, leges, judicia ſunt conſtituta, tamquam in Republica: diſputatumq; in quo majus eſſet jus, (tamquam de dubia cauſa) an in ſcelere, an in virtute. Quot tamen in hujuſmodi prætereunt ceſpitem, non ſublato pede! Quum non ſolum libri ſapientum, ſed & epiſtolæ, & ſermones ipſi quotidiani, (modo de rebus ſerijs ſint) ſcateant hujuſmodi ornamentis atque ſpecioſis notis. Porro epiſtola differt a ſermone ipſo coram, quod perfectior eſſe debet, quia ſublatum eſt jus ſtatim interrogandi:

gandi: & continentior, quod in judicium adferri poteſt, nec ſecreto habita umquam dici; ſed quorumcumque oculis ſubjecta eſt. Vt ſermone unum poſſis; epiſtola neceſſe ſit (ſi velis) omnes qui eam lecturi ſunt, fallere.

In oratione autem publica, primum quidem carminum, quod ad periodorum attinet longitudinem, rationem imitare: quorum longiſſimi hexametri. Ita in partibus initia finibus nectere debes, ut auditor non fatigetur, quemadmodum inquit Demetrius Phaleræus (in principio.) Quumque tria ſint hominum genera (nam & hæc præcepta communia etiam eſſe debent familiari ſermoni:) æquale, nobilius, & ſervile; cauſarumque totidem, demonſtrativum, deliberativum, judiciale; brevitas in omnibus (præterquam apud populum) præſtat: nam quum ad plures dirigatur, ex pluribus brevibus compoſita, longa efficitur: & in commiſeratione (ſeu deprecatio ſit, ſeu lamentatio) quoniam

niam frangere animos propoſitum eſt, non ſolum ſoluta oratione ac prolixa, ipſi nos languidi (vide & cap. 29.) audientium animos itidem languidos efficere, ac ipſos confringere conabimur; ſed etiam geſtu vultuque. Propterea nec breviter quiſquam, nec numeroſo pede, ſi ſapiat, movebit judices ad miſericordiam. In cæteris, brevis periodus, (& in periodis cola,) longe plus virium habet, non ſolum quod (ut Phaleræus dicit) animi fortitudinem oſtendat; unde hic modus Laconibus proprius fuit; ſitque robuſtior compreſſis ſententijs, velut & ordinata acies, quam diſſolutis, velut diſperſa; ſed quod etiam omnia complecti videatur, a quibus paucitate verborum non circumſcribitur; tum vero prudentiam atque conſtantiam hominis oſtendat; præterea autoritatem, & animi concitationem. Vnde erga eos quibus imperamus, non alia ſemper utimur, utique debemus [quam brevi oratione:] ſed cum æqualibus, quia impe-

imperioſa eſt, & iram præ ſe fert, humanitatem in verbis ac geſtu annectere debemus: ut duobus ſublatis vitijs, quatuor illi præcipue laudes relinquantur; conſtantiæ, prudentiæ, capacitatis ſenſuum multorum, tum roboris, ex ſententiarum denſitate. Sic ergo adjiciemus (ut brevi utar exemplo:) Rogo. At in deliberativo genere ea non indigemus, niſi quum ſermo ad ſuperiores dirigatur; ubi non ſolum brevitas venuſtatem affert, ſed perſæpe eſt neceſſaria. Habet & id, ut intellecta ad ſe trahat auditorem, tamquam invento tuo factus ſit acutior: ſed & vultu & geſtu, & verbis humaniſſimis, quibus rem ſignificare volumus, ambo illa vitia (ut dictum eſt) ſunt eradicanda, ut non ſolum roges, ſed exores, atque ſupplices. Itaque ad infimos eo genere ſimplici uteris; ad æquales autem, exempta ſuſpicione iræ atque imperij, eo verbo, Rogo, adjecto; ad Principes & magiſtratus ita, ut tota oratio ſit lenis & quam demiſſa. Deprecatio igitur, quum longa

longa eſſe debeat, ut animos frangat; & [utcunque] brevis, quia ad potentiores; & conſtans, ut moveat; & languida, ut flectat, ardua res eſt: ideo nec tam brevis omnino eſſe debet, ut in alijs cauſis; & nervos habere poteſt in languido genere; velut & ferrum durum [aut ductile;] & fides ac boum lacertos, & coria, tametſi languida videantur, prædura habemus. Itaque & oratione preſſa utere; quale illud: *Si quid unquam inter tot pia facta tua [recenſeri poſſit,] viſcera mea ne diſpergi patiaris; ut tam fidi ſervi tui filium unicum eripias patri.* Multum autem refert natura Principis, & qualis apud illum tu habearis, & quos habeas oppugnatores: Nam differt multum, an dicas, *Eripias patri filium*, in molli ingenio; an, *Patiaris eripi*, in ambitioſo. Quum vero colluſiones aliquando doceant a contrario, a ſimili; in verbis atque rebus, in luctuoſis ac vehementibus enervant orationem, & ridiculam faciũt, magis autem quæ eſt in verbis. In

 omni-

imperioſa eſt, & iram præ ſe fert, humanitatem in verbis ac geſtu annectere debemus: ut duobus ſublatis vitijs, quatuor illi præcipue laudes relinquantur; conſtantiæ, prudentiæ, capacitatis ſenſuum multorum, tum roboris, ex ſententiarum denſitate. Sic ergo adjiciemus (ut brevi utar exemplo:) Rogo. At in deliberativo genere ea non indigemus, niſi quum ſermo ad ſuperiores dirigatur; ubi non ſolum brevitas venuſtatem affert, ſed perſæpe eſt neceſſaria. Habet & id, ut intellecta ad ſe trahat auditorem, tamquam invento tuo factus ſit acutior: ſed & vultu & geſtu, & verbis humaniſſimis, quibus rem ſignificare volumus, ambo illa vitia (ut dictum eſt) ſunt eradicanda, ut non ſolum roges, ſed exores, atque ſupplices. Itaque ad infimos eo genere ſimplici uteris; ad æquales autem, exempta ſuſpicione iræ atque imperij, eo verbo, Rogo, adjecto; ad Principes & magiſtratus ita, ut tota oratio ſit lenis & quam demiſſa. Deprecatio igitur, quum longa

longa eſſe debeat, ut animos frangat; & [utcunque] brevis, quia ad potentiores; & conſtans, ut moveat; & languida, ut flectat, ardua res eſt: ideo nec tam brevis omnino eſſe debet, ut in alijs cauſis; & nervos habere poteſt in languido genere; velut & ferrum durum [aut ductile;] & fides ac boum lacertos, & coria, tametſi languida videantur, prædura habemus. Itaque & oratione preſſa utere; quale illud: *Si quid unquam inter tot pia facta tua [recenſeri poſſit,] viſcera mea ne diſpergi patiaris; ut tam fidi ſervi tui filium unicum eripias patri.* Multum autem refert natura Principis, & qualis apud illum tu habearis, & quos habeas oppugnatores: Nam differt multum, an dicas, *Eripias patri filium*, in molli ingenio; an, *Patiaris eripi*, in ambitioſo. Quum vero colluſiones aliquando doceant a contrario, a ſimili; in verbis atque rebus, in luctuoſis ac vehementibus enervant orationem, & ridiculam faciunt, magis autem quæ eſt in verbis. In

N omni-

omnibus autem argumentis quum præſtet (ſi poſſumus) ſelectos quoſdam habere libellos gravium virorum, quum antiquo tempore non deeſſent Theophraſti atque Crantoris, tum aliorum; noſtra ætate, quod ſciam, præter communes, De officijs, Ciceronis; & pauculos Plutarchi (neque enim illius omnes: multo minus ex omnibus admittere licet, quorum præcepta dum ſequeris, aberres graviter :) velut, Quomodo quis ſine invidia ſe ipſum laudare poſſit. Quos tamen in breve compendium redigere queat, ſi vim argumenti intelligat. Exemplum hujuſmodi: ſi apud ignotos; ſi modeſte; ſi ab alio dictum contrahat; ſi rem, non hominem, vituperet; ſi in Deum, ſi in Fortunam referat, quæ ſunt virtutis; ſi ſocios participes nominet, ſe prætereat; ſi ea quæ antecedunt, invidiaque carent, velut pro gloria labores ſuos commemoret; ſi aliud narrare videatur, quemadmodum calamitatem, ſi vitia ſua intermiſceat, quibus virtutis fructu caruerit.

ruerit. Eſt autem peculiaris quædam inventio omnibus hujuſmodi, a fine ſumpta, a diviſione: de qua in Dialectica actum eſt. Præſtant tamen hoc libelli, ut exemplis diſcas, rem, tamquam ſub manibus habeas, cum formis, figuris, umbriſque ad amuſſim tractare. Verum laus propria non id præſtat quod quæris, ſcilicet ut tibi credant; ſed invidiam, odium, infamiam, opinionem parvi judicij.

In diluendis autem his quæ objici poſſunt judicio maximo opus eſt. Nam objectis reſpondere cogimur, commemorando teſtamur, magnifacimus; in mentem revocamus, ut non obliviſcatur, & melius dicat. Magna igitur & dubia omittemus; viciſſim notis occurremus; majoribus fidem, conſtantibus crimen detrahendo. Si plura & magna diluere neceſſe ſit, imitare belli peritos duces; ſingillatim & breviter recita; & multis ac gravibus ſententijs reſponde; aut ſi levia, paucis; quaſi per contemptum. Noli malos rhetores imitari, qui jungunt & exaggerant,

 quaſi

quaſi aliquid majus dicturi. Nam etſi habeant quod cuique objecto reſpondere poſſint; ex tot tamen tantiſque, etiamſi falſa ſint, quid indelebile gignitur.

Vbi adoleſcentes ad virtutem ſunt excitandi, (ſuo quidem ſemper beneficio, tuo nonnumquam commodo) quum divina non credant, philoſophorũ rationes frigidæ ſint, (ut hoc ipſo intelligere poſſint qui ſapiunt; quum dubium haud ſit, ſecundum virtutem vivere melius eſſe, Deos eſſe, ac manes & æternam illorum gloriam ac voluptatem) fallere eos & arte & verborum lenocinio licet: ut quum in uno vis argumentorum, in altero finis laus deſideretur, quaſi ex utriſque conficiatur una ratio. Quale eſt, apud Alexandrum (lib. 4, Quæſt. 24 & 25,) ſi exornetur, exemplum pulchrum. Inquit enim: Felicitas hominis (in qua omnia bona continentur,) in optima illius parte, id eſt, rationalis animæ operatione & perfecta acquiſitione reponenda eſt. Quod autem

optime

optime adipiſci finem, optimum ſit, dubium non eſt: Scribentis, bene ſcribere; canis venatici perfectio, bene venari. Sed & quod virtus in rationali anima ſit, & optimum; palam eſt: tum quia, ſi aliud melius eſſet, non eſſet virtus optimum per ſe: & ideo, quum optimum, virtutem appellaverimus, non eſſet virtus, virtus; aut optimum, optimum. Et etiam, quoniam vitia infinita ſunt, & ob id periculoſa ſemper; nec conſiſtere poſſunt: felicitatem autem fixam & ſtabilem eſſe oportet: neque conveniunt hominum converſationi nec ſocietati vitia. Si ergo finis hominis eſt, vivere cum alijs, (aliter eſſet infeliciſſimus) id maxime expetendum, quo ſic vivere poſſit. Vt ſi finis hominis eſſet domus, maxime expetenda eſſet ars ædificatoria. At quod virtus maxime virtute comparari poſſit, & hi qui eam non magni faciunt, ſponte fatentur; quum videant labore & patientia & induſtria [unumquemque] virtutem adipiſci:

Et ratione perſpicuum; ſi quidem ſimilia ſimilibus facilius habentur, quam alijs. Quod ſi quis objiciat, [virtutem] non eſſe quandoque expetendum, quoniam aliud non ſecundum virtutem, melius ſit, ut lucrum, medendo, quam ſtudium: Reſpondemus, quod non: quoniam id quod eſt per ſe, optimum eſt. Sed fallit nos uſus, aut conſuetudo, aut exemplum aliorum; ut in pleriſque etiam alijs malis. Verum ſi hæc tollantur, apparebit manifeſtum diſcrimen. Quod ſi dicas: Quid ſi hoc efficiat, ut deſit, aut poſtmodum recuperare non poſſis? Non erit primũ virtus, deſerere ſemet ipſum: ac de ſecundo, plus multo facit ad utilitatem ex hominibus capiendam, modo vivas apud homines, non aſinos, (quanta ſufficit ad vitam abſque pœnitentia in fine traducendam) virtus, quam quod ultra acquiritur ex converſatione, virtute omiſſa, quum ad finem vitæ perveneris, cujus æſtimatione omnia ſunt metienda, & homo ſibi felix aut infelix videri ſolet.

CAPUT

CAPVT LV.

De vi.

VIs autem odioſa per ſe legibus eſt; propterea dolo miſcenda. Sed minæ locum habent virium in timidos, nec legibus adeo ſubjiciuntur. Et ſcias quod in iracundis ſemper minæ auferendæ ſunt. Minarum autem loco habetur negans: veluti ſi dicas, Ni feceris hoc, vel hoc. ſed dicas: Oportet, ut adipiſcamur, id agere. facile enim erit. Vis quandoque uſui eſt in eos qui volunt, quum in aliena fuerint poteſtate. Minis locus eſt, nemine præſente. Pueros & puellas vi abducunt multi. Sed in puellis præſens periculum: quia flagitium præſupponitur. Auferimus etiam vi, quæ noſtra ſunt: & ſacerdotiorum poſſeſſionem occupamus, in rivis aquarum ducendis, in finibus agrorum, &c. ſacerdotibus: quæ numero dierum jus acquirunt: velut domorum locationibus, quum publici miniſtri non ſufficiunt, ſeu ad tuendum,

ſeu ad protrudendum; quum ex poſſeſſione jus accreſcit, aut pecunia pro defenſione. Semper autem vi tueri propria, quam invadere aliena, magis permiſſum eſt a legibus, & laudabilius. Inſpicere autem oportet, an tutum ſit quod quæritur; & qualem aggrediaris rem: inde diſponere, inſtruere, exercere. Dei veneratio, & pudor, ſemper ante oculos proponatur. Tametſi enim impudentia & impietate homines ſibi videantur eſſe liberiores: ſi tamen cogitent voluptatis præcipitem tranſitum, quum infamia hominem comitetur ad mortem, tum ſceleris conſcientia; raro ad hujuſmodi flagitia patranda deveniet. Etenim poſtquam patraverit, pecunia commutare non licebit: neque homo, niſi errore & animi impetu ſeductus peccat. At inſidiæ tutiores ſunt aperta vi, ac minus deteſtandæ: tum eo ipſo, ne bellum in urbe gerere velle videaris. Debent autem & ipſæ & vis liberalitati jungi. Etenim nihil eſt, quod vitiorum turpitudi-
nem

nem magis tegat, & a legum periculo hominem vindicet, ipſa liberalitate. Inſidiæ ergo inter minas quaſi & apertam vim ſunt conſtitutæ: Sed ſi non procedant minæ, plurimum obſunt, quoniam inimicum monent: ut etiam vis. Propterea inſidiæ omnium ſunt tutiſſimæ. Minis utuntur, qui potentia vel jure præcellunt; ne ſævire velle videantur: honeſtæque minæ vocantur hæ: quamquam finis juſtus aut injuſtus eas diſtinguat. adverſus tamen miſeros, ni palā improbi ſint, [minis] uti turpe eſt. Ob juſtam igitur cauſam eſſe debent, & breves, & de magnis rebus: ut quum pro vita & honore certatur cum his quibus minamur. Talis eſt, ut honore læſo ſtare non poſſit: velut qui publicis negotijs præfecti ſunt. Semper autem ubi aperta vi uſus fueris, decet te in aliā conferre regionē, ne publicam autoritatē contemnere videaris. Nunquā tentabis ut non perficias: ergo neq; niſi coactus, quum nō ſecurus es de fine. Vis quoq; ſimulatione & inſidiarum, improbi bo-

nos evertunt. Etſi enim ei nihil noceamus, injecta tamen ſuſpicione, vitam (ob pavorem) reddimus inutilem; ut primum relinquat occaſiones bene gerendarum rerum; & conſternatus animo ut nihil capiat conſilij. Quare quum hujuſmodi ingruerint, audendum eſt, magis neceſſitate, quam ſpe. Satius eſt enim fortiter ſe dubiæ opponere morti, quam per ſegnitiem ſemper mori ac torqueri. Oportet autem eum qui vim conatur inferre, promptum eſſe vigilem, & admodum cautum: præterea conſiderare finem, & quæ ad illum neceſſaria ſunt. Melius autem ad voluptatem propriam vis dirigitur, quam ad incommodum alienum: & ſi commodum incommodo addatur, laudabilius erit; tum quia honeſtius, tum quia in utroque eminet ſpecies potentiæ.

Principaliter autem, quum quatuor ſint modi in actionibus, maxime ulciſcendo: velut agere, & videri; id in filiorum & fratrum juſta vindicta convenit: vel nec agere, nec

nec videri, quum res non magna eſt, & dolo caret: videri autem, & non agere, in viliores perſonas, quum res non contemnenda fuerit, abeſt tamen flagitium: agere vero, & non videri; quum res non extrema eſt, dolo tamen atque inſidioſe peracta. Semper autem, quum de honore & dignitate agitur, & contempta autoritate, tum vitæ periculo, videri agere oportet; & quum res ad vulgus refertur.

CAPVT LVI.

De natura.

NATVRA commutationes parantur; quum tu (gratia exempli) puerum quæris, ego muſicum; ego equum, tu equiſonem. Noſtra nobis magis etſi placeant; tædio tamen minus cara perſæpe ſunt. Conſuetudo retinet, copia abigit: nam & generaliter libentius commutamus quæ nos ſatiant: Et ea ſunt, quæcunque cauſam habent ob quam placuerunt infirmam, aut ſeneſcentem: Aut ſi cupiditate habendi,

habendi, impenſæ obliviſcimur; inde quum conſideramus, illa nos gravat: Sic quum alia alijs placeant, natura rerum ipſarum, commutare facit. Atque id maxime contingit inter eos qui ſunt diverſorum morum; velut apud Poetam:

Agrum pro puero Calliodorus habet.

Vt igitur rem illi jucundam in poteſtate habeas, oportet vel pluris emas, quod pecuniæ omnia poteſtate contineant. Sed hic modus nunc a nobis non conſideratur. Naturam inquam ergo dicimus rerum & hominum, ſub qua vota illorum continentur.

CAPVT LVII.

De tempore.

TEMPORE quoque conſtant hæ commutationes: & quæ ab initio dare petentibus nolumus, ultro rogamus ut accipiant. Nihil eſt quod [quis] ſibi non queat de tempore polliceri. Diu ſi vixeris, & prudens ſis, omnia habebis. Sed hoc eſt quod

quod nos turbat : (utriſque ſcilicet eorum quæ deſiderantur occaſionem perſæpe præterire , etiamſi [diu] vixerimus :) interim quoque uſus perit. Tempus omnibus rebus aut gratiam addit, ut illi recipiant, quod recuſabant ; aut adimit, ut dent, quod dare nolebant. Quid non promittit, imo quid non præſtat tempus? Inimicum occidis; ſcelerate plerunque ; jactura magna, majore periculo ; ut perpetuo ſollicitus & anxius vivas : & ſi [vindictam] pauculis annis (perſæpe etiam menſibus) differas ; ille, nullo tuo crimine, cum tota ſtirpe corruet. O inſanam hominum mentem, quæ ea tam care emit, quæ tuto & abſque diſpendio habentur, ob modici temporis impatientiam ! Sed quum, ut dixi, interim pereat uſus, & in periculo verſeris, & jacturam patiaris, diſtinguendum eſt diligenter, quando locus ſit expectationi, & quando non. Videtur autem ſemper expectandum, quum tua ætas longe in annos minus proceſſerit :

Vt

Vt contra ridiculum eſt, ſenem expectare occaſionem ex aliorum morte qui longe ſunt juniores.

Capvt LVIII.

Scientia rerum, morum, ac potentiæ.

Nil autem præſtantius eſt (præſertim in controverſis rebus) ſcientia ipſa rerum de quibus agitur; tum morum, ingenij, ac potentiæ eorum cum quibus pugnas. Conſtat hæc pluribus modis; quum tamen præcipui quatuor ſint. Multorum primum hominum conſuetudo; nam multi multa norunt: Corruptio intimorum; quæ in uſu frequenti eſt apud Principes: atque adeo ut (ſi velint) nihil privatorum eos lateat; imo etiam aliorum Principum pauca: Et indicium quod ab operationibus illius ſumitur. Et quamquam a paucis facile falli poſſis, decurſum tamen totum ſi obſervaveris illius actionum, non erit difficile, tametſi cautiſſimus ſit, illius animum, fidentiam, potentiamque depre-

deprehendere. Vltimum eſt, epiſtolarum diligens conſideratio. Secundo modo in ſpecies diviſo, primum dabimus locum amicis his qui rem tractant, & (ſi fieri poteſt) ordinarijs: veluti his qui a ſecretis ſunt: quamquam hoc arduum ſit: non enim ignotis facile obſequentur ſine præmio. quorſum? cum præmio, periculoſum. Ob id advocatis utemur: qui & ipſi ordinarij ſunt, ſed non primi: quibus etiam pecunias, ſi ita res exigat, & ipſi nobis amici [ſint,] ad corrumpendum dabimus. Quarto loco, ſi neque amici illius, neque qui a ſecretis ſunt, nec advocati id poſſunt, per ſanguine conjunctos his, qui primum aut ſecundum locum obtinent, id tentabimus. Quintus locus eſt per potentes viros, tibi amicos. Omnia enim potentium ſunt, & arcana etiam, modo prudentes ſint. Vltimo loco ſunt amici tui ſagaces. Sed in rebus magnis, parum his confidendum. Sed & negotium quo in ſtatu ſit, ſcire oportet, & quantum proceſſerit; quan-

quantumque qui adverſatur, polleat conſilio, amicis, pecunia, potentia, conſanguineis, efficacia (quæ maximum eſt.) Tum vero cum peritis conſilium [inibis: de] imprudentibus, etſi alioqui fidis, ne nimium ſperes.

CAPUT LIX.

De decore.

AT vero in omnibus decoris tui memineris: victor, glorioſus; victus, ſine turpitudine cades. Nec te dejicies in adverſis, nec efferes in ſecundis. Oppones, ut peritus gladiator, ubiq; cuſpidem. Senes, quorum vis effœta eſt & facile contemnuntur, prudentiæ opibus, ac ſeveritati inniti debent. Sene ſtulto & paupere nihil eſt miſerius: ſed etſi dives ſit, & ſapiens, ſed remiſſus, contemnetur ab omnibus. Præteriere antiqui mores, & conſuetudines honeſtæ. Non male igitur Aloyſius Gallorum rex, ejus nominis undecimus, quum ſenex & æger eſſet, ſeverior adeo

adeo factus eſt, ut quaſi ſævus appellari potuerit. Dices, Nonne me amabunt & obſervabunt, ſi pecunias meas diligant? O ſtulte, nihil minus; ſed irridebunt. Quamobrem & eos non vitupero, qui ſenij indicia tegunt, capillorum & barbæ caniciem plumbeo pectine [tollunt,] & aqua ſeparationis, in qua argentum eſt diſſolutum. Verum non denigrat admodum, ſed rugas tollit, radix anguini cucumeris in aqua lactis diſſoluta; vel ſi iridis ſucco, aut ſpatulæ fœtidæ, rugæ liniantur; & ulcerata cutis inde unguento ex ceruſa curetur. Rurſus ceruſæ præparatæ drachmæ quinque; margaritarum, vitri, cryſtalli, chryſocollæ, ſingulorum drachmam unam: caphuræ, myrrhæ pellucidæ, ſarcocollæ, ſingulorũ drachmam mediam: confice paſtillos ex lævigatis in marmoreo lapide, cum aqua roſacea: & ſicca. Quum opus eſt, dilue cum oleo de tartaro; & illine faciem veſperi: mane lava cum fontis aqua. Facit & ad hoc cervina medulla, aſini adeps,
oleum

oleum ovorum, & frumenti. Dignoſcuntur etiam ſenes a dentibus, de quibus ſuo loco actum eſt. Sit ergo ſenex mundus, comtus, hilaris, blandus, gravis, ſeverus in domeſticis infimis caſtigandis: habeat autem a quo veneretur. At virilis ætas robore ac viribus, tum agilitate, conſtantia, atque fiducia ſe tuetur: nec ulla melior. Itaque ſenes providere debent, ut filios ex ſe habeant, aut ex fratribus, ſororibuſve, obſequentes, atque prudentes. His enim ætas illa ſecure innititur. Quodſi & his omnibus careat, deligat puerum, virtutis ſapientiæque amore flagrantem: itaque illum inſtruat, ut (præter ſanguinis conjunctionem) filio perſimilis ſit, & bono. Quidam pro filijs nutriunt: ſed ſyncerius eſt, animi veros filios educare, quam corporis ementitos. Ne ſit verboſus ſenex, caveat: quando in nullum aliud vitium facilius ac turpius decidant ipſi [ſenes;] ſeu quum facta juvenilis ætatis laudant, ſeu quum audita commemorant. Pueri autem

blandi,

blandi, venuſti, comti, honeſti, ſcituli, mundi, promti eſſe debent: verbaque illos decent magis, quam ullam aliam ætatem: pudici quoque. Etenim commoda impudicitiæ etiamſi majora eſſent jactura atque infamia, adhuc longe minora redduntur, quoniam incerta ſunt. Propterea, quum vitia & virtutes legibus conſtent, minore dedecore, majore flagitio adacti &c. feliciores ſunt. Itaque & clam admiſſa, nec in exemplum adeo feruntur, quod vindicare non poſſint. Quamobrem ita inſtituendi ſunt, ut omnia liberalia munera norint exercere; legere, ſcribere, fingere, pingere, canere, pulſare, natare, equitare, & hujuſmodi. Mulieres vero, caſtæ, pudicæ, mundæ, ſollicitæ, acu (non penicillo) pingere aſſuetæ &c. In omni actione memento quanti res ſit: ne (ut ſtulti faciunt) pro obolo amicum, aut exiſtimationem, aut rem magnam perdas. Qui ſcis cum quo certes? eorum qui adſunt, dignitates, ac virtutes? &c. Et quum beneficium acce-

acceperis, ſi non [amplius,] gratiam non intervertas. Ingrati enim animi eſt, meminiſſe quod non dederit; [non] meminiſſe, quid dederit: tamquam qui nihil debuerat, omnia deberet. Nec etiam tam refert quid agas, quam quo modo. Honeſta enim ſi turpiter tractentur, turpibus cedunt modeſte tractatis. Verba generalia affectu atque geſtu efficaciora facta, magis decent, quam expreſſa & propria; in quibus periclitatur exiſtimatio, ſi ſecus evenerit. Neq; enim repetitio affectus, geſtus, vultus contentio, ita objici poſſunt, ut expreſſa ſententia: & ſi evenerit &c. in memoriam revocata, majorem habent vim; tum propter id quod mos id probat, tamquam prudentium &c. Poſſunt præterea ad plura alia contorqueri.

CAPUT LX.

De executione.

OMNIUM autem quæ ingenioſe & ſolerter invenimus, finis atque

atque perfectio eſt ipſa executio: ut tanto celerius omnia peragamus, quanto cunctantius deliberavimus. Gnaviterq; agendũ; ut brevi abſolvatur: Fortiter quoque & continenter; orando, rogando, hortando, urgendo; impellendo etiã tuos omnes auxiliatores: ut ſimul, exemplo eorum qui pondus aliquod aut vehunt aut attollunt, (qui ſe clamoribus, ut una moveant, adhortantur) in negotium incumbant, ac (ut ita dicam) quaſi ruant. Vt numquam ceſſes: ſed imiteris ventos (qui levi flatu immenſas naves aſſiduitate impellunt) donec aliquid firmum conſtitueris. Multa enim negotia pluribus conſtant ex actionibus: quas ut dum peragis, intermittere maximum malum eſt; ita indecorũ, laborioſum, & perſæpe damnoſum, actionem actioni ita continuare, ut te tuoſque amicos fatiges. In periculis etiã gravibus ſæpe melius locum dare irę furorique inimicorum, quoniam repugnando coeunt conſilijs, ut hyemis tempore ſpiritus noſter: cedendo diſſol-

diſſolvuntur, velut flamma radijs ſubjecta Solis. Fratres a fratribus diſſident? ſi vexes, ſtatim in unum conſpirant. Ita narratur fabula de lupo & canibus invicem pugnantibus. Optime exequi dicimur, quum promte, perfecte, polite, modico ſumtu, aut labore, ac turbatione; clam denique, & quaſi inexpectato. Neque enim celeriter exequi, eſt cito exequi; ſed antequam poſſis impediri. Quod malum eſt in his qui a Principibus juvantur, invitis autem miniſtris. Nam quum impedire nequeant, durius negotium reddunt, patefactis his, qui controverſantur, conſilijs tuis. Occaſionem etiam [captare] quum in omnibus (uti antea diximus) utile ſit, admodum vero in exequendo præſtantiſſimum; ut non ſolum in ſingula etiam momenta eam obſerves diligentiſſime, ſed arreptã proſequaris; ita ut nihil in ea prætermittas aut hæſites, vel cuncteris, delinquaſve, donec negotium totum ſcilicet abſolvas. Solent quæ per occaſionem offe-

offeruntur, meliora eſſe, & perfe-ctiora; quam quæ quis induſtria ſibi paravit; utpote quaſi divinitus oblata, & in finem illum ordinata. In his vero actionibus, quas ſemper facere licet, infectas numquam reddere, ubi par eſt periculum, melius eſt, quam diu licet facere, non feciſſe, quam feciſſe: ut in dubia curatione, ubi ſanguinem uſque ad quartam diem mittere licet, ad quartam uſque non miſiſſe, quam miſiſſe, præſtat. Exequutor, præterita prima occaſione, aut ſi quid novi emerſerit, aut detectum ſit a mandato, (ſi tempus habet) conſulere debet principalem. Quo præcepto prætermiſſo, magni errores ſequuti ſunt. Si tempus deſit, exequi præſtat, aut generaliter in indeterminatis actionibus quam lente procedere: ſcilicet ubi certus boni finis exitus non eſt propoſitus: & in determinatis etiam, antequam media ad obtinendum nondum collegerit, ut concurſus fiat. Vbi autem ambo illa adſint, celerrime properandum.

CAPVT LXI.

Verbis pluribus quando uti liceat.

ATQVE illud primum aggrediamur, de ſermonis multitudine; quam neceſſariam quandoque eſſe conſtat: & primum inter veros amicos, quavis de cauſſa, ſeu relaxandi animi, ſeu voluptatis, ſeu facti enarrandi, ſeu conſultationis: & inter fratres, maritum & uxorem, patrem & filium, amanteſque; & quum fallere imperitos, ſermonis multitudine ſtudemus; aut vendere pro rebus verba, aut nugas pro pecunijs dare: & quum præoccupamus ſapientiores nobis, locum dicendi ac tempus eripientes: & quum verba pretio venduntur, ut apud cauſidicos, & procuratores: & proxenetis nugari ſemper conſuetum fuit: & paraſiti & lenones apud comœdos ut garruli introducuntur. Nimium quoque in oratione fuiſſe Ciceronem conſtat. Et certe in quibuſdam multitudo verborum vim quandam affert; præſertim ſi ordinata, concinna, cum affectu,

affectu & de re non magna fuerit; tum vero apud leves auditores: talis autem populi turba. Generaliter autem in partibus ſuis, quum opportuna eſt, diſerte & ſubtiliter loqui, non eſt extra rationem. Maxime autem nugacis nomen verendum eſt, quum de communibus multa loquimur.

CAPVT LXII.

De dolo dignoſcendo.

AT in agendo non decorum, ſed potius utilitatem inſpicere decet (loquor autem de tractationibus.) Id fiet, ſi ne decipiaris, caveas. Primum igitur ſcire oportet, cum quo ſit negotium; an animo ſit doloſo: dignoſcitur autem ex intentione, de qua ſuperius (cap. 45) tractatum eſt, & ex natura hominis, & quemadmodum erga te ſe habeat; demum ex proprijs ſignis. Ex natura quidam ſunt impudentes, improbi, audaces, leves, perfidi, nugaces. Senes quoque callidiſſimi [ſæpe ſunt,]

& deceptores apti; verum ad eludendum maxime accommodati. Indicio eſt, quod ſenes, quum ſint effœtis viribus, & ignavi, rariſſime tamen, niſi vi aperta, opprimantur. Vt palam ſit, etiam in humanis prudentiam, robori atque potentiæ præſtare. Galli etiam & Hiſpani ad fallendum promtiores Germanis: ſed nulla magis gens, quam Afri atque Græci. Circulatores quoque & mimi, & lenones, perjuri ſunt & fallaces; & pauperes divitibus magis. Inſpicere igitur oportet regionem, ſexum, ætatem, educationem, mores, & (ſi quid ad rem facit) formam. Pueri enim, & mulieres, & ruſtici, ſimplices; mercatores & artifices mala fide ſunt. Neque tamen omnes homines ſimiliter ad ſingulos ſe habent. Gabriel Fundulus, quum eſſet proditionum fons, unum tamen obſervabat atque ſolum Facinum Canem. Itaque ne credas omnes homines tam callidos eſſe, ut tu es; neque animo adeo improbo ad decipiendum. Quidam bona fide agunt; etiamſi

etiamſi a natura improbi ſint, quod naturam non patiantur homini violentiam perpetuam inferre. Plures caſu pleraque faciunt. Quæ autem ad decipiendum invitant, potiſſime tria ſunt: audacia (ſub qua contemtus continetur,) ſpes, & neceſſitas. Qui enim putat, etiamſi deprehendatur, inultam ſibi fore fallaciam, audet omnia: & qui neceſſitate cogitur; & ubi ſpes eſt, occultam rem fore. Sed plus poteſt conſuetudo omnibus: adeo ut cogites quæſtuoſos numquam quieſcere, (ita ad decipiendum ſunt conſueti; maxime mercenarij, & qui minutim vendunt, velut lanij, caupones, veſtiarij,) niſi deceperint vel numero, vel quantitate, vel genere rei, vel pecuniæ computatione: Finiſque recti ſui, eſt corraſiſſe. Tum vero videntur [ſibi] ex æquo rem peregiſſe. Alterum igitur eſt, ut tunc ex æquo rem peregiſſe exiſtimes, quum iraſcuntur; & mœſtos reliqueris: hoc enim injuſtum eſt: putantque ſe deceptos, ſi nihil præter jus omnino

corradere potuerint, nec in ullo decipere. Circa quod etiam animadvertendum diligenter, hoc illos ſcire, alios ſiquidem id ſcire: atque ob id etiam quantumcumque dederis, & quantumcumque in parte deceperint, querentur. At ſi oculos inſpicias, facile deprehendes: horum enim ridentibus ſimiles; illorum iratis, rubentes & flammei. Verba quoque cum impetu gemituque prolata. Si ergo quippiam emturus ſis; dimittantque, inde revocent, & ſub eodem pretio, quod recuſarunt, merces offerant; ſuſpicandum eſt de dolo. Quamobrem intente inſpicere oportet: juvabitque digito clam, dum diſcedebas, ſignum impreſſiſſe. Etenim peſſimus dolus eſt, quum, mutata re, ac ſimulata pœnitentia, emtorem revocaverint. Speciatim autem ſignum deceptoris eſt, quum diverſis ambagibus te circumvenit. Ædificatores in tabella exponunt plus quam exigatur rerum, & majore pretio: ubi deprehenderis, cur eſt ut in illo amplius confidas? itaque exun-

ex ungue leonem. Stultum eſt, ubi ſemel conviceris, in alijs exiſtimare meliorem. Avida quoque conductio [aut condictio,] & ſollicitatio negotij, doli ſignum eſt. Quinimo, ſi diligenter inſpicias faciem, vix fieri poteſt, ut vel non oculum deprimat, aut conniveat, aut rideat, quamvis in ſuam malam rem. Adeo natura humana fallax eſt, ut etiam de ſpe concepta, lætari ſoleat. At in prædijs vendendis duplo locant; tutumque reddunt conductorem.

CAPVT LXIII.

Captatores quomodo eludendi.

DVM vero captare aliquem propoſitum eſt; aut ob lucrum captare oportet, aut ut obtineas quod aliter obtinere non potes. Captare enim ſolum ut irrideas, non tam maligni eſt, quam etiam ſtulti. Captant te præcipue, dum contrahis, & dum a contractu diſcedere cupis. Vt vero contrahendo fallas, non eſt propoſitum docere; ſed ut eos qui fallunt

devites. Cavebis ergo mercatorum, artificum, operariorumque dolos, hac ratione. Eſt in rebus materia, labor, quantitas, numerus, pulchritudo, ac pretium. Perdiſcere ergo primum omnia hæc a peritis in arte, decet: nec feſtinatione opus eſt in hujuſmodi negotijs, ſi non errare velis. Circa materiam quidem ipſam [conſidera] genus, ſpeciem, locum, tempus. Aurum enim argento nobilius, & purum miſto; & Orientales margaritæ Scoticis; & novæ vetuſtis majore in pretio ſunt; & rotundæ informibus; & illuſtres hebetibus; & leves aſperis: multaque hujuſmodi ſimilia, quæ in artificio deſiderari ſolent, quum res ab artifice elaborata eſt: at hic artifex eſt Natura. Finge igitur, aut pulchrius, aut minore pretio potuiſſe ab alijs habere: ipſimet ſe detegent; objicientes viliori pretio merces etiam ignobiliores, melioribus pretium majus. Ita facile cuncta deprehendes. Quodſi curam hanc ſuſcipere velis, edoctus ab illis, poteris aliunde emere elegantio-

gantiores, & viliore pretio. Cave etiam ne redeundo, merces quas oſtenderunt, commutent; & viliores ſub eodem pretio exhibeant. Quum prope pretium acceſſeris, maxime ſi res non admodum venalis eſt, dices, Hoc offero: quære alium qui plus dare velit: conditio hæc non tibi deeſſe poteſt, modo non proviſum ſit mihi. Hæc enim verba maximam inducunt ſuſpicionem pœnitentiæ, & opportunioris conditionis. Cum artificibus autem convenies de materia (cujus particulam tecum auferes,) quantitate, qualitate artificij, partibus ſingulis, tum numero: præſtituas quoque tempus. Arrha enim accepta improbi litigare ſolent: eam[itaque]quam tenuiorem potes dato: ſi fallat, eam potius ei relinque, quam ut dolo feſelliſſe te gloriari [queat.] Inde poſt diem, aut paulo poſt, ſubmitte (venale enim proſtabit quod non recepiſti) qui emat: nam viliore pretio redimes, quam ſi quadruplũ arrhæ ademiſſes [vel adjeciſſes.] Ita illum

propria techna conficies. Cum architectis autem convenies, ut ſingula quæque ſcribas, genus, quantitatem, numerum, formam, ac reliqua, tum operas, atque impenſam. inde petes, quanti? ille, ut te intrudat paullatim negotio, multo minus (ut ſolent omnes) proferet; tum vero illi offeres locandum opus: atque ſic ſuo & ille dolo deprehendetur. Quod ſi antea plus poſtulet, negabis te ſuffecturum impenſæ: quæſiturum qui minoris te facere doceat. Perfecto opere, quantum potes pecuniarum retine; donec ſi quid deficiat, aut male concinnatum eſt, aut doli ſubeſt, aut non apte fabricatum, & juxta perſonam tuam, deprehenderis. Idem cum omnibus artificibus: quos ubi conſtiterit dolo aliquid ſubripuiſſe, ne excandueris, (plus enim oderint, & minus timebunt) ſed coge ut ad quadrantem uſque reſtituant: quos, ſeu furentur, ſeu dolum intendant, vitare decet in poſterum. Sed etſi nil tentarint, non magis illis fidem habeto; ſed
cum

cum Græcis ac lupis rem eſſe ſcito; prioremque probitatis ſpeciē, eſcam eſſe in hamo, ad ſecurius graviuſque fallendum. Sed neque confidas his, quos beneficijs affeciſti. Propterea ne beneficium alterutra electione amittas, ſeu eorum opera utaris, ſeu non; finge ſummam in eis fidem: proxenetam vero ſubmittē, qui alia via idem tentet: ſimulque fidem amici explorabis, & tutus eris a jactura. Vbi enim deceperit, dices ab altero te jam accepiſſe. Duo denique quum ſint modi negotiandi: unus tacite; alter ut aliud fingas: ſimiliter quatuor emendi: ut intelligant te velle emere, & ſtatim; iſque peſſimus eſt: ſecundus ut videaris, & tunc nolis, tamen non concurrent multi venditores certatim: tertius, ut videaris etiam, ſed pretio valde vili oblato, omnino e ſpe decidant: quartus, ut aliud potius velle videaris: Horum ſecundus maxime eſt in uſu: optimus tamen eſt ultimus; tertius vero in his quæ vendere coguntur. Vbi artifex aut vilis perſona

plus petit, non ſufficit juſtum pretium obtuliſſe, ſed longe minus; inde quod contemſerit, objurga. Si in numero, aut pondere, menſurave falli te exiſtimas, honeſte conſueverunt repetere numerationem aut menſuram, quaſi minus dederint, aut plus acceperint, ut videant an plus dederint, minuſve acceperint. Si actio cum inconſtanti viro ſit, tardare oportet eo uſque, ut actio cum promiſſione conjungatur. Optimum eſt in his, eos aggredi imparatos, & opus ſimul cum oratione conjungere. Quod ſi nequeas, cautionem exige, pignore accepto, aut arrha: vel partem negotij prius abſolve, aut fide publica interpoſita, magiſtratuſve autoritate, aut juramento, vel teſtibus: ubi mutaverit, minus agendum eſt. Neque vero minus glorioſum eſt, ſe tueri a dolo, aut utile; quam dolo fallere. Primum quidem, quod majore damno & dolore afficiatur deceptus; quam voluptate atque utilitate deceptor. Captando etiam multis modis peccatur: fide

eversa,

everſa, quod non licet evidenter, quod non decet: in levibus, animi potius nequitiam detegis, quam fias ditior; ſi non aſſequaris, periculoſum, præſertim cum potenti viro, aut vindice [vel judice.] Obſtant leges, infamia premeris, ſi viduam, ſi pupillum, miſerum, amicum benemeritum everteris: quid fœdius, aut deteſtabilius? impietatis, non ſolum flagitij, hæc plena ſunt: non ſecus ac ſi contemſeris ſacerdotem, aut ſacras virgines, aut templum ſpoliaveris. At in deludendo captantem, quæ dulcedo, quæ ſecuritas? Eſt etiam illud conſideratione dignum, neminem recte fallere ſcire poſſe, qui neſciat quomodo recte captantes vitare liceat. Vtrumque enim ſimul neceſſarium eſt, & captare, ut non capteris; & captantes eludere, ut captare poſſis. Noli igitur nimium confidere; nec rurſus metuere. Cæterum, ut ad rem redeam, ſummamque detegam, omnis emptionis, venditionis, ac permutationis, tum ſolutionis, præſtitæque

tæque operæ; in duobus conſtitutam eſſe noris.

Vbi litigandum eſſe intelligis, fac ut ex actore reus fias. Hoc multum refert. Nam impenſa minuitur, minus temporis abſumitur; & æquiores habebis judices. Id ergo continget, ubi rem poſſederis. Itaque ubi improbitatem animadverteris, omnia pollicearis: ſed oſtenta potius ſimplicitatem, quam ut blanditijs utaris. Vtere potius blanditijs, quam pollicearis. Hoc cave quantum potes. Sed, ſi neceſſe eſt, verbis fallacibus, & nemine teſte; aut ſaltem eorum altero. Vltimum eſt ſyngrapha, ſed, compoſitis certa ſtructura verbis, ne poſſis convinci. Ita arduum non erit, ut rem mobilem, non fundum, ad te transferas.

In emendis equis, quum vitia ſint occulta, ſed exigua, ut pavidus, cibi parcus; ſed manifeſta, ut cæcitas, tumor pedum; vel occulta & magna: primis parum læderis: ſecundi generis vitiorum admonebit te equiſo peritus: tertio ſubvenit

lex

lex municipalis, in qua communiter excipiuntur aſthma, gravedo (quæ in equis valde lethalis eſt morbus,) Græci felicius σεληνιασμοὺς vocant, ut laborantes dolore per circuitus, ſeu dolorem redivivum νοσηματώδη. Itaque recte conſultum fuerit huic rei, modo equiſonis periti opera fideli uſus fueris, & reſtitutioni pecuniarum locus detur, ut ſcilicet a cive emeris, & eo qui ſolvendo ſit, nec ſit litigioſus, aut potens, aut qui nolit legibus parere.

Eſt etiam aliud genus, quod excogitarunt, vi quadam decipiendi emtores. Dicunt enim, tanti emiſſe. Quod quum falſum eſſe conjectaris, dimitte illos. Si ſecus facere potes, non violentus dolus eſt. Aut enim cogeris dare quod volunt; aut debere illis pro ſuis nugis: quo nihil eſt turpius. Id autem agunt, quum ſciunt neminem etiam alium ejus mercis venditorem: perindeque ac ſi dicerent, Cogeris accipere, ſi vis. Sed hoc turpius putant, quum fallantur: nam ea excuſatio vera eſt; verum

verum autem ſemper honeſtius eſt mendacio. quod ſi repente eos deſtituas, compenſabis dolum. In prædijs vero, ubi pluris locaverint, ante locationem fructus ſcire oportet; & quis is ſit cum quo colludere potuerit. Vide etiam vicinos agros & dominos, atque colonos: fucus enim ſubolet his. Demum tantabis, an velit paulo minore pretio, perpetuo conducere: ut ſit hypothecæ dominus.

Quum librum conſcribere velis; timeaſque ne exemplar aliud conficiant, multa in margine annotabis, aut charactere obſcuro [maculabis] autographum: Scribes autem omnino aliqua non in eo contenta, ſed in folijs alijs ſcripta oſtendes, quæ interſeri cupias poſt medium libri, aut etiam paſſim; teſtatus, oportere illum hæc apud te ſcribere, deſperationem injicies ſuffurandi. Sed ſi cupias exemplum libri, qui his vitijs omnino careat, tranſſcribi ſine ſuſpicione, multa paſſim ceruſa & tenui graphio obſcurata, ut non

poſſint

poſſint legi, jubebis apud te tranſ-ſcribi; primum permittendo ut ab-ſens in multis, ſed leviter, aberret. Ita opera alicujus ex tuis, tamquam monitore te aut cuſtode, rem abſ-que periculo & ſuſpicione abſol-ves.

CAPVT LXIV.

Quando a conventis diſcedendum.

QVVM vero jam captus es, & a conventis cogeris diſcedere, ſeu captare conſilium eſt, ſeu ca-ptantem eludere; oſtende primum, te maxime cupere, quod ille pollici-tus eſt: gloriare de lucro, optimave conditione: finge timorem, ne a conventis ille diſcedat; etiam ſub-miſſo proxeneta, qui ſe meliorem conditionem pro illo effecturum polliceatur: urge, pete importune, quaſi verearis, ne a pactis diſcedat, ut tandem præſtet: facile enim fiet, ut aliquid plus ille poſtulet: quod etſi non ſatis videbitur, præſta; ac rurſus per eadem conare illi perſua-

dere, pinguem eſſe tuam conditionem, atque optimam; illius tenuem atque exilem: donec illo augente poſtulata, liceat honeſte tibi a conventis diſcedere. Quodſi hæc via non procedit, ſubmittes novos negotiatores, qui meliorem tibi conditionem offerant, aut quem tecum inijt contractum vituperent: donec ille tandem pœnitentia ductus, aliquid dicat, faciatve, quo pactum abrumpatur. Sed ſi nec in hos caſus incidat, tum ad turpia deſcendere cogimur; ad jurgia, iræ provocationem: donec fatigatus & tœdio affectus, diſſolvat pacta, etiamſi publica fide tabellionis coaluerint. Velut apud Diodorum de Dionyſio majore, tyranno: qui quum a Reginis, ob eorum culpam, diſcedere vellet, frumentum ad alendum exercitum poſtulavit; ut ſi non darent, eorum amicitiæ renunciaret; ſi darent, fame eos ſubigeret: quorum utrumque obtinuit. Dederunt enim; inde ceſſarunt: ſicque obſidibus remiſſis, urbem eorum cepit. Ita a privato, quod

quod non numerata pecunia det,poſtulabis. Talibus uti licet adverſus inimicos, inſidiatores, æmulos, quique gratuito te perſequuntur; quibuſque controverſari &c. aut oportere ſuſpicaris. In omnibus autem, tam externis, quam domeſticis, honeſte excuſatio ſumitur coram eis, ſi ex eorum facto videaris læſus, vel in corpore, vel in re: ut ſi horam præſtitueris, alia ille veniat, tum impeditus impingas ex celeritate, vel illi intentus, in januam; aut vas pulcrum, licet exigui pretij, frangas.

CAPVT LXV.

Proxeneta.

QVÆ vero per alios agenda ſunt, auxilio proxenetæ indigent. Eligatur ergo vir impiger, callidus, verſutus, comis, nūgax, (nam in emtionibus, venditionibus, famulis conducendis, verba loco pretij habentur) efficax in rationibus & argumentis, promtus, & occaſionum maxi-

maximus captator (ſolet enim in proverbio Genuenſibus eſſe, Debueras, quum calidus eſſem, recipere; nunc cogitavi;) exercitatus in omnibus hujuſmodi negotijs, quod ſummum eſt denique. Hunc ergo tibi amicum, tamquam te ipſum efficies: ſi fuerit ille in amicos ſuos gratus & fidus, & nunc non abhorreat ab amicitia tua, & qui honoris ac exiſtimationis majorem quam opum curam habeat, tenaxque ſit amicitiæ: [& qui] non nulla in re excellat, ſed in omnibus mediocris ſit: nam qui plurimum excellunt, & adeo in ſingulis minutis attenti ſunt, maximos ſolent admittere errores. Hunc ſic ad amicitiam tuam allicies.

Capvt LXVI.

Proxeneta quomodo in amicitiam alliciatur.

Simvla te oblectari omnibus, quibus ille delectatur. Curabis ut tua conſuetudo ei non ſit inutilis, ſeu

ſeu lucri occaſiones offerendo, ſeu donis ſæpius exiguis (maxime eduliorum) alliciendo. Si ambitioſus eſt, extolle, ſi laude ſimplici contentus ſit. Coram teſte ne umquam cum illo contenderis; nedum ut queraris, aut reprehendas, vel accuſes: ſolus quum ſis, licet modeſte atque amanter admonere, hac forma. Emit (gratia exempli) pluris aliquid; dicas, Bonum eſt, ac commodum, licet aliquanto carius; aut, Melius forſan fuiſſet conditionem priorem recepiſſe; aut, Si occaſio tuliſſet, præſtabat aliquantulum expectare. Suos (utpote filios [ipſius,] & uxorem) juva, quum potes; &, ſi merentur, lauda: aliter, ne eorum feceris mentionem. Eum ſæpius ad communem menſam invita. Nihil enim hoc lenocinio ad conciliandam benevolentiam accommodatius. In domum ne receperis. Nimis enim familiaris & aſſidua conſuetudo, odij aut contemtus ſemina parit: tum maxime propter ſuos, tuoſque: nam conjux quos diligit, uxor odit: nec tantum apud

apud alios fidei habebit in tuis negotijs, ut quiſervam operam habere credant. Iuvat tamen uxorem uxori, filioſque tuos ſuis conciliaſſe, ſi probi ſint. Blandus erga illum ſis, ac comis: in eoque genere ſermonis ſæpius verſare, quo maxime illum gaudere ac delectari animadvertis: tum maxime ex obliquo, & a latere quaſi, commemora quæ ille prudenter tractarit, & utiliter tibi. Nihil magni feceris clam, quod reſciſcere poſſit, cujus illum prius non admoneas: aliter occulte prorſus id age. Si tandem ſciturum id conjecteris, nec e re tua ſit, ut ſciat, tum prius age; deinde accuſa temeritatem tuam. Equidem mala merx eſt, ſi non pati velit quicquam te ſine illo poſſe; quum & tu, præter tuam negotiationem, omnia illi libera relinquas. Quam potes cum illo familiariter verſare; atque ſic, ut nulla ex parte amicitia illi tua gemitus ſit. Secreta, quæ tuto potes, illi communica: & quantum illi gratum eſt, non tibi, utere conſuetudine ejus. Neque illum,

illum,neque ſuos umquam contemnes, aut irridebis. Non jurabis: & ſi tibi non credat, ridere ſatis eſt. Neq; enim amicitia patitur, ut juramento indigeas. Secreta narrantem tibi, audies; non exiges, niſi neceſſitas cogat. Sine illo eſſe nolis in rebus jucundis: deducitoque tecum ad venationem, piſcationem, atque aucupium. Nil triſte quod evenerit, commemora; nec ſi in aliquo erraverit. Ludo latrunculorum, aut fritilli, aleæve, cum illo, ſed núlla pecunia (aut perquam exigua) propoſita, certa. Levis enim illa certatio amorem fovet. Quum quid recte tibi ipſius cauſa ceſſerit, fac ut omnino lliusportionem habeat; ne umquam le officio, aut lucro, quod ingratus rga eum fueris, ſuſpicari poſſit. Inimicos illius fac (quam maxime id ibi tutum fuerit) ut odio te habere ntelligat. In ejus caſibus adverſis oleas. Mutuum quum dederis, eo nimo da, ut dones: ſed, ſi major peunia ſit, publica fide interpoſita, uſatus mortalium caſus.

Caput

CAPVT LXVII.

Proxenetæ uſus.

VT ergo Proxenetæ opera utaris, exemplo docebo. Fac ut vicinum agrum emere in animo tibi ſit. Proxeneta per alium ſibi notum tentabit, an venalis ſit? &, ſi venalis ſit, quanti alij licitaverint: quam vero pinguis ſit; quanti locaverit; liber ne ſit, an alicui penſione addictus: tum vero, an commutaret, ſi alius ager ipſi proponatur: ſic ut, quod animo eſt, ſemper ſit, quod reſciſcat. Inde illius procuratores ac amicos promiſſis corrumpe; & agrimenſores, ſi opus ſit, pecunia data; & generaliter, qui vel menſura vel æſtimatione fallere poſſunt. Solent autem in emptionibus, ejus quod infra juſtum pretium eſt, in venditionibus ſupra, certam portionem illis polliceri. Memineris aurei illius dicti: Auro nihil eſſe impervium. In hujuſmodi tractationibus ſæpe occaſiones occurrunt, ut alios eligas proxenetas. Ex proxenetis enim

amicos;

amicos; ex amicis proxenetas facere oportet. Nec mireris, hujuſmodi negotiationem totum requirere hominem, quum in illa exiſtimatio, opes, ſalus, amici, denique tota humana felicitas conſiſtat. Expedit autem ſcrinium habere cum loculis: cujuſmodi nunc magna eſt copia: in quo ſeparatæ ſint rationes agendorum: quas veſperi aut matutino conſiderare oportet; atque inita ratione negotiari. Semper autem memineris, nihil in humanis melius eſſe obſervatione occaſionis, ſeu oporteat differre, ſeu properare. Atque illud cogita; quotquot felicitates tibi evenerunt, ſi vel paulo plus diſtuliſſes, quantumvis magnæ eſſent, in nihilum redactæ fuiſſent. Vixque ulla eſt tam conſtans occaſio quæ [commode] per annum proferatur; pauciſſimæ, per menſes; non multæ etiam, per dies: plures etiam ſunt, quæ momento evaneſcunt. Quamobrem oportet hominem, qui velit bene eſſe fortunatus, intentum in ſingula momenta eſſe: & proxenetam

tam ſimiliter hæc obſervare. Sed ut celeritas eſt maxime neceſſaria; ita nec oportet tantum [illi] aſſueſcere, ut differre non poſſis. Præpropera enim feſtinatio, multorum errorum præter id quod cauſa ſit, etiam facit, ut qui tecum negotiantur carius vendant, tamquam cupido & moræ impatienti. Itaque modum in omnibus ſervari oportet, & non [ſolum] medium tenere, ſed potius verſipellem eſſe.

Porro proxenetæ uſus & probatio quincuplex eſt, ut apud Demoſthenem de falſa legatione (poſtquam legati & ipſi veri proxenetæ ſunt, etiamſi privatorum fuerint:) renunciatio verorum: conſilium utilium: executio mandatorum recta: temporis occaſio non dilata: & innocentia a largitione.

CAPUT LXVIII.

Quomodo cum tanta improbitate, hominum converſatio ſtare poſſit.

QVUM vero mortalium genus adeo pravum ſit; animiſque alij viperinis, alij vulpinis, certe quam pauciſſimi (ut dixi) qui humanitatis aliquid retineant, ſed prorſus omnes ferini ſint; licet alio atque alio modo feritatem illam ſuam explere nitantur; & pro lucro tam anxie & crudeliter, tum pro ambitione vel odio minimo irritari ſoleant, quaſi de vita decertent omnibus viribus, atque conſilio; niſi penſi, non Deum, non jura, non fidem, aut aliud quidvis boni habentes: ſed omnia illa decora, riſus, blandimenta, geſtus ſint, velut eorum qui feras occidere, aut boves in macellum ducere volunt, plena inſidijs, & ſumma crudelitate: idcirco dubitare quis merito poſſet, quomodo ſocietas humana, congregationeſque ac commercia tamdiu manere potuerint? quæ licet inter

P diver-

diverſarum urbium & regionum accolas gravis ſit, & valde inhumana, ac etiam antiquo tempore deterior, imo ſane duriſſima atque miſerrima; nihilominus qualiſcunque tot ſeculis durat: &, quod majus eſt, rariſſime ad illud extremum improbitatis atque ſævitiæ devenit. Videturque hoc malum ſimile fluctibus maris: qui ubi ſe attollunt, antequam ad ſummum deveniant, ſponte concidunt: ut videatur, quemadmodum in illis, quod a natura retrahantur, contra naturam emergant, habere in ſe aliquid, quo ſubſidat & deprimatur: ſeu quod hominibus meta conſtituta ſit conſulto: quam quum quis excedere nititur, corruit fervor ille animi, & feritas hebetatur atque retunditur: ſeu quod ipſa rerum ſeries hoc poſtulat; mortalis homo, imbecillis, & ſupra vires ſolum audax, legibus, religione coercitus, opum ſocietate obtuſus, labore aſſiduo fatigatus, inconſtans, ferociam tantam retinere nequeat. Quibuſdam laudis cura pro-

profuit. Advenæ etiam ipſi habent, quod tueatur illos: conveniunt cum principibus civitatis, communicato lucro. Velut hodie Iudæi. Expedit enim tales eſſe. Nam præſtare poſſunt, quæ non poſſunt cives; & volunt id, ad quod cogi poſſent: cives autem contumaciores ſunt. Plurimum etiam poſſe credo ad tutelam miſerorum, eorum defenſionem, qualiſcunque ſit: qui etſi non poſſunt ferire, multis tamen ictibus, defatigant victores, hebetant gladios; ut eos poſtmodum tædeat longi laboris, ſegnioreſque ad alios aggrediendos reddantur, quamquam inermes. Vtcunque ſit, experientia ipſa docet, non eſſe infinitam noſtram hanc nequitiam; ſed retundi ætate, caſibus, pugna ipſa. Quo fit, ut numquam ſupinos nos offerre præſtet, miſericordiam implorantes; ſed pertinacia effugientes calamitates, & potentiorum oppreſſiones, nihil habere tutius, ad quod refugiamus: reſiſtentes enim viriliter, exemplo edocti, diſcedere illos;

& ad molles, ſegnes, & qui in miſericordia & fide ſpem reponunt, opprimendos ſe conferre: tum ob id præcipue, quod, ut in Fabula Sibyllæ apud Meſchinum, devitent ne ſub proprijs formis bufonum & viperarum videantur, & ut illæ viſæ maxime indignentur. Solum contigit ad extremum improbitatis deveniſſe, in populos Novi Orbis quod Reges latrocinari permiſerint: illi vero undiquaque rudes & imbelles, & exemplo ſuo damnati Anthropophagi: ſiquidem & ſpes pecuniæ maxima. Verum præcipuam cauſam, & quæ invicta eſt, conſuetudinis & amoris hominum (quamquam labefactata tot modis) eſſe reor, naturam communem: velut in belluis ipſis conſpicere licet. Quum enim omnia beluarum ornamenta in homine ſint præcipua, conſentaneum etiam eſt, & hanc maxime neceſſariam & decoram, jucundamque in hominum natura eminere. Indicio cujus eſt conjunctio ſanguinis, quæ potentiſſima eſt apud omnes gentes, etiam admo-

admodum barbaras: atque ea ſola firmiſſima: quamquam Philoſophi neſcio quid de amicitia nugentur. At quum (ut dixi) tot modis debilitetur, & abrumpatur ea quæ in Principibus maxime atque alijs benevolentia conſpicua videtur; neque falſa plerunque, neque omnino benevolentia eſt, quum illorum morte finem accipiant illecebræ illæ: neque una; ſed quoniam minus metuunt, & indigent, vera eſt. Compoſita autem ex natura, dignitate animi, conſuetudine, jucunditate, atque honoris obſervatione, tum alijs minutis quidem cauſis, illis autem (ut ſibi videtur) majoribus, prout ab affectibus ipſis ſuperantur. Itaque duo ſunt tantum genera integri amoris: a conjunctione ſanguinis (ſub quo etiam Venus continetur;) & hic corporeus eſt; & a nobilitate; qui animi eſt: totidem imperfecti; ob utilitatem, qui tamdiu [durat quam] utilitas ipſa; & a ſapientia profectus: qui rariſſimus eſt, ut etiam ſapientes; alioquin integer.

Ergo quum ex decem humanæ congregationis cauſis; quæ ſunt? conjunctio ſanguinis, ſimplicitas animi (quæ adhuc viget in teneră ætate,) leges, & religio, tum virtus (Philoſophis plus decantata, quam exercita,) gloriæ ſtudium, conſuetudo, voluptas, utilitas, & conſenſus ad evertendum meliores; (ſed potentia magis territat, quam irritet; ſola virtus ſubjicitur pro ſcopo;) omnes noſtris temporibus, præter duas ultimas, perierint, reliquiaſque quaſdam legum; mirum eſt quomodo [ſocietas humana] conſiſtere poſſit. Et certe mala hæc tempora ſunt. An forſan non ubique omnia perierunt, ſed velut ex Græcis ad Romanos res transferentur? Sed etſi ex duobus unum fiat, velut cognatione atque honore; momentaneum id eſt, & ad ſeditionem potius ſpectat. Auxilia ergo, emptio, legum dictæ reliquiæ, pugna pertinax & aſſidua, & pollicitationes magnæ, pro cujuſque perſonæ ratione [ſolummodo ſuperſunt ;] ſed

(ut

(ut dixi) miſera, & ad interitum ſpectantia.

CAPVT LXIX.

De his quæ definiri non poſſunt, nec habent caput proprium.

QVONIAM vero malitia ad ſummum pervenit; ſolaque pecunia colitur, & ambitio, vel ut radix, vel ut fructus; & tamẽ in his ſunt gradus. Chirurgi enim non ſolum ſanant, ſi ſolvendo ſit; ſed oderunt, ſi quis illos vel urgeat ut meminerint curationis; poſt medici alij, & pharmacopolæ. hi ſunt in primo genere. Poſt curatores, & juriſconſulti, milites, malique ſacerdotes. Tertio loco ſunt mercatores: Quarto artifices cujus generis. Quinto, nobiles, Principes, & magiſtratus: hi quidem ex quinto & ſecundo ordine; ſed Principes nobilium & militum medium obtinent; magiſtratus, nobilium & juriſconſultorum; niſi ſi quis humili loco natus ſit. hi enim peſſimi ſunt. Oderunt autem

ob hoc & patruos, & etiam parentes & fratres plurimi. Vt ſolus amor in prolem relictus ſit. nam & nepotes ex fratribus, ob ſucceſſionem multi perdiderunt: plerique inhiant. Quum vero amare quoſdam ſit neceſſe, veluti filios (neque eo dum pervenimus, ad Catilinæ exemplum;) quidam etiam nepotes, quum fuerint omnino extra filiorum ſpem; quidam fratres, ob commodum, quod eos curis ac laboribus levent; ſed & ſcorta ob voluptatem amant. Quare etiam omnino aliquos ob eandem & familiaritatem & conſuetudinem; velut Agathocles adeo impius Dinocratem; & Dionyſius Helorim, & Megaclem ſocerum; & Nero Epaphroditum, & Phaontem, & Sporum; & Caligula Germanos cuſtodes; & Phalaris Lacritum, Critodemum, Aglaum, Cleomenidem, Polycletum medicum, Erithyiam uxorem, tum alios plures; neceſſe eſt, duobus contrarijs juxta poſitis, velut amare, & odiſſe, aut non amare, communem quem-

quemdam terminum ſtatuiſſe, eorum qui amantur, & qui non amantur. Quum autem hoc definire non poſſimus, & vivere cum aliquibus ſit neceſſarium, imo cum pluribus verſari, cum quibus nollemus; conjectari oportet ex magnitudine avaritiæ & rapacitatis, ex levitate hominis, ex exemplis, ſpe præmij, & oppoſitis cauſis. Atque in his conſuetudinem neceſſitudini, & jucunditatem beneficijs præferre oportet. Oportet igitur in dubia re (quum juxta omnia fictitia hic eſſe exiſtimaveris) abdicare ſe, & blandis omnino verbis atque geſtibus, & cum honore [hominem verſutum] excipere. Ita enim decentius ages, & minus te lædet, ob pudorem; & incautum opprimes: & te pluris æſtimabit, ſentiens ſe proprijs artibus peti.

CAPUT LXX.

Hiſtoriam rerum præteritarum multum prodeſſe & ad ferendum, & ad deliberandum, & ad exequendum.

PROPTEREA multum refert hiſtorias legere: non ſolum ut prudentior fias, &, velut dicebat ille,

Qui mores hominum multorum vidit, & urbes:

ſed ut cognoſcendo quanta mala maneant mortales, & quam deteriora alij paſſi ſint, alij intulerint, diſcas tuam ſortem patientius ferre: quod non ſolum ad animum confert, ſed ne prorumpas. Ideo plurimum refert qualis ſis: præſertim quod multi affectus ſuos pro cauſis aut cogitatis hominum referunt. Neque placent orationes, ſed Laconica imminentium expreſſio: neque judicium, niſi ſobrium. Verum conſiderare oportet gentes, conditionem, mores; an barbari ſint, præcipites, & ſævi. Reges parva contemnunt:

temnunt: Tyranni injuriarum ſolum memores. Lyſander perfidus, & crudelis. Sylla iracundus; & ob id ferox. Cæſar intentus in ſolam tyrannidem. Reſpublicæ iras numquam remittunt, & ad avaritiam omnia dirigunt. Nihil ergo utilius in hiſtoria, quam vera & diligens narratio, etiam minimorum. Quod ad ſcriptorem attinet, velut in lectore, ſingulorum diſquiſitio eſt, & comparatio. Quamobrem hiſtoriam ne prætuleris longum tempus & plurima regna complectentem: nam quanto plus amplectitur, eo minus accurate ſcriptam eſſe, neceſſe eſt. Velut ſi quis parietem totum depingat, alius tabellam; non eandem ſingulis partibus, qui parietem depingit, poterit adhibere diligentiam. Ex antiquis, Catilina Salluſtij omnium præſtantiſſima; ut Trogi & Diodori nulla; media Livij. Ex recentioribus plurimum Sabellicus detectat; ſed utilitatem in hoc negotio nullam affert: Præſtantiſſima, & pæne ſola Argentoni, ut & alias dixi.

dixi. Thucydidi omnia deſunt: antiqua, moribus a noſtris longe aliena; Reipublicæ ſcripſit, & popularis fuit; demum, qui oſtentationi ſervivit, non hiſtoriæ nervis. Difficillimum enim eſt Hiſtoriam ſcribere; & ob id rara. Primum, ob peritiam, & ſtylum, atque exercitationem: ſecundum, ob diligentiam & laborem in minimis perſequendis: tertium, ob judicium. Nam ſi parva quæque deſcribat, ridiculum opus faciet, & legentes afficiet tædio: ſin magna ſolum, vel etiam mediocria, tradat; optimam partem ad cultum vitæ & ad inſtruendum lectorem prætermittat, neceſſe eſt: ita ut legendo nihil ex eo diſcas. Siquidem magna omnia & mediocria ex minimis ortum habent: ſed cauſæ illæ occultæ, proditiones, ſollicitationes, colloquia ſecreta; corruptio miniſtrorum, intimorum, conſiliariorum, ducum; veteres inimicitiæ, odia, æmulationes, obtrectationes, ſpes inanes, a quibus omnia pendent, vix ſciri poſſunt: & qui norunt,

norunt, hiſtoriæ ſcribendæ animum nō adhibent; &, ſi etiam vellent tum primum patefacere hæc, non bene forſan conſultum eſſet; multo poſt, pleraque in oblivionem tranſeunt. Propterea bene ſcriptæ hiſtoriæ argumentum non leve eſt, ſi minima illa ſolum deſcribat, quæ ad rei eſſentiam pertinent; reliqua ſub generali ratione. Talia ſunt quæ de Vitellio ille; quod accepta clade ſumtuoſum convivium celebrarit: & de Nerone, quod quum rebellaſſent Galliæ, inſtrumenta Muſicæ novi generis [tractarit:] ut in uno perditum crapula animum; in altero conſilij inopiam, & deſperationem intelligeres. Nam hujuſmodi conſiderationum una ad judicium tractationis, altera ad modum pertinet. In hac vero inopia tanta bonarum hiſtoriarum, ſeligemus paucas noſtri temporis, de parvis regnis accurate ſcriptas: atque ex illis omnibus, velut bonus ille pictor ex mulieribus pluribus Venerem unam; ita nobis ipſis exemplum traducendæ vitæ,
& vi-

& vitandorum periculorum, ac proditorum fabricabimus: in aliquibus audentes; ſed numquam [niſi] ubi tuto agere licet; in aliquibus timidi facti. Cæterum quum duo ſint genera utilitatis hiſtoriæ, vitæ inſtructio, de qua dictum eſt, & ad perferendum adverſa æquo animo; juvat in hoc legere hiſtoriam Io. Leonis, de Africa: Thucydidem de bello Peloponneſiaco; trium-viratum; apud Leonem, Voleſi & Piſonis atrox factum; apud Senecam de Ira, tum Ariſtotimi Elienſium tyranni geſta; & paulo ante nos, etiam Italicas ſeditiones, apud Corium.

Caput LXXI.

Res magnæ quomodo per proxenetam tractandæ: & de nobiliore quodam alio genere.

Ergo in rebus magnis non aliam ſequemur viam; [quam] ſcilicet ut per proxenetas qui plurimum poſſunt, muneribus corrumpantur; in levioribus autem, ex mutua

tua colluſione, velut cum pharmacopolis, tonſoribus, chirurgis, obſtetricibus. Hoc enim pactione & pecunia honeſtius eſſe ducunt: nam & ad exiſtimationem facit, & amicos comparandos. Vbi ergo magiſtratum, aut profitendi munus obtinere velis, diligenter conſiderandum, quis poſſit præſtare. In congregationibus enim ſolent munera eſſe diſtributa; ſingulis in aliorum fraude conniventibus. In collegijs ſimiliter, in quibus publica res, aut pijs locis addicta tractatur, venduntur que aut locantur prædia, ſingulis ſolent addici ſua: cum quibus ſi paciſcaris, rem actam puta. Qui hoc non intelligunt, fruſtra quærunt talia. Quodſi modo, quando titulo haſtæ, & proclamante tubicine, vendi & locari ſolent, ad illos perveniant, carius emunt multo, non modo quam illi, ſed etiam quam res ipſa valeat. Vt ergo in colluſores recidat, hac arte utuntur. His qui emere aut conducere ſe velle fatentur, ſubmittunt qui varijs modis rem infament; & con-

& conditiones etiam intolerandas proponunt; aut illi, non alijs: quas etſi qui cum eo connivet, invitus recipiat; ipſi tamen hortantur, pollicentes (quod & præſtant) conditionem diſſoluturos ijdem; etiam qui ſubmittuntur, longe minore pretio facturos ut habeat promittunt, alios non plus obtuliſſe; interim res alteri datur. In obtinendis etiam (ut dixi) muneribus publicis, cum uno qui poſſit paciſcaris oportet; alios ne alloquere quidem, niſi jubente illo. Nam ubi commodum unius agitur, quoniam ſinguli qui poſſunt (quidam enim ſunt qui nihil poſſunt, aut omnino nolunt) in eadem navi ſunt, omnia alia ſilent: dico, amicitiæ jus, preces, interceſſiones, & conjunctiones neceſſariæ, & potentium etiam minæ. Metallo enim pecunia conſtat: & ob id mentes hominum pecunia lapideſcunt. Hæc enim Meduſa eſt quibuſdam ex his: quod ferme totum negotium in his ſitum eſt; & ipſi conſtantis fidei cogimur

antea

antea numerare. Nil violentius, nil certius horum negotiatione, quum omnino rem conficere velint: nam nec retinere, irrito ſucceſſu pecuniam volunt; & reddere tam pudet, quam piget: Si tamen contingat ut præſtare non poſſint; aut reddunt, aut omnino in aliam occaſionem rejiciunt compenſationem. Solent ſub cervicali qui dant condere. pudet enim manibus accipere. Longe hoc tutius & honeſtius exiſtimatur, quam promiſſis agere; quæ nec urgent, nec ſecura eſſe putant; nec ulla via, ubi obtinueris, ſi non dederis, exigi poſſunt. Eſt autem hæc incognitis via paratior, quod perſæpe ab amicis recipere pudeat; & ſine pecunia tamen, quod illis venale eſt, præſtare nollent. Dices forſan, Quæ peſſima conditio rerum, & maxime egregiorum virtute virorum; poſtquam non niſi emtis honoribus licet aſſcendere! Sed habent tempora quæque ſua peccata. Atque hæc minora ſunt, quam quæ olim, quum omnia vi ac ſcelere agerentur:

rentur: nec honoribus tantum fraudabantur, ſed vita eripiebatur innocentibus, virtuteque præſtantibus. nunc ſunt ad avaritiam verſa. Sed mitius eſt longe hoc malum; quandoquidem, ut dixi, neceſſarium ſit, quamlibet ætatem ſuis vitijs laborare: maxime quod virtute præditis hæc eadem via patet, & eiſdem longe facilior eſt. Quod ſi amici potentis opera uti velis, nec tamen in illius arbitrio res eſt, inſinuatione opus eſt: velut ſi dicas: *Scio quanto ſtudio rem tractaveris, & quod Principis cauſa, tum mea, id per te facturus eras; nihilo ſecius id efficere non debet, ut beneficij accepti obliviſcar.* Tum vero ſic te geras, ut omnes actiones tuæ liberalitatem & magnificentiam redoleant. Quum Bononiam venturus eſſem, potentes quidam nuncium Senatus corruperunt, ut nefanda de me retulerit; ut vix, & turpi conditione, receperint. Et quum omnes actiones in me inculpatæ eſſent, in illo fœdæ; fortuna quoque ſecunda mihi, & Principum favor, ipſi omnia

omnia adverſa; vix tamen tum æquâ conditione retentus ſum; nullam aliam ob cauſam, niſi quod error alienus, qui ex æmulorum dolo originem traxerat, eoſdem magis inſenſos redderet, quod mea integritate convicti eſſent. Itaque tantum ille ſolo dolo aſſecutus eſt, quantum ego cum tot non pœnitendis dotibus, Principum favore, & bona Fortuna. Quid futurum erat, ſi aliquid defuiſſet?

Eſt etiam genus intermedij nobilius in hujuſmodi cauſis, quod nihil non poſſe videtur, religionis fultum autoritate. Nam & blanditijs deliniunt, & rationibus ſuadent; & quod majus eſt, deterrent; ut ſi non cedas, impius videaris: tibique non ſolum metus ſuppliciorum a Deo, ſed a legibus Principum incutiatur. Sunt autem Cœnobitæ in hoc [genere,] mendicantes; non omnes, ſed pauci quidam præcipui, & ob opinionem vulgi formidabiles, & ob legis autoritatem obſervandi, & ob jura ſacra terribiles. Incredibile eſt,

eſt, quam levi ex initio gravibus te periculis objectum videas. Itaque his domeſtici ad bonam frugem; Principes ad concordiam revocantur. (Vide in Itinerario Indiæ, Fratrum Ieſu modum; & ut ipſe didici ab eis? Vide & Sect. 106.)

CAPVT LXXII.

Res periculoſa quomodo tractanda.

IN gravibus rebus & periculoſis difficile eſt proxenetam invenire, ac impellere: tum maxime, quod levibus fidere haud tutum eſt; prudentes refugiunt. Oportet igitur eligere iratos illi [cui male vis;] & quia invident, avaros: Nam & prudentes his cauſis deſipiunt, & conſtantes evadunt leves. Quodſi ſolus hoc non potes, ſuſcitata factione, opus aggredere. Verum teipſum haud detege; ſed per alium id age; & ſic, ut unus uni congrediatur. Verſabiturque amicus ille tuus cum potentibus palam conjunctiſſime; ut qui cum illo tractant, nullum majus immi-

imminere [malum] ſibi intelligant, quam ſi per eos dolus detegatur. In tentando autem id efficiat proxeneta, ut ille prior ſe prodat. Tum verò quaſi per gradus illum ſequere, arrabonem ex pollicitis arripiens: Onerabiſque eum promiſſis, tantaque ſpe implebis, ut nihil ad cumulum poſſit accedere: quinimo, ſi a pollicitis deficiat, ab alio nil hujuſmodi ſe conſequi ſperare queat. Res autem ipſæ per neceſſarios tractentur. raro enim ſic deteguntur. Duo enim ſunt maxima in humano genere vincula; conjunctio ſanguinis, & conſuetudo. Iuvant etiam affectus acres, verba generoſa, cauſæ, honeſtæ obſervationes. Et ut in deterrendo prima ratio a fine ducitur; ita in exhortando [multum valent] exempla, dolor injuriarum, & ſpes.

Vbi vero perſona negotio idonea deſit, compelleris autem improborum conſpirationibus & periculi metu; aut de honore periclitaris, velut de dedenda arce: ut majus ſit

dedecus

dedecus in autoritate; imitare piſcatores, dum trudunt piſces in retia; circumſcribe difficultates, ut ſemel detrudas in caſſem. Si ſubterfugit, vel imperitia, vel quia te oderit, ſubſtitue perſonam ad quam confugiat. Si ad te redit, levibus difficultatibus objectis quaſi invitus eum recipe. Si recuſat perſonam, abjiciendus eſt: ſi ardenter in eam fertur, conſilio probato, difficultatibus graviſſimis ex perſona objectis, illum vi deturdes in vota tua. Hæc via ſecuriſſima eſt, atque honeſtiſſima.

Caput LXXIII.

Domeſticorum ſollicitatio: & cautio.

Porro domeſticorum ſollicitatio, maximum ſcelus eſt, & ad proditionem refertur; nec uſurpanda; niſi ad tutelam ſuam ſuorumque; & ubi graviſſimum vulnus injuriæ ſine cauſa acceperis: neque ſcio an liceat. Eadem vero ratio eſt ſollicitandi domeſticos, & amicos; ſed non

non idem modus: multiplex autem finis: venenum, vis, furtum, dolus, & ſecretorum cognitio. Quum omnia verſaveris animo, cogita etiam illud: quod homo es, quod breviſſimo tempore hic manſurus; ac ſimul de æterno, ubi rationem ſis redditurus. Si nihil profeciſti, quid ſupereſt? periculum, infamia; conſcientia quoque teipſum multo effeciſti deteriorem: Deum offendis Optimum Maximumque. Denique pro quo? pro felicitate? nulla in humanis eſt. pro injuria? proditorem te facis, ut minorem labem eluas. Si occulte; quomodo? Si apertam vis eſſe ultionem; cur cogeris [aut conaris] occulte ſumere? Si pro utilitate? plurimi periclitantur: & latronis opus eſt, inſidiari opum cauſſa. Si ſecuritatis; cur vis majori periculo te implicare? Denique quot vidiſti ex hoc felices? Oderunt autores ſcelerum, miniſtros; miniſtri, autores. Vnus fuit hac in re ſingularis artifex noſtra ætate, Briſacus Prorex Henrici Gallorum Regis: qui

qui in illius odio perijt, quum omnia non ſolum ſcite, quod ſui muneris fuit, ſed etiam feliciter adminiſtraſſet. Reges tamen cavent, quaſi communi quodam conſenſu, hoc noſtro tempore, a veneficio; quoniam hoc malum commune eſt, & eos reddit ſubjectos cuicunque viliſſimo caloni: tum vero quod adverſus tot præſidia niti nolunt. Miniſtri vero horum non ſolum Deo ac dæmonibus, ſed etiam ipſis autoribus ſceleris, & magis quam alijs inviſi ſunt. Nam per Dei favorem protrahere etiam diu vitam licet; per ſcelerum autores non licet. Seditionis occaſiones oblatas recipiunt ipſi, non quærunt: eadem cauſa ſcilicet, ne obnoxij ſint pœnæ talionis. At in bello arces ſollicitant, & urbes ad ſeditionem: omnia præter veneficium & Principis cædem licere ſibi exiſtimantes.

Porro cura hæc multiplex eſt: adverſus miniſtros, & illorum corruptionem, & opus. Vtpote adverſus opus, ne occidant, ne venenum exhi-

exhibeant, ne furentur, aut ſpolient; ne corrumpantur literis, colloquijs, muneribus; & ſi corrumpantur, ut præſentias: adverſus miniſtros; ut ſint boni & tibi amici atque ſapientes. Initia proditionum a ſceleratis, vel ira, vel metu, vel inopia ſunt. Canes, etſi iracundi, a proditione maxime ſunt alieni, quod ira eorum brevis ſit: contra pertinaces timere oportet. Proditorum tria genera ſunt: ſubjecti, oblati, & quæſiti, ſeu corrupti. Subjecti multi in bello inveniuntur; præcipue apud nos, qui mercenario milite utimur. At apud Romanos, quamquam nullius flagitij, quantumvis maximi, exemplum defuerit, neque apud Turcas umquam invenies, qui arcem vel urbem alienigeno hoſti prodiderit. Sed hic non eſt ſcopus, niſi ut intelligamus, ſecuriores nos eſſe inter noſtros, quam inter mercenarios. Illud inquiſitione dignum, & ad rem noſtram neceſſarium, cur in bello hoc ſæpius accidat, quam in privatis domibus;

quum tamen periculoſius ſit, id agere in bello, ubi duces vitæ & necis ampliſſimum jus habent; quum quantacunque ſuſpicione homines illis occidere liceat? Hoc volui dixiſſe, ut intelligeres, majus eſſe præſidium in non habendo graves hoſtes, quam in poteſtate: Majorque eſt in paucitate miniſtrorum ſecuritas, quam in multitudine exploratorum. Nam nunc de ſuppoſitis proditoribus agimus, quorum copia primum minor eſt privatis, quam Principibus, præmia exiliora & incertiora in illis etiam, quam in his; pauciores cuſtodes, ſed diligentiores; ac magis oculati. Dum plures ſunt, ſinguli in alios hanc curam rejiciunt. Quod parvum eſt in Principe, maximum eſt in privato: in quo etiam uſus (hic autem plurimum poteſt) deeſt. Itaque oportet nec Principes nec potentes viros ſibi inimicos facere, nec vindices, [aut vindictæ cupidos,] aut violentos, tenaciſque iræ: Cavere etiam ab injuria, maxime gravi, ut nece fratrum,

trum, aut filiorum; aut publica, ut ſtupris uxorum, ſororum, filiarum; tum vero ſine cauſſa. In reliquis longa res, & difficilis, & non parvi ſumptus, tametſi ab initio ſecus videatur, ſupponere proditorem domeſticum. Quum bonos [corrumpere] non liceat; mali eadem ſpe, & ſecuriore, prodere poſſunt inſidiatorem. Quid ſi ille, ubi dixeris, recuſet? an non perpetuo, donec vixeris, in illius poteſtate es, ut te detegat? Quid ſi recipiat, nec agat; quid egiſti? ſumptus, periculum, anxia cura, nullo commodo. At amicus eſt. qui ſcis? At beneficia in illum contuli. ob id ſolent maleficio remunerare. Quinetiam miramur tot fuiſſe ingratos? & damnamus fruſtra ſæpe: multi quum beneficium conferant his de cauſis; quod ubi illi reſciverint, merito ingrati ſunt; ut in quibus beneficium perierit & injuriam acceperint. Propterea non tam facile facta, quorum cauſas ignoras, damnabis: ſed potius vitam illorum inſpice. Sed erit conjunctus. tu ab

illo (ſi ſapias) cavebis, quem tu oderis. Neque enim occluſis oculis recipere debet domeſticos in domo, qui ſibimet parari inſidias ſeu facto tuo ſcit, ſeu ob invidiam, ſeu ob ſpem aliquam ſucceſſionis. His enim tribus cauſſis homines hujuſmodi periculis ſunt obnoxij. Sed cui ille periculo ſe exponit, qui hoc tentare audet! Et quum ſucceſſerit, minus facile illi erit quidquam efficere, in quem oculi omnium ſint intenti, & ſuſpiciones pro factis habentur. Deinde quid facturus eſt hic tuus conjunctus? an hujuſmodi aliquid alias fecit? & quomodo reſciviſti? Si detexit, quo tu verſaris periculo! Si non fecit, quanto te periculo exponis, dum errabit, dum titubabit! Fac ut ſuccedat: habes qui te perpetuo emungat; quemque timeas, & cui. Hæc autem omnia in Principe ceſſant. Propterea a Principibus & in Principibus magis timendum: hoc quamminime & rariſſime a privatis, & etiam in privatis. Ob id Cardinales, quorum vita multis de cauſſis

cauſſis præcipue huic periculo obnoxia eſt, domeſticos habent domi educatos, & benevolos, ac nobiles: a reliquis, qui novi adveniunt, cavent.

Succedit caſus. Hac in cauſa cavere oportet, ne improbos & ſceleſtos in domo alas, luſores, fures, adulteros, Dei contemptores, iracundos, & qui iram conceptam diu retinent. Tu vero ne quemquam contempſeris; multo minus injuria afficias, aut mineris. Sed ſi boni ſint & frugi, leniter illos admone: ſin mali ſuſpective, ſtatim amanda. Ab his qui nihil didicerunt metuendum eſt. nam nihil ſcire, maximæ ignaviæ, aut improbitatis, aut ingenij perverſi, aut ſtupidi indicium eſt. Quodcunque horum fuerit, timendum eſt. Nam ignavi omnes, qui mente non carent, ſpem in ſcelere reponunt: Improbis ſcelera etiam ſine præmio grata ſunt. Perverſum ingenium, ſeu furioſum ſit, ſeu impatiens, ſeu leve ſeu malignum, facile ad omne flagitium im-

pellitur: nec minus ſtupidum, ex ignorantia. Perverſa ingenia, & ſtupida, & levia, & fallacia, ſolum quod præſens eſt conſiderant, aut quæ imminent; alia non vident, aut videre nolunt; dicentes, in arbitrio eſſe Dei, alij Fortunæ. Horum omnium converſatio non ſolum ſuſpecta, ſed plena periculi eſt. Raro invenies hominem, qui ex quavis induſtria laborioſa aut ſtudio vivere ſolitus ſit, qui ad hujuſmodi facinora impelli poſſit. Propterea ſceleratis hominibus talia contingere ſolent, quod horum conſuetudine & familiaritate delectentur. Itaque ſi hos excluſeris, etiam a periculo liber eris. Præſtat autem hujuſmodi homines ablegare: non ſolum ob hoc, ſed etiam ob infamiam & exemplum cæterorum, atque ſocietatem; ne alij polluantur, multaque alia incommoda, quæ ad hos ſequuntur. Eſt etiam experimento deprehenſum, Muſicos militibus longe ad hujuſmodi patranda proniores eſſe. Quare qui ab his timet, eorum, & quorundam ſacerdo-

ſacerdotum pauperum, conſuetudinem fugiat. Qui enim jam Deum ſpernere didicerunt, quomodo quicquam magnum eſſe, poterunt exiſtimare? Sunt etiam inſtituto a laboribus alieni. Hoc autem docuimus eſſe initium omnium malorum; ut prodigioſa noſtris temporibus acciderint. Multique ex his (vix alius ullus) ad me venerunt, rogantes enixe, ut venenum edocerem. Inter quos Mediolani unus quotidie ferme hac cauſa me vexabat, neſcio quas fabulas in medium adducens. Et [erat] certe adeo in ceteris ſuavi ac lepida conſuetudine, ut ego (qui plus angue hos homines odiſſe ſoleo) tum non auſus ſim cum tanto ſcelere illum prorſus domo exturbare.

Sequitur tertium genus illorum qui corrumpuntur ab inimicis; quorum major longe copia eſt & facilitas. Vix enim pro centum hujus generis, priorum unus inventus eſt. Nam ut illa rara, quæ ad caſum, & ex conſtituto referuntur, ita hoc

frequens; quia (ut dixi) facilius; & commune eſt principibus atque privatis: tum vero venenum magis timendum eſt, quum perſona & cauſa vilior eſt; tu autem nobilior, & ab armorum uſu alienus; & vis ipſa ſeverioribus legibus vindicari ſolet. Omniũ tutiſſima cuſtodia eſt uxorum bonarum: ſed ſi malæ ſint, ipſæ ſunt miniſtræ ſceleris. Ob id ſorores & filiæ, optimæ ſunt; inde materteræ, atque ejuſmodi; velut fratres, filijque. Nullumque tamen majus, quam ex hoc ſcelere, periculum: quum tam multa mors ſit totius familiæ, quam etiam ſolius domini. Et non defuere qui prægustarent, ſeu muniti antea præſidio, ſeu ſecuri, ob paucitatem. Quis enim deprehendat aut coarguat hujuſmodi hominem tamquam facinoris autorem? Nec tamen cenſuerim utendum in hoc periculo, Senecæ conſilio; qui toties perijt, vir fortis, ne ſemel periret. Sed juvat præmunitum eſſe antidotis: incertum illis eſſe, quod edas: mandere ſenſim;

præ-

prægustaré potum: odorari obſonia: communem habere patinam; eamque poſtmodum dividere, ſi libet. hoc autem in carnibus ac piſcibus, licet non in ferculis, apud Principes conſuetum eſt. Verum ſummum auxilium eſt in electione miniſtrorum, & eorum diligentia. Tum vero in converſatione cura eſt adhibenda. Triſtes, cogitabundi, aut juſto lætiores, ſuſpicione pleni ſunt, ubi cauſſa non apparet: [tales] quaſi deprehenſos habeas, non veneficij, ſed ſceleris ſaltem. quapropter ſtatim amanda. Fieri enim non poteſt, ut qui ingens ſcelus patrare vult, animo & vultu, & verbis integre conſtet. Similiter ubi jactet ſe diſcedere velle, quum cauſſam non habet, nihil boni cogitat. Aut enim extorquere pecunias a te vult, aut ſcelus meditatur. Ob id enim prædicant multo ante ſe abire velle, ut patrato facinore liceat ſine ſuſpicione diſcedere. Præterea, ſi retineas, invitas ad facinus meditatum; & quod tum perficere non audet, addis

cauſſam exequendi. Si ſimulat, malus eſt. quid a malo boni ſperare potes? Nulla te teneat miſericordia, ubi volentes ſe præcipitant. Nullus amor, quum ipſi ſe odio habere, ſua confeſſione teſtentur. Sed & qualiſcunque inconſtantia proditionis mater eſt. Securiores ſunt pueri in hoc negotio viris, ſed minus ad deprehendendum alios cauti. Vnus inventus eſt, qui per puerum ſocerum ſuum tollere conatus eſt: ſed non ſucceſſit. Submittere qui tentent ſuſpectos, res utilis; modo rite peragatur: nam inſontes in querelas erumpunt ſine minis, aut aperte; qui dolum meditantur, aut ſilent, aut geſtu ac capite minantur, aut pauca obſcura & ambigua verba proferunt. Iuvat & te præſente inimicum nominari ab alio: vix enim ſe continebit, ne vultu aut geſtu quicquam prodat conſcius ſceleris. Et prodeſt etiam ſæpius ſecreto cum apparitoribus colloqui. Nam qui conſcius eſt tanti criminis, vix animo & lingua conſtare poteſt: nec tamen injuriam

juriam illi facis, aut te timere oſtendis, quum plures adſint; & cauſam ignorat, qui inſons eſt. Sæpius accidit, ut advenientibus lictoribus, tanquam detectus eſſet, in fugam ſolus proditor ſe dederit. Fac etiam ut quilibet e miniſtris ſe fide præferri putet; & ut negotio præfectus, alios obſervet: ſic tamen, ut unum tantum ſuſpectum habere te fingas. Cum coquo queraris ſæpe, cibos crudos eſſe, aut nimis coctos, ſalſos, inſipidos, amaros, ut guſtare cogatur, modo huic, modo illi guſtandum [quid] offerens: quod facile efficies, gladio ſuccis ſalubribus, ſed pravi ſaporis, imbuto. Verum nulli acquieſcens, multos non ſemel deguſtare coges. Maxima vero diligentia uteris, dum ægrotas. Nam hujuſmodi tempora proditores, ut oportuna, præcipue obſervant. Quo etiam errore ſublatus eſt patruus meus Paulus Cardanus Antiſtes, & vir eruditus. At ſi non venenum, ſed ferrum times, aut arcis deditionem, neceſſe eſt ſciviſſe. Igitur, præter com-

communes cuſtodias, illud obſervabis, ut perſona nulla incognita quemquam e tuis alloquatur: & ſi plus quam ſemel ad tuos veniat, etiam ſi puer ſit, res ſuſpicione plena eſt. Solent capulis enſium aut pugionum literæ condi. Dux peditum Suſucchus, dum Parmam circumdediſſet Cæſaris Exercitus, ipſe ſedens Florenzolæ, per puerum capulo pugionis inſertis literis, pluſquam per duos menſes continuavit ſolicitationem proditionis cum milite in urbe; quamquam non ſucceſſerit. Verum modus quo tantam rem aggrediuntur, is eſt. Primum quidem obſervant ex his qui poſſunt, (velut a ſecretis; is enim optimus eſt; aut fratrem Præfecti, ſi tentare Præfectum in animo ſit; aut valde familiarem unius eorum qui alijs præſit: optimi autem ad hoc ſunt lenones, & colluſores) an illum iratum videant, aut pecuniæ indigum; ipſumque per eum quem ſubmiſerunt tentant verbis ambiguis, querentes, quod Præfectus vel Dominus ipſe avarus

avarus ſit, aut ingratus. Quodſi ille prorumpat, jam inimicum laudare incipiunt; tum procedente conſpiratione ſcribunt, aut nuncium mittunt ad hoſtem. Sed ſi proxeneta eſt frater aut vicarius Præfecti, aut qui a ſecretis illi eſt, rem tentare ſolet cum Præfecto. Si mollem inveniat, ſi auſcultet, jam res peracta eſt: proponuntur cauſæ irarum; ſpes; liberalitas hoſtis. Atque hic unus modus eſt: cui obviam ire oportet per oculatos fidoſque miniſtros; qui perpetuo de Domino querantur: quibus propoſitæ ſint ſpes ingentes. Filij etiam Præfecti pro obſidibus retineri ſolent. Atque in univerſum neminem ſinere oportet in loco munito cum poteſtate, cujus vel non longa experientia fides probata ſit; vel qui non ſit tibi conjunctus ſanguine; vel cujus filios in manibus non habeas; aut quem multis muneribus non demerueris, & certa ſpe majorum impleveris; aut illi idem uno ex his vinculis ei cui ſummam credidiſti rerum devinctus ſit. Quod ſi horum

horum nihil facere potes, miniſtros omnes qui ſub illo ſunt, & ſecundam habent poteſtatem, e tuis conſtitue. Alter modus eſt, quum hoſtis apud ſe habet amicum ejus, cujus fidem labefactare ſtudet. Nam ſi is in arce eſt, tuto tranſmittit nuncium ad illum: ſi apud ſe, ab eo nuncius tranſmittitur ad amicum quem tentare propoſuit. Eo fit, ut pauci ex ijs internuncijs propter has cauſas diſcrimen vitæ ſubeant. Atque huic modo difficilius occurritur; verumtamen eiſdem rationibus. Singulare tamen eſt in hujuſmodi hoc obſervare, ne quiſquam admittatur in locum munitum, niſi omnibus excuſſis; capitaleque ſit, quemquam privatim alloqui, aut audire. Vt vero tota Caroli quinti Imperatoris vita plena fuit inſidiis, quas illi Henricus Galliæ rex, maxime per Briſacchum Proregem (ut diximus) Italiæ, intentavit, tot opidis, urbibus ereptis, cædibus patratis; ita defuit locuples ejus hiſtoriæ ſcriptor. Verum inter tot exempla unius meminero;

minero; quod tamen infeliciter ceſſit. Regebatur titulo Reipublicæ Genua, ſed vere auſpiciis Cęſaris, quum Ioannes Aloyſius, e Principibus Fliſcis, cum Henrico rege, & Aloyſio Farneſio regulo Placentiæ, paciſcitur, ut Genuam occuparet. Farneſius quatuor millia peditum habebat, quos illi pollicitus eſt quum urbem obtineret: Maſſiliæ habebat rex Gallorum claſſem non parvam, & ipſe opem laturus. Omnes in hoc conveniebant, ut Genuam e Cæſaris manibus eriperent: cui ceſſura eſſet; & quo animo inter ſe fidem ſervaturi, incertũ eſt. Paulus Farneſius, Pont. Max. Aloyſij Farneſij pater, triremẽ Fliſco conceſſerat, tamquam Turcicas res deprædaturo. Hanc igitur dum armare ſe fingit, domũ implet tercentis militibus, ſubditis ſuis: Inde convocatis triginta Nobilibus, atque in cœnaculo concluſis, literas fictas ab Aloyſio Farneſio oſtendit: quaſi ab illo moneatur, decreviſſe Iannettinum Dauriam per Centurionem Lercarum eum occidere: Ea de

de cauſſa velle prævenire inſidias hoſtis: Andream Dauriam in extremis laborare: occiſo hoſte urbem in libertatem redigere velle. Quumque ad hæc verba illi & novitate rei & magnitudine periculi obtorpuiſſent, eductum pugionem tradidit illis; rogans, ut potius eum occiderent, quam paterentur a tam indigno hoſte interfici. Qui aderant, timore potius, quam ſpe adducti, eum ſequuti ſunt. Itaque in civitatem excurrit; Giannettinum interficit, cuſtodumque partem: ſed dum claſſe ſolvere ſatagit, maris profundo mergitur. Illud miræ ſævitiæ indicium fuit, quod pridie Andream Dauriam alacri vultu quum ſalutaſſet, filios Giannettini, quos occidere deſtinaverat, chare amplexus eſt. Sed audi dolum dolo relatum. Mittit Aloyſius Farneſius gratulatũ ad Andream Dauriam, quod euaſerit, legatum Auguſtinum Landum, Placentinum optimatem. Andreas Dauria publice quidem eum læto vultu excipit: interim clam promiſſa ejus filio filia

Gian-

Giannettini, cum dote ampla, paciſcitur cum eo, ut Farneſium occidat: quod & effecit. Apparet igitur, Fliſcum nulla injuria, ſed invidia ſolum motum, tantum patraſſe facinus. Nam quamvis ab initio injuria magis ardeat, ſemper remitti ſolet: at invidia contra perpetuo creſcit. Injuria beneficiis & officiis extingui ſolet; illa tam beneficiis, quam etiam offenſis augetur. Ita ut invidiæ nihil tutius ſit abſentia: præſentia enim, & laudibus civium, mirum in modum augetur. Injuria præterea metam in ulciſcendo ſibi proponit jacturam aut damnum illius; invidia ſine miſericordia eſt. Cæterum illud mirum, quod tot Principes nullis ferme privatis injuriis, nec inimicitia Regum preſſi, cum tot ſtipatoribus, interfecti ſint; Andreas Dauria, Regi Gallorum antea inimiciſſimus, modo Pontificis, occiſo filio, vir decrepitæ ætatis, per urbem cum puero ambularit, ultimaque ſenecta, atque multo poſt, in lectulo ſuo obierit. Cujus rei cauſam, quum ſæpius

pius mecum expendiſſem, eam fere credidi; quod inimici proprias ulciſcuntur injurias, fer venti ira; Regum miniſtri, alienas, nec irati: unde ancipiti animo & timido opus aggrediuntur; ut niſi aperto loco, vel minus cuſtodita urbe, vel ſub ipſo Principe, aut complice, non audeant talia. Principes etiam ipſi non adeo irritantur (ob multitudinem negotiorum) ab injuriis; nec irritati adeo ſæviunt, ob honorem; & quoniam verentur his vindicare modis, quibus ipſi ſunt obnoxii: verum potius ad ea recurrunt, a quibus non timent. ea ſunt falſa judicia; quibus etſi raro inſontes occidunt, ſontes tamen dimittendo, ſpem audaciæ faciunt: atque ſic perimunt reos, odii ignaros. Qua de cauſſa pauci Tyranni noſtra ætate occiduntur: olim plures, quod ſine judicio interficerent cives. Ita qui etiam noſtra ætate, ob iram, antiquorum veſtigia ſequi voluerunt, a ſubditis occiſi ſunt. Ergo eos qui manus illorum effugiunt, exilio damnant, inde proſcribunt:

bunt: ita per ſicarios ex lege ſine lege damnant. Hoc autem ulciſcendi genus, quum adeo lentum eſt, paucioribus damnum affert. Quod ſi etiam pergant ſine judicio ulciſci injurias, carnifices hi ſunt noti, & viri temeritatis improbæ: unde ab amicis admonentur: obſervatur ex aula diſceſſus, apparatus, ignota cauſſa adventus in urbem; ut plerunque inanis conatus reddatur. Verum qui ſic ſuſpicione laborat, devitet frequentiam immodicam hominum, loca quæcunque obſcura, conſuetudinem cujuſvis loci, ſolitudinem, noctem, homines ignotos, porticus, ſubgrundia, ollas penſiles, reditum per eaſdem vias, pompas, & ubi miſſilia jaculantur, ubi machinæ exonerantur, equis haſtiſque certatur. Vbi quis appropinquat, mentem adhibeto; maxime dum præterit. Plurimi præteriendo occiſi ſunt. Quemcumque qui te ſequitur, vel etiam procul, etiam pueros, jube obſervare. Solent enim hos (ut minus ſuſpectos) pro exploratoribus mittere,

qui

qui tua obſervent veſtigia. Denique ſi res magna agitur, præmitte qui videant, an tutum ſit iter; ac conſtituto ſigno indicent, antequam in laqueos incidas. Qui ſic cavēt, omnes evadunt. Neque enim quemquam oppreſſum vidi, niſi qui non præviderit, aut qui contemſerit, ſeu non curarit, ſeu recte non curarit.

In litibus autem multo ſæpius exploratores ſubmittunt: idque minus execrabile videtur; quoniam non alienum malum, ſed proprium commodum quæri videtur. Neque adeo periculoſa res: imo nec prorſus legibus interdicta: & ob id multo plures exploratores inveniuntur, quam in tanto ſcelere. Ergo illi qui minus mali ſunt, adverſario renunciant quæ aguntur; alii male conſulunt: peſſimi ſunt, qui etiam impediunt. Hos etiam facilius eſt deprehendere, quam alios, quod in minore periculo minus caute agant; & tu non adeo timore præpediaris. Cæterum & ab hujuſmodi inſidiis cavere oportet, & longe facilius, quoniam alienos

alienos ad tutelam alere non eſt neceſſe. At de miniſtris qui extra domum ſunt, alia ratio eſt.

Hæc itaque ſic ſe habent. Verum me non levis ſubit admiratio, quod homo, niſi omnino ab alio proditus, in tantum ſcelus prorumpat, ut prorſus ſoluto vinculo humanæ ſocietatis, & Dei voluntate poſthabita, & naturæ neglecta lege, imo corrupta, domeſticos & viſcera noſtra cogat nobis inſidiari. Sic enim & Chriſtus hoc genere injuriæ peſſimo ob invidiam a ſuis proditus eſt: ut nihil nequius ſit, nec conſtet, quis ſit infelicior; an qui tam miſere perit; an qui tam ſcelerate ſupereſt, & aura fruitur. Mihi ſane, ſi alterum ſubire oporteat, præſtaret ſic occidi, quam occidere quemquam. In uno enim finis eſt ſaltem omnium malorum; in altero initium exilij omnis boni: nec tam grave videri poteſt, injuſte perijſſe; quam inviſum Deo, legibus, humano generi, ſupereſſe. Vnde multi etiam ex his ſibi manus intulerunt: certe vix ullus evadit ab

exilio

qui tua obſervent veſtigia. Denique ſi res magna agitur, præmitte qui videant, an tutum ſit iter; ac conſtituto ſigno indicent, antequam in laqueos incidas. Qui ſic cavet, omnes evadunt. Neque enim quemquam oppreſſum vidi, niſi qui non præviderit, aut qui contemſerit, ſeu non curarit, ſeu recte non curarit.

In litibus autem multo ſæpius exploratores ſubmittunt: idque minus execrabile videtur; quoniam non alienum malum, ſed proprium commodum quæri videtur. Neque adeo periculoſa res: imo nec prorſus legibus interdicta: & ob id multo plures exploratores inveniuntur, quam in tanto ſcelere. Ergo illi qui minus mali ſunt, adverſario renunciant quæ aguntur; alii male conſulunt: peſſimi ſunt, qui etiam impediunt. Hos etiam facilius eſt deprehendere, quam alios, quod in minore periculo minus caute agant; & tu non adeo timore præpediaris. Cæterum & ab hujuſmodi inſidiis cavere oportet, & longe facilius, quoniam alienos

alienos ad tutelam alere non eſt neceſſe. At de miniſtris qui extra domum ſunt, alia ratio eſt.

Hæc itaque ſic ſe habent. Verum me non levis ſubit admiratio, quod homo, niſi omnino ab alio proditus, in tantum ſcelus prorumpat, ut prorſus ſoluto vinculo humanæ ſocietatis, & Dei voluntate poſthabita, & naturæ neglecta lege, imo corrupta, domeſticos & viſcera noſtra cogat nobis inſidiari. Sic enim & Chriſtus hoc genere injuriæ peſſimo ob invidiam a ſuis proditus eſt: ut nihil nequius ſit, nec conſtet, quis ſit infelicior; an qui tam miſere periit; an qui tam ſcelerate ſupereſt, & aura fruitur. Mihi ſane, ſi alterum ſubire oporteat, præſtaret ſic occidi, quam occidere quemquam. In uno enim finis eſt ſaltem omnium malorum; in altero initium exilij omnis boni: nec tam grave videri poteſt, injuſte perijſſe; quam inviſum Deo, legibus, humano generi, ſupereſſe. Unde multi etiam ex his ſibi manus intulerunt: certe vix ullus evadit ab exilio

exilio [aut exitio] execrabili. Ac in proditoribus hoc non tam damnandum eſt; quum invento ſuo perierint: facileque ad hujuſmodi homines perdendos, alij qui ſe ſubjiciant, inveniuntur. Propterea plerique horum eodem mortis genere pereunt. Quocirca neſcio quam laudabile inventum ſit quarundam Italiæ civitatum, qui exules a domeſticis per fraudem interfectos, non ſolum jure interfectos judicant, ſed proditoribus præmia addunt: quum non animadvertant, tametſi pauciores faciant latrones, eos tamen qui ſuperſunt, facere deteriores; & exemplo alios ad prodendum ſocios, & dominos, & menſæ ſacra [violanda,] incitare; ut poſtmodum non lege contineantur. Quin etiam filijs eorum, ac nepotibus ſuccedentibus, rempublicam replent ſceleſtiſſimis viris. Adeo execrabili exemplo hoc agitur, ut quum Triumvirorum lege de proſcriptis (qua nihil injuſtius, nihil furioſius) illi tentarent potentiam factionis ad-

verſæ

verſæ minuere, multorum tamen ſervos, qui dominos prodiderunt, damnaverint: hoc facto alios quod ſervaſſent, aut ſervare conati eſſent, laudaverint, & quoſdam eorum etiam præmijs affecerint. In univerſum igitur, ubi virtutis aut gloriæ incrementa adſunt non adulta, hic livor non adeo infeſtat, curam adhibere oportet, ut inter tuos ſolum vivas, aut amicos & domeſticos ſapientes, bonos, & graves, filioſque bonorum, & bene educatos. Et genera quædam ſunt hominum, ac familiæ, quæ omnino immobiles ſunt, & quavis cauſa a proditione alienæ: ex gentibus Germani, maxime Helvetij; & ex familijs Cardani, aliæque in oppidis quæ durius educant filios ſuos, atque ſimplicius; & nobiles magis, quam viles: & ex ætatibus pueri, inde ſenes, poſt ætate conſtantes; minime adoleſcentes, & juvenes: hi tamen etiam deteriores, & omnium peſſimi: & ex ſexu, feminæ longe periculoſiores quum impudicæ fuerint. Nam per

earum

earum amatores cuique ad facinora indubia patet via. Quare tales protinus ablegare oportet. Vnde ſi uxores ſint in hoc diſcrimine, adeo infeliciter agitur, ut nullus evadat, niſi cui necis ſuæ quæſitor defuerit: contra ſecuriſſime, quum caſta & pudica eſt mulier quævis; ut nulla ſit cuſtodia melior. Viros enim quoſcunque diligentia hac in re præcellunt.

Caput LXXIV.

Quomodo homines ad magna pericula inducantur.

IN graviſſimis autem & periculo plenis actionibus numquam conſilii tempus vilibus perſonis relinquere oportet. Nam primum titubant, deinde æſtuant, ac ſudant: demum aut ſe detegunt, aut ea agunt, per quæ ipſi ac complices deteguntur. Andreas Lampugnanus, quum occiſurus eſſet Tyrannum, pridie ſolum detexit famulo ſuo, ulturum ſe injuriam acceptam a primario quo-

quodam ſacerdote, pollicitus par caligarum; vilitate muneris tegens magnitudinem meditati facinoris. Poſt, quum occiſurus eſſet Principem, nulla ad conſilium data mora, inquit: Quum eodem in periculo verſemur, ſeu occidamus Antiſtitem ſeu Principem, tutius eſt Principem occidere. Annuit ille; & rem peregit. Laurentius Medices paulo ante dixerat, ſe occiſurum inimicum: quum tyrannum A. Medicem eſſet occiſurus, aperuit conſilium; tum additis etiam minis, ſi recuſaſſet: quem palam eſt, ſi tempus habuiſſet, detecturum fuiſſe ſeriem cogitati facinoris. Sæpe etiam tempus profuit, & multus riſus, ad periculi magnitudinem occultandam. Vbi vero ſenſim propoſueris aliquos in hujuſmodi naſſam includere, minimam periculi partem ſolum illis detege: eamque nec admodum certam, imo etiam falſam & inanem: inde illos abigas; ita ut pudore ac repulſæ dolore ultro ſe offerant. Ruſus receptis adaugebis periculi magnitu-

dinem; atque itidem rejicies, dolore, ira, pudore ut illos (modo dehortando, tamquam minus aptos; modo terrendo falſis & inanibus periculis) inflammes ad quodvis diſcrimen ſubeundum. Sic Leonidas Spartanorum rex, ſocios non dubiæ necis expectatione continuit. Hoc genus actionis præſtantiſſimum eſt omnium eorum quæ in hoc libro continentur; tum exemplo; (qui enim hoc poteſt, alia omnia poſſe videtur;) tum admiratione; &, ſi neceſſitas ingruat, utilitate: modo tam noveris te a periculo, illos ab exitio eximere, quam in facinus incautos impellere. Tuæ enim exiſtimationis eſt, nec minus ad propriam pertinet utilitatem, quam ad decorem, eos quos per imprudentiam ipſorum accendiſti, tua ſapientia ab impudenti etiam ruina eruere. Impelluntur facile ſimplices, inexperti, prodigi, aleæ & luxui dediti, fervidi ingenio, & qui vix quieſcere poſſunt uno in ſitu; adoleſcentes maxime, improbi, avari; atque ideo

maxima

maxima pars hominum, modo dux peritus non deſit; tum ſpecialiter hoſtis tui gloriæ invidentes, inimici, æmulique. Summa autem artis in tribus conſtat, (maxime apud Principes) quam exacte tenent Turcæ, uti præmijs, metu, & ut non intelligant periculi magnitudinem. Metu quidem, ut major minorem depellat, propoſito pali ſupplicio tergiverſantibus: Præmijs præſentibus, honoribus, atque pecunia; tum exſpectatione melioris vitæ poſt mortem: quam totam ad luxuriam inſtituunt, ut inter convivia, & puellas, puerosque miniſtros, & ſaltationes ac flumina lactis, vini, aquæque conſiſtant, tum ſomnos, viridaria, libidinemque: ſcite quidem, poſtquam mentiendum eſt, ſaltem votis illorum ſatisfaciunt, ut nil deſit. Vt autem periculi non intelligant magnitudinem, & perſuaſionem, dicunt, omnes vitæ ſuæ exitum in fronte deſcriptum ferre: ut nil proſit [vel interſit] ſeu devites, ſeu fato ultro occurras: ideo devorant

opium perpetuo, ut obſtupeſcant. nam etiamſi periculum non immineat, dimidium drachmæ quotidie ferme aſſumunt; quum imminet, drachmam integram. Eſt autem apud illos ſyncerum; noſtrum opiũ vix pro triente. Hoc lætos efficit, & alacres, & nil cogitantes. Atque his præſidijs ſoli gentium [Turcæ] adverſus præſentem mortem ruunt, quum reliqui pugnent. Cæſar præmijs, adhortationibus, decimando, tergiverſantes, hoſtium numerum & vires ante augendo, impellebat.

Res ſecretæ hoc modo tentantur. Per fidum nuncium tranſmittitur epiſtola abſque nomine ſcribentis, cum fruſto numi aurei, ſi libet: ille dat nuncio communi, & modico precio, ut ſuſpicionem auferat: nomen non ſubſcribit; ſed ubi rem eſſe veram compererit, aut conditionem receperit, ex exemplari epiſtolæ, vel fruſto nummi aurei cognoſcere poterit. Quandoque etiam datur multis involuta vinculis; nunciuſque

uſque ſtatim rediturum ſe pollicetur, ſed non redit. Si igitur ille tuo beneficio evaſerit, aut aliquid adeptus ſit, ad occaſionem ſymbolum paratum habes. Sin de conditione recipienda agitur, tunc tribus opus habes; ut perſuadeas; ut præmium accipiat; ut reſpondere poſſit. Vt ergo perſuadeas, ab injuria, a tyrannide; & contra, ab honeſto, ac liberalitate, & promiſſis, & a facilitate, atque ſecuritate; ut reſpondere poſſit, tranſmittat fidum cum ſymbolo ad forum. Tunc tu per nũcium cuncta declarabis: qui ubi e ſuis ſit, jam es in tuto; ſi alienus, nil fidas. Partibus concordibus facile eſt cuncta tractare. Ne tamen ſit in utramque partem proditor, obſides accipies ſub eventu, filios, aut fratrem: ſi facturus eſt, ſua nihil intererit; ſi gravatur, ancipiti eſt fide. Magnitudo tamen præmij, & dolor offenſæ, & vanitas hominis quandoque ſufficere poſſunt; aut neceſſitas facti cogit. Si vero prætentaturus ſis Principem, quem avaritia laborare in-

telligas, per intimum id ages: ſed non ut illum, verum hunc ipſum. Solent hæc fieri per eos quibus tuto arcana committere poſſumus: neque id importune, aut palam, ſed ſub juſtitiæ prætextu primum; inde illo quaſi condolente ad pollicitationem devenitur: tum ſi certus es de fide, dabis teſte non teſte arcanorum cuſtode. Si dubitat expoſitum, dabis chirographum ſub quo velit trapezita. Summa autem rei eſt, ut juſtum ſit quod petis. Nam injuſtam rem pretio emere, turpe eſt, & duplex ſcelus. Plus autem eſt in actione, quam in præceptis.

CAPUT LXXV.

Verborum vis.

IUXTA id dubitare expedit, tum etiam, quia docuimus tam diligenter habendam eſſe rationem eorum quæ dicuntur; an omnia verba plurimum noceant, aut juvent. Certum enim eſt, plura in irritum excidere: alia tamen multum juvant: ſed

ſed plura longe ſunt, quæ plurimum obſunt. Scire igitur præſtat quæ ſint, & cur hæc plurimum juvent, aut noceant, alia in irritum cadant, ſeu bona ſeu mala. Quæ igitur apud amicos, aut non inimicos, nec æmulos, nec ſuperiores, nec ab illis ſuppoſitos ad explorandum proferuntur, pleraque (niſi omnino improba ſint, aut affectus plena) in irritum excidunt. Vnde rurſus error eorum, qui hujuſmodi perſonis ſua narrant a quibus neque auxilium neque jacturam conſequi poſſunt. Ad inimicos & æmulos directa, tum vero ad amicos & potentes, ſi extra rem ſint, juvare nil poſſint, & plerunque in irritum & ipſa excidunt. Poſſunt tamen obeſſe apud inimicos & inſidiatores; tum prodeſſe aliquando, ſi ſimulata amicitia contrario ſub ſenſu proferantur. Quæ autem plurimum poſſunt [aut proſunt,] ſunt quum ex compoſito res tractatur apud potentes, aut a potentibus ſubmiſſos, aut apud eos cum quibus negotium peragitur; aut ſi cum explo-

 ratoribus

ratoribus ſermo eſt, aut inimicis, tunc verba ad normam componenda, & plurimam habent efficaciam. Quæ tamen juvare deberent, ſub iniquo auditore, & quæ obeſſe poſſunt apud illum qui amicus eſt, effluunt ſæpe inaniter. Ob id plurimis viſum eſt, verborum obſervationem non tantam eſſe debere. Verum falluntur. Etenim ſi quis unam tantum gemmam magni pretij, inter multas conſimiles falſas obruptas cinere haberet; aut plantam aconiti in horto; cogeretur & cinerem totum cribrare, & herbas ſingulas horti explorare, ne vel gemma periret, vel venenum inter cibos per incuriam miſceretur. Ita quamquam non ſemper neceſſaria eſſet hæc obſervatio; ob periculi tamen magnitudinem, ne aliquando inter tot occaſiones verbum unum excidat incompoſitum, quod ruinam afferat, aut omiſſum, quum dici oportuerit, perdat nos, ſumma diligentia opus eſt, ad verborum & ſententiarum collocationem, tum præcipue in locis publicis.

publicis. Deinde quum ſermo eſt cum Dominis potentibus, aut magiſtratibus; tum quum de negotio agitur, ſeu ex compoſito, ſeu fortuito. Nam ſæpe accidit, ut quod fortuitum videtur tibi, ab illis ex compoſito agatur. Oportet autem animadvertere, quod qui captant, ſaltem duo ſunt, ſeu ſimul veniant, ſeu (quod artificioſum magis eſt) unus poſt alium; aut ſi ſe in abdito collocent, aut ſi cum inimicis vel inſidiatoribus, aut æmulis aut his qui ab illis ſubmiſſi ſunt, & maxime ſub forma ſalutandi te, negotium ſit. Porro in colloquijs maxime ordo facit ad movendũ, tam ad laudem, quam vituperationem. Velut ſi quis dicat, Amo te, quod me alas, veſtias, & erudias. Meditari autem oportet hoc, a fine originem ducendo, converſa ratione verborum. Maxime autem fidendum eſt hujuſmodi verbis, quum beneficium quærimus, & quum res eſt cum magnis viris, quæ verecundiam illis movere poſſunt. Eam enim ſolum vereri videntur. Quam-

obrem ad illam componenda eſt animi ratio; atque illi inſiſtendum. Exemplum autem verborum compoſitorum ad efficaciam, quum ſententia eadem fuerit, tale eſt; ut ſi cui perſuadere cupias, non oppugnandum amicum tuum, dicas, Diſplices amicis tuis, atque illius; quaſi dicas, omnibus. hoc eſt dehortari. At quaſi hortaberis, ſi dicas, Diſplices amicis tuis, atque inimicis. Quis enim inimicis diſplicere non cupit? Illius tamen amici (ſcilicet, qui oppugnatur) inimici ſunt ejus, qui oppugnat.

Caput LXXVI.

Homines quomodo captandi, iuxta conditionem uniuscuiuſque.

Pro ſingulorum igitur adminiſtratione, quinque hæc obſervare decet. Primum, ut propriam atque hic deſcriptam tractationem attingamus; inde ad generalem deveniamus, in qua præcepta continentur; poſt ad ſingulorum tractationem

nem generalem ; deinde ad ſimilia, ut pro amicis, de ſocijs, pro his qui extra patriam ſunt, ad exilium ; demum, quod omnibus maius eſt (quandoquidem ſingula complecti infinitum fuiſſet) ad methodum, qua tractatio illa inventa eſt, omnia redigere ; & ex unaquaque minutiſſima ſcrutari, atque invenire. Proponamus autem quomodo quemq; captare liceat. Id ſumendum eſt a præmio ampliore, juxta conditiones hominum, mores, ſexum, atque ætates. Captantur ergo trifariam : aut quia proponimus quod præſtare poſſumus, ſed non præſtamus ; aut quia pollicemur ; ſupra quam præſtare poſſumus, aut præſtamus ; aut quoniam præſtamus pollicita, ſed illa non ſunt ei quantum perſuaſimus utilia. Ergo ſimplicibus plus pollicemur, quam præſtare poſſimus ; credulis, quod præſtare nolumus ; imprudentibus, velut pueris, adoleſcentibus, mulieribus, quod utile eis non eſt. Avari ſimplices perſæpe redduntur deſiderio magnitudinis

dinis præmij obcæcati. Potentes facile captantur:ſed captati periculum afferunt grave. quapopter captare eos convenit in his quæ illi non magni faciunt: aut ubi captaveris, alio eundum. Ob id ab his qui ſedem firmam non habent, omnes cavent. Pauci enim quum poſſint evadere ne captentur, ſummum præſidium eſt in ultione: quam quo modo ſumes de eo qui circumvagatur; præſertim incognitus, & mutato nomine, atque prænomine: (quod facere ſolent circulatores, & ſycophantæ) demum ubi captatus non poteſt reſcire, ſe captatum; aut quo captatus fuerit? Propterea magna induſtria utuntur deceptores, ut plures id agant: quemadmodum & fures etiam; præcipue domeſtici. Scio unum eſſe e tribus: ſed quis ſit e tribus, neſcio. Captantur facile ſinguli in his, quibus delectantur: mulieres in ornamentis, ſenes in lucris, juvenes in amaſijs. unde Comœdiarum origo. Ob id magnitudo lucri, præſertim ab ignoto vel advena propoſita, plena

eſt

eſt ſuſpicionis apud cautos. Vtuntur autem captatores multitudine verborum: non ſolum ob rationes quas adducunt, ſed ut obtundat audientem, ne poſſit cogitare. Quamobrem hoc præcipuum eſt ſignum captatoris, præter conditionem, &c. Captare ſolent nos imbrobi ex improviſo adorti, tum magis quum illos tu conveneris alia cauſa: nam maxime, ni caveris, inconſultum adoriuntur, de tuo negotio cogitantem: in quo forſan illum ſperabas meliore conditione aggredi. Ideo ſupremæ calliditatis indicium eſt, quum a propoſito te divertunt, tum quærũt quæ concedi non poſſunt. Vbi tu negaveris, ſtatim ſubijciunt, ut ſaltem hoc negare nolis. Id autem eſt quod concupierant: Duplicisque generis eſſe ſolet: aut minus tibi grave, quam primum; aut etiam, ſi omnino ſimplicem te exiſtimaverint, gravius etiam, ſolumque (quod alteri ſubjectum ſit, & dictione illa, ſaltem, & fuco aliquo verborum, & importuna petitione, atque imprudenti, tum impro-

improviſa nimis, & nullo temporis ſpatio ad cogitandum dato, in tanta inverſione rerum) levius viſum. Ob id exſpectare ſolent, ut tu, tamquam imparatos, prius illos aggrediaris.

In remunerandis beneficiis aut officiis, te ipſum exhibe datorem, ubi quantum oportet dare velis. Nam ſi per alios dederis, jam illi excogitabunt te [non] id ſaltem dediſſe; plus forſan etiam dediſſe, retentum a miniſtro. Vnde cogitatione maius officium vel beneficium [concipiunt.] Vbi reſciverint non plus datum, ſtatim minus quam conveniat datum exiſtimabunt, atque contemnent te; aut ſaltem ægre ferent, ſatisfactum non credentes.

CAPVT LXXVII.

Amicorum uſus, & familiaritas.

CAVENDVM inſuper eſt, ne novas amicitias importune petendo, auxilia & pecunias, aut mutuum vexes. Vt enim ſurculi teneri, ſi onerentur, aut trahantur, franguntur; ita ami-

amicitiæ, necdum longa conſuetudine & officiis confirmatæ. Obſervandum eſt etiam, ne in adeundis amicis, vel aliis, intempeſtive quid agas: & ne tam diu maneas apud eos, ut cogantur vale tibi dicere. Quin potius, quum vides illum aliena curantem, aut tacentem, aut oſcitantem, aut cuipiam rei neceſſariæ incumbere volentem, antea diſcedendi veniam petas. Cogita id tecum: negotioſo viro eripi quicquid perierit [aut perierit] temporis: Aut enim lucro aut tibi deputatum eſſe: quod ſi lucrum non adfers, importune advenis; niſi ſua cauſa: Nam periclitanti ſuccurrere, pro lucro poni debet apud civilem virum. Si autem diſceſſuro te, & veniam petente, novos aggreditur ſermones, intelliges quam cupiat te manere. At qui divites ſunt, hoc non cogitant; ſed patientia impeditorum abſque fructu abutuntur. Hos eludes, dicens, nuncium epiſtolam præſtolari. Sed ſi notæ ſit petulantiæ vir, per nuncium hac excuſatione illum ablega, ante-

quam

quam ad te veniat. Potes, ſi libet, præfatus per internuntium temporis anguſtiam, & negotii neceſſitatem, admittere; & dum dimittis, tum gratias agere: nam etſi hoc invitari videatur, fatigatus tamen intelliget, non redeundum. Amicos autem veros, & ad amicitiam veram aptos, diligenter retinere coneris. Res enim maxima eſt, ut dixi, in humanis vera amicitia. Cur autem tam pauci ſint, quum res ſit adeo utilis, non aliunde quam ex ejus compagis imperfectione accidere poteſt, & natura fluxa. Adeo ut ſummum Opificem nos potius admirari ex hoc deceat, qui ex hac tam ſordida colluvie elegantiſſimum fecerit animal; quam quæ deſunt & rara ſunt, quærere; aut queri de his. Civis autem inquilino ne nimium ſe inſinuet; quoniam ſuſpecta eſt illis horum amicitia. Quod vero ad actiones attinet, illud primum perſpicere debes, ſummum bonum eſſe in amicitia; quo maius in humanis non invenere ſapientes: Quodq; præſtantiſſimum

tiſſimum in humanis operibus eſt, eſt benefacere. nam hoc ipſo gaudet Deus, a nemine recipiens. Quicunque enim beneficium petiit, ſe illi ſubjicit, & teſtatur ſuam humilitatem. Hoc igitur perſuadebis amico, maxime potenti, ut eum benevolum habeas. Quum vero in benevolum conferre beneficium vis, ſi totum tui muneris ſit, nec occaſio urgeat, ſerius præſtato (niſi rependas,) ut majus videatur, & majorem præſtitiſſe diligentiam; ita tamen, ne panis lapideus fiat: ſin alterius, quam celerius potes; ne in periculum adducas, aut adduxiſſe videaris. Si cognitus, qui nihil præſtet, impudenter officia exigere perſeveret, quem tum partim ſpe, partim metu gratię, quam promeruiſſe credis, amittendæ abigere dubitas, aperte commemoratis in illum officiis (modo obeſſe non poſſit: tunc enim ſubducere tacite ſe præſtat) ingratitudinem illius exprobrato. Nam hoc pars eſt gratiæ: quam rependere tenetur. Nec diſſimulabis te neſcire, qua natura ſit: intel-

intelligetque, te nõ metu, nec ignorantia præſtitiſſe officia, ſed propria liberalitate. Tum vero memineris, quibus verbis ad hoc opus ſit; & quam perſonam referas, ſacerdotis, togati, nobilis, & ejus qui manſueti nomen ſibi vendicat.

CAPVT LXXVIII.

De negotiatione cum amicis, magiſtratibus; & abſolutione impetranda.

IN impetrandis autem beneficijs maximus eſt illorum uſus, quum res quæ quæritur, a nullo alio quæritur, & munus id expoſcit in quo excellis; ut profiteri jam claro in profitendo viro: Secundo, quum etiam adverſus competitores: Tertio, quum quod quæritur, proprium non eſt tibi, nec in eo excellis; ſed tamen præmio & honori, labor, induſtria, atque cura conjuncta ſunt, ut in magiſtratibus: Vltimum eſt, quum eſt merum donum; ut in ſacerdotio, & penſione, ac bonis exulum.

lum. Maximum eſt enim pro alio quærere: quod eſt, ac pro ſe ipſo impetraret. Nam & gratia exhauritur nihilominus; & locus non relinquitur ulteriori petitioni. Fallit, quum ſpecie bene meriti conſulitur; amicuſque illos id e reipublicæ utilitate eſſe docet. Eſt etiam hoc in Principe minus honeſtum, nec ſine ſuſpicione venditæ gratiæ, ſed facilius: Quum vero a populo petitur, honeſtius, ſed difficilius. Vnde conandum eſt, ut aliqua in re ſi ſingulari excellas, aut Principem, aut Multitudinem officio aliquo præcipuo demerearis. In precibus ad amicum pro amico, unam ſufficiet cauſſam amicitiæ adducere, ſed omnia complectentem; velut in excuſationibus unam & evidentem; ut quum amicus ad cœnam Principalem me invitaſſet, dixi; Non par eſſe tuſſientem cum Principibus edere. Si amicus aberret, coram aſtantibus diſſimula: ſi teſtimonium tuum poſcit, ride; quaſi animadverteris illum joco dicere: interim, ſi ſapiat, commutabit ſermo-

ſermonem: numquam tamen reſponſum dabis, ſed magis ridebis.

Si autem a Senatu vel collegio aliquo quid impetrare cupias, conſidera an factionibus laborent; &, ſi duæ ſint, aut plures. Si [pluribus] factionibus laborent, potentiorem ex illis vere amicum habere melius eſt quam ſeptem ex dimidio; tum quod in multis, dum unus alterius officium expectat, nullus præſtat; tum quod ſinguli languide ſerviunt, res autem efficacia indiget. Vnus autem, qui poteſt, dum efficaciter agit, non obſiſtentibus alijs, (quum factione non perturbentur) ſine impedimento obtinet. Quod ſi duæ ſint [factiones,] Principes tibi conciliabis; certiuſque negotium obtinebis, quam ſi ſine factione eſſent. At ſi ſine capite, & multifidis laborant diſſidijs, melius mediocriter omnibus placere, quam admodum paucis vehementer; quod tum hoſtis unus plus impediat, quam duo amici adjuvent. At ſi non de obtinendo magiſtratu, vel alia re utili, ſed

ſed liberatione ab accuſatione agitur, ſemper melior eſt unus acris defenſor, quam pericliteris in duobus inimicis exitialibus. Summum ergo eſt auxilium, habere potentem, acrem defenſorem; ſed, ſi potes, nullum talem hoſtem. Quum vero res vel ſic pro deplorata habetur, utile fuerit, non ſolum in civilibus altercationibus, ſed etiam in bello, aliquos habere amicos, qui hoſtis officio fungantur, qui ex inopinato tibi adhæreant; tumque ſtatim decernere ſeu manu, ſeu ſuffragijs, detectis conſilijs, hoſtibus attonitis novitate facti: etiam quod exemplo moveantur, & quod cauſſam potentem reputent: & quod tempus conſilij ereptum ſit. Sed de his etiam alibi diximus: (Sect. 15 & 91.) Eſt autem quoddam præcipuum, quum omnia ferme adverſantur, ut pugnes quaſi a latere. Cujuſmodi ego in Senatu Bononienſi, a principali utilitate; Plus eſt ſervaſſe unum e vobis, vel uxorem, vel filium, aut fratrem, decem millibus aureorum corona-

ronatorum; quæ ſumma major eſt quovis ſtipendio univerſo meo, etiamſi victurus eſſem annos Neſtoris. Hoc autem falſum exiſtimare quum objicere licuerit, in tot annis præcedentibus quis obijt in manibus meis e vobis, aut neceſſarijs veſtris? Vocaturque, a comparatione emolumentorum: [aut commemoratione.]

Quum vero ſuſpicaris perſuaſum Principem aut magiſtratum, aut amicum potentem ab æmulis, de falſa accuſatione; illum autem ad tuas partes trahere ſperas: ne deneges factum, quod non obijcitur; & quod defendere, non præſente accuſatore, vanum eſt: forſan enim in ſuſpicionem novam venies: & ſi pauca dicas, non ſufficient: ſi plura, videris abuti amici exiſtimatione; ut inimicum tum tibi compares, quando amico maxime opus erat. Sed ſufficiat (quod etiam in uſu eſt apud quoſcunque graves & prudentes viros) dixiſſe: Non me latet, quæ dicant quidam: ſed ego paratus ſum oſten-

oſtendere, quæ feci, aut coactum egiſſe, aut optimam rationem inijſſe.

Capvt LXXIX.

De amicorum vitijs.

Qvod ſi ab his, quibus amicum te eſſe contingit, quoſve colis, opes (ut ſolet à pauperibus) mutuo, à potentibus officia exigantur, hæres in vado. Nulli ſi concedas, amicos perdes: uni, non alteri, ſi des, pro uno amico plures efficies inimicos: omnibus ſi des, illos non ob id ſervabis; temetipſum abſque dubio peſſum dabis. Ergo ne des rem, caveto; officia præſtabis; ſed hujuſmodi, ne te evertant, nec gravia ſint. Ab amicitia igitur pauperum petacium, avarorum, & impudentium cavebis; & eorum qui tua prodigunt immodice; maxime autem obſtrictorum ære alieno. Excuſabis, non habere; mutuo dediſſe. Si petat pecuniam, offeres pignus; [quod] fateberis te habere, ſed corruptum,

vitio-

vitioſum. Demum, ſi dare cogeris, alacri animo, non ut invitus, dabis. Vbi tardaverit reſtitutionem, occaſione ſimulata repetes. Multa dabis parva; eo ànimo, ut dones, non ut mutuo des, & non audeat majora petere. Sic ego duos aureos coronatos amico dedi, ut non auderet quicquam majus petere: & bene ceſſit; quum etiam multis officijs mutuum abunde penſaverit. In magnis, cautionem aut pignus ſi offerat, accipies, cauſatus incertos vitæ eventus: ſi non offerat, te excuſabis. Melius eſt, parvi precij amicum amittere, quam magni precij rem. In officijs nihil cuiquam denegabis; ſed promte, alacriter, ac etiam non rogatus, modo monitus, præſtabis. Quidam hac techna in abſentes utuntur: Poſt duos menſes ſcribunt; & ſub præſenti die, quo ille requirit; ut literæ videantur fuiſſe interceptæ, & in mora. Tum videntur ſatisfeciſſe bona voluntate: ille tamen, tamquam præterita occaſione, petere [ea,] aut adire non audet. Solertiſ-

lertiſſimi quoque hominis conſilium eſt, quum amicus crimen admiſit, aut frater, quod latere non poteſt, tu vero potens fueris, damnare illum, expellere, de jure cum illo agere; ſed demum ſic, ut ſententijs judicium abſolvatur. Ita tuo honori, & illius ſecuritati, proſpicies. Sed ſi inter duos amicos contentio ſæviat; tu vero arbiter ſis, hoc age, ut invicem perſuadeant alter alteri: nam ſi hoc non potes, alterutrum facies inimicum, ut Bias inquit. Quare judicio renuncia: Si non potes, ſic divide judicium, ut quiſque habeat, quod maxime placet. Aliter ſi feceris, periculum eſt, ne dum utrumque retinere conaris, utrumque amittas. Quodſi amicus, tum maxime potens, a te requirat, ut amico tuo, qui ejus ſit inimicus, inimicus ſis, multa habes hujus argumenti præclara exempla. Velut illud Attici cum Sulla: *Noli, oro te, adverſum illos me ducere; cum quibus, ne contra arma ferrem, Italiam reliqui.* Quid prudentius, aut elegantius?

Sed & illud ejuſdem, quum Antonium & Ciceronem amicos ſimul retinuit, inter quos odium fuit, mortali omni majus: rurſus inter Antonium, & Octavianum; inter quos de Principatu orbis contentio erat: & inter Octavianum & Brutum; quorum unus pro libertate, alter de Imperio orbis certabat; parricidium exercentes ſimul, atque objicientes. Vt credas ejus fuiſſe exactam Dialecticam in civili tractatione: quam condiſcere potes ex his quæ recitavi. Itaque vim illorum verborum ſcrutare, donec exacte aſſequaris, ad infinitos uſus accommodatam. Si pro amicis ſuis non amicus te fatiget; ubi bis aut ter illi conceſſeris, excuſato libere, docens, non ſufficere. Vbi hoc egeris, illi tum ſatisfacies, nec inimicum feceris. Multi de his, quibus converſantur, eorum facilitate abuſi, dum omnia ſibi de amico pollicentur, repulſam paſſi, pudore ejus fiunt inimici. Ob id extremo illo actu ut amicum

cum retineas, ſi potes, non ſpe ſua eum fraudabis.

Porro res amicorum, & error illorum, maxima ſunt, & quæ integram exigerent tractationem. Sunt quidam qui ſecreta tua exquirant: quibus ſi ea dicas, præter periculum ne revelent, illorum poſtmodum arbitrio vivere cogeris: adde quod neſcias quantum amici ſint: quod etſi ſcire te docui, non tamẽ primum eſt id agere: Sed ſi communicare nolis, recedunt ab amicitia; alij occulte te oderunt, quidam etiam aperte. Nonnulli acriter urgent, ac ſi debeas. Sed hos reijcere debemus: & leve malum eſt: aut enim ipſi ſtulti ſunt, aut ſtultum te arbitrantur. Ergo in hujuſmodi difficultatibus fallere illos convenit, non ſermone, ſed re; atque ita, ut ſi proferant [quod ipſis revelaſti,] nihil omnino noceant; aut etiam juvent. Inde attentiſſime ita ſubodorare negotium cũ tuis amicis, ut cognoſcas quam fidus ſit. Si tegit, amicum eſſe, ſine periculo expertus es. Verumtamen

optimum eſt, non detegere, quod ſciri nolis; aut ſaltem jam cognitis amicis, & nihil tale requirentibus. Alij vero ſunt, qui ita amici ſunt (& ſatis boni,) ut nullum patiantur eſſe tibi alium amicum: qui non tam tibi, quam ſibi, ſunt amici: alij qui patiuntur hoc, ſed nemini in amicitia concedere volunt; qui etſi vehementer ament, nec tamen importuni ſint, non tamen amici perfecti ſunt. Si enim amicus eſt, qui te tam diligit, ut ſeipſum; cur ſi ipſe alium optaret ſibi, eum amiciorem tibi eſſe non vult? Similiter & illi qui in æmulationem aluntur; exemplo cuculi inter aves, & hederæ inter arbores; quæ ſuos educatores enecant: ſed & Aranci: [aut aranei.] Sic Marius Sullam in perniciem ſuam evexit. Hos dignoſces, quoniam nimis peccatis ſunt obnoxij, avaritiæ, aut ambitionis: (Duo bona, duo peccata:) vel ſi ſceleratæ vitæ ſint: talis Cæſar in Pompeij perniciem, ut Sulla a Mario, educatur. Frequens hoc exemplum etiam in omnibus.

Sed,

Sed, ut dixi, ſi non cæcutias, vel ex flagitioſa vita, vel ex immoderato affectu alterutrum deprehendes. Habendus tamen ætatis reſpectus; ne deterior ſis Tiberio: qui quum audiſſet Galbam aliquando regnaturum, dixit, Regnet, quum nihil ad nos pertineat: attamen ad ſtirpem pertinebat; quum regnare non poſſet, niſi Tiberij extincta ſtirpe. Sed & genus artis conſiderare oportet, ut etiam dignitatis. Bellica, & Principatus, ad exitium ſpectant: Medicina ad jacturam: reliquæ non ita: Iuris prudentia quum in certamine conſtet; tum Philoſophia ad gloriam potius. Si amicus, aut filius, uxorve, exigant ultra metas, aut ſecreta ſcire; nec, ut velis, negare liceat, quod Homerus de Iovead Iunonem, dicas: Sufficit ut non prius alteri; ſed ſi modo indulgeam, tum prima eris.

Quum amicitiam diſſolvere nolis, ſed conſuetudinem, (contingit hoc maxime in profeſſoribus, cum diſcipulis moroſis) illos uberiori-

bus beneficijs afficies, ſed non magni momenti: inde aliquem vere tibi amicum ab eodem munere explode. Ita quieti ceſſabunt. Exemplum: Quum Bononiæ eſſem, diſcipuli nullo reſpectu carpentum aſſcendebant; ut non ſufficeret docere, niſi etiam aveheres. Hoc grave admodum erat, moleſtum, & indecorum; ut nec liceret pedere. Oportuit ergo blandius excipere, docere, polliceri; & extrudere cariſſimum e familiaribus (ſed volentem) ut mihi gravem & moleſtum; cujus querela erubeſcerent [alij.] Interim abrumpe occaſionem; ut equo ferri, non carpento vehi [malis.] Male fecit Plutarchus, qui librum condidit De amico ab adulatore dignoſcendo. Debuit enim ſic inſcribere: De dubijs amicis dignoſcendis. Quidam enim adulatores non ſunt, ſed plane proditores. Ergo hos, quum aliquid propoſuerint damnoſum periculoſumve, quum invocati accedunt, dubium offerentes auxilium ſuſpectos habeto. Qui ſi rationibus convicti

victi perſtent, malintque te eligere ſpecioſa cum periculo, quam tuta; ubi periculum ingens ſit, hujuſmodi amicis, tamquam inutilibus (ſi non perfidi ſint) carere melius eſt. Iſtis ergo viris committes res ſermone ancipiti; velut, Committo fidei tuæ hoc, Reſonat enim in auribus amicis ſpem in illo maximam; in perfido, dubitationem. Si duo communes amici, accepta injuria invicem, in inimicitias devenerint; ut mihi nuper unus violata alterius filia in carcerem ductus; deſerere miſerum, impietatis eſt, & amicitiam fictam exercentis; obviam ire legibus, & non ſinere juſtum ulciſci dolorem, nefarium: impetrare ab altero, quum de jure agat, videberis nec jus colere, nec eum ut illum amare: perſuadere irato, dedecus paſſo, arduum, ac plane inane: offenſas præterea (ut in generalibus dixi) ſempiternas, officiorum memoriam fluxam. Itaque decet, Atticum imitando, ne verbo [quidem,] ad eum, qui injuriam paſſus eſt,

facto, auxiliari; ita ut alterius æſtimationem minime lædas, aut minuas: quin etiam, apud judices illo plurimum laudato, & conqueſtus de ejus fortuna, opem alteri quantam potes afferas. Quod ſi is reſciverit, dicas, Te tantundem facturum ſua cauſa: aliam etiam conditionem ejus, aliam meam, aliam judicis: me neque accepiſſe injuriam, neque judicem eſſe, ſed ſolum amicum: lenijſſe pœnam; nihil damni illi afferre: ut nec ex actu quicquam utilitatis [percepiſſe:] leges captivis & reis defenſores publice conſtituiſſe; quanto magis me [amicis prodeſſe] teneri? Inde omnibus factis ac dictis ita excipies eum qui læſus eſt, ut non odio ſui, aut levitate, vel ambitione defenſum illum [a te] credat [qui læſit,] ſed amici officio, ac neceſſitate, qua omnes excuſantur. Hujuſmodi frequens eſt exemplum apud Ciceronem in orationibus: velut pro Marco Cœlio, contra Atratinum; & pro Lucio Muræna, contra Catonem ac Servium Sulpi-

Sulpitium; & pro P. Sylla, contra L. Torquatum: ubi defenſio publica non improbatur. Sæviſſimi enim hoſtis eſt, reum non ſolum vita & judicum miſericordia privare velle, ſed curare ut omnium neceſſariorum ope deſtituatur.

Quum amicus in te peccaverit, ſolent quidam cum communi amico expoſtulare. Id ſi recte fiat, a me non improbatur: Primum ut amicus illi non voluntate peccaverit, id eſt, improbitate, invidia, vel contemtu; ſed potius ira, ignorantia, aut cupiditate: & ut is, cum quo quereris, autoritate ſua regere poſſit eum, de quo quereris, & tibi amicior ſit. Secus, tua facta deteges; odium illius augebis, & contemtiorem te reddes: forſan etiam vel voluntate vel errore commutabis dicta tua. Quorſum enim, per minorem expoſtulare, impetrare per incertum amicum, quærere quid ab inimico, quo ſine eſſe poſſis?

CAPUT LXXX.

Ubi amicus tuo periculo erret.

EODEM fermè in genere eſt, atque ratio exempli una, quum perſuaſus amicus graviter, malo tuo aberret; quem corrigere, periculoſum; nec licet, ſi non corrigas, a gravi jactura te vindicare. Accidit enim hiſce diebus quum liber eſſem à ſuſpicione erroris, ut quidam ex his qui negotio præerant (vir ſane, ut audio, eruditus) mandatam ſibi hanc ab amicis præcipue curam mihi ſcripſerit: ſed ita ſcripſit, ut a me quæ [literis illis] continebantur cum Dialectica mea vix intelligi poſſint; ab alio autem certe nemine: ſed & apud me quædam non erant adeo perſpicua, ut reſpondere poſſem. Quumque repoſceret [reſponſum,] in nonnullis neceſſe videbatur vel reſpondendo teſtari illius negligentiam; aut, non reſpondendo, contumaciæ vel ſocordiæ opinionem ſubire: quorum utrumque mihi ingens periculum excitaſſet;

tum

tum maxime illi objiciendo ſocordiam, qui nomini meo ſtudere ſe teſtabatur. Itaque ſic reſpondi: *Officijs tuis, ac beneficijs, quæ in me plurima ſunt, nec mediocria, multum me debere intelligo: & eo magis, quod nullo beneficio antea a me affectus quidem eſſes. Libros, quemadmodum rogas, curabo ut habeas. Scio, te, ut ſcribis, & ut feciſti iam, quantum poteris, cauſam noſtram defenſurum: ob id etiam cupio ſingula ab aliquo ex his qui tibi ſunt a libellis, diligentius mihi ſignificari. Opto autem potius, ut per alium quempiam id agâs, quam per te ipſum; ne hoc tædium mei cauſſa ſubeas. Facile enim e tuis aliquis, qui prudens ſit, & ſcribendi peritus, hunc laborem, te iubente, ſuſcipiet; & id mihi gratum erit. Vale.* Vides quanta induſtria illius errorem texerim, atque imminuerim; cauſæ meæ tamen non oblitus. Ita corrigere potentiorum amicorum errata honeſte convenit, quum ea diſſimulare nequiveris.

Si amicus, vel notus, pro aliquo qui tibi injuriam intulerit, ſupplicet;

ſi ſit tibi utilis, aut potens, dicas, Cogitaram te in auxilium vocare pro hac tanta infamia, injuria, & jactura. Sin neque potens, neque utilis, potes vel eiſdem uti, vel dilemmate: Si mihi amicus es, debes me ad ultionem non ſolum accendere, ſed juvare: Si non es amicus, dimittas me juri meo. Si ſit minax, improbus, petulans, dicas, Iure agendum eſt mihi, ne plus noceat. Quod tua gratia facere poſſum, eſt, ut ſe ſubducat ex urbe per aliquot menſes, ne præſentia augeat injuriam. Si neque hoc facere vult, pugnandum eſt caute, & armare ſeſe neceſſe eſt. Idem in levi injuria, utili perſona intercedente.

CAPVT LXXXI.

De converſatione cum Principibus.

CVM Principibus ſobrie agendum, paucisque admodum. Secreta illorum ne quæras. Innoteſcent tamen intimis, hoc modo: In ſermone familiari, dum quærunt ab his qui

qui a ſecretis ſunt, illi muſſando ſignificant: ſi enim collimaveris, non reſpondent, aut verbum quo te recte exiſtimare intelliges, aliter dicunt, Non prorſus, &c. Hæc eſt notitia quæ de arcanis Principum habetur, & in ſecundis perſonis extinguitur. Verum quum illorum converſatio adeo periculoſa ſit, ob calumniam, & invidiam; quanto magis conſuetudo, & tractatio, &, quod majus eſt, gratiam atque autoritatem ſummam apud illos quærere? Præſertim quod in hac re magis (tum generaliter in omnibus) plurimi inveniuntur, qui nulli labori neque periculo parcituri ſunt ut primas partes obtineant apud Principes ipſos: tum vero nec grave ſcelus committere, nec (ſi occaſio detur) etiam vitam exponere verentur: ut quaſi cum deſperatis certamen ſuſcipere ſit neceſſarium. Non tamen prudens vir ſpem deponere debet, cum tot difficultatibus intentum obtinendi, quot res humanæ dilabantur, conſilia diſiiciantur, ſtudia refrigeſcant, coitio-

coitiones diſſipentur; ut prudenti & recte viventi mora & tempus ſemper aliquid commodi afferant. Nullis magis favet tempus, quam ſapientibus. Ergo ut gratiam Principis conſequaris; & apud illum autoritatem, commune jam præceptum illud ſervabis:

Virtus eſt vitium fugere; & ſapientia prima,
Stultitia caruiſſe.

Multa melius eſt prætermittere decora, quam turpe aliquid committere. Vtilius eſt, recte quæ poſſis agere, ut omittas; quam ut erres in aliquo. Diligentia & aſſiduitas, & honeſta adminiſtratio, & verborum paucitas, ſemper grata ſunt Principibus: reliqua, etſi bona ſint, varie accipi ſolent. Contentionem fuge; & diſputationibus (ubi neceſſe ſit) acerrime pugna. Ne credas æmulorum verbis; ſed illos aſſueſce ut ſine contentione pereant. Intimis quibuſcunque Principis fave; & gratiam illorum capta. Gravitatem inceſſu, moribus, verbis, veſtitu, converſa-

verſatione diligentiſſime cuſtodi: & cave, ne, alijs dum faves, ipſe cadas. Non eripias aliorum negotia: nec quemquam irrites, confiſus in Principis favore, vel beneficio. Cum communibus miniſtris quantum potes convenias. Denique verſare ſtudioſe in dignoſcendis aliorum moribus, ac tuis occultandis. Nam cum iracundis & indignabundis ne tantillum contenderis. in periculo enim verſaris, ne contumelioſe te tractent: aut, ſi id effugias, odia æterna concipiunt. Multa vero in hoc genere tradita ſunt ab Ariſtotele, atque Cicerone. Super omnia cavendum eſt, ne cum affectu quicquam loquaris; præſertim in offenſa. Nam affectus levitatem oſtendit. Gravibus autem circa cauſam ſententijs age. Peſſimum igitur, magno affectu, argumento nullo, uti. Pro periclitante filio, patre, fratreque, affectus ad commiſerationem decet. At is optimus, ut etiam ad illos proprius. His duobus modis (quod raro accidere ſolet) contigit

cos

eos mutaſſe ſententiam. Vbi autem dilemmate opus, partem iniquam extra ſuſpicionem voluntatis ejus pone. Principem jam tibi amicum, qui aliquid majus expectet, & de ſe polliceatur, facile tibi oratione devincies: maxime per epiſtolam arte egregia conſtructam, verbis ſplendidis, ſententijs gravibus, acutis, preſſis, quaſi aliud agas, ſpe implendo: quod bonum eſt, ubi jam voluntate rapitur. nec in periculum adhortatio impellat: vitioque careat epiſtola. Siquidem (ut alias demonſtratum eſt) nihil eſt in humanis ſolidum, præter virtutem; ſed ſpecie omnia conſtant: ut undecunque eam paraveris, nihil referat. Quod optime norunt oratores; & cæteri etiam uſu.

Sed & illud ſcire decet, quod, quum Principi, qui in ætate non ſit, aut captivo, ſervies, & illius ac Senatus præfectorumque mandato cogeris arcem aut urbem munitam alij Principi tradere, hoc utuntur ſtratagemate prudentes: Quum periculoſum

loſum ſit utrumque,& parere,& non parere, uni e ſuis eorundem mandato reſtituant arcem: inde ille,ut certus nuncius, Principi illi tradit. Plures enim tradendo periclitati ſunt. Conſimili in caſu, ſi de reſtitutione agatur, res ad totum regnum referenda eſt, non ad ordinem illum, in quo tu ſententiam dicere conſueviſti. Si ille te reprehendat, a calumniatoribus perſuaſus; ut negando, illum quaſi ſtultitiæ videaris coarguere; non negando, reum te facias; mediam quaſi viam tenebis. Vt quum ego a quodam potenti viro perſuaderer, ut quæ perperam ſcripſiſſem, colligerem ac retractarem, (quum nihil indignius [ſit, quam] crimina multa fateri, ubi nullum eſſet crimen) adduceretque B. Auguſtini exemplum, quod minime mihi conveniebat, quum & Auguſtinus aliquando in ſecta hæreticorum fuiſſet, & in Theologia ſcripſiſſet: & ſi retractaſſem, forſan in hæreſin incidiſſem: ſi non acquieſcerem conſilio, periculum erat, ne ex

amico

amico inimicum fruſtra feciſſem; quod & ob potentiam, & amicitiam, & merita in me, ac urgentem tum occaſionem, minime mihi conducebat; reſpondi: *Cupere & velle omnino, quæ perperam ſcripta eſſent a me, ſubiici religionis cenſoribus; atque in hoc auxilium etiam me ſuum implorare: nihilque umquam cogitaſſe, quod diſſidium pariturum eſſet: quodſi caſu in duobus vel tribus aberraſſem, aboleri illa oportere: nam me de huius modi ne in ſuſpicionem quidem umquam apud Pontifices incidiſſe.* Ita modoſte ſatiſfactum eſt honori meo, & nihil fuit, in quo offenderem illius voluntatem; ſed aperta eſt ei via, qua intelligeret, ſe a calumniatoribus deceptum. Quandoque voluntatem ejus lædere cogimur. Tum vero mirifica induſtria opus eſt: nec tamen odium occultum effugies. Quale illud Ciceronis, quum librum de Catonis laude, Cæſaris inimici, ſcripſiſſet; legiſſetque Cæſar; inquit Cicero: *Ille enim non ſcripta potius deſiderat, quam ſcripta non probet.* Quod ſi ſæpius

pius ſic eum offendas, in immortale odium incurres. Quum aliquid petieris, & annuit, habeas e familiaribus unum, qui illi inſtante occaſione ſuggerat tui memoriam. Multis enim diſtinentur [Principes] & gravibus negotijs; nec libenter curam hanc reminiſcendi ſuſpiciunt: odereque maxime eos tamquam ſui contemtores, aut plane ſtupidos, qui quæ per alios fieri poſſunt, nec e dignitate ſua ſunt, illis relinquunt. Tum vero, ſi vel obliviſci, aut minus accurate rem tractare vellet, non habet quos excuſet: ut etiam invitus perſæpe beneficium præſtet. Præterea cave ne pro alio, qui non ſatis pro te firmus ſit, roges, ſeu præmio, quod raro; ſeu moleſtis quorundam precibus, quod frequenter evenit, impulſus. Levem enim aut importunum te exiſtimabit [Princeps:] tum vero magis, ſi, quod rogas, non plene ſui juris eſt. Aut enim repulſam paſſus, animum labefactabis tuum; aut conſequutus, quicquid habebas gratiæ, conſumes. Gratia enim

enim infirma admodum res eſt: quæ difficulter paratur; ægre retinetur; amiſſa numquam recuperatur.

Si quis tibi ſolus proditionem revelaverit [aut ſoli,] utroque modo periclitaris, ſeu captus ante confiteatur, ſeu quum perfecto opere detegi complices neceſſe eſt: adhæc ſi non perficiatur [opus,] & capiantur [complices,] quomodo evades? Si dixeris, certum eſt, negaturum: hinc tormentorum repræſentatio; proditor amici [eris;] ſuſpicione falſo accuſaveris. Quidſi damneris, ut falſus teſtis, pœna talionis? Quomodo tutus eſſe potes, ſi evaſerit? Quid ſi Tyrannus ille ſit præcipitis conſilij, iræve, quanta mala [te] manent? Quid fiet filijs tuis, fratribuſque? Ergo ſi amicus ille ſit, & rem explicatam habeas, ſubducito te, dicens, aut oſtendens, ſi times, non poſſe [te] celare. Ita omnibus ſatiſfacies; ſed ſtatim. Si Princeps eſt alius, ſubducito [te,] nec revelato: Neque enim cogi poteſt, ut te detegat. Sed ſi amicus intimus non ſit;

verum

verum vel levitate, vel ut interconjuratos te trahat, illico revela: ſed cauſſam adde, quod non habeas ſufficientem probationem: propterea (ſi placet) verba habiturum, ut complicem obſconditis teſtibus poſt tabulatum inſtar muri [convincant.] Interim eo prætextu armatus cum fidis ſocijs incedes. Sic per alios detecta conjuratione, in tuto eris.

Si opus quoddam Principi dedicare propoſitum eſt, fac ut poſtulet: & Epiſtolæ argumentum quaſi e re occaſionem habeat; velut Ariſtotelis ad Alexandrum: Eaque modeſtiam maximam præferat, ut Plutarchi ad Traianum. Vel ſi ſolum ad optimates ſcribas, laudes majorum [commemora: talis Epiſtola] Ciceronis ad Lucullum. At ſi plures pro te operam navarint, ita ad unum referes Principem, ut ille honorem, hi gratiam ejus conſequantur. Quodſi ab his, inter quos æmulationis ſtudia vigent, ſeu libertatis munus tuum conſequutus ſis, non tam facile eſt omnibus ſatisfacere: ita tamen

men ages, ut inferior (diſſimulata æmulatione) & alterius gratia feciſſe, & per ſe potuiſſe videatur: quum aliquid etiam præcipuum addiderit. Innumera habes hujus rei exempla apud Ciceronem, quum a Populo & a Senatu aliquid conſequutus eſt, velut reditum: Et nos in Epiſtola nuncupatoria ſuper Aphoriſmos Commentariorum, ad Pium quartum Pontificem. Namque beneficium illud eratProcerum; Senatus ſuum videri voluit; Pontificis ego videri cupiebam. Ita omnibus ſatisfeci: ut omnes quum legerent,ſe præpoſitos exiſtimarent in officio,ſingulorum aucta verbis magnificis, ſenſibus altis, dignitate. Et (quod maius eſt) etiam hi qui a Pontifice diffidebant, non ſolum æquo animo tulerunt, ſed illius laudes typis,quum aliorum probra vulgarent, ipſi publicarunt. Præterea in magnis rebus exemplo gravi, ſed brevius quam potes, te excuſabis: quemadmodum ego cum Bononienſi Pontifice. Volebat is, ut medi-

cos

coſ ſuos docerem, quid agere deberem. Exemplum attuli, quo illum docui, [me] in Scotia, dum aliud agerent medici, quam ego docerem, exiſtimationem & vitam pene amiſiſſe.

Principum autem [malorum] mores ſcire oportet. Quod ad dominationem attinet, neque juſtitia, neque legibus, aut fide, vel ſacramenti religione, vel ſanguinis conjunctione, imo nec infamia, niſi quatenus timent nocituram, moventur: ſed ſola utilitate, miſta cum perturbationibus iræ, odij, invidiæ, atque ambitionis, nefariorumque amorum. Ob id maxime cavendum eſt, ne injuria irrites, quos perdere nequeas: nec ubi occepiſti, deſiſtas: nec ſperes reconciliationem; ſed enitaris ut perdas: alioquin potentiorem habiturus [es] inimicum, & deteriorem. Nam ſolet animus cum Fortuna frangi. Peſſime his conſultum eſt, qui beneficio vel fœdere ſperant [ſe] reconciliatos eſſe.

Filij præterea Principum, qui ſibi regnum

regnum multa cæde paraverunt, omnes ſunt crudeliſſimi, ac pæne furioſiſſimi. A Philoſophis [itaque] educentur, & abſtineant a vino; vel ut Cambyſes Cyri, & filii Herodis omnes. Alexandri virtus, Ariſtotelis fructus fuit; vitia, vinum: cauſſa eſt furor patrius dominandi, cum aula plena vitiis, adulationibus, ac timore, nondum conſtituto regno: &c. ut in hoc numquam commigrandum ſit. Nec mortes ac cruciatus meliores [ſubditos] faciunt: ſed amicos efficiunt hoſtes, bonos de medio tollunt, adulationem augent; & dum plectunt incautos & ſimplices, inſidiatores cautiores efficiunt; & aperta via, ac loco quaſi inani relicto, eis animum augent: velut Antipatro & Laconi: ea etiam ratione, quod cum furioſis rem habere ſe intelligunt. Quamobrem ſi ſublatis opibus, vinculis, triremibus, relegationibus puniantur ſontes, magis timebunt improbi; ut quibus nil per imprudentiam ſperandum ſit; & quod cum ſapientibus negotium eſſe

eſſe intelligant; temporeque conſilia & machinationes detegi, adhuc ſuperſtitibus damnatis, videantur.

Si Principem tibi ignotum (ſed a quo tibi aliquando timendum fore, maxime ob inimicos, verearis) ſalutare neceſſarium putes; imitare illos, qui Reges Barbaros adituri ſunt: [ſaluta, ſed] non ſine munere. Itaque argumento aliquo notabili opus eſt: Id fiet, ſi merita alicujus e majoribus ſuis in te, vel tuos; aut illius in tui ſimiles commemorabis; ſed ſine jactantia: ne, dum te illis æquas, te ipſum evehas. Habes ſuperius exemplũ, quo ſine adulatione placeas. Quod ſi nimium diſtuleris, non ſine amico inviſes, ut commodius te illi inſinues, & excuſationis occaſionem arripias: aut ita agito, ut hæc expectatio neceſſaria, aut honeſta, aut utilis videatur: velut ſi morbum [prætexas,] quamvis multo poſt; ſi rem nondum abſolutam, quæ ei debetur; ſi impeditum dicas offendiſſe: demum cunctationem tuam ex verecundia (ut crimen crimine, ſed

 excuſa-

excuſabili, veles) in medium adduces. Id vero appoſite cedet, non difficulter: quum verecundia laudum ſuarum occaſionem præbeat.

Quum Princeps te attrectat, moreque quaſi inſolito blanditur, contemnit te, aut beneficij accepti hoc præmium eſſe vult, aut timet, aut molitur tibi interitum, aut te evidenti periculo exponere vult: ut ſint omnia mala. Bonum eſt ſolum, quum te tueri a calumnia, & multitudinis violentia cupit. Ergo conſiderandum eſt diligenter, quis ſis; an metuendus illi, tantundem te metuere decet; an odioſus, magnum tibi imminet periculum; comtemptus & gravis, & is te deſpiciet: ſi beneficium attuliſti, mercedem recipis: ſi impotens & amicus, in calamitate hoc optimum tibi eſt. Si opera tua indiget, vel tibi non ſine magno diſcrimine onus incumbit, aut omnino chara eſt illi ſedulitas tua. Propter hæc, quum illa plerique neſciant, multi periclitantur.

Quum

Quum amici illius [Principis] a te [quippiam] petunt, id grave eſt. Nam ſi das, perit beneficium, nec Princeps ſit; ſi non das, Principem a te alienant. Hoc autem nil frequentius; quum vel avaritia, vel paupertate plerique aulici laborent. Vnum inter multa auxilium videtur, ſi operam poſcunt, maximam eſſe refer; ut vel ipſos precario requirere pudeat, vel tu honeſtius recuſare poſſis, ſi rem tuam eſſe neges. Velut in opera; ſi conſilium medici quærant, dicas longum nimis futurum: oportere a te curari. Si id agat, nec ſpes ſit ſolutionis, ſubjice pharmacopolam, qui petat: tum cum eo collude. Non eſt flagitium, tueri ſe ab improbis & impudentibus. Exemplum rei : pecunia mutuo requiſita, & tu trapezita es: dicas ut faciat, quod Princeps id jubeat; conveniſſe enim cum illo ſic. Vel ergo dabis Principi; vel ſi in illo fidem non habes, non eſt ut cum eo retineas amicitiam. Si dicat aulicus, nolle [ſe] id reſcire Principem, tum

tu, ſi inſtet, Principem mone. Ita te liberabis a damno, & inſimulationis periculo: oſtendeſque te eſſe virum; ut cæteri deterreantur.

Verum hac in parte cave, quod ego aliquando expertus ſum, ne lenonem Principis offendas. Habent enim plerique ſuum, quem amant, ob voluptatem; plerumque oderunt; etiam ſæpe timent. Semper ob infamiam & periculum ab his magna emuntur parvo pretio, indignantibus qui & in illos beneficia non levia contulere, & quibus cum & amicitiam & ipſi petunt; arcanum humanæ nequitiæ. Hujuſmodi Aretas ſeu Baſileutheros ubi inimicos habueris, & illi omnino præfractæ avaritiæ ſint, atque impudentiæ (quod humili loco nati ſint) nec tamen tibi aditus præcluſus erit magis quam alijs; pecunia & lenocinijs opus eſt; ut nil aliud in ſpe ponas; non jus, aut miſericordiam, aut officia præſtita, nec amicorum preces. Sed ſi præventus ſis ab inſidiatore, rem ad judicem ordinarium revoca.

mul-

multis bene ceſſit. Iudicem pari arte confirma. Sic enim differes, ſi vincere non liceat. Interim tempus labitur, multiplici ſpe. Et quanto plures fuerint perſonæ, ſeu una obeat, ſeu inter eos oriatur [lis aut diſcordia,] & quum te prudenter & fortiter reſiſtentem viderint, langueſcet eo magis furor eorum. Multum refert vitaſſe initia. Iuvant ſæpe in abſurdis Fortunæ ictibus abſurdiora commenta, Chymicæ, Aſtrologiæ, ducendi aquas. His enim promiſſis deceptores decipiuntur, & captatores captantur.

Principum comminationes & intelligere non parum [utile] fuerit, & imitari [evitare] prudentis. Ad graves enim viros converſi, qui eos facto provocarunt, dicere ſolent: Noluiſtis nobis amicis gratificari: Sufficit. Quidam modeſtius addunt: Et nos paria reddemus. Hæ minæ ſunt atrociſſimæ. Quandoque tamen utuntur his ad terrendum, quum injuſtum aliquid petunt; iniquo terrore. Timendum eſt enim;

quum ab injuſtis, abſque minis, nil tutum ſit; a juſtis [etiam,] ob ſignum gravis indignationis. Ita ergo quum quis juſte tibi non gratificatur; hæc dixiſſe ſufficit.

CAPUT LXXXII.

De calumnia apud Principes abolenda.

IN referenda autem calumnia apud Principem, etiamſi teſtes adſint, ut alias dixi, nil melius eſt repetione. Fiat paulo poſt; ut per ſex dies, aut ſeptem. Nemo enim tam tenacis memoriæ eſſe poteſt, ut eodem modo referat, ſi vera non ſint. Atque ſic convincuntur teſtes falſi; refelliturque calumnia apud plebem: tum plus valet teſtimonium potentis viri, quam vel ratio, vel oculi ipſi. Ab his ergo petendum auxilium: aliter vindicanda [injuria, vel calumnia] ferro, vel legibus. Teſtibus agere apud hos, vel rationibus, eſt augere ſuſpicionem, & amplificare rem. Verum ſi nihil horum conve-

conveniat facere, contemptu & opere aboletur opinio, & oppoſitis experimentis. Quandoque etiam juvat apud judices, & malos tui æſtimatores, aliquid e Sacra pagina commemorare. Quale illud: Pilatum non excuſavit, quod dixerit, Tui te mihi tradiderunt. Nam veritatem debuit inquirere, & integri judicis officio fungi.

Quum vero paucis cogaris cum illo [Principe] agere, (hoc ſemper prodeſt, ſi tibi æquus eſt,) dicas, non dubitaturum, ſi factum teneret, quam juſta ſit tua cauſſa. Nam intelligere cupiet: tibi vero anſa data eſt exponendi paucis ac dilucide.

Vbi vero incertus ſis de calumnia, ſcribe aut allòquere familiarem Principis, amicum autem tibi, ut moneat: quod ſi agit, certus es; ſi non reſpondet, ſilentium pro ira habendum eſt; ſi paulo poſt reſponſurum dicat, nec poſt reſpondet, levior eſt ira; ſi ſero, compoſitiſque verbis, valde gravis, ac ſæva, ſed tecta. Eadem vero ratio eſt præſtandi officij

apud Principem, ubi ab amico exigatur. Nam ſi iratus non eſt, tutum eſt reſponſum dare; ſi odit, ſilentium illud pro ira haberi debet; ſi tegit, paulo poſt ſignificaturum, reſpondeas. Sed & ſi fortuito talia contigerint, eandem habent ſignificationem. Porro ante calumniæ confirmationem, & ut gratiam adipiſcaris, ſi non potes illius catulis ob humilitatem abblandiri, laudabis eos egregie; ſed non ut amicos, ne falli videaris; neque ut fidos, ne eis credat; ſed ita, ut pudeat maledixiſſe, nec tamen majore apud Principem ſit in exiſtimatione. Quodſi æmulus apud Principem te accuſat, cavendum eſt diligentiſſime, ne oppoſitis verbis illi reſpondeas. Hoc enim ipſo facile vel in illius odium, vel contemptum incides. Sis, gratia exempli, medicus, qui Principi librum dicaveris elegantem, ſed in quo videaris quandoque ab alijs autoribus diffidere; ecce æmulus calumniatur te, quod Galenum aut Raſem accuſas. Ita ergo per inſinuationem

ionem reſpondebis: Quam inique
:omparatum eſt, quod plus modo
licendi, quam ſenſibus, tribuatur.
Etenim ſi ego ipſum ſtultum appel-
ırem, periculum non leve apud te
ubirem; & tamen provocatus, mi-
ore injuria illum afficerem, quam
lle me. Siquidem dum claſſicos hos
iros, me calumniari contendit, ut
tultum tractat; quum ipſe forſan ab
mperitia minus, quam ego a ſtulti-
ia, abſit. Tu tamen, humaniſſime
'rinceps, non indignaris illi tam in-
ıſte acerbeque me accuſanti, quod
aulo obſcurioribus verbis nefas
egit; mihi repugnanti iraſceris pro
eviore injuria, quia non tam callide
rolata eſt. Quum vero refutatio
onga indiget probatione, nec licet
pud hujuſmodi homines, neque
pud magiſtratus multis agere, ab
is quæ proxima ſunt fini, proba-
ionem deducere oportet, tamquam
videntibus, ac quam pauciſſimis.
Quodſi addubitet, addes rationem:
icet & flores, quicunque ſunt ſpe-
ioſiſſimi & gravitate, & lepore, &

T 5 exem-

apud Principem, ubi ab amico exigatur. Nam ſi iratus non eſt, tutum eſt reſponſum dare; ſi odit, ſilentium illud pro ira haberi debet; ſi tegit, paulo poſt ſignificaturum, reſpondeas. Sed & ſi fortuito talia contigerint, eandem habent ſignificationem. Porro ante calumniæ confirmationem, & ut gratiam adipiſcaris, ſi non potes illius catulis ob humilitatem abblandiri, laudabis eos egregie; ſed non ut amicos, ne falli videaris; neque ut fidos, ne eis credat; ſed ita, ut pudeat maledixiſſe, nec tamen majore apud Principem ſit in exiſtimatione. Quodſi æmulus apud Principem te accuſat, cavendum eſt diligentiſſime, ne oppoſitis verbis illi reſpondeas. Hoc enim ipſo facile vel in illius odium, vel contemptum incides. Sis, gratia exempli, medicus, qui Principi librum dicaveris elegantem, ſed in quo videaris quandoque ab alijs autoribus diſſidere; ecce æmulus calumniatur te, quod Galenum aut Raſem accuſas. Ita ergo per inſinuationem

tionem reſpondebis: Quam inique comparatum eſt, quod plus modo dicendi, quam ſenſibus, tribuatur. Etenim ſi ego ipſum ſtultum appellarem, periculum non leve apud te ſubirem; & tamen provocatus, minore injuria illum afficerem, quam ille me. Siquidem dum claſſicos hos viros, me calumniari contendit, ut ſtultum tractat; quum ipſe forſan ab imperitia minus, quam ego a ſtultitia, abſit. Tu tamen, humaniſſime Princeps, non indignaris illi tam injuſte acerbeque me accuſanti, quod paulo obſcurioribus verbis nefas tegit; mihi repugnanti iraſceris pro leviore injuria, quia non tam callide prolata eſt. Quum vero refutatio longa indiget probatione, nec licet apud hujuſmodi homines, neque apud magiſtratus multis agere, ab his quæ proxima ſunt fini, probationem deducere oportet, tamquam evidentibus, ac quam pauciſſimis. Quodſi addubitet, addes rationem: Licet & flores, quicunque ſunt ſpecioſiſſimi & gravitate, & lepore, &

exemplo, brevibus inſerere. Iam alius modus [eſt] ut perfecte doceas per capita; concluſio autem breviſſima ad alteram partem contradictionis deducat. Hoc autem ut optimum [eſt, ita] & generale.

Illud præterea noris, in quo ferme omnes falluntur: Principes & Magiſtratus ſcire veritatem, maximo ſtudio in pleriſque niti, ne quiſquam prodat eam; quod vitæ ſuæ adverſari ſciant. Vnde aliqui ſupprimunt, nolentes de ea verbum fieri, quod in alterutrum decidere neceſſe ſit: meliores diſſimulant, ut excuſationi injuſtitiæ locus ſit. Cæterum, quod alias diximus, homines illis ut pecora.

Capvt LXXXIII.

De Principum ſervitute.

SI Princeps te aſciſcat, periculoſum eſt incerta ſub conditione amittere libertatem, & periculo ſe exponere, ut etiam jacturam rei facias. Propterea (quod plerique faciunt) opti-

optimum eſt, per amicos id efficere, ut videaris jam pinguem in manibus habere conditionem. Nam nihil certius ad promovendam illius liberalitatem [aut provocandam;] & nil facilius, quum amici nil de ſuo tibi largiantur. Res tamen longe difficilior factu eſt. Aſcitum ſi Princeps te roget, ut inimico tuo, aut parum in ſua arte confidenti auxilieris, vel etiam illius reſpectu id facere cogaris, in arte ſocium tibi aſſciſcas, in quo maxime ille confidat;& ad eum te referas. Quodſi non adſit, ſi res periculo caret,ita age,ut opinionem de te ipſo in illa augeas: ſed ſi non vacat periculo res, omnino adjunge aliquem alium; diſſimulata omnino ſimultate. Sed ſi ſimultas palam ſit, recuſare licet.

In ſervitute vero eorum, illud Argentoni[Cominæi,]quod Regis fuit dictum, attendere oportet; Principes magis amare eos, in quos beneficia contulerint, quam a quibus acceperint: Magnitudinemque collati beneficij periculoſam; & non

ſine

ſine cauſa, quod fiant audaciores.

Præterea in omni ſervitute aut officio, tria ſpectare oportet; ubi utilis cenſeatur ſervitus: periculum, & fruſtratio in ſervitute continentur, quod honeſta ſit, laboratque patientia. Propterea ſi legationi addictus ſis, cura ut ſingula quæ ad rem pertinent, ſcias. Id vero ſolertiæ ſummæ eſt (tum ut eos, quibus Princeps ille fidit, aut eorum intimos, amicos habeas) & bonæ cujuſdam Fortunæ: tũ vero maxime, quod frequenter accidit, ut per eoſdẽ decipiaris, per quos decipere Principem aut Rempublicam ſperas. Improbus enim facile decipit; probus non detegit arcana Domini ſui. Propterea arduum, imo periculoſum, invenire; aut fidere hujuſmodi hominibus. Secundum eſt, ut non inania ſcribas (ut ille qui de Principis veſte literas ad Dominos ſuos ſcripſit:) hocque prudentiæ. Demum ut ea quæ utilia ſunt, ſic reſcribas, ut plane poſita, & tui Principis oculis (perinde ac ſi ibi eſſet) repræſentata dici poſſint. Solent

lent autem per ænigmata ſeu notas tuto ſcribi: nam ſi [arcana] detegántur, magno periculo eorum agitur, qui tibi ea ſignificarunt. Porro hujuſmodi [hauries] ex inimicis Principis, cōvivijs ac pecunia corruptis; & (ut dixi) intimorum amicis; vel etiam intimo: quod ut optimum eſt, ita difficillime cognoſcere licet. Id vero præcipuum eſt, ut ſciat [Princeps;] non quod credunt ferme omnes, Principum felicitatem eſſe in conviviis, ludis, venatoribus, potentia, pecuniis, gemmis, libidine, habitationibus pulchris, equis generoſis, atque hujuſmodi; ſed in hac ſcientia tum præſentium tum præteritorum aliorum Principum, præcipueque majorum ſuorum: quæ ſola illi cognitio eſt pulcherrima; &, præter utilitatem, moleſtiæ ſola, inter jucunda expers.

Si cum Domino ſis, a quo diſcedere velis, & periculoſa ſit venia, ut eſt plerunque cum tyrannis, queri oportet graviter, & veniam petere, non ut tum diſceſſurus, ſed multo poſt.

poſt. Id ille non adeo moleſte feret: Interim alii in ſpem loci tui ſubingreſſi, curabunt ut abire poſſis; & Dominus iratus erit: tum tu multa perperam age; donec & ob veniam [petitam,] & male acta omnino te oderit. Vbi de hoc certus fueris, ſimula mutaſſe ſententiam, & roga inaniter & leviter, ut te retineat: ſuſſpira, geme; ſuppone perſonas, ſed illi invifas, quæ pro te rogent. Ita ille ſatis pœnarum te daturum exiſtimabit, diſceſſu tam invito: Tu vero voto tuo abſque jactura & periculo potieris. Sed cave ne ſtatim glorieris de techna: nam rurſus magnum tibi malum aut periculum accerſeres; ſed perſta, ac [ſi] doleas de infortunio tuo. At dices, Hoc turpe mihi erit. Fateor. Sed id memoria tene; cum Tyrannis quibus ſervias, numquam habendam eſſe rationem honoris, tum illum numquam pluris facias, quam vitam. Præcipue illud caveas, ne nimis erga Dominum [aſperis] aut contumelioſis verbis utaris. Nam quum nemi-

nemini conveniat eſſe protervum; quanto minus [ſi qui cum] Domino, ac Principe [verſatur?] Vultum quoque & animum ſucceſſibus illius accommodato. Quæ non potuiſti conficere, aut cur non potuiſti, ſponte doceas; aut rogatus, dicas ſolum, Non potui. Nec mireris ſi non placeas, quum bonus ſis. Boni enim indignabundi ſunt: Indignabundi autem ſunt odioſi Principibus. Vt recte vivas cum Principibus, imitare antiquos libertos; quorum fuit mira dexteritas. Quum enim eſſent fidiſſimi Dominis ſuis, non tamen offenſam inimiciſſimorum ſuis Dominis incurrebant. Quis major hoſtis Ciceroni, quam Antonius? nō tamen Lauream aut Tironem perſequutus eſt, quamvis Ciceroni fuiſſent obſequentiſſimi. Epaphroditus ſupervixit Galbæ: nec nocuit ipſi, ultum [eum fuiſſe] injurias Domini. Atque alii plures, quum etiam de Imperio ageretur, vivere potuerunt.

Vt gratiam Dominorum conſequaris, compendioſa res eſt; quam aliqui

aliqui obtuſa ignorantia omittere, imo ne umquam quidam conſequi ſolent: Fac imperata; ſed prompte, accurate, libenter; aut quæ ſunt ex officio: velut tueri perſonam illius a ſicario. In reliquis abſtine. Nam ſi cuncta facere velis, curioſus videberis, & aliena etiam præripere velle. Si illa relinquas quæ imperat, aut male tractes, aut agas quæ non imperet, non ſolum odioſus eris, ſed a te irrideri ac contemni ſe exiſtimabit. Hoc errore decepti innumeri, de Dominis injuſte conqueruntur, quod longa ſervitute nihil acceperint. Tantum enim refert hoc præceptum; ut ſi quis ſcite & diligenter illud obſervet, Dominus ſui famuli ſervus evadat: quoniã illi longe difficilius erit, famulum ſimilem invenire, quam famulo parem dominum.

CAPUT LXXXIV.

Ubi te a Principis ſervitute ſubduxeris.

ILLUD etiam cavendum diligenter, ne quod faciunt plurimi, id

tu

tu agas; ſcilicet, ut pulſus, de Domino male dicas. Teſtaris enim acceptam ignominiam; ut nullo teſte indigeant inimici tui; defenſionem autem non credent: & odium Domini immortale, tum amicorum & familiarium, adulatorumque ejus comparabis; ut vix ab illis, maledictiſque eorum te tueri poſſis. Vt enim fortuna præcellunt [Principes,] ſic in omnibus cauſſis ſuperiores eſſe cupiunt. Hic error ex ſimilitudine coloris cujuſdam Rhetorici ortum habet. Nam levis vituperatio fidem adauget laudationi: ſed debet eſſe levis genere & magnitudine, & apud notum & ſapientem. Notitia enim ſapientiæ locum obtinet. Melius autem eſt, ut ſit confeſſio potius extenuans objecta, quam docens. Qui enim obiter hæc fatetur, tamquam notum omnibus teſtatur. Illud tamen præ oculis habere debent tam Principes, quam qui illis ſerviunt, neminem vitio carere; quum plerique ſpeciem fateantur, non genus. Loquacem

quacem qui fateatur, neminem invenias; qui lapſus ſit verbo, infinitos.

Capvt LXXXV.

Vbi manendum ſit in patria cum periculo.

At ſi manendum tandem ſit in patria, ubi inimicis æmuliſque oppreſſus ſuccumbas, quum ab alijs etiam (quod facile eſt) minores ac viles ſuſcitati in te inſurgant, adeo ut vita [tibi] acerba ſit; unica via relinquitur, factionem ſuſcitare, atque illi adhærere. Ita enim ab injuria & inimicis æmuliſque tutus eris. Sed & hoc multas difficultates habet: ideo magna diligentia, ad vitandas offenſiones uteris, beneficijs plures amicos comparando, & blandis verbis conciliando plebem. Dura res eſt, bene vivere, in tam miſera conditione: ſed poſtquam [hoc] Prexaſpi & Harpago bene ceſſit, totque alijs ſub Caligula, non eſt deſperandum. Interim ſectari aliena ſtudia

ſtudia a dignitate tua licet. Nam callidi te prudentem exiſtimabunt, plebs miſerebitur doloris & calamitatis tuæ. Ita ergo ſimulabis etiam flagitia; & quædam ſemina vitiorum oſtendes: [ſed] ab omni vitio atque flagitio [re ipſa] abſtinebis. Flagitia vilem reddunt hominem, & ob id contemtum, & tutum; vitam vero efficiunt hilariorem. Hoc unum, ſi non altius petere auxilium potes (nec tibi adeſt medioximus, & divinus quidam afflatus) cogita illud plebeijs etiam notum, quod breve tempus omnia æquat; & quod noſtra felicitas nil aliud eſt quam vivere. Nam reliqua illam adaugent, aut minunt. Et hoc, ſi ſobolis ſpe non ſis conjunctus æternitati. Hilaris ſis vitæ cum amicis, cum alijs, triſtior. In perſuadendis amicis, tum alijs, ut amicos tibi efficias, eos imitare qui plurimum in hac cauſſa potuerunt. Iiſdem modis quibus antea diximus, blanda eſt ſuadela, modo ratione pugnando, modo miſericordia flectendo, increpando, cavil-

cavillatione, objurgatione, εἰρωνεία, diſſimulantiam vertit Cicero, quæ conſtat novis, comtis, dubijs ſententijs. Poſtquam nec hoc conceditur, omnia experiare. Sed factio diſſidijs & maledicentia potius quam bonis artibus ſuſcitatur. Invidos livore, avaros rapinarum ſpe, ambitioſos honorum æmulatione, improbos quavis via accendes. Interim amicos prudentes & efficaces tibi comparabis. Obſervabis præterea circuitus quoſdam conſuetos, in quibus reſurgunt proſtrati, & cadunt in excelſo collocati: præſertim deciminoni ante peracti anni: nam ad ſimilia reverti ſemper videntur. Ego legi anno MDXLIII, anno MDLXII ex Papia, e patria Bononiam ad legendum me contuli: MDXXIIII in gymnaſium me contuli, &c. Ita videntur quibuſdam annui natales dies fauſti & infauſti.

Oportet autem eum qui cum ſuſpicione alicubi commoratur, vicina omnia loca atque itinera explorata habere, & pertrita, & ut fugam cape-

capeſcere tuto (ſi expedierit) poſſit. Quod præceptum ſi Conventualis obſervaſſet; vitam & rem ſervare poterat; forſan & aliquanto poſt etiam arces recuperaturus.

Iuvat etiam ubique locorum collegiaſſe inſerere. Sunt autem multiplices, præſertim in Italia, Artium profeſſorum, Academiæ divini cultus, quæ vocant Scholas; & Religionis, quæ Monaſteria appellantur. Non autem præſtantiſſima ſemper eligere decet, ſed in quibus facile eminere poſſis. Neque id arduum in his, ubi honori præmium nullum, ſed ſolus labor accedit. Multi enim ſolent in his ultro cedere; quum alij non poſſint, etiamſi velint; nonnulli turpe ſibi ducant, aut damnoſum. Ex hac tamen fabula multi emergunt ad inſignes ſtatus. Quid mirum? quũ mundus ipſe nil niſi fabula ſit, & præcipua quæ illius ſunt? Vnde nemini induſtrio viro denegatum eſt, (præſertim, ut dixi, noſtris temporibus, & in Italia, modo intentus in rem eſſe velit,) etiam ſine peri-

peritia literarum, ſine virtute ulla, ad maximas dignitates, potentiam, & opes aſſcendere. Quæ tamen cultu religionis fiunt, non ſine virtute eſſe poſſunt; quum Dei cultus ſit in pietate conſtitutus, atque hominibus tamquam finis quidam propoſitus.

CAPVT LXXXVI.

De Itinere.

IN itinere incredibile eſt quantam dux itineris peritus utilitatem afferat; præſertim quum ignotum fuerit, periculoſumve aut difficile. Ille docet vias compendioſas, tuta hoſpitia, loca periculoſa; quid agendum ſit, conſulit; juvat euntem. Quum irem Bononiam, perieram, niſi monitus carpentum in navim impoſuiſſem. Quum mutare domum vis, a prandio diſcedendum, non mane, ut omnia recte colligas. Vltimis autem diebus utenda quæ neceſſaria ſunt ab amico mutuo ſuſcipere oportet, aut apud illum diverſa-

verſari interim. Bonum eſt, Commentariolum rerum, quas tecum deferſ, habere: omniaque ſub clave repoſita. Præterea vites duas ferreas firmas grandes, cum annulis, ut catena aut loro jungi poſſint, ad oſtia munienda in cauponis; quæ ſolent perſæpe ſine clave & peſſulo ac vectibus eſſe. Pannoſus [licet] ſis, ſi equum bonum, non cum magnifico apparatu habeas. Pecunias cingulo inſutas deferas, quod ex collo pendeat, & e regione umbilici ſit: nam non facile conſpici poterit: aut finge te herniosum, & circa pudenda defer. Tu, aut alius e tuis familiaribus fidus, deferes etiam panem, & vaſculum triforme ex albo plumbo, plenum oleo, ſale, & aceto: ſic ut miſcendo, olei adhibeas partes ſex, ſalis tres, aceti, ſi acerrimum ſit, duas; aliter quatuor. in utriſque enim ſervatur Muſica proportio. His obſonabis pulchre edulia quæcunque fortuito objicientur, allia, cæpas, porros, bulbum, radiculas, carduos, lactucas, intubum, cichorium, fœni-

fœniculum, tum generaliter radices, & germina quæque, quæ dentibus facile conficiuntur, nec fœtidi ſunt odoris, nec valde amara, nec inſalubria. Deferes etiam panem e caupona, quum bonus eſt. Vt vero ventris beneficium habeas (quo ſæpe peregrinantes deſtituuntur) flexis valde genibus, illa pugnis vehementer ac ſæpius concute; aut balanum ſuppone: aut ede mercurialem, aut illius radicem; vel blitum, cum oleo & ſale. Per invia ne ſolus eas, neque noctu: Ne cuiquam fidas ignoto, memor eſto, comiti, [Comici.]

-- Alea non certes cum cauponibus aut nautis, nec contendas parva ex re; quoniam in illorum poteſtate es. Continens ſis in cibo, & a Venere abſtineas. Vix enim quum hæc obſervabis, tutus eſſe potes, nedum ſi aberres. Non aliena ſuſcipias cuſtodienda; quum tuis ægre ſufficias. Senem ducem in rebus periculoſis habere oportet, ut in navigatione, aut morbo; in difficilibus, juvenem.

Ignotis

Ignotis ne aſſocieris: neque quum fueris in aliena patria. Nimis periculoſum eſt neſcire cum quo ſis; ubi ſi cum malis ſis, de vita periclitaris, aut fortunis omnibus. Noveris fures & latrones iter agere ferme perpetuum: ſic enim decipiendi, & furandi, & occidendi occaſiones numquam deſunt illis; & tutiores ſunt a publicis miniſtris. Sunt autem perſonati. Apud hoſpitem ne diverſeris; (nam apud cauponem liberius ages:) etenim forſan gravis illi eris, aut in ſuſpicionem venies; maxime ſi quid adverſi contigerit: aut ea ſpecie inſidias parabit. At neque manendi aut diſcedendi idem reſpectus in caupona. Præterea plus debebis [hoſpiti] multo quam acceperis. Nam & pro officijs etiam levibus debebis; & familiæ toti cogeris dare munera: in quo facto aut exhaurieris, aut maledictis te laceſſent; forſan & utrunque continget. Quinetiam, ſi occaſio eveniat, beneficium multo fœnore redditurus, licet ad potentiores [divertas.] At mihi, cui libe-

rum inſtituere [te ſtatuere] propoſitum eſt, [hoc] non placet.

Capvt LXXXVII.

De habitatione extra patriam.

Ergo, ſi potes, plurimum confert non ſolum ad tranquillitatem & ſecuritatem, in patria degere; ſed etiam ad opum, & honorum ac potentiæ incrementa. Sed ſi non potes, eum elige locum, quem poſtmodum mutare non cogaris. Vbicunque enim fueris, omnia inchoanda erũt: Novi amici, nova familiaritas, exiſtimatio, domeſtici, domus apparatus, omnia ex integro ferme reſtituenda erunt. Vnde vix umquam hujuſmodi hominibus ditari contingit. Sed ſi omnino [domicilium mutare] cogeris, memento eorum quæ in patria profuerint, ut tecum adducas (dico animi dotes;) quæ obfuerunt, relinquas : & quantum tibi emolumenti afferat patriæ abſentia, ſcilicet, ut quæ vel vitio vel caſu dedecus attulerunt, lateant,

ut

ut liberius vivere poſſis: Sicque diſcedas ex illa, ut fructum ferme eundem colligas, impedimenta relinquas. Quapropter ſapienti & infelici, commodior eſt mutatio, quam beato & ſtupido. Ille injuriarum maculas, calumnias, odia, æmulationes, infamiamque fugit, modo cauſas eorum non ſecum ferat. At quibus Magiſtratus & honores in patria contigerunt, dura eſt conditio inquilini. Iuvat plurimum ut honeſta ſit migratio: velut quum ad munus aliquod dignum te contuleris. Adhæc quanto periculum manenti majus eſt, & cauſſa turpitudine vacat, eo laudabilior eſt diſceſſus; honeſtiſſimus, qui ob factum fortitudini (non ſceleri) conjunctum, eſt. Sit, ſi fieri poteſt, fuga leonina, non leporina. Beneficium affert patria relicta, quum invidia, non flagitio, ejectus videris; & quum facultatibus tuis gaudere potes; quumque amici te obſervaverint. Quamobrem tuæ prudentiæ eſt, eos (dum in illa es) parare ami-

cos, qui in omni fortuna, & loci mutatione fidem eandem retineant. Verum ſi vel longius a patria te contuleris, ut nihil reliqui auxilij tibi ab ea ſit expectandum, tamquam nuper in lucem hanc veneris (imo cautius) agendum eſt. Infantibus enim etſi novum ſit cœlum, & nulli amici, aut clientes, aut rerum experientia; paterna tamen omnia atque materna præſidia ſuperſunt: ei vero, qui ſic abſens eſt a patria, ne ea quidem. Quamobrem ſe novum hominem prorſus eſſe intelligat; & qualem ſe finxerit, prorſus talem futurum eſſe. Sæpe autem his qui invidia [procul patria] pulſi ſunt, utile fuit auxilium, velut Themiſtocli, Annibali, Sertorio: non ita his, qui prope ſe contulerunt, ut invidorum odia eouſque pertingant; velut Alcibiadi, & Coriolano. Nam illis par ferme nocendi poteſtas; & calumniandi liberior via; nec abſenti, ut in patria, tanta præſidia. Ergo longius abeunti tutius exilium; &, ſi recte utaris occaſione, non leve com-

commodum [eſt,] tegere, quæ ſciri nolis; patefacere, quæ velis. Ex præcipuis autem fortunæ aut prudentiæ tuæ acceſſionibus illud eſt, ut mores tuos verbis aut moribus Domini [aut incolarum regionis in qua exulas,] congruant, hoc enim beatum felixque eſt; aliter, ſi illorum mores tuis aſſimilare nitaris: hoc enim ſtultum. Tria autem principaliter tibi proponere debes, quando novus es inquilinus: perſonæ, quam ſuſtines, rationem; vitæ prioris famam; civitatis illius mores atque inſtituta. Ergo de priore vita verba non facias: nam ſi errores commemores, ſtultus [habeberis;] ſi calamitates, contemnent te, & in deteriorem partem accipient; ſi laudabiliter geſta, non credent; & præter id, te inopem amicitiæ, atque conſilij [impotem] exiſtimabunt; quum per amicos, non per te ipſum, iſthæc vulgari deceat. Vitam vero duces honeſtam, gravem, ſplendidam, pro conditione tua. Familiam quoque honeſtam, ſobriamque ac obedientem habeto:

ſed & firmam; ob varios caſus. Quocirca ne ex pueris, multo minus ex mulieribus, [conſtet familia tua.] Scio enim legatos quoſdam, alioqui prudentiſſimos, dedecoris dolore perijſſe. Fidei autem convenarum ſe committere advenam (quem contemnunt, ſi humilis ſis conditionis; aut invident, ſi ſplendidæ; ſemper autem faſtidiunt,) haud tutum eſt. Quapropter fidum amicum ſecum habere, adeo utile eſt, ut nihil magis. Per initia autem liberalitatem & humanitatem præferre oportet: ſuccedente tempore moderationem & benignitatem: abſcondere autem non neceſſariam ſupellectilem. Quũ vero ubique, ubi factiones vigent, expediat clam beneficia accepta compenſare, tum maxime extra patriam, ne tu ſimultatum, quibus illi laborant, pœnas des. O quot ignorantia hujus præcepti, dum & ſibi conſulere, & nomen grati adipiſci ſperant, periclitati ſunt! Deterius etiam egeris, ſi cum quopiam queraris. Oportet denique illud conſiderare,

derare, quod in urbibus, maxime ubi annona cara eſt, & luxus abundat, multi ſunt corvi, qui domos obſervant qua parte expilari poſſint; vel vi, ſi parum munitæ; vel furto, ſi male cuſtoditæ; vel dolo, per ancillas & ſervos infidos, puerosve; vel per mulieres impudicas; aliqui etiam lege præter legem: ſæpe enim, ſi filius perditus, aut ſoror, aut filia innupta, nuptijs aut clandeſtinis, aut violentis [fuerit,] omnia evertere conſueverunt.

Tribus autem in caſibus patriam deſerere licet: Primo, ubi honeſtius alibi vivere poſſis, vel ob honorem apud alios, vel ob injuriam [aut invidiam] apud tuos: Secundo, quum injuſtitia in patriam dominatur, ſeu ob tyrannidem Principis & Magiſtratuum, ſeu ob ſecuritatem peregrinæ gentis, [in ſolentiamve;] ſeu ob bella civilia; in quibus maxime eſt miſerabile, quod latrones exercent inauditos cruciatus, & contrariæ factionis ſe ſemper ſimulant, quum ſuperiores viribus

fuerint, itidemque quum inferiores. Neque nos ſolum noſtra debet commovere calamitas, ſed & exempla aliorum, quibus opitulari non poſſumus. Terito quum ipſa neceſſitas, velut exilij, timor potentioris, peſtis graſſans, bellum, annonæ penuria [nos migrare cogunt.] Reliqua ad hujuſmodi [tria] reducuntur: velut ſtudia literarum, ad honeſtatem.

In regione autem, quam frequens invadit peſtilentia, vel ubi homines morboſi ſunt, non habitabis. Nam & ab initio, ob aeris mutationem, male afficieris; & ubi aſſueveris, nihilo meliore conditione vives. At ubi aer & homines boni ſunt, ſapienti, & non omnino inopi, incommoda videri non debet habitatio. Nam etſi reliqua omnia mala ſint, meminiſſe oportet; quædam non mutari uſquam, nec permittere ut alia mutentur; ut eſt ignis: alia non mutantur prorſus, ut avium carnes, & vitelli ovorum gallinarum, & quæcunque adducuntur longe; & ſal,

ſal, oleum, & acetum: alia parum, ut ſunt mel, fructus duri, olera, & radices; his ergo inniti oportet: alia mediocriter, ut piſces: quæ vero plurimum mutantur, ſunt aqua & aer, & vinum, & carnes quadrupedum, cancri, & ſimilia, hominum mores, ædificia, & panis, propter præparationem. Vbi autem omnia mala ſunt, noctis aerem, & crepuſculorum, & extrema diei, & medium in calidis regionibus vitabis. Somno & igne plurimo, deambulatione diuturna, vel levi alio exercitio non in aere, uti oportet; [item] abſtinentia a cibis, præſertim malis: & frequenti uti vomitu. nihil enim ſalubrius. Alexipharmaca, maxime Smaragdum, & dulcem Aſſam, & acetum Scilliticum habeto: Crocum autem, & Roſam, Garyophyllos in cubiculo. Non dabis mutuo: neque quemquam admittes, ubi quæ cara ſunt ſub clavibus non concludantur. Multi enim non tam ad furtum parati ſunt, quam ad latrocinium. Neminem admittes explora-

 torem,

torem. Scies qui ſint, ſi domeſtici prudentes, fidi, atque admoniti fuerint. Quod ſi ob æmulationem virtutis, invidia labores, quum careas defenſoribus, duplex modus eſt. Aut enim periculum te premit ſolum, aut jactura. A periculo te vindicabis, multitudine ſtipatus, & tuorum diligentia, Principis familiaritate, humanitate, beneficijs in violentiores & inſidiatores; remiſſione alterna gloriæ & nominis, tum ſpe diſceſſus brevi futuri vulgata. At ſi jactura ſequitur conſpirationem (quod in omnibus utile fuerit) poſtquam beneficijs ac virtuti ac bonis moribus locus non eſt, ſuſcitare oportet, factionem, atque diviſionem; & diſcordiæ ſemina moliri. Quodſi periculum cum jactura conjungatur, ſane ſtultum eſt, ibi eſſe velle, ubi non poſſis eſſe alibi deterius. Vbi vero autoritatē in arte parare in patria aliena velis; nihil melius, quam nobilem aliquem tibi amicum parare, qui faveat amicis, & cum pluribus verſetur: & ſi non ſufficit, alium accerſe

Eos

Eos autem omnibus officijs ac beneficijs demerearis; idque gratis. Præcipua autem duo ſunt in hoc genere vitæ: noſcere mores civium, & artem (ſi artem calleas) abſque offenſa poſſe exercere. Primum quidem, velut Bononiæ quum eſſem, multa audiebam de moribus illorum [Bononienſium,] & quod fallaces: ſed id verum non eſt; at id potius, quod ambitioſi ſunt, & molles, ut facillime irritentur: ubi cœperint contendere, non æquitate aut moderatione ducuntur; ſed ſuperiores eſſe volunt, contra jus. Vbi enim offenderis illos, non cogitant, an ipſi cauſam dederint, ſed immortale odium concipiunt; ut bifariam difficile ſit cum eis verſari. Alioqui magnifici, benefici, ac admodum civiles ſunt, & ornati. Summa igitur rei eſt, mellifluis uti verbis, pertinaciter juri tuo inhærendo; nec immerito cauſſa labi. Nam quum in re jus nullum habeant, volunt verba quæ exciderint, juris loco uti. Res ſane admodum dura; præſertim inſuetis. Quamobrem

obrem ſcriptis, quam verbis; & ſub judice, quam inter ſe, altercari melius eſt. Sed hæc præcepta generalia ferme eſſe debent inquilinis quibuſcumque, cum civibus decertantibus. Optimum eſt etiam, ſocium habere civem: quidam enim ob beneficia accepta, quidam honeſtatis cauſſa, alij ob autoritatem amicorum moventur: maxime qui extra patriam diu fuere. In univerſum a jurgijs & minis abſtinere admodum oportet. Id enim agunt, ut ex iniqua cauſa æquam faciant. Sed ſi operam exerceas mercenariam, difficilius longe negotium erit; magnamque conflabis invidiam; aut jacebis. Qua cauſſa multi periere. eſto igitur primo cautus, vitādo nocturnas horas, convivia, ignotos: domeſticis dona. Nec maledicas; ſed maledicta refellas honeſte; velut ſi dicas; Non poteſt; aut, Non puto quemquam a nobis diſſentire, qui bonus ſit, aut artem probe calleat. Pecunias accipies, non exiges: gravitate, ornatu, & promptitudine quæſtū augebis. Pericu-

riculoſa blande aut tuto tractabis. Maledicta æmulorum cõtemnere te ſimulabis. Oſtendas[te]non ſpe, ſed gloria, amicitia & benefactis duci.

Quum in urbem aliquam habitandi cauſſa te contuleris, privata jura percurre, & condiſce; & ſimiliter a præclaro aliquo cauſſarum procuratore conſuetudines, quæ ad te pertinere poſſunt. Et quum nullibi juſto plene conſultum ſit, ſed pugnantia & ancipitia pleraque ſint, ob amplificandam arbitrij licentiam: velut Bononiæ ſi filius diripiat horreum patris, a villico abripiat triticum, vinum, impune eſt: Pater in vincula poteſt ducere filium: utrumque injuſtum. Eſt tibi filius malus, utere lege ſcripta. Raro enim contingit, pauciſque in locis, ut non ex contrarijs æquum habeatur. Sed hoc tecum ſtatue, omni ætate, ac ferme ubique locorum, cuncta fuiſſe eſſeque confuſa; ut jacentibus [tacentibuſve] nil relinquatur; multis in locis nec repugnantibus; aliquibus etiam nec acriter repugnantibus. Hoc ſolum tyran-

tyrannicum appellant. Confuſio ergo omnia.

CAPVT LXXXVIII.

De Procuratore in patria relinquendo.

QVONIAM vero qui abſunt procul, indigent in rebus quas domi relinquunt, Procuratore; aut res omnes transferre coguntur, eum eligere debemus, qui nec pauper ſit, nec deſes, aut improbus, aut qui conjunctus ſit ſanguine, aut cui plurimum debeas, aut qui in domo ſua infantem filium tuum alat. Nam hi ſi non præſtiterint [quod oportet,] non potes tuto, aut honeſte, aut omnino non potes [eos] cogere; ut neque potentiores, neque filios familias. Itaque quos non debeas eligere, perſpicuum eſt, & a quibus cavendum; quem autem debeas [eligere,] haud facile. Optimum autem eſt, ut portionem eorum quæ exigunt, accipiant. Nam ſi annuam penſionem ſtatuas, ſegnes efficiuntur; ſi nihil, etiam inertes: cui enim

bono

bono labor illis cedet? Cicero non parum deceptus eſt in Erote: *Eroti dixeram, ut ſepoſitum haberet non modo, ſed iniquiſſimo fœnore: verſuram facere Amelius coactus eſt.* Hic, pro quo viginti millia civium veſtem mutaverunt, & cujus hoc erat proprium munus, adminiſtrare, de jure agere, miniſtros quærere, unum non potuit fidum Procuratorem invenire. Quocirca neque tolerabilem repudiabis, ſi ſapias; neque ſi bonus videatur, tu tamen vel indiligens eſſe debes, & non ſemper, non leviter queri; ſed ita, ut ſi oſtendat recte egiſſe, negare non poſſit, queſtum te eſſe. Si recipiant, nil melius publicis perſonis; ſed prius amicos habuiſſe expedit, non tamen omnes: ſed optimi numularij, ſeu trapezitæ, magiſtrique curſorum; & in levibus curſores ipſi, vel pro quibus ſi ſponſionem fecerint.

Capvt LXXXIX.

De Hoſpitalitate.

Non tollo hoſpitalitatis officium ex humano genere: rem antiquiſſimam, neceſſariam, plenamque voluptatis: ſed hominem inſtituere propoſitum eſt prorſus commodis ſuis viventem; qui neminem excipere debeat hoſpitio, quem non optaret perpetuo ſecum cohabitare gratis. Hi ſunt conjunctiſſimi, ſimulque amiciſſimi; tum vero ſapientes, & omnino probi amicique: Iam tertium genus eſt miſerabilium perſonarum, quæ tamen tibi intimæ ſunt, ut a quibus nil incommodi expectare poſſis: Eſſet & quartum genus, ut par pari referres. Sed jam antea te docui, ut hoc caveres. Reliquum eſt igitur ut oſtendam cur non recipere debeas: deinde quomodo impudentes tu prudenter repellere poſſis: demum, ſi modo cogaris excipere, quot & quanta tibi ſint neceſſaria, ut honeſte, & ſine moleſtia id facere poſſis.

poſſis. Primum ergo ubi quemquam exceperis, etiam tum oportune, hoſpitem perpetuum tibi facis, ut aliquando cogaris importune, & magno tuo incommodo excipere, juxta illud:

— *An non mihi iure optimo*
Inviſus hoſpes, qui in tempeſtate advenerit?

Deinde quot ſycophantæ orbem circumeunt! Difficile eſt hominis mentem & conſilia internoſcere. Qui ſcis, quo animo ad te venerit? Et, ſi nihil tibi officiat, ne tuis quicquam afferat mali, quomodo cavebis? Alienum habes in domo: ſi, ut Euclio, aulam obſerves, illum reddis pro beneficio [benefico] inimicum, injuriam infers; ſi non obſerves, omnia tua relinquis in alieni poteſtate, quum vix tuta ſint in manibus tuorum. Memineris Plautini illius:

Lupus eſt homo homini, non homo; quum qualis ſit, non novit.

At Pol, qui ſciet, qualis ſit? quis animum introſpiciat, præter Deum? Sed

Sed fac ut optimus ſit. Nonne tamen interim res perit, commoda impediuntur: obſervat ille ſecreta domus tuæ: ſumptus efficit domeſticos minus continentes: neſcis, quomodo placeas: quæ tu maxime probas, ille vitio vertit; ut nimiæ luxuriæ, liberalitatem; aut ſordidæ avaritiæ, parcitatem, vel etiam frugalitatem. Quid dices? alius elephanticus eſt; alteri deſunt dentes: hic omnia edulia fœde tractat; ille edendo, dum loquitur, exſpuit cibi reliquias: alius ad ignem ſedens, dum ſpuit, coinquinat cibos. Hic quid facias, rogo? Expelles ne hoſpitem, quem præſtaret non recepiſſe? aut feres tam abominanda? Quid, inquam, dices de homine, qui vel ultro ad te venit ob ſumtum fugiendum; vel [quem] retines invitum, nulla gratia? Denique omnes qui [ſe] invitant, & qui cupide accedunt, ferme malo id conſilio faciunt, ut aliqua raione hominem expilent. Quot exempla querelarum in hoc genere! Demophoon duplici ſcelere fœdavit

vit

vit Phyllidis domum, Iaſon Medeæ. Sed mittamus fabuloſa. Vide Ciceronem de Verre, in Dexium Tindaridarum. Philippus Macedonum rex Theſſalos hoſpites ſuos ſub haſta vendidit, etiã adjecto joco. Sed quid nuper egere Hiſpani quidam, imo Proreges qui Reges Indos jure hoſpitij, fortunis, regno, vitaq; crudeliter ſpoliarunt. Præſtitiſſet pugnaſſe, quam aluiſſe; poſtquã nil deterius expectare potuiſſent. Quot in Italia, etſi minus ſæve, turpius tamen, & ob religionis eundem cultum, & patriam, ſuos hoſpites prodiderunt! Tot quoque alia ſunt in hoc officio incommoda: &, ſi non aliud eſſet, id, [ſatis] eſſet, quod uno admiſſo, januam multis aperis. Prudentis [itaque] viri eſt, ne tentare quidem recipere quemquam alium: ſed quoniam, ut dici ſolet,

Turpius eiicitur, quam non admittitur, hoſpes,

nomine hoc inani inhoſpitalis non reformidato, nihil melius eſt, quam obfirmare animum, maxime contra impu-

impudentes. Nam qui in vijs publicis habitant, multas habent occaſiones recipiendi hoſpites. Vt ego Bononiæ, quum ſit in itinere Romam ex patria proficiſcenti, ſimulque redeunti. Qui vero extra viam tritam [habitant,] ijs deeſt cauſſa ſe excuſandi; maxime apud impudentes; quorum hoſpitium etiam gravius eſt. Ergo primum non invitabis illos: in quo multi turpiter peccant; alij etiam ſua arte deluduntur. Ergo e tuis unus, ſi ſe invitet quis (nam excuſare & illud inane eſt, & humilioris animi; ut ſimul videaris velle verbis largiri, quod re ipſa neges: atque ita etiam id ſine injuria fieri non poteſt, ut ſilentium, velut dixi, melius omnia contegat) excuſet te minus bene valere; aut magnum tibi negotium eſſe; aut multiplici cauſſa impeditam domum; aut adverſi quicquam incidiſſe. Solent quidem appoſite aliqui vulgari nomine dicere hominem magna eſſe in travalia: quod Latine (non ita efficaciter) turbationem ſeu curam,

ſeu

ſeu tumultum, ſeu vexationem, aut confuſionem dixeris: ſed ut omnia [iſta] ſimul verbum illud [travalia, aut travaglio,] ita unum quodque minus expreſſe ſignificat. Melius ergo eſt in his, qui amicorum ſub numero ſunt, anticipare, rem ſignificando, non id adjicere cur non invites: aut enim cogitur non ſemetipſum invitare, aut tam impudenter invitando locum relinquere honeſtiori excuſationi, quam fuerit ſua invitatio. Multa vero ſunt hujuſmodi ſpecialiter, [quibus honeſte excuſare te poſſunt tui:] velut morbus Domini, aut domeſtici, lis, rixa, conjuncti mors, ædificatio, jactura aliqua inſignis, detentio amici, defectus ſuppellectilis, nuptiæ.

Verum ſi cogaris omnino, ut turpe fuerit detrectare officium, ſint primo, omnia domus ornamenta; & ſupellex abundans, vina, panis, & quæ in ſecunda menſa ſolent apponi. Præterea abſint pueri, & feminæ juvenes: adſint cuſtodes fidi, ſenes prudentes, & juvenes validi. Non

adſint

adſint ægri: neque ſis negotioſus, oportet; ſed omnino liber, & de libertate ſecurus: domus compoſita: divitiæ: &, ut quum abſis, alij relinquantur neceſſarij. Præterea bonus coquus: lecti apparati, & commodi: ædes ſumptuoſæ: omnia ordinata. Horum ſi quicquam deſit, turpius recipies hoſpitem, quam excuſabis. Ob id ergo modus eſt quidam civilis, in quo morem hoſpiti geras, minore ſumptu, & magis commode, nec tuas res turbes; ſcilicet ut permittas illum apud cauponem quamdiu libet [divertere;] ut liberum illi ſit manere, atque diſcere: admonito eo [caupone,] ne pecunias ullas ſumptus cauſſa ab hoſpite recipiat. Ea liberalitate uſus eſt Præſul Lexovienſis, vir valde prudens, vitans omnem turbationem domus, & moleſtiam meam meorumque. Siquidem longe liberius in caupona familiares mei verſabantur, quam feciſſent apud hoſpitem; præſertim non mihi alias cognitum, & præpotentem.

Capvt

CAPVT XC.

De Exiſtimatione civili.

VT vero apud multitudinẽ nomen tibi & autoritatem compares; in arte quidem, quũ multæ ex his opera ſua oculis ſupponant, ac hominum judicijs, artificis in his eis favet [aut artificij] excellentia. At vero & in chirurgia plurimum poteſt artis illius præſtantia: non ſic in reliqua parte medicinæ: nec item in militari diſciplina, atque alijs, in quibus ab eventu ſumimus judicium; eventus vero non pro artificis præſtantia ſemper ſubſequitur, ſed ſæpe in arbitrio Fortunæ repoſitus eſt: quæ & plurimum deterioribus favet. Quapropter caute agere oportet. Quumque etiam in alijs prudentia multum conferat, in hujuſmodi & prudentia & prudentiæ & peritiæ artis opinio plurimum poſſunt. Porro opinio prudentiæ ex tribus generaliter ſumitur, ut ait Salomon, inceſſu, ornatu, & verbis: quam ſententiam etiam exornavit Hippocrates in

in inſtitutionibus medicorum, [ſeu libro De decenti ornatu.] Atque in his tribus duo ſunt generaliter obſervanda: ſcilicet ut morem ſequaris aliorum; & ut mediocris ſis, ac (ut ita dicam) modicus. Ne ergo veſtibus utaris a conſuetudine alienis, nec immodici ſumptus, aut pannoſis aut alienis ab exiſtimatione tua, vel arte quam profiteris, vel ætate, atque hujuſmodi. Nec te jactes, aut omnino deprimas. Levitatis enim alterum, alterum ſtultitiæ argumentum exiſtimatur. Sed habeas fautores, qui te laudent, evehant, ante ponant, egregiæ autoritatis, ac minime ſuſpectos, tum vero ad artem pertinentes: velut medico proſunt pharmacopolæ, chirurgi, obſtetrices, tonſores, quoniam hi ſanguinem mittunt ægris ac cucurbitulas & hirudines applicare ſolent, atque alia hujuſmodi. Adeo vero his favere oportet, ut cavendum ſit ne umquam illorum munera [aut munia] occupes; quod in Riario mihi ſollicitudinem attulit. Imo ſi quavis umbra

umbra hujuſmodi homines vocari juſſeris, magnum afferunt emolumentum ad excuſationem, ubi res non pro voto ceſſerit; & ut bene cedat, auxilium. In univerſum, nil proſunt literæ, ni tympanum pulſet aliquis. Infelix autem conditio [tua eſt] quum ipſe cogeris pulſare. Licet autem interdum ob neceſſitatem ſe ipſum laudare, vel aliorum facta vituperando, vel quum aliquis indignus coram te laudatur; vel quum teſtimonium quæritur a te ipſo rei glorioſe peractæ. Porro temet ipſum præponere alteri, niſi quorundam importunitate immerito irritatus [ſis,] haud licet. Præcipue autem caveas, ne ea quæ in arbitrio Fortunæ eſſe apud vulgus exiſtimantur, tui juris facias: hoc enim ad ſtultitiam pertinere docuit Hippocrates (2 de Prædict.) Quod ſi non prædixeris rogatus, ignorantiæ ſuſpicionem, maxime altero ſocio prædicente, ſubibis. Quamobrem parcum eſſe oportet in prædicendo, atque ita prædicere, ut oraculorum reſponſa

imiteris. Quid enim melius in unoquoque genere, quam Deos imitari? Altera in parte, ſcilicet prædicendi, alium fugere oportet errorem, ut ne velis docere aſtantes artis rationem, ac diſtinctiones; ſed ſimpliciter ſtatuere quæ oportuna eſſe putas. At ubi hoc neceſſarium fuerit, ut cibationis horam quum conſtituere oportet, juxta conjecturam indicabis, ſigno poſtmodum adjecto: velut tertia hora noctis, ſi ita e re eſſe exiſtimabis, vel etiam poſt, dices, Quum pectus tepeſcere cœperit, & pedes & manus eo fuerint calidiores, ut ipſe æger quieverit: hoc eſt per nota aſtantibus, tempus inclinationis indicare. Si te aliqui plene laudent; tamquam aliud agens, diſſimula audire. Ad plenam enim laudationem nihil potes interponere. Adde tamen, quod quum in præſentem congerantur laudes, periculum eſt, ne irridearis, ſaltem adulentur. Nec recites miracula, aut auguria, nec artis alterius ſcientiam profitearis, quam ejus quæ te honeſte alit & ornat:

ornat: Nam apud eos qui opera tua utuntur, minus valere in propria videberis; apud alios autem contemneris, ut vanus. Et quum quis verbis bonis utitur, opera metiaris, non verba; quæ illum neque liberaliorem, neque mitiorem, nec meliorem reddunt. Sed merita tua, virtutem, & conſuetudinem cum opere expende. Neque enim, niſi Dominus ſit, aliter obtinere ſperat.

Porro quum admirabile ſit, Iuris conſultos, quorum diſciplina eſt in opinione, tam exercendo, quam profitendo, juxta eruditionem exiſtimari; quod etiam accidit Theologis: (Sic illos libenter audiunt diſcipuli; & civitatis cujuſvis Senatus eorum ſcriptis fidem habet:) Alijs, ut Medicis, & Mathematicis, quamquam in genere demonſtrativo verſentur, autoritatis non tantum eſſe peritioribus, neque in exercendo apud cives, neque in profitendo apud diſcipulos; cauſſam [hujus rei] quærere decet. Ea eſt, quod regna titulo juſtitiæ, ob contentiones; &

religionis, ob populum, ſuſtinentur. Nam in unum convenire neceſſe eſt, quod uni parere debet: Si nulla juſtitiæ imago ſuperſit, [fit] ne unus alteri hominum parere velit; ut ſolus tyrannus relinquatur. Vnde recte Cicero (lib. 2 De Officijs) etiam latronum collegia quadam juſtitiæ ſpecie contineri dixit. Id igitur Iuris conſulti & Sacerdotes intelligentes, enixe operam [dant,] ut Leges & Sacram Paginam (quarum titulo ſummam potentiam adepti ſunt) in maxima æſtimatione retineant. Vna itaque conſpirant, communis commodi cauſſa; & juxta optimas interpretationes plerunque decernunt. Quo fit, ut neceſſario tam imperiti negligantur, quam eruditi in pretio ſint. Quod cernentes homines, & omnia in horum arbitrio conſtituta, nec ſolum opes, ſed vitam, filios, magiſtratus, uxores, actiones, honores, quamvis Principes ſint, his duabus diſciplinis non dedignantur filios erudiendos tradere. Nam & præferri ob hoc humillimæ ſortis homi-

homines ſibi vident; & [non] numquam etiam imperare. Itaque illi ſtudent totis viribus, ut evadant eruditi; quum tales cæteris non ſolum, ſed ſummæ rerum præfici videant. Quamobrem nullis perſuaſionibus ab optimorum Doctorum quorumcumque [opinionibus] avelli poſſunt. Contra quum hæc potentia & honos alijs diſciplinis deſit, (non propoſitis eruditioni præmijs certis, nec ipſi diſciplinæ,) neque profeſſores una conſpirant; nec cives & diſcipuli ad eruditos confluunt. Id ſempiternum.

Qui munere publico funguntur, non uno modo peccant, ſi exiſtimationem non retineant. Velut qui quum profiteretur publice, voluit præſens aſſiſtere, ut diſcipulus, ægro. Quot autem modis peccavit? Primum prætermiſit mandatum Hippocratis; unde non viſus eſt illius præcepta intelligere: deinde judicio carere: ipſe etiam ſibi conſcius erroris; & ad quos pertinet læſa [exiſtimatio] erepto eis ſibi proprio mu-

nere, & lucro, [ipſi] maledicunt. Paſſus eſt etiam incommoda, & periculo ſe expoſuit. Inde ſi pecunias recepiſſet, pecuniarum cauſſa feciſſe videbatur; ſi non recepiſſet, cui bono? Deinde ſi eo animo egit, ut ſemper ageret, ſervituti ſe mancipavit, ſine fructu; quum alij ignobiliores medici victum & ſtipendium habeant: ſi ut [id alijs] denegaret, inimicitiam ſubiturus loco amicitiæ: præterque id, maximum ſubijt onus. Homines enim conſueta, jam ſua eſſe, ſibi promittunt. Deinde quod alijs ſi idem præſtare voluiſſet, & ſine pecunia, amentiæ ſimile hoc erat, imo amentia maxima; ſi pro pecunia, equus conductitius præſtabat. Si denegaſſet, tot habiturus inimicos, quot fuiſſent illi, quibus denegaſſet, dum illius [unius] tantum amicitiam quærit. Demum id ipſum, quod quærebat, ſuo facto minuebat. Nam fungens ignobili officio, minuebat beneficij exiſtimationem: quo imminuto, ille minus ei debebat, tanto, quantum ex opera & labore

bore & aſſiduitate adjicere ſe putabat. Et ideo hæc non licita ſunt, niſi quum neceſſitas elevat facti turpitudinem, & adjicit etiam bonam opinionem. Vt in magnis Principibus, rogatus; &, ubi deneges, quaſi coactus, honeſtius operam impendes ei, propter quem locum eum obtines.

In univerſum vero apud omnes nihil magis facit ad exiſtimationem, quam quod homo ſit compoſitus: ad contemptum, quam vanitas, & diſſolutio, ſeu quædam anomalia. Itaque quum accedis ad magiſtratum, ſeu potentiorem, mitte qui ſciſcitetur, an liceat [introire,] antequam eo vadas: forſan enim familiaris aliquis coram alijs te male excipiet: & ſi non id agat, ad neminem te conferre ſine nuncio debes, à quo oſtia oſtia non pateant. Nam ſi patuerint, tantumdem augebitur exiſtimatio.

CAPUT XCI.

De captanda apud Populum autoritate, vel exiſtimatione.

IN adipiſcenda quoque apud Populum autoritate, illud tecum reputa: hominum laudem, gratiam nomen, amicos non ſecus atque ignem propagari. Principio enim ſenſim & ſpiritus & ligna ſubminiſtranda ſunt: ubi accenſus fuerit paululum, follibus, & materia indiget: nihil enim tam brevi propagatur aut extinguitur. Et quum jam in immenſum creſcat, ubi creverit excoli debet: aliter aut invadit utilia, aut diſſipatur. In ipſis initijs, antequam invidia creſcat, facile ac plurimum propagatur atque amplificatur. Non eſt curandum diligenter [ut] innoteſcas, ſed ut pluribus. Fama enim & flama ſemetipſas adaugent: unuſque & idem autor plurium loco, dum plures idem narrant, habetur. Sed non eſt committendum ut tota techna ſit in tuis gnathonibus: (facile enim detegetur, &

& confiƈta videbitur :) ſed in re, atque in te. Propterea meliores ſunt viri ſimplices qui hanc diſſeminent laudem tuam, quam callidi atque aſtuti. Nihil enim tam ſimile vero exacte fingi poteſt, quam quod ita eſſe creditur, ac verum eſſe exiſtimatur ab eo qui narrat. Ergo aliquos ſimplices viros curabis, ſi medicus ſis, jam perſuaſos, quod inſanabilibus morbis laborent: Aut, ſi ſculptor [ſis,] donabis alicui effigiem ſuam, ſumma diligentia celatam. Eum vero eliges, qui verbis malit te recompenſare, quam pecunia. Hujuſmodi homines enim perutiles ſunt huic negotio. Si ſis tonſor, muſicus, veſtiarius, faber, omnia apud Populum debent eadem ratione tractari: ſcilicet ut nova aliqua inventio ab imperitis extollatur, ita ut vera ſe dicere putent. Accenſam hanc laudem propagari, atque augeri per proxenetas, adulatores, ſycophantas, gnathones, paraſitoſque ac colluviem omnis generis, curabis. Neque tempus intermittes: illud tecum

reputans, quod quum omnis fama, tum magis favor vulgi, brevi concidat; tũ nihil celerius quam quæ falſa eſt, atq; commentitia. Iuvat autem in omni hujuſmodi negotio veſtis ſelecta; & pluribus comitatum incedere: quod faciunt cauſſidici: tũ vero, quod ad opinionem liberalitatis plurimum facit. Hæc autem opinio maxime Populum conciliat; terretque, ac ſuſpenſos detinet inimicos, poſſe ac velle multa dare; in parvis te liberaliſſimum oſtendere, tum vero in gratia & officijs rependendis; aliquando etiam in magnis. Per tuos magna omnia & mediocria tractentur ſubtiliter, ut vitium in illis eſſe putent; aut, ſi mavis, parſimoniam. Denique illud Ariſtotelicum tecum conſiderato, duobus modis magnos evadere homines in republica: aut aliquo ſtrenuo facto (velut Aratus apud Sicyonios, Nicoclem tyrannum occidendo; Alcibiades Mantineos in Athenienſium ſocietatem trahendo; Scipio Africanus major, prohibendo diſceſſum Romanorum

ex

ex urbe: in quo obſervare oportet, ne gloria jam claros aut virtute, evertas:) aut potentibus adhærendo. Quumque his non facta, ſed verba & mores doceamus, hæc imitabimus, ut credant id nos poſſe ac velle facere, aliquandoque facturos, ſpecie virtutis, & fortitudinis, gratia, ſtudijs, verbis.

At ubi contingat munere publico fungi, id obſerves, ut quam familiariſſime eo uti poſſis: veluti ſi orationem ſis recitaturus, ne palleas,

Vt Lugdunenſem rhetor dicturus ad aram.

Id fiet, ſi tam pertritam habeas materiam, eoque ordine diſpoſitam, ut undequaque tibi incipiendum fuerit, nil referre putes: tum enim ſecure recitare poteris: quod ego Bononiæ obſervavi. Neque plus diecula hoc exigit negotium. Sed verſare in jam pridem cognitis. Sitque Latina lingua adeo in uſu, ut nec bene ſcias quicquam aliter proferre: & ſi te tentarint ea in parte qua minus vales.

les, utpote quum medicinam profitearis, in Græcis literis, ut tacendo, vel reſpondendo æqualiter pericliteris, tum quidem auſculta, & reſpondeas, codicem te inviſurum, an ſic ſe habeat; forſan errorem adeſſe. Et ſcriptis quidem pauca, & recte, & ſubtiliter diſſeras; verbo autem abſtine, ne vel pronunciatione, qua nō vales, te deprehendat: ſed & minus ſtudij prȩferes in paribus, velut familiariter loquendo, quaſi etiam Latinam ignores linguam, Italica vulgari reſpōdebis: ornate autem vel in ſcriptis, vel profitendo, pariter in utriſque. Ita magis videberis contemnere, quam neſcire. Sed & illud caveto, ne ambitione ductus aliquid tamquam arduum proponas, quod æmulus vel per ſpeciem diſſolvere poſſit. Præſtat etiam quæ aliena ſunt, tam docendo quam ſcribendo, demonſtrata dicere. De quo monitus ſum per ſomnum XIIII Kalendas Decembris, anni MDLIII. exemplo appoſito, de quæſito, Quur recta validiora ſint: quod eadem die retuli

in

in Paralipomena (lib. 19. ſect. 1.) In explicandis etiam libris memineris quam perſonam ſubeas. Velut Grammatici autoritatibus certare debent; qui ſcientiam Medicinæ profitentur, argumentis validis, ac ſtrictim plura docebunt; qui exercitationem, longa verborum ſerie minutiſſime cuncta docebunt, & ordinatim. Nam tribus aut quatuor curationibus perfecte explicatis, modus inſinuatur pro univerſis. Ideo etiam facillimo ſermone [uteris] tum ſingula examinando, nomina, rem, ſpecies, cauſas, victum, ſimplicia medicamenta, compoſitionem, modum compoſitionis, tempus, locum, quæ circumſtant; quæ gratiam addunt.

Quum vero, ut dixi, in diſciplinis non ſit nec profitendo, nec exercendo debitus honos; quem occupant imperiti, quod inique oblatum eſt, juſta ratione ſarcire laborioſum nimis, ac pæne impoſſibile fuerit, Quare fucus fuco oblinendus erit. Id ergo conſtat præceptis; ut cum
æmulis

æmulis ſummam adeo & ambitioſam exiſtimationem retineas; cum civibus & diſcipulis non ambitioſam, ſed ſummam ſolum. Præterea ut his quæ grata ſunt, licet non utilia, illos in admiratione & benevolētia contineas: ſcilicet eloquentia in ſuggeſto, & blandiloquentia in ſermone familiari. Tum vero & veſtitus, & geſtus, & mores, omnia ad ſpeciem. Vtile etiam eſt docere quædam minima, tamquam ad autoritatem; utilia tamen ſint, licet parum: in utilioribus autem, ea ita extollere, tamquam omnia reliqua ſint nullius uſus. Conſiderare etiam oportet ſingulorum mores, ut ad communia præcepta confugias (cap. 47.)

Summum præterea prudentiæ argumentum eſt, in quo negotio verſaris, ei totum te dedere: ſi prandes, in prandio; ſi mederis [ægro,] in illius curatione [totus ſis:] ita ut ad quamcumque rem te converteris, totum te convertere poſſe videaris. Hoc enim ipſo plane tui dominus eſſe, nec nimis hærere alienis negocijs;

cijs; & ſui etiam diligentem curam habere, te exiſtimabunt: primum ad prudentiam; ſecundum ad id, Ne quid nimis; tertium, ut tui muneris [memorem te] eſſe putent. Et id eſt quod maxime optant [ægri.] Multum præterea juvat, ut ex uno plura efficias: velut ſi ægros poſtquam inviſeris, ut ad te veniant cum matula domeſtici, juſſeris; alia etiam additurus. Sic enim domum plurimi frequentabunt. Tum quoque ad eos qui conſilium ſolum petunt, accedas. Humanæ enim res quum ſint umbratiles, exiſtimatione potius quam eſſentia conſtant.

In publica autem concione divinum quiddam ineſt, quum unuſquiſque ſermonem intelligit, tamquam ſibi proprie ad perſuadendum accommodatum; ut etiam verba non eadem ſint uni atque alijs; aut (quod bona Fortuna contingit) ut quiſque in meliorem partem trahat [quæ audit:] quod etiam artis cujuſdam egregiæ opus eſt, contrarijs cauſſis, affectibus, ſtudijs ſimul ut

favere

favere videatur; aut quum audientium animi quod optimum eſt, ad ſe ſolum trahunt, ut hirudines: velut e diverſo, quum ob invidiam & odium, ſolum vitia & maledicta animadvertunt. In omni autem hujuſmodi [concione,] ut quæ ad Populum, vel ad diſcipulos, memento quantum eminentia juvat, tantum receſſum illum a communi uſu, ut quaſi divinum quippiam ſpiret, etiam obeſſe. Ob id & qui non eminent, libenter audiuntur, dum fingunt ſapientiam; & qui habent, dum diſſimulant, remittuntque ſe, ut apud Poetam: *Sermo gratior eſt viri imperiti plebi, quam ſapientis, atque docti.* Vbi vero jam finem ac gloriam conſecutus fueris, duo quidem maxime cavere oportet; tertium quoque haud negligere: Primum, ne novam exiſtimationem, aut dignitatem aut gratiam aliquo inſigni errore concutias, velut ira, avaritia, flagitio, contemptu potentioris, ingratitudine, magna morum in deterius mutatione: Secundum, ne

quaſi

quaſi pacatis rebus langueſcas, & eos qui tibi faverunt, ſpe ſua defraudes: Sed neque in eodem tenore permanendum, quo antea, quum rem agitares. Dici enim ſolet injuſtitia parari [rem,] juſtitia retineri. Ita [non] per eandem retinenda eſt autoritas, per quæ parta eſt; ſed mitiore modo, atque honeſtiore; quum neceſſitati locus excuſationis non relinquatur; ut venuſtate, officijs, gratia, liberalitate ſplendoreq; cuncta exornes. Porro quum videant plerique, potentes religioni deditos; id ſimulando & ipſi nomen parare arbitrantur, ficta religione; non tam impie, quam etiam ſtulte. Itaque deſertis occaſionibus, ab ijſdem & ut ſimplices, & ut mali habentur. Quamobrem illorum more tum ſolum fingere oportet, quum nihil ex his quæ conducunt vitias, tum maxime eorum quæ in rem ſuam ſunt. Hos namque contemnunt [potentes.] ſed tacite; bonos appellantes viros, ubi illi ſe pro callidis volunt haberi.

Illud

Illud quoque animadvertendum, ut Præfectos & perſonas omnes publicas liberatilate tibi devincias admodum: (velut janitores, lictores, illorumque duces, tum hiſtriones, ac ſacerdotes;) & ut in contentionibus ſuperior ſis: conferunt autem etiam ad id (ut perſpicuum eſt) magiſtratus, lictorumque duces. Itaque magiſtratus officijs ſemper (&, ubi præſtat, pecunia) amicos ſibi facere expedit. Conſuetudo etiam plurimum facit, & ſimilia ſtudia: tum vero & virginum ſacrarum, quæ ea in veneratione ſint, quales apud Romanos Veſtales, autoritate, ſanctitateque. Præcipue autem hæc advenis & humilioris fortunæ viris, licet divitibus, ſunt neceſſaria. Quæ autem mala ſunt omnia, vilia, aut odioſa, per miniſtros, non per te ipſum, agas. Ob id domeſticum habere oportet fidum, omnino fortem ac ſapientem, quique vultu autoritatem, & toga, & armis, præferat, comitatum a ſuis, ut decet. At ob id talem ut habeas virum; ſummo ſtudio

dio (ſi res non deſit) incumbes. Namque [tales] non [ubique] præſto ſunt; nec ubi opportunum eſt, ilico parare licet. Et hi multa propulſant ante pericula: [eiſque] autoritas & exiſtimatio ſervatur. Cujus utriuſque rei commodum impenſæ omni ſatisfacre poteſt. Denique nil aliud nobis ſupereſt, quam ipſum vivere, & bene atque honeſte vivere: diligenter autem ſi ſtudueris, illius [vitæ] commodis frui etiam licebit. Parum autem ad hæc munia, ut etiam ad reliqua, apti ſunt Muſici.

In quotidianis etiam tractationibus, quæ cum utilitate ſunt, nec tempus admittunt, ne tentaveris opinionem aliorum permutare, ſed obſequaris; quod optimum factu eſſe reris, ſubjiciens. Media enim illa ratio in actionibus fortuitis nec diuturnis optima eſt: nam velut inſtrumenta ſi tumultuarie corrigere properes, franges; ita & hominum errata. Velut ſi quis conſilium in medicina requirat, ut petit dato; ſed commonefacito, melius fore, ſi lotium

tium afferat. Etenim ſi prudens eſt, & conſilio tuo utetur, & tu gratiam inibis: ſi perſtat in ſtulta cogitatione, nil offenderis. At benefaciendo quandoque, dum conſulis, rem ſine fructu amittis. Demum, ſi ſtudium ſit quomodocumque poſſe in Republica, imitare Catilinam, ut ſub virtutis aliqua ſpecie omnia peragas quibus adoleſcentiæ ætas capitur; alea, ſtupris, convivijs, factione, pugna, latrocinijs, injurijs, larvis, poſt adulationibus, blanditijs, jocis, irriſione æmulorum, ſcommatibus, donis; præterea ſumma comitate, & vultus hilaritate. Cave etiam ne irrites quemquam. Multi enim (maxime Bononiæ) etſi manſueti ſint, reprehenſi adeo iraſcuntur, ut inimici fiant manifeſti: quare melius eſt, cavere; nec committere, ut tuo damno errent. In univerſum antequam plurimum in republica poſſis, jactatio etſi periculoſa ſit, eſt tamen utilior quiete, perſæpe neceſſaria. Quum adeptus ſis poteſtatem, modum unum & viam tenere oportet.

Vbi

Vbi obtinere cupis, jam autoritate potens aliquid, antiquos imitare, qui dicebant omnia ignis aquæque concordia conſtare. Ita ſi potes Principes adverſarum factionum habere, omnia obtinebis; ſed ſi etiam conciliare, & in amicitiam redigere, maxima quoque. Sic Cæſar Pompeium & Craſſum; Lepidus Antonium & Octavium.

Caput XCII.

Artificum præcepta ſpecialia.

SED & dum diligentius rem hanc proſequor, non nulla occurrunt præcepta, maxime artificibus, atque inter artifices medicis neceſſaria. Primum id eſt, ut quum ad aliquem accedimus, ſedeamus. Multi enim ſtantes præcipiunt, inquirunt, lotia inſpiciunt: quod & parum decorum eſt, & ægrum offendit, dum fugam tuam meditatur, & anxium animum tuum cognoſcit. At ſi ſedeas, nec tamen diu moreris, animus ægri quieſcit, & pacatius cuncta ages. Nec mani-

manibus geſticulaberis, nec multum contorquebis te, nec veſtes extendes, aut contrahes, nec pedes elevabis: nec celeri ſermone uteris, nec jocaberis. Lætus [ſis,] ſed abſque riſu, conſtans in ſermone, & facie ad ægrum converſa. Pari ratione in alijs negotijs te geres. Alia etiam eſt habenda ratio juvenum, ſenum, ſacerdotum, virginum veſtalium, ac hujuſmodi: ut etiam in detegendis corporibus. Porro nec execrari nec jurare decens eſt: ſed ſis in omnibus continentiſſimus. Alea non ludes: Crapulæ operam non dabis. A pollicitationibus abſtinebis. Audies patienter quæ dicat [æger:] ſi ambitioſus ſit, etiam admiraberis. Et ut ſemper neceſſarius videaris, mutabis ſingulo die aliquid, quod pro occaſione in melius mutari poſſit. Si aliquis ad te veniat, qui ab alijs curari nequiverit; & ſi ne ulli quidem illorum perſolverit, aut tenuiter, non ſuſcipe illius curam. Nam vel tranſmiſſus eſt ab alijs, tentandi gratia; vel non curatus eſt, quia negligebat:
ob

ob id etiam a te curari non poterit. Sed jube adducere medicos priores: ab illis enim condiſces, cur non ſit curatus. Et ſi negat ſe id poſſe facere, dicas non curatum, quia noluit. nec aliud addes, etiamſi roget. Ne quemquam ita effuſe laudes, maxime vulgari virtute, ut vel irrideri ſe putet, aut exiſtimationem tuam minuas. Nec factum turpe, ut ſi obdormiſcas in concione, verbis excuſa, ſed re. Præter reliqua ſemper memineris, ut nihil in negotijs relinquas imperfectum: hoc enim turpis oblivionis eſt indicium. Velut cum collegis ſi conſultaveris, memineris, antequã referas conſenſum cõmunẽ ex æquo & ei qui negotio præeſt, & domino, poſt ægrum, ſi illi dominus ſit, reſponſum dare: ſed aliud atque aliud, pro perſonarum qualitate: atque ita tamen, ne diſcrepent. Non rem, quæ finem conſequi non poſſit, amplectaris, & neque perdifficilem, maxime apud potentiores, niſi paratis auxilijs, utpote chirurgo, pharmacopola, aſtantibuſque. Quod ſi res

in

in contentione poſita, & in principalibus domibus, ſi licet, omnino abſtine: [in eo enim] plus longe periculi, quam utilitatis. Si contingat in arte aberrare; morſque procul abſit, læto vultu in bonum verte; auxiliareque rebus pertritis; ut ex hoc erroris parvitatem conjectet. Si immineat [mors,] ægrotare te fingas, aut alio vocatum. Denique ſubmittas qui affirment, plurimos eo medicamento ſanatos, huic nimis ſero exhibitum. Quod ad propria attinet, unaquæque ars ſuos ſibi fingit mores: ælurinos medicina; leoninos militia; pinguentariorum paroninos, fœneratorum vulpinos; Magiſtratuum aſininos; Regum aquilinos; vilium artium, & neceſſariarum, ut cauponum, carceris cuſtodum, lupinos; tonſorum caninos; lenonum corvinos; eorum qui a ſecretis Principum ſunt, viperinos; ſervorum agninos.

Duo præterea maxima in hoc munere, tum etiam in publice profitendo, quæ præterire non decet. Vnum ad

ad majeſtatem, & interpretationem; alterum ad inventionem ac affectus movendos. Et ad majeſtatem quidem: quoniam Mathematica gaudent incrementis, [quod] minus decorum eſt, expolire, ac nova invenire, & ſuperaddere oportet. Naturalia vero, Medica, & Logicas contemplationes expolire oportet, dividendo ſingula, demonſtrando, & exornando. Maximum autem opus eſt in diviſione, ut perfecta ſit, & ad minima ordinata. Inde excultæ illæ orationes, minimo ambitu concluſæ. Velut Petri Victorij in Poëtica, quæ numquam cancellos exit. Admirabile tamen in his eſt, augere partes, ut quaſi intumeſcant, & amplificentur: quod Ciceroni primum, inde Demoſtheni convenit; ut videatur peculiare facundiæ munus. Affectus vero [movere,] miſericordiam, & metum præcipue, ut in Tragœdijs: at miſericordiam facile eſt etiam in fabula: metum autem non adeo, quod non ſit de præſentibus, ut in actione; nec de veris, ſaltem

ut in hiſtoria; in hac enim magis metuimus; magis autē de nobis. Oportet igitur & narrationem, & apparatum ſupplere in metum; tamquam de nobis, de veris, de præſentibus ſit. Vt in Oepido Tyranno Sophoclis.

Quum ad horam conſtitutam non veneris (ſiquidem propiores prius inviſere præſtat) excuſationem a neceſſitate honeſta ſumes: velut ſi ad nobilem maximo in diſcrimine laborantem vocatus fueris. Et rurſus, ſi, quum egeris cuncta, res male cedat, quod non ab initio magnitudinem morbi intellexeris, jube medicamentum exhiberi quod conveniat, quod in promptu non ſit, nec exoticum tamen videatur; ut in aſcite, oleum e ſparti ſemine. Poſtmodum, teſtatus Fortunæ injuriam, & medicamenti ſecuram ſpem, ſubſtitues aliud longe inferius.

Summa ergo diligentia, maxime in prima viſitatione, uteris, inſpiciendo, interrogando, & maxime de morbi cauſſa; & patienter audiendo ægrum narrantem, ſi validus ſit: aliter

aliter admonebis, ut per aſtantem, qui illum curaverit, aſſidue hęc referantur: tum vero quæ acta ſint, quæres ab alijs: videbis pharmacorum deſcriptionem: nomen aſtantis, qui illum diligentius curat, condiſces; ad illum converſus, omnia ordinabis. Quum redieris, non alia ab initio (quaſi oblitus interrogare) requires; ſed (ſi oblitus) aliunde per tuorum aliquem ſcire curabis. De his ergo diligenter interrogabis, quæ intermedio tempore accidere potuerunt. Denuo etiam explorabis quæ mutari potuerunt, licet non nova ſint, ut linguam ac ventrem. Diligentiſſimus etiam ſis in præcipiendo atque ſeligendo cibos, ac medicamenta. Namque diligentia circa ſex verſatur genera: rerum cognitionem, quantitatis & qualitatis illarum ſcientiam; numerum præcipiendorum, electionem illorum, & modum adminiſtrandi. In ſermone ſis blandus; tum etiam in auxilijs; ut quæ placeant maxime exhibeas delicatis; præcipue tamen iracundis,

ac melancholicis. Eadem ratio in alijs, ſed nõ adeo neceſſaria, ut in medicina. Et ubi amaris uti cogeris, ea dilutis odoratis condies. Pauca ſint, percolata, fervida: nam faſtidium non movent, nec ſentiuntur; celeriuſque agunt, ac melius. In Medicina ergo quatuor quum ſint excellentiæ modi: peritia artis, gravitas morum, diligentia, & ſollicitudo; in uno horum ſaltem reliquos omnes ſocios excellere oportet; ſi potes, in pluribus. In potentibus unum e junioribus medicis prudentem præpone aſtantem ægro. Hoc enim eſt utile ægro, & tibi glorioſum, & juxta Hippocratis præcepta: Verum in tenuioris fortunæ ægris, ſufficiet ut ille ſæpius eum inviſat. Siquis quod neſcis commemoret, nec ad dignitatem tuam percunctari pertinet, &c. tamquam neſcias, neque ad ægri ſalutem, aut pietatem: imminuta enim autoritate apud ægrum & aſtantes, plus nocebis quam [utile] ſit quod commemoratur; quod incertum eſt; itaque cupidi

pidi potius eſt hoc, quam pij hominis. Quum proponunt aliqui auxilium non utile, [nec]probum; ſi amici ſint, non oportunum eſſe dices; ſi æmuli, non tutum; in utriſque periculum ex morbo prætendens: ubi perſeveraverint, melius jam habente ægro, non neceſſarium. Ita eludes petulantiam, ægro conſulens. In ſuſpicione autem veneni, ne dixeris venenum eſſe: multis enim hoc obfuit; ſed cave: verum dic morbum peſtilentem, aut materiam venenoſam, cum ventriculi imbecillitate. Ea ratione adhibebis alexipharmaca: jubebiſque hoc velamine ut ſoror diligenter deguſtet cibos, ac potus; unumquodque vitium teſtatus in hujuſmodi magnam afferre noxam. Ita non audebunt miniſtri [venenum propinare:] tum magis, ſi eo prætextu & ipſi deguſtare cogantur.

In conficiendis autem libris, ut gloriam in exercitatione compares, illud animadverte, quod qui perfecte in una materia ſcripſerunt, ab

his quibus id argumentum convenit, præferuntnr. Velut Crantoris liber De conſolatione in luctu; tametſi multa deeſſent; & Dicæarchi De Animorum interitu; quamvis opinio illa parum grata foret his, qui præſtanti eſſent ingenio, & immortalitatis cupidi: imo quaſi naturali affectui adverſabatur, contraria legibus, inimica bonis moribus, odioſa exemplo. Et quamquam pauciores legant, ob argumenti tenuitatē; plus tamen obtinent autoritatis, quod quidquid dici in ea cauſſa potuit, dictum putent. Eligere ergo materiam decet quaſi familiarē, & levem; quæ tamen in omnium uſu ſit; non admirandam, aut raram; ſed velut ſi quis de Ptiſana ſcribat, vel de Capitis dolore, aut Lienis tumore, aut Febribus peſtilentibus, aut Hydrope, nihil aliud loquatur, nihil aliud ſonet; ſed in eodem perſeveret; donec unicus ea in cauſſa habeatur. Vbi eo pervenerit, cuncta ad id genus deducat. Sed non ſit ridiculum argumentum: velut qui morbos omnes ad faſcinationem

tionem retrahebat; jubebatque cribrari omnium ægrorum lectos. Sed quid poterat aliud miſer; ut qui omnino literarum eſſet imperitus? Quantum ergo apud vulgum addebat in opinione, tantum ſibi de vera gloria apud omnes præſtantes viros, non ſolum artis peritos, detrahebat. Sed (ut ſolet contingere) multi prudentes vi compellebantur ſtultorum judicijs acquieſcere; permittereque ſycophantam in ſuis etiam & de ſuo debacchari. Adeo violenta res eſt opinio imperitorum: quæ falſa quum ſit firmior eſt prudentium vera. Itaque numquam intermittere oportet, ubi cœperis, tympanum pulſare: & ex uno in aliud transferendo, fac ut novi ſemper aliquid afferre videaris; turba, move, concute. Tametſi pleraque falſa ſint, cogita quod falſis omnia debentur humana; & regna, dico, & potentia omnis. Hic liber PROXENETÆ eſt; non de recta vivendi ratione, atque divina parte, ac ſummo bono. Denique ſi verearis, alij id facient,

tu vero illorum ſcelere jacebis. Nonne ergo licet dolum dolo, technam technæ, flagitium flagitio opponere, ut te ſerves meliorem, non ut alios perdas? Expergiſcere ergo; ut tibi non deſis: ſed primum (quod illi non habent) bonis artibus inſtructus ſis. Sapiens ille ac tam laudatus Socrates eo tendebat, multis fultus præſidijs, innocentia, fortitudine eximia, temperantia ſingulari, tolerantia admirabili, prudentia maxima, officijs in amcos gratuitis. Itaque ſine arte, ſine opibus, ac ſine nobilitate, nullo facto egregio, ac ſine magiſtratu tantum profecit, ut privatam quandam tyrannidē exerceret. Licuiſſet, ut dixi, ſi ad privatam utilitatem iſthæc tetendiſſent: at poſtquam ob gloriæ inane ſtudium, maluit fructu carere, atque alios docere; tamquam medicinam, aut architecturam tractaret, non fraudem; neſcio qua laude dignus dici poſſit. Eſt etiam finis in hujuſmodi quidam conſtituendus; ne ſemper colligas, collectis numquam uta-

utaris; idque merito objici poſſit:
Semper avarus eget: certum voto pete finem.

In prædicendo paucis agendum eſt medico. Sunt autem ſex modi; quorum extremos vitare decet, niſi omnino tuta ſit prædictio: in pæne profligatis, Modica ſpes; ne dixerim, prorſus conclamatum: in mitiori, Non magna ſpes; non tamen conclamatus: ſi ſecus, Difficillimus eſt morbus, etſi non ſine ſpe: in meliori, prædicas juxta Galenum: quædam autem parva delicta excuſare, quum res ſecus inclinaverit, tum conqueri, & antequam apud præſentes ſpes decidat, plus quam cauti eſt. Quod ſi etiam te prædicente mortuo ægro, querantur, quum non primum vocatus ſis, dices, Si primum vocatus eſſem, & ſervatus fuiſſet, vos erraſtis: ſin ſecus, magnæ eſt Fortunæ bonæ meæ, quod non vocer. In militari autem diſciplina, in navigatione, in lite, quoniam magis cõſilio peritorum eventus ſubjicitur, dicere, oportet, quid

contingere ſoleat, verum non eſſe. Nota quæ alij habeant, aut quibus innitantur: Multum quoque poſſe Fortunam, aut gratiam.

Galenica ergo prædictio (De conſtit. Art. Med. c. 18) duplicem habet finem. Vnus eſt, quum in cura fueris, ſperaveriſque ægrum poſſe ſervari, ut tum dicas, Galeni nomine prætcrito, Etſi non tutus ſit noſter æger, ſpes tamen magna eſt, eum ſervari poſſe, ſi in nullo fiat error, & nil novi ſupervenerit, nec caſus aliquis; & æger in manibus meis fuerit. Alter eſt, quum ſupervocatus cupis retinere curam; tunc dices, Sperare ſalutem: ſed Galenum hoc imperare, ne medicus prædicat quemquam ſervari debere, niſi his conditionibus, ut in nullo delinquatur, nec caſus aliquis ſuperveniat; & æger in manibus prædicentis manſerit. Propterea te nil poſſe firmi prædicere. Neque enim præſtat moriturum ſervandum dicere, quum is in manibus inimici ſit. Nam dum alium damnare ſtudes, te ipſum deteriorem facis,

&

& omnino deceptus videris: quandoquidem prædictio non ad ſolum morbum, ſed etiam ad reliqua referri debet; & illius gloria eſt finis, ſcilicet veritas. Cætera magis poſſunt excuſari, quam quod laude digna ſint; imo nec ut eam parere queant.

Quod vero plurimum in hujuſmodi prodeſt, ita difficillimum (præcipue claris viris) eſt, ut conjunctarum artium potentiſſimos ſibi adjungant. Namque ut ſenes [adultioreſve] plantæ inſeri alteram alteri non patiuntur, ſed ſenior, juniori, aut ſi utraque juvenis extiterit; ita non facile cohæret famoſus procurator [juvenis] ſeni judici; aut medico [juveni ſenex pharmacopola.] Plurima enim obſtant, quoniam plurima deſiderantur, quod potens ſit: tum vero exiſtimat, debere te illi, non illum tibi, obſequi. Eorum etiam conſuetudine omnes illorum æmulos atque inimicos inſenſos tibi reddis; amicos non itidem [illius tibi concilias, &c.] Deinde

ut in hiſtoria; in hac enim magis metuimus; magis autẽ de nobis. Oportet igitur & narrationem, & apparatum ſupplere in metum; tamquam de nobis, de veris, de præſentibus ſit. Vt in Oepido Tyranno Sophoclis.

Quum ad horam conſtitutam non veneris (ſiquidem propiores prius inviſere præſtat) excuſationem a neceſſitate honeſta ſumes: velut ſi ad nobilem maximo in diſcrimine laborantem vocatus fueris. Et rurſus, ſi, quum egeris cuncta, res male cedat, quod non ab initio magnitudinem morbi intellexeris, jube medicamentum exhiberi quod conveniat, quod in promptu non ſit, nec exoticum tamen videatur; ut in aſcite, oleum e ſparti ſemine. Poſtmodum, teſtatus Fortunæ injuriam, & medicamenti ſecuram ſpem, ſubſtitues aliud longe inferius.

Summa ergo diligentia, maxime in prima viſitatione, uteris, inſpiciendo, interrogando, & maxime de morbi cauſſa; & patienter audiendo ægrum narrantem, ſi validus ſit: aliter

aliter admonebis, ut per aſtantem, qui illum curaverit, aſſidue hęc referantur: tum vero quæ acta ſint, quæres ab alijs: videbis pharmacorum deſcriptionem: nomen aſtantis, qui illum diligentius curat, condiſces; ad illum converſus, omnia ordinabis. Quum redieris, non alia ab initio (quaſi oblitus interrogare) requires; ſed (ſi oblitus) aliunde per tuorum aliquem ſcire curabis. De his ergo diligenter interrogabis, quæ intermedio tempore accidere potuerunt. Denuo etiam explorabis quæ mutari potuerunt, licet non nova ſint, ut linguam ac ventrem. Diligentiſſimus etiam ſis in præcipiendo atque ſeligendo cibos, ac medicamenta. Namque diligentia circa ſex verſatur genera: rerum cognitionem, quantitatis & qualitatis illarum ſcientiam; numerum præcipiendorum, electionem illorum, & modum adminiſtrandi. In ſermone ſis blandus; tum etiam in auxilijs; ut quæ placeant maxime exhibeas delicatis; præcipue tamen iracundis,

 ac

ac melancholicis. Eadem ratio in alijs,ſed nõ adeo neceſſaria, ut in medicina. Et ubi amaris uti cogeris, ea dilutis odoratis condies. Pauca ſint, percolata, fervida: nam faſtidium non movent, nec ſentiuntur; celeriuſque agunt, ac melius. In Medicina ergo quatuor quum ſint excellentiæ modi: peritia artis, gravitas morum, diligentia, & ſollicitudo; in uno horum ſaltem reliquos omnes ſocios excellere oportet; ſi potes, in pluribus. In potentibus unum e junioribus medicis prudentem præpone aſtantem ægro. Hoc enim eſt utile ægro, & tibi glorioſum, & juxta Hippocratis præcepta: Verum in tenuioris fortunæ ægris, ſufficiet ut ille ſæpius eum inviſat. Siquis quod neſcis commemoret, nec ad dignitatem tuam percunctari pertinet, &c. tamquam neſcias, neque ad ægri ſalutem, aut pietatem: imminuta enim autoritate apud ægrum & aſtantes, plus nocebis quam [utile] ſit quod commemoratur; quod incertum eſt; itaque cu-

pidi

pidi potius eſt hoc, quam pij hominis. Quum proponunt aliqui auxilium non utile, [nec]probum; ſi amici ſint, non oportunum eſſe dices; ſi æmuli, non tutum; in utriſque periculum ex morbo prætendens: ubi perſeveraverint, melius jam habente ægro, non neceſſarium. Ita eludes petulantiam, ægro conſulens. In ſuſpicione autem veneni, ne dixeris venenum eſſe: multis enim hoc obfuit; ſed cave: verum dic morbum peſtilentem, aut materiam venenoſam, cum ventriculi imbecillitate. Ea ratione adhibebis alexipharmaca: jubebiſque hoc velamine ut ſoror diligenter deguſtet cibos, ac potus; unumquodque vitium teſtatus in hujuſmodi magnam afferre noxam. Ita non audebunt miniſtri [venenum propinare:] tum magis, ſi eo prætextu & ipſi deguſtare cogantur.

In conficiendis autem libris, ut gloriam in exercitatione compares, illud animadverte, quod qui perfecte in una materia ſcripſerunt, ab

his quibus id argumentum convenit, præferuntnr. Velut Crantoris liber De conſolatione in luctu; tametſi multa deeſſent; & Dicæarchi De Animorum interitu; quamvis opinio illa parum grata foret his, qui præſtanti eſſent ingenio, & immortalitatis cupidi: imo quaſi naturali affectui adverſabatur, contraria legibus, inimica bonis moribus, odioſa exemplo. Et quamquam pauciores legant, ob argumenti tenuitatẽ; plus tamen obtinent autoritatis, quod quidquid dici in ea cauſſa potuit, dictum putent. Eligere ergo materiam decet quaſi familiarẽ, & levem; quæ tamen in omnium uſu ſit; non admirandam, aut raram; ſed velut ſi quis de Ptiſana ſcribat, vel de Capitis dolore, aut Lienis tumore, aut Febribus peſtilentibus, aut Hydrope, nihil aliud loquatur, nihil aliud ſonet; ſed in eodem perſeveret; donec unicus ea in cauſſa habeatur. Vbi eo pervenerit, cuncta ad id genus deducat. Sed non ſit ridiculum argumentum: velut qui morbos omnes ad faſcinationem

tionem retrahebat; jubebatque cribrari omnium ægrorum lectos. Sed quid poterat aliud miſer; ut qui omnino literarum eſſet imperitus? Quantum ergo apud vulgum addebat in opinione, tantum ſibi de vera gloria apud omnes præſtantes viros, non ſolum artis peritos, detrahebat. Sed (ut ſolet contingere) multi prudentes vi compellebantur ſtultorum judicijs acquieſcere; permittereque ſycophantam in ſuis etiam & de ſuo debacchari. Adeo violenta res eſt opinio imperitorum: quæ falſa quum ſit firmior eſt prudentium vera. Itaque numquam intermittere oportet, ubi cœperis, tympanum pulſare: & ex uno in aliud transferendo, fac ut novi ſemper aliquid afferre videaris; turba, move, concute. Tametſi pleraque falſa ſint, cogita quod falſis omnia debentur humana; & regna, dico, & potentia omnis. Hic liber PROXENETÆ eſt; non de recta vivendi ratione, atque divina parte, ac ſummo bono. Denique ſi verearis, alij id facient,

tu vero illorum ſcelere jacebis. Nonne ergo licet dolum dolo, technam technæ, flagitium flagitio opponere, ut te ſerves meliorem, non ut alios perdas? Expergiſcere ergo; ut tibi non deſis: ſed primum (quod illi non habent) bonis artibus inſtructus ſis. Sapiens ille ac tam laudatus Socrates eo tendebat, multis fultus præſidijs, innocentia, fortitudine eximia, temperantia ſingulari, tolerantia admirabili, prudentia maxima, officijs in amcos gratuitis. Itaque ſine arte, ſine opibus, ac ſine nobilitate, nullo facto egregio, ac ſine magiſtratu tantum profecit, ut privatam quandam tyrannidẽ exerceret. Licuiſſet, ut dixi, ſi ad privatam utilitatem iſthæc tetendiſſent: at poſtquam ob gloriæ inane ſtudium, maluit fructu carere, atque alios docere; tamquam medicinam, aut architecturam tractaret, non fraudem; neſcio qua laude dignus dici poſſit. Eſt etiam finis in hujuſmodi quidam conſtituendus; ne ſemper colligas, collectis numquam uta-

utaris; idque merito objici poſſit:
Semper avarus eget: certum voto
pete finem.

In prædicendo paucis agendum eſt medico. Sunt autem ſex modi; quorum extremos vitare decet, niſi omnino tuta ſit prædictio: in pæne profligatis, Modica ſpes; ne dixerim, prorſus conclamatum: in mitiori, Non magna ſpes; non tamen conclamatus: ſi ſecus, Difficillimus eſt morbus, etſi non ſine ſpe: in meliori, prædicas juxta Galenum: quædam autem parva delicta excuſare, quum res ſecus inclinaverit, tum conqueri, & antequam apud præſentes ſpes decidat, plus quam cauti eſt. Quod ſi etiam te prædicente mortuo ægro, querantur, quum non primum vocatus ſis, dices, Si primum vocatus eſſem, & ſervatus fuiſſet, vos erraſtis: ſin ſecus, magnæ eſt Fortunæ bonæ meæ, quod non vocer. In militari autem diſciplina, in navigatione, in lite, quoniam magis cõſilio peritorum eventus ſubjicitur, dicere, oportet, quid

& omnino deceptus videris: quandoquidem prædictio non ad ſolum morbum, ſed etiam ad reliqua referri debet; & illius gloria eſt finis, ſcilicet veritas. Cætera magis poſſunt excuſari, quam quod laude digna ſint; imo nec ut eam parere queant.

Quod vero plurimum in hujuſmodi prodeſt, ita difficillimum (præcipue claris viris) eſt, ut conjunctarum artium potentiſſimos ſibi adjungant. Namque ut ſenes [adultioreſve] plantæ inſeri alteram alteri non patiuntur, ſed ſenior, juniori, aut ſi utraque juvenis extiterit; ita non facile cohæret famoſus procurator [juvenis] ſeni judici; aut medico [juveni ſenex pharmacopola.] Plurima enim obſtant, quoniam plurima deſiderantur, quod potens ſit: tum vero exiſtimat, debere te illi, non illum tibi, obſequi. Eorum etiam conſuetudine omnes illorum æmulos atque inimicos infenſos tibi reddis; amicos non itidem[illius tibi concilias, &c.] Deinde

inde ut amicos efficias, & hoc arduum: exiſtimantibus illis, cogi, ſi te receperint, relinquere quorum conſuetudine potentia ſua coaluit; amicos ſenes, notos, cum quibus totfanda nefandaque perpetrarunt; tum etiam [tot] candidos dies cum voluptate exegere, hujuſmodi homines [inquam,] ignoti viri cauſſa (ſis quantumcunque artis operibus & nominis gloria excellens) exigere e domo, durum videtur. Sed etſi te ut amicum exceperint, durius eſt, ut gloriæ, ut operibus, & exiſtimationi tuæ faveant, reclamantibus tot amicis eorum. Quod ſi non efficiant, tantum abeſt, ut utilis ſit horum amicitia, ut etiam plurimum ſit obfutura; cunctis, te eorum (in arte qua excellere putas) damnari judicio, atque deſtitui, qui & ſapientiſſimi ſint, ob ætatem; & quorum judicio acquieſcendum ſit, ob potentiam; quiq; nulla alia cauſa, quam tuamet te deſerant; quum jam tu ex profeſſo in amicitiam eos exceperis: denique quod, quum gloria

&

& ſapientia, & nominis celebritate velis videri alios ſuperare, nõ ſolum præcedere, auxilia ab inferioribus quæras. Quas ob cauſſas multi hoc genus reliquerunt. Nobis autem, quibus artem perfectam tradere in animo eſt, non ita licet. Sed & ad hoc ipſum, ſeu neceſſitatis cauſſa, ſeu commoditatis, deveniendum putamus. Neceſſitatis quidem, corruptis illis grandi pecunia per amicos: omnia enim jura illi cedunt. Nec donare bonum, nec tutum aut honeſtum; ſed utendam tradere. Idque factum eſt a pluribus & ſapientibus; beneque ceſſit. Commoditatis autem, quum in potentis divitis communem amicitiam, verum valde utilem, incideritis.

Vbi denique cum pluribus fueris, ne clam etiam alios damnes, niſi jam finem ex voto conſequutus. Primum quidem, quod plus juverit ad famam & benevolentiam comparandam, te ſtrenuum oſtendere defenſorem incolumitatis ejus, quam ſociorum accuſatorem: Deinde quod exiſtimabunt

mabunt jactantiam in te, vel improbitatem, aut vanitatẽ, aut invidiam [nullam eſſe:] Tum vero, quod ſi per te adjuvetur æger, minus iniquo animo ferent, etſi intelligant a te accuſari [ſe,] experimento illos damnante. At ſi pereat, aut cauſſa vincantur illi te oderint maxime, & nullibi ſocium admittent, tamquã inimicum (optimum enim eſt in his amicos habere;) domeſtici vero non laudabunt, aut minimum: non ſolum quod non habebũt quo te laudent, & quod cito gratia ſeneſcat; ſed quod in omnibus odium plus poſſit amicitia, & injuria vivacior ſit beneficio. Ob id ſtudioſe exitũ rei venare in unoquoque: In Medicina ex quatuor præcipue; Natura, Morbis, Vrinis, Generalibus; velut peſtilentia, mutatione a conſuetis, & motu, quum is etiam doceat nos reſpirationem, quum receſſus a naturali exiguus fuerit.

Præterea, ſi mercedem minuant, non laborem, avaritiam aut paupertatem ſignificat: ſi laborem [minuant,] non mercedem, magnificen-

tiam

tiam cum contemtu. Abdica igitur te: nam [hoc] melius eſt, quam relinqui. Si laborem augent, non ſtipem, exiſtimationem bonam indicat, cum avaritia, vel inopia: Si præmium [augeant; hoc] optimum eſt ad exiſtimationem: ſi tum augeas laborem, non rogatus, exiſtimationem minuis, tamquam indignus ſis auctione illa; vel quod avaritia ductus, non præſtiteris quantum præſtare potueris. Mutata igitur forma, ſummam adhibeto diligentiam. Si augeant pecuniam & laborem, ſuſpiciunt, & avarum te exiſtimant. Si minuunt utrumque (dicam autem de hoc ſuo loco,) hoc ex avaritia contemtum oſtendit.

Siquis perſolvat pro facultatum multitudine, operam & diligentiam illi præſtabis ſummam; ſed diviti ornatum etiam, unde plus temporis: ſi minus, quam pro ratione debet, moneto tacite; ſi perſtiteris, optimus es; ſi non teneris; relinquere inhumanum & inutile. Fucum pro tempore adhibe.

Vbi in pæne perdito [ægro, medicum] alium quærunt, tum auxilium durum, diuturnum, optimum propones; & ſpem meliorem, ſi obſervet. Si ambo in cura manebitis, & non mutet, probavit; ſi ſanatur, laus tua eſt; ſi pereat, nullum dedecus: Si mutet, quum ſanari non poſſit, [dic] ſemper id prædictum a te; & mutatione, ſpem, quæ ambigua erat, amiſſam: Eadem, & evidentiora, ſi a curatione excidas. Licebit enim dicere, vel eraſſe in curatione, ſi tecum bene præſenſit; in ſpe aut in judicio, qui moriturum propoſita ſpe ſalutis ab alio, curandum ſuſceperit.

Quod ſi potens aliquis vir a te petat auxilium difficilis morbi, id agito quod Peruſinus chirurgus, Cardinali petenti, ut illum liberaret a fiſtula, cujus os erat anguſtum, & prope anum; reſpondit, Curare poſſem; ſed præſtat linteis vino madidis ad renes ac lumbos appoſitis, ſinere: Hoc dic, Nil proſint [auxilia.] Perſuaſit ſe non ignorare modum ſanandi:

nandi: ſpem injecit, quaſi hoc ipſo ſanare poſſet, quod aliquid melius doceret ac præſtantius ſanatione; & ſe a tædio difficillimi negotij liberavit.

Et quamvis multi, ſine tot præceptis ad ſummos honores evecti ſint ſola garrulitate, tum incredibili ſollicitudine, & multitudine auxiliorum etiam periculoſiſſimorum; tum audacia fœda, qua meliores multo ſe obtundunt; contemti nihilominus, præter impietatis ſummum crimen, tribus maximis etiam incommŏdis afficiuntur: primum, quod maximis periculis ſe exponunt, quum etiam aliqui eorum pœnas dederint ſtulti propoſiti, & ſceleratæ audaciæ: ſecŭdum, quod non ſufficere poſſunt, ſemet proprijs conſilijs impedientes; tertium, quod immenſis laboribus ſeipſos interimunt, ut plerique eorum ante perfectam ætatem pereant: omitto quod male audiant; ſemperque exiguis præmijs remunerentur; & quod ſæpius contingat, illos in eos animi æſtus incidere, ut pigeat

non

non ſolum arti initiatos eſſe, ſed in hanc lucem umquam veniſſe.

Res mortalium ex minimis principijs maximos effectus ſortiuntur: ideo parva contemnere non decet. Veluti in Principibus ſingulorum dierum acta & eventus ſcribere, horaſque; in cæteris, morbi naturam, ſymptomataque; ut ſi te pro quovis revocaverit [quis eorum,] viſa tabella, poſſis dicere, quæ tum illi contigerint. Vnde maximam fidem apud illum: inde ex illo apud ejus amicos conſequeris. Addes etiam præcipua, ex quibus ſanatus eſt.

Vbicunque fueris, ſed præſertim in aliena urbe, conſidera ſemper finem, & perſonam, & ſtatum ejus (divinorum tamen præceptorum prius memor.) Nam potentes tuto & blande tractari volunt, pauperes cito, & paucis impenſis ſanari. Si ergo morbus non urget in potentibus, etiamſi ſpes ſanationis abblandiretur diuturni morbi, non ſolum periculoſa [medicamenta] vitabis, & ſuſpecta, tum infamia, ſed etiam

non

non vulgata; neque multitudinem augebis, ſed numerum. Hoc enim eſt extra aleam infamię & calumniæ, & tutum. Quodſi ſpes ſit omnino; & illi petant, rogentque, proteſtaberis; prius expertus in exigua quantitate. Si volunt, recipito. Si morbus urget, non ſine ſocijs expones te caſui. Si his non ſervatis, affligitur æger ex medicamento, dolore, vomitu, animi deliquio, anxietate, fluxu ventris; aut ſi ex importuna venæ ſectione periclitatur, deficit, dum laborat, præſidijs ſolum uteris, verbum nullum proferes: quodcunque enim protuleris, obeſſe poterit. (Memento quod dixi, propriam vocem contra te, non pro te, teſtem eſſe.) Vbi evaſerit, prædica utilitatem, in riſum converte ægri timorem; negligentiam, ſoçordiam, errorem miniſtrorum; aut pharmacopolam, quaſi aliud egerit, quaſi per admirationem commemora. Quandoque juvat dicere, ſe prævidiſſe, ſed noluiſſe dicere, ne vel terrorem augeret, vel [a pharmaco, &c.] abſtineret. Multi vero

vero curant advocari in alias urbes, ut majore cum gloria redeant in propriam. Eſtque ars ſingularis tum induſtriæ tum utilitatis.

Si aliqui ſe feciſſe aut facere poſſe jactent, quod tu non feceris, dicas miſcere illos; quod in Italica lingua melius exprimitur: (emplaſtrare enim vocant, non curare:) Præterea eos qui multa agunt, mimos exprimere; qui magnis geſtibus ſignificant ſe multa agere; quum tamen loco non moveantur, nec quicquam agant.

Vt vero aliquos ſerves, & medicos minus offendas, oſtenſa ratione tuta, votoque tuo clare declarato; ſi perſtent in epicraſtica, dicas, maxime quum amici ſunt, Si igitur confiditis, poſſe illum evadere, pergamus, tumque tale ſtudium diligentiamque adhibeto, ut ex opere optent ſe ſecutos judicium tuum. Relinques illis judicium, an poſſint aliquid indulgere. Sed hoc non poteſt facere niſi ſapiens. Vbi ad ægrum conſulturus accedis cum improbis

ſocijs,

ſocijs, vide an manſurus in cura. Si ſic, omnia oſtende, per quæ res inclinata videatur: ſed prius oſtenſo morbo, cauſiſque ejus. Sic enim audientibus videberis prope, & melius ſocijs, rem tenere & ſi antea vocatus eſſes, plus potuiſſe proficere: &, ſi obeat, non ſolum a culpa caſus, ſed adventus tui (cui improbi ſolent malos ſucceſſus imputare) te liberabis. Sin ſolum ea vice conſulturus ſis, bonam ſpem injice, alacriter illos laudans: ſeorſum autem dicas, ſi ſanari poteſt, bene proceſſura, ſi recte egerint; nam vera dicis: ſi non exiſtimas poſſe ſanari, reſponde, ab initio, morbum ejuſmodi te credere fuiſſe; nunc per tot [dies] lapſum ægrum, neſcire quid pronuncies. Sed ſi fideles viri ſint, quamvis imperitiſſimi, ab omni fuco cave. Neque enim boni viri eſt officium, nedum optimi (quanto minus Chriſtiani?) in ſalute periclitantis verſute agere.

Cavendum eſt etiam, ne hominum ſiccorum cõſuetudinem ineas,

etiamſi enixe rogent, nedum ut te inſinues, vel inſinuari patiaris: nam ſi feliciter cedat res, adhuc illis debere videberis; ſi infeciliter, te funditus evertent. Magna pro felicitate ducas, hujuſmodi hominibus non congredi: ſi cogaris, blandis verbis utaris; extorqueas quantum potes, nil plus gratiæ conſecuturus; & exiſtimationem quantum potes, retine. Hi ſunt ambitioſi ſimul, & avari, & plurimum ſe ſcire perſuadentes. Eſt & aliud ſiccorum genus deterius, qui multis verbis agunt. Committunt medicos invicem, lucro ducentes, ſi illi maledicant viciſſim. hocq; deterius eſt priore. Verũ his reſpondebis, te qui dent pecunias multas, & verba multa, non inveniſſe; qui pecunias multas, & pauca verba, optimos eſſe; qui autem verba multa, pecunias paucas, hos contra peſſimos: & eos ſtatim relinque; aut, ſi non licet, in poſterum tecum ſtatue, ne amplius accedas.

Refugies ægrorum curam, qui brevi ſanari volunt: [&] qui dare

polli-

pollicentur, quum evaſerint. ominoſa enim res eſt, & cum ſtultis negotium. Stultos improbis, & oſſa canibus relinque. Similiter & ambitioſorum, ſed pauperum, & ſiccorum, & violentorum [genus eſt:] in quibus bonæ Fortunæ munus perit; malæ eventus, perpetuæ quærelæ obnoxius eſt. Quamobrem hos devita, & ſumma cum gravitate eis congrediaris: fac etiam ut intelligant, quam ſis occupatus in artis operibus. Socios quoque imperitos & improbos, ſed præcipue contentioſos, fuge. Solum enim tuo infortunio pares ſe tibi videri poſſe ſperant. Numquam litigabis, ſed ſtatim abi; præſertim ſi moriturum [ęgrum] intelligas; hoc ſolo dicto, Galenum recte de hoc cenſuiſſe: ſi locum poſtulant, dic tertiodecimo Methodi, capite decimoquinto. Quum vocaris ad conſulendum, hominum conditionem, & ægri morbum, & quid a te poſtulent, intellige. Si enim ad conſulendum ſolum; explica modum & cauſas diligentiſſime: propone

pone auxilia & communia diligenter; reliqua ſuccinctè; nihil celando; verum neque laudando, neque vituperando acta; nec tua extollendo, neque eligendo; quum incertus ſis, quid præſtantius: atq; ita nec illos docere cogeris. Abſtine a prædictione. cauſſam ſi requirant, Galenũ dic prohibere. Ex Promptuario loca habes. Publice fac ut omnes ſciãt, experimenta deberi conſilijs in ſcriptis, aut curationi. Si tamen pro conditione perſolvant, doce; ſed coarctata ratione. Sic enim conqueri non poterunt conjuncti ægri, nec medicis eſſe uſui. Sin autem ad curam vocaris cum alijs non prorſus malis, fac ut ſcias per quem vocatus ſis, ut tua beneficia prædicentur, quæ illi ſignificabis; & ſi iniquius agant, errores eorum detegantur. Ne deſeras ægrum, niſi omnino recta pergat ad ſalutem: nam ubi reciderit, ſi mali ſint, numquam curabunt ut revoceris. Ne umquam verbum illud proferas, Servaſſem, ſi in manibus meis fuiſſet: præterquam enim quod

invi-

invidioſum eſt, eſt etiam vanæ jactantiæ indicium. Multa poſſem hic adjicere, præſertim rationes eorum quæ dicta ſunt: ſed ſumma gravitate medicus plura aſſequitur, quam tot præceptis, quæ partim oblivioni (& maxime ſub occaſione tam præcipiti) traduntur; aut mutuo ſe impediunt, ut judicium de his ferre haud liceat; & omnino, ſi gravitas deſit, illa etiam non ſint ſuffectura. Conſiſtit autem gravitas non ſolum in verbis, & ornatu, & geſtu, & inceſſu, ſed etiam in comtemptu rei: quæ autem adſcripſi, & de præceptis, & de præceptorum rationibus, pro exemplis indagandi ea quibus opus eſt, adjecta ſunt: nam (ut alias docui) plus eſt in nudo [fine, vel modo] per collationem, & diviſionem, & reſolutionem (a fine ſiquidem infinitum, aut infinito ſimile) quam in innumerabilibus præceptis, aut præceptorum cauſſis aſſignandis. In profitendo autem partes has ſeptem, aut ad ſummum octo, imitaberis: continuationem verborum, declaratio-

nem ſententiam, demonſtrationem, amplificationem, limitationem, & dubiorum diſſolutionem. Epilogum ſunt qui addant: ego non utor. Forte autem a lectione garrulus te aliquis diſcipulus exagitabit, turbas ciens, ut ſcire videatur. Studium enim diſcipulorum hac ætate magis eſt contentioſæ doctrinæ, quam ſolidæ; tum quia facilius eam adipiſcentur; ipſi autem molles admodum: ideo cõtentioſis operam dant, quoniam ad certamina conducunt, quorum ipſi ſunt cupidi: procedunt enim captioſis quibuſdam ac futilibus diſtinctionibus: & ob id etiam maxime amant doctores qui illis prompte ſatisfaciunt, quaſi eruditiores, & magis obſequioſos; quum tamen hujuſmodi viri ad opera ipſa ſint inepti: nam opera Artis, Naturæ operibus quam ſimillima eſſe debent: at hoc præſtare eſt difficillimum, ut in pictura plaſtica & ſculptura: ideoque indigent ſtudio longo, & cogitatione, & judicio: quæ omnia e regione pugnant cum horum

rum doctorum ingenijs. Hujuſmodi itaque garrulo ita reſpondebis, Non intelligo contra quæ inveharis, contra quos dixeris, quem oppugnare velis. Pudebit enim forſan; aut pigebit in poſterum. Tum vero, ſi male recitet, reſpondiſſe ſufficiat: Non hoc dixiſſe me, memini: modeſte [autem] illius redargues imperitiam: Si recte [recitet,] te multo labore levabis; facilius occurres, & quampaucis importune garrientem proprio ſuo invento fatigabis.

Generaliter autem ſic habe: In quacunque urbe fueris, ubi nondum familiaritatem contraxeris, quinimo ſis medicis odioſus, quum de aliquo ægro, ad quem vocatus ſis, bene ſperas, dicito illis, An fiditis in me perfecte? Si affirment, dicas, Quid opus eſt illis? nam hi ſine me egerant; par eſt ut ego ſine illis: certum eſt, ſi adſint, curaturos ut non ſanetur, nec nō magis ſe ipſos, quam me, diligunt: ſi concedant, ac ut ſanetur, in præjudicium eorum eſt. Dubio procul res ita ſe habet. Sed

[hoc] non agendum, niſi in his, qui vel ob pauperiem excuſare poſſunt ſe de multitudine medicorum; vel quia ob virtutem cum potentia conjunctam, ab inſidijs omnino tuti ſint. In alijs oportet, ut qui omnia poteſt, id agat; ut ex præſcripto tuo ſingula faciat: in reliquis, ſi petant, in quibuſdam impedimentum; in alijs, ægri voluntatem; in alijs, oblivionem; in quibuſdam caſum excuſent, donec ſanetur: multorum & ipſimet obliviſcentur. Si quis aſtantium neget peracta eſſe [quæ mandata ſunt,] ablegetur, inventa occaſione; aut, ſi poteſt, emittatur. Præcipiatur ante, ut nemo reſpondeat, niſi ille, aut quē delegaverit ipſe. Ob id aſtans ſi quis eſt emittatur. Ob id Bononiæ hoc munus difficillimum exequi eſt. Excuſabit autem mortem ægri, ex prædictione ſupervenietis medici: quod etiam faciet ad ſuā ſecuritatem. Sed ſi illi te advocaverint, omnino nō procurantibus medicis, ſi recte, recte; ſi, ut te evertant (quum neq; ſolus poſſis curare, neque cum illis ſervare) inoffi-

inofficioſum tentare ut expellas; ſapienter cum illis ages: ſi exequantur, ſanabis; ſi non exequantur, facta proteſtatione diſcedes; ſanandum, ſi illi non defuerint, admonens. Si dicant, Cur ergo diſcedis? quia ex præſcripto non agitis: res autem eſt in præcipiti, ut quemcunque errorem (dicit Galenus decimo Artis curandi, juxta finem) feceritis, æger ſit periturus: ideoque alienum factum, ſeu ſua mala ſors, mihi imputetur. At deſinent te non ſolum advocare, ſed admittere. Hoc eſt minimum malorũ, quę tibi poſſint contingere in hoc caſu. nam aliter agentem nec alij, nedum ipſi, te vocabũt. Sic vero ſaltem fama ſalva erit; & ideo ab alijs vocaberis. Sed pugnãdum erit. Vita noſtra militia eſt: Melius eſt, ut etiã in bello, pugnantem cum illorum invidia cadere; quam inſidijs, eorum autoritate aucta. Quum vero pictoribus atque ſtatuarijs, tum fabris atq; veſtiarijs ex operibus quę ſenſus ipſe dijudicat, ſicut & architectis (ſed his cum rationibus manifeſtis)

feſtis) ex arte gloria ſolida accedat; geometris autem & arithmeticis, propoſitis interrogationibus, tum problematibus, tum theorematibus; muſicis quoque ex cantilenis, & dum canendo revocant aberrantes: juris conſultis ex judicio judicum, & victoria cauſarum, quibus patrocinati ſunt, conſtanter faveatur; ſoli medici, & maxime profeſſores, omni auxilio deſtituuntur: quum ægrorum exitus mille modis turbari poſſit; nec ſint morbi, naturæ hominum, atque ætates invicem ſimiles; diſcipuli vero, qui audiunt, animi fluxi, ob ætatem, & imperiti, & qui mille modis alliciantur, aut artibus avertantur. Ob id nulla eſt diſciplina, quæ majores patiatur errores in æſtimatione peritorum; nulla minus patrocinatur ſuis ſtudioſis, nec favet eruditis. Vnicum præſidium eſt in gravitate morum repoſitum; ſed fallax, quod a quovis etiam imperitiſſimo uſurpari ſoleat. Si res ad diſputationem redigatur, vincet clamoſior: ſublatum eſt e ſcholis

ſcholis gymnaſium. Vnum eſt in tempore auxilium, quo majora emergunt; aliud in autoritate ſapientum Principum: alterum mihi inutile futurum; alterum in eorum manibus conſtitutum, a quibus ſi deſerar, hoc ſolum relinquetur, conſcientia recti; quæ conſolari debet eum, qui Deo (non ſibi ac voluptatibus) vivit. Nam de Principibus ipſis, quod fallantur in præferendo & ipſi, liquet. Quum enim ſeptem ſint conditiones, quibus medicus præferri debet: ut ſit bonus Philoſophus, Dialecticus bonus; exercitatus in artis operibus, atque ſtudioſus librorum, bonus Mathematicus, calleat diſſectionem corporum humanorum, eorundemque partium uſum teneat; quodſi etiam cum his ſimplicium medicamentorum peritiam habuerit, & literas Græcas, melius erit: Principes eos elegerunt, qui has duas ultimas duntaxat callerent, cæteris neglectis. Sic Linacrum rex Anglorum, Copum & Ruellium reges Gallorum: Ferrarienſium re-

guli Leonicenum, Manardum, Braſavolum; (hic ſolum adjecit Dialecticam:) Germaniæ Principes Cornarium, Fuchſium, atque Matthiolum, herbarios potius, quam medicos. Conſtat enim antiquo tempore etiam alios fuiſſe herbarios, alios medicos. Meminitque Hippocrates Crateuæ. Sed quod laudi fuit ab initio, elegiſſe peritos linguæ Græcæ, velut Leonicenum, quum medica diſciplina adhuc latitaret apud Græcos; nunc ſtultitiæ tribui debet, pædagogos eligere, medicorum loco. Ideo non niſi prius ſublato tam pernicioſo & turpi errore, ars ipſa & artifices præclari, priſtino candori atque dignitati reſtitui poterunt. Nunc autem, quum ſint medendi tres modi: Empiricus, qui peſſimus, & ex quo, ſine cognitione cauſſæ aut differentiarum morbi, tranſeunt ad diſſimilia, putantes ad ſimilia tranſire; & Rationalis, qui optimus eſt; hunc nemo aggreditur; ſed ad Tentandum ſe conferunt; exiſtimantes hunc eſſe certiſ-

certiſſimum modum, ſecuriſſimum, & optimum; quum tempus terant, protrahant morbum in immenſum, & (quod majus omnibus eſt) non poſſint menſuram rei exquiſitam adhibere; quod in Rationali cura eſt optimum: nam & celeriter & facile ſit, ac cum ægrorum commodo & voluptate, ſanitatem adipiſcuntur. Eo ergo res medica traducta eſt, ut veluti per cæcos exploretur iter. Atque hi etiam ſunt, qui optimi habentur. Vide quid de alijs cenſendum ſit.

CAPVT XCIII.

Vbi Fortuna votis adverſetur, quid agendum?

AT ubi res non magna eſt, ſed exiſtimatio vulgaris ex opere quæritur; quum vero cuncta peregeris, ſed maligna Fortuna reddit eos ingratos; tunc ex adverſis captare oportet utilitatem. Excuſata enim temporis anguſtia, & munere tuo perfecte peracto, uni ex tuis fami-

liaribus ex arte illum committe. Sic enim dignitati tuæ conſules; amicum evehes, & illius [ægri] ſaluti proſpicies; ille vero, in quem res traducetur, curabit ut autoritas tua augeatur, & beneficium beneficio penſet. At ſi recuſare non licet, & temporis anguſtia premeris, legittima excuſatione facta polliceberis diuturniorem moram in poſterum apud illum: illum quoque alicui ex amicis commenda interim, qui ſint artis participes, pharmacopolæ, tonſorive. Summam vero oſtende diligentiam, ubi negligentia periculoſa eſt, vel ob morbi magnitudinem, vel nobilitatē vel ſi pater adſit. Eos vero qui ſunt artifices, velle ſcire aliquid, nec poſſe, decet quandoque: nam ad gloriam hoc pertinet; ut ſi medicus male canat, juriſcōſultus male oret: Vt contra, laudē mereri in alieno negotio, turpe eſt. Vituperatur Nero, quod citharam pulſaret bene, & caneret: & Alexander ab Apelle reprehenſus eſt, quum de pictura diſſereret. Itaque velle profiteri quicquam

quam extra artem, nec ſcire, ad gloriam pertinet, modo ne tu de hoc multum glorieris. In communibus autem ignorantia vituperatur. Sunt autem communia, ornatus, inceſſus, ſermo, cuſtodia rei familiaris, & opum, ſcientia rerum publicarũ. Si ad conditionem parum te dignam invitaverint, ut recuſantem contumaciæ, aut avaritiæ arguant; recipientem indigniori poſtponant; gratijs actis, multo plus quam conveniat, pete.

CAPUT XCIV.

Ubi cum impari colluctari neceſſe ſit.

CUM impari colluctari periculoſum eſt, etiam ſi jure æquo pugnes, & apud judicem æquum: at ſi iniquus ſit judex, longe deterius. Quadruplex autem eſt pugnæ genus: judiciale, militare, civile, & populare. Iudiciale, ut de hereditate; militare, quum per factiones ad arma ventũ; civile, ut quum per ſuffragia quæritur magiſtratus, & uxor

dives

dives per amicos; populare, quod conſiſtit in fama quadam generali. Contra juſtum & æquum ſi non pugnandum eſt, etiam adverſus inferiores cui bono, & adverſus potentiores collućteris? Tria ſunt maxima mala: qui pugnat contra jus, Deo adverſari velle videtur, infamiæ ſubjicitur: ſi vincitur, perit res, & exiſtimatio; ſi vincit, ſemper torquetur conſcientia facti: utrovis modo res cedat, odium ingens conflatur. Si jure pugnas, aut non adverſus jus, utpote pro munere obtinendo, velut profitendi, aut magiſtratu, æquare oportet lancem: primum, ut collućteris in eo genere, quo ille ſuperior minime eſt. (ſtulte agunt, qui ob vanam ambitionem volunt videri ſuperiores ea parte qua ſunt inferiores:) deinde ut eum adoriaris quando magis eſt implicitus, & apud eos judices, qui non ſolum eum non vereantur, nec gratiam ejus quærant, ſed apud quos etiam invidia laboret; vel id contemnant, quo ille te antecellit: deinde, ut, ſi potes,

potes, factionem ſuſcites pro te: demum ut induſtria, ſollicitudine, pollicitationibus, & dolis illum vincas. Quod ſi res pro te eſt, cura ut quam celerius poſſit, abſolvatur: ſi contra te inclinatur, procraſtinabis eam. Sæpe mora victorem effecit eum qui ſuperatus eſt. Mors, morbus, lis gravis, adverſa fortuna, injuria, avaritia, negotium pæne abſolutum evertunt. Cum potentiori ſi dimices, aut te parem illi oſtende; aut antequam contendas, ei ſupplica (amico ſolum tuo teſte,) eas offerens conditiones, quæ honeſtatis plurimum habeant, & tibi magnam jacturam non afferant. Non te jactes, ſed potius queraris, etiam quum victor extiteris. Potentes offenduntur dedecore, quod ſuccubuerint, & jactura. Adverſarij dedecus quid ad te attinet; & maxime quum a te ipſo refertur? Signum inopiæ amicorum, & animi infenſi; aut levis, aut ambitioſi. Plus profuere paucæ pecuniæ [non] nihil liberaliter eis utenti; quam contra [nummorum magna

magna vis] potentibus & avaris. Vna res potentibus favet, quum in alijs ſint inferiores: nam tu tuam cauſam tueris; ſuam non ipſi, ſed alij, gratia Iudicum, & Principum. His oppone religionem, jus, infamię metum. Et ſi a Principibus times, juvant pellices, & ſimilia. Sed ſi contra Principem pugnare neceſſe eſt, aut violentum virum, & vim, & injuriam, & inſidias, & tibi & tuis cavere oportet; timorem quantum potes diſſimulando; ne timor tuus illi animos addat ad offenſionem, & tuis ad defenſionem animos adimat; ut ea re ſuccumbas: Præterea ne illum videaris invidia onerare velle: ſed & in eo periculo verſaris, ne ille carere te judicio ſibi perſuadeat, quo fiat audacior ad contentionem. Propterea munimenta adverſus hoſtes ſunt, innocentia vitæ, [virtus &c;] & ſuper omnia multitudo ſociorum fidelium: ut neque noctu, neque ſolus, nec niſi explorata via, progrediaris.

CAPVT XCV.

Similibus præceptis uti in diverſis caſibus oportere: unde ex alijs Capitibus petenda eſſe auxilia.

PORRO, quod etiam antea præfati ſumus, ſi omnia neceſſaria ubique ſcribere voluerimus, opus majus efficietur, quam deceat; & repetitione etiam frequenti deturpabitur. Ex omnibus igitur locis petenda erunt auxilia. Vti ſi de pugna cum potentiore agatur, conſulendum eſt Caput ubi de contentione & injuria tractatum eſt, de inſidijs, de judicio, de æmulis, de inimicis exitialibus, ubi e Principis ſervitute exieris, taliaque ejus modi multa. Nam ipſa inter ſe connexa ſunt. Antea (Cap 2.) quid uno quoque loco reponendum ſit, docuimus: hoc, ubi quærendum, aut ubi non quærendum, niſi ubi repoſitum eſt? Diximus reponi debere ſingula primum ubi res ipſa tractatur: velut calumnia apud Principem inimicum caput conſule-

magna vis] potentibus & avaris. Vna res potentibus favet, quum in alijs ſint inferiores: nam tu tuam cauſam tueris; ſuam non ipſi, ſed alij, gratia Iudicum, & Principum. His oppone religionem, jus, infamię metum. Et ſi a Principibus times, juvant pellices, & ſimilia. Sed ſi contra Principem pugnare neceſſe eſt, aut violentum virum, & vim, & injuriam, & inſidias, & tibi & tuis cavere oportet; timorem quantum potes diſſimulando; ne timor tuus illi animos addat ad offenſionem, & tuis ad defenſionem animos adimat; ut ea re ſuccumbas: Præterea ne illum videaris invidia onerare velle: ſed & in eo periculo verſaris, ne ille carere te judicio ſibi perſuadeat, quo fiat audacior ad contentionem. Propterea munimenta adverſus hoſtes ſunt, innocentia vitæ, [virtus &c;] & ſuper omnia multitudo ſociorum fidelium: ut neque noctu, neque ſolus, nec niſi explorata via, progrediaris.

CAPVT

CAPVT XCV.

Similibus præceptis uti in diverſis caſibus oportere: unde ex alijs Capitibus petenda eſſe auxilia.

PORRO, quod etiam antea præfati ſumus, ſi omnia neceſſaria ubique ſcribere voluerimus, opus majus efficietur, quam deceat; & repetitione etiam frequenti deturpabitur. Ex omnibus igitur locis petenda erunt auxilia. Vti ſi de pugna cum potentiore agatur, conſulendum eſt Caput ubi de contentione & injuria tractatum eſt, de inſidijs, de judicio, de æmulis, de inimicis exitialibus, ubi e Principis ſervitute exieris, taliaque ejus modi multa. Nam ipſa inter ſe connexa ſunt. Antea (Cap 2.) quid uno quoque loco reponendum ſit, docuimus: hoc, ubi quærendum, aut ubi non quærendum, niſi ubi repoſitum eſt? Diximus reponi debere ſingula primum ubi res ipſa tractatur: velut calumnia apud Principem inimicum caput conſule-

ſulemus, & potentiorum, non inimicorum; ſed inimici, qui judex ſit. Iudex enim Principis loco habetur. Primum igitur quærendum eſt Caput proprium quæſiti. Neque enim ex ſimplicibus ullum prætermiſſum eſſe puto. Secundum de his quæ ad quæſitum ſunt. In hoc varia eſt ratio: nam in aliquibus totum invenitur; velut de calumnia apud Principem abolenda diſtincte tractatum eſt, Cap. 82. De Principe inimico, non eſt Caput ſpeciale. Hic ergo duobus præſidiis opus eſt: unum, quod eſt ut ex pluribus unum componas, velut de Principe, & inimico: aliud a ſimili, velut in prædicenti, ubi colluctandũ ſit cum potentiori, nãPrincipes ſunt nobis potentiores. Sed in his melius eſt procul abeſſe: & compoſito quidem conſideranti diligenter melior eſt; ſimpliciter autem utenti ea, non eſt adeo utilis, ut ratio a ſimili ſumta. hæc enim eſt obvia omnibus. Si ergo injuriam pateris a Principe, (atque id eſt ſecundum principale tituli propoſitum) de

de injuria quidem Caput conſules; & quod in privatis injurijs remedium affertur, notabis: inde etiam Caput aliud, de converſatione cum Principibus, & de calumnia apud Principem abolenda conſiderabis. Demum ex omnibus his præſidia tibi parabis. Infinita enim quum ſint, quæ evenire poſſunt, judicio magno opus eſt, ut ſeligas primum ea in quibus conſentiunt; relinquas ea, in quibus ſibi invicem adverſantur. At hoc facilius eſt. Verum opus eſt præter id, ut adverſas indicationes, utilitatis, & damni, aut periculi conjectes: & ſi forſan temporis curſu tu tuis repugnare poſſis; & ſi aliquid ſit, quo ſublato omnia concidant. Multi enim de fidei commiſſis litigant contra certos heredes acriter, & plus quam oporteat forſan; vitæ vero propriæ non ſatis caute proſpiciunt. Conſideranda propterea vita propria, mores Principis, & quid maxime illum continere poſſit, æquitas, leges ejus, verecundia, pietas vera, ſeu ficta.

CAPVT

CAPVT XCVI.

Errores quomodo corrigendi.

ET ſi in tanta negotiorum multitudine errare contingat, quoniam id natura comparatum eſt, leviſſima prætermittere convenit. Vtcunque enim corrigantur, plus eſt mali in confeſſione erroris, quam utilitatis aut laudis in emendatione. Quare nec reliqua reſtituendo corrigemus, (quod plerique faciunt;) tum maxime quod omiſſa ſolum ſic poſſunt emendari. Itaque ſi quis omiſſum quicquam objiciat, negabimus ad rem pertinere: neque enim confeſſio oblivionis, ægri jacturam ſarcit; ſed curam addit, & tibi dedecus parit. Id vero quod deliquiſti, illuſtriore quodam modo reſtituere oportet: ut qui conſcii ſunt rei, omiſſum, aut factum ſtudioſe putent. Veluti ſi reſponſum quod dare oportuit, non dederis, conveniens illum, te non potuiſſe dare, oſtendes. Si in ſermone aberres, ut ob magnitudinem erroris cogaris excuſare, noli defen-

defendere, nec rejicere in rem quæ ad laudem pertineat, nec in meditatum aliquid jam diu rejicere : vitioſa enim hæc ſunt: Sed quemadmodum ille apud Pyrrhum, Si plus vini fuiſſet, etiam majora audiſſes. Sic [prætexes] morbum, negotiorum multitudinem, atque hujuſmodi. Quodſi epiſtolam arcana continentem, aut librum rationum, vel aliud quippiam, quod legi nolis, inſolens [quispiam] arripuerit, ſtatim alium objice librum, aut epiſtolam, tamquam abſolutam in eodem argumento. Ita utriuſque gravi errori medeberis. Quod ſi fruſtratus voto ſis in Principali domo (quod contingit nobis maxime, quum ardua ob neceſſitatem cogimur amplecti, & ob contentionem inſidoſe fraudamur fine) cavendum eſt, ne concutiendo infamiam & dedecus augeamus; aut, dum nos tueri volumus, in alios culpam rejicientes, totidem conſciſcamus inimicos, aut queramur de potentibus: ſed involutis verbis contentiones, dolos, injuriam-

juriamque ſignificemus; blanditijs ſingulos fallendo, alios alliciendo, atque [ita] rem pluribus narrando, ut plures habeas defenſores, quam calumniatores. Sin vero rem tuam conjuncto, aut amico, cui debeas plurimum, commiſeris, & ille mala fide agat, de injuria numquam queraris, [eum] quod eſt tuum rapere. Pertinacia hoc in caſu opus eſt: Noli divulgare factum, neque ad judices, ſi potes, concurrere; ſed per communes amicos, & qui plurimum poſſunt, rem age: [idque eo] mitius, & tanto honeſtius, quanto turpius exiſtimas, te poſſe dici illi inimicum. In univerſum error omnis duplicem habet difficultatem; propriam facti, & eam quam error injecit, quæ aliquando adeo magna eſt, ut corrigi non poſſit. Omnis erroris una emendatio eſt, ut via mutetur; & quod admiſſum eſt, tollatur: nam duplex eſt in commodum: At mutandi viam, una eſt ratio, in propriam redire. Verum & hoc aliquando integrum non eſt: quamobrem

obrem & quam ingreſſus es, nonnumquam juvat ad modum melioris inſtituere. Conſiderare etiam oportet, an ubi plurimum debeas, vel conjunctio ſanguinis arcta ſit, præſtet omittere contentionem, quia minor ſit res infamia: in quo multi graviter peccant. At quod jam admiſſum eſt, deletur una communi ratione. Præterea optimum eſt, ut errores antea caveas, & cognoſcas quinam ſint præcipui, & e re [vel ex te] nati. Hi enim ſoli evertunt hominem: quoniam nec emendari poſſunt, & ſunt exitiales. Velut ſi tuo exemplo pereas; (ut Lud. Sfortia, qui nemini fidem ſervandam quum docuiſſet, idque ut glorioſum duceret, belli adminiſtratione ijſdem propoſita, ab omnibus proditus merito eſt:) Et ubi cogaris vel timere ab amicis, vel confidere perfidis, generoſe ille dixiſſe credi poterat, ſi non ab omnibus jam eſſet deſtitutus; & ſi non ab effœminato vox illa proficiſceretur, Satius eſſe perire alieno crimine, quam proprio:

prio: quamquam in bellis promta, ſed rara, ſævitia, feliciorem exitum habeat. Simili ratione ſi circa propria quis peccet, unde tota exiſtimatio pendet.

Si quando autem ex importuna calumnia tranſgreſſus ſis (quod quandoque neceſſe eſt) metam in reſpondendo: ut quum pro gravitate mordacem querelam protuleris; aut pro mordaci injurioſam; velut ſi quis de medicamento dato dixerit, quod offenderit; tu vero reſponderis, illum mentiri (hoc autem levitatis, præter injuriam, argumentum eſt) aut quod ſtultus ſit, aut aſinus, aut ignorans (ſiquidem ſeptem quum ſint capita, difficile eſt, præſertim in ira, divinare;) emendabis poſt, non ſtatim, excuſando, ſed prius accuſatione inſtructa) iram: nam contemnere, nec excuſare, niſi gerere velit apertas inimicitias, non expedit. Oſtendes autem detrimenta ægri [eveniſſe] ob illorum improbitatem potius, quam [tuam] ignorantiam. Sic enim minus odioſus

ſus eris,& videberis æquioris animi. Aliud tamen fac,ut facto intelligant. Sed ſi aberraveris in negotio, non conaberis omnia in contrarium vertere; (aut ne ſupinum te poijcias, ut alias dixi;] neque etiam ſtatim omnia emendare. Tripliciter enim peccari ſolet in his. Sed primum divide quæ ex peccato orta ſunt, & radices illius; tum ordina; ac ſenſim immutabis radices erroris: corriges & quæ ſequuntur: in his obſervando, ut non omnia (ne pœnitentia ductus videaris) tollas: & truncum ipſum ultimum dimitte, ut ramis ſpoliatus ſponte demum excidat. Et omnia [hæc age] ſine injuria, imo perturbatione quavis animi, quum erroris cauſſam tu dederis: idque ut ipſe [qui te accuſavit,] in cauſſa (etiam ſemetipſo judice) fuiſſe videatur, diligenter curando: ad quod juvat plurimum liberalitas quaſi inexpectata, & temporis longitudo; ut diſſuta potius,quam lacerata amicitia judicetur. Maxime autem inſiſtes in petitione levium, quæ ſcis ipſum

ipſum non præſtiturum, ob moroſitatem aut levitatem.

CAPUT XCVII.

De conſilio, & officio non numerata pecunia.

QVUM quis conſilium auxiliumve petit a magiſtratu, juriſconſulto, medicove; proponitque ſoluturum, nec tamen numerat (quod certe captâtoris eſt officium,) negare ſe facturum, ruſticum; quum nimium videtur, polliceri, nec præſtare, donec numeraverint, (quod exemplo frequenti didici, licet plures id agant,) fallacis non ſolum eſt, ſed & inutile; quoniam occaſio & fervor habendi perſæpe præterit: at neque paciſci, (iſtud enim minus civile eſt,) nec facere, quum jam ille captator videatur; (hujuſmodi autem hominibus nihil potius eſt lucro:) verum conſcribes, aut facies, omiſſo præcipuo auxilio, præcipuiſve; quæ addes, ſi perſolvat: ſi non, & queratur ſe non adjutum, dices rem eſſe familiaris tui; quum tempus tibi

tibi ob negotia tum non ſuppeteret. Quodſi jam conſilium dederis, jam homini ſatisfeceris; jam aliquid acceperit ille; neque ex conventione, tecum illud cōſiderare debes. Quod & ipſe, ſi ſapit, cogitabit; Si plus quam debet, rependat, ei obligatus ero; ſi minus, ille mihi [dedit,] quantum oportet; uterque abſolutus erit. Propterea liberales eſſe ſolemus in omnes eos, quos magnifacimus, ſeu ob potentiam, ſeu ob amorem. Iuſti quod par eſt, omnibus retribuunt: cæteri in eos quos cōtemnunt, parum ſunt liberales: ob id etiam in multos inſigni virtute præditos ingrati ſunt. Contemnuntur enim pauperes, ſenes, inglorij, atque infames, etiamſi per calumniam aucuſati jaceant, tum qui procul ſunt, quique ſedes firmas non habent, & qui nullo in numero ſunt apud Principes. Si quis abinitio pro mercede munera dat, hunc ſcito pecuniam non numeraturum. Si igitur avarus eſt, accepto munere abſtine ab officio: ſi munificus, donis egre-

gijs remunerabit te. Non arduum eſt, diligenter initia & mutationes amimadvertenti, tum verba, tum geſtus, intelligere, quid poſſit expectare.

Quum potenti amico, vel qui in magiſtratu ſit, officium præſtiteris, ita ut alij eo intermedio munus quodcunque dent, in uſu eſt ut alacriter recipias: nam ſi [munus illud] ſit quale mereris, gratiæ & exiſtimationis teſtimonium [eſt;] ſi minus, ac leve, teſtatur ſe velle tibi debere. Atque ideo, qui volunt ut accipias munus, mittunt, aut dant: inurbanum eſt autem non recipere: & legem in hujuſmodi, quod humana res ſit, uſusfacit, ac finit. Si vero pecuniam proponunt, quia officij magnitudinem æquare ſtudent, illud vero incertum. Accipere ab hujuſmodi, ruſticum habetur: quo fit, ut retinere cupiant mercedem, ſeu a ſe ſeu ab alijs debitam [quando] illorum medio ipſi dant: quod perinde eſt (niſi pauperi dent, & omnino egenti, aut emptionis loco) ac ſi nil

darent,

darent, offerrentve. Dare enim ſic, ut ob morem accipere non poſſis, deterius eſt, quam non dare; hac in cauſſa, quod ubi renuas amplius ſperare non potes. Hac in parte melius eſt, quod indigenti licet accipere. Ob id etiam qui accipere cupiunt, non ipſi accedunt, quum numerandum ſibi prævident, ſed neque per ſuos ſuis, niſi ſe coram, dant, ſi res magna ſit; quoniam multipliciter & illis gratia, & tibi utilitas perire poteſt. Ergo vel illi tuis dant, idque minus civile tibi, non illis; aut quod optimum factum eſt, per ſuos tibi mittunt. At vero hoc, ut eſt maxime urbanum ac decens, ita periculoſius eſt, quam ſi illi tuis dent. Quod ergo honeſtius eſt, ideo minus tutum; quod tutius, minus civile. Nam quum pecunias, [quas] ad te detulerint, occulta quaſi manu tradant; ubi recognoveris ruſticum (etiamſi minima ſit) eſt eam reddere poſtquam acceperis; ſi retinueris, & avaritiam ſine fructu, & contemptum tui fateberis. Ob hoc qui cupiunt

utrique ſatisfacere, quoniam libenter dant; jubent miniſtros, ut pronuncient quantum ſis accepturus: nam & recipere liberalibus verbis licet; & renuere, ſalva prorſus exiſtimatione. Melius igitur, quia tutius, tuos ad illum mittere, ſpecie officij: nam retinere potes, ſine pudore, & remittere pro arbitrio (etſi pauca ſit) abſque læſione exiſtimationis, modo ſtatim, tamquam nec accepturus quantacunque fuerit. Quod autem præſtantius, ut nuncius tuus, ſi viderit minorem juſto eſſe pecuniam, dicat: Ego libertatem accipiendi pecunias ullas a te non habeo ab hero meo; nihilominus, poſtquam jubes, ad eum illas referam: neſcio an recepturus ſit. Tu vero, tamquam te invito receperit, increpitum remittes. Quodſi poſtmodum mittant, non autem tunc dent, nec quanta ſit, prius dicant, inſidioſum eſt. Tunc igitur vide an conjectari poſſis de paucitate, vel quantitatis ratione, vel quia cognoſcas argentum eſſe quod offertur: ſi non dicas, te
dona-

donare illi; tum nuncius inſtabit, ut accipias: quia, ſi paucum eſt, velit te accipere, ut irrideat; ſi multum, ut ſplendidus & magnificus videatur. Tu ergo accipies, his verbis: Mihi animus erat non accipere: ſed poſtquam me cogis, accipiam; ea conditione, ut & ipſe noſtra non rejiciat. Tunc, ſi dignum eſt te munus, multis verbis, ubi occurreris, cum ipſo age, illius humanitatem liberalitatemque teſtatus: ſi indignum, tantundem aut aliquanto plus in munus expenſo, illud ei mitte. Perurbanum eſt hoc, grave, & amarulentum. Nam quidam, quibus talia licent, pecunias ejuſmodi contemptim & palam inutiliter conſumptas ſparguunt. Sed hæc ignominia non carent.

Quum negare vis aliquid, (quod omnes norunt) blandis verbis utaris. Si licet, oſtende non poſſe; ſi non, omnia pollicearis, præter illud. Spem propone, aliquando facturum. Quidam etiam petunt tempus, tamquam aliud expectent, & ſtatim mit-

 tunt.

runt. Nuncius poſtmodum facit excuſationem; referens, illos non potuiſſe. Atque ita denegatio beneficii in alium transfertur. Noſtra ætate conſueverunt polliceri: poſtmodum languеſcunt ſenſim: quod turpe eſt, & odioſum.

CAPVT XCVIII.

De negotiatione cum minimis.

NEc te inferiores proſequaris verbis, accuſando, quum (præter officium mali viri) dedecus tibi, gloriam illi, pariturus ſis. Videberis enim invidere eis, aut forſan aliquid eſſe exiſtimare: te vero maledicum oſtendes. Proximius rei eſt, ut magis civile, ac ſynceri ſpeciem referens, malefactum narrare, quam honeſtis verbis ſuggillare. Vbi ergo noveris, gloriæ tuæ quemquam inſidiari, atque tibi ex profeſſo adverſari, ſi minore fuerit conditione, atque exiſtimatione; ſufficiat, occaſione

ſione adveniente, uno verbo illum evertiſſe: Velut, Quod equo ſit ſimilis, aut ſtultus, aut literarum & artis imperitus. Ita uno verbo omnia comprehendentur. At ſi æqualis eſt, aut major, nimis petulans eſt hujuſmodi accuſatio: ſed ſufficiat ex latere illum petere: ut, Quod miſere in ejus manibus aliquis obijt; aut, Quod invidia numquam perit; aut, Prodeat [vel prodat,] ſi quid habet tam egregium: Non artem callere: Extra artis limites eum egredi. Longior ſermo de alio, ut quivis de te ipſo, reprehenſione non caret. Verum gravtias ſumma, cum peritia artis, & diligentia ſingulari conjuncta, his argutijs non indiget: ſed ſufficiat ſubriſiſſe. Si judicium de æmulo non vulgaris autoritatis exigant amici ſuſpecti, medium laudabis, quod ſit animoſus; & factum dictumve carpes, quod defendi non poſſit.

Capvt XCIX.

De negotiatione cum incognitis

Cvm incognitis non eſt tractandum, & maxime de rebus magnis, niſi intercedente perſona cognita. Quoniam tamen, dum in novam regionem venis, multi quandoque veniunt ſalutatum, maxime ſi perſonam publicam agas, non ſolum vitia, ſed ſuſpicionem vitiorum; nec ſolum opes, ſed opum opinionem abſcondere oportet. Si malum novum [aut nuncium] potenti afferre cogeris, ne imprudenter aut inopinato illud afferas: (nam pluribus hoc exitio fuit:) ſed vultu ad rem compoſito, meditare, expectans ut te interroget. Vbi id egeris, velut Phariſatidi Artaxerxis matri apud Phaleræum, aliquid propone ſecundum virtutem. Vt enim acria amaritudinem obtundunt; ita luctus, generoſorum facinorum commemoratio. Etenim ille ad eam, Vicit Cyrus. Cui Pariſatis, Quid de Rege? fugit. Cyrus ubi nunc

nunc eſt? tum ille, Quo loco fortes viros eſſe decet. Si quis amicus non eſt, & præſentia ſua te gravat, velut apud Horatium, in Satyra illa, *Ibam forte via Sacra (ſicut meus eſt mos,)* eum ablegabis ſilentio primum; aut modeſte, ubi dixeris ſcire illi eſſe negotium; quodſi non aſſentiatur, finge cum domeſticis ſecreta colloquia. Demum, quum etiam hæret, ſimulata neceſſitate diſcedas, tamquam rediturus: inde paullo poſt per puerum mone, ſuperveniſſe negotium longius: itaque tunc diſcedere poſſe, alias meliore occaſione rediturum. Quodſi amicus adſit cum importuno, utroque emiſſo, amicum per nuncium monebis, ut ſtatim redeat. Sed ſi incognitus, aut parum tibi familiaris, munera ſæpius tibi mittat; ſcito primo cujus ſint, & qualis ille ſit; inde an invidia gravi, aut inimicitia laboret. Quodſi ſine beneficio, vir minime malus, munera mittere conſuevit, aliquid a te petiturum ſcito, aut amicitiam communi bono inire cupere;

at ſi avarus eſt, ut captet. Præterea cavendum eſt, ne cuiquam horum fidem præſtes: nam inter duo mala verſaris; vel ut deluſus, damno ſimul & dedecore afficiaris; vel ut ſervata fide, debeas ex eo ipſo, quo tibi debere cogebatur. Referunt tamen Saladinum Ægypti Regem aliquid tale erga captivum Imperatorem Germanum feciſſe, dum pignore ſacro illum dimiſit. Sed non a Principibus (in quibus potentia eminet, & gloriæ amor non ſolum invalet, ſed etiam illis magnum cedit in commodum) privatorum vivendi inſtitutionem ſumere debemus; in quibus inopia ſæpe etiam premit. Si ignotus, nomine viri potentis, amici, & cui debeas etiam, præcipue iracundi; & quaſi periclitetur, te rogaverit (nam & hanc cauſſam ſycophantæ non prætermittere ſolent;) ut, ſi neges, gratiam ne amittas amici, periculum ſit; ſi facias, officium deluſus incaſſum præſtes; idcirco in hujuſmodi ſyngrapham, aut ſymbolum illius require. Vel enim deſiſtet,

vel

vel ſi afferat adulterinam, irritus voti, periculo ſe exponet. Oſtendes enim illam amico, qui eam norit. Sed ſi tibi notus ſit, & illi familiaris, & res non levis, alacriter ſuſcipies facturum: interim mittes qui moram excuſet; non interroget, an miſerit;

CAPVT C.

De communi ſermone, laudeque propria, & ſuorum; & ſcommatibus.

AT quum neceſſe ſit miſcere ſermones, communibus utendum eſt. Ita nec de te tuiſque, aut rebus negotiiſve [tuis] quicquam dicito, nec de publicis factis. periculoſum enim eſt Deos tangere: nec de civium moribus: quos ſi vituperes, in periculo es; ſi falſo laudes, adulatoris aut imprudentis opinionem præbes. Communes igitur ſermones ſunt de temporibus, de itinere, de ſitu urbis, de amico aliquo communi, de externis bellis, de morbis qui vagantur; de morte Principum, aut nuptiis;

nuptijs; de rerum pretijs, de Magiſtratibus, qui ſint, quam habeant poteſtatem, an ſint perpetui; de domibus; &, ſi paulo familiarior ſit, an habeat filios; de ſtudijs. Caveas in loquendo, ne faciem inflectas (quod multi faciunt,) ſed directe inſpicias: nec nimis elata nec ſubmiſſa voce loquaris: tum etiam ne rideas: tamquam inſanus, aut irriſor. Nemini appropinques ore: neve os fœteat. Procœmio commemorationis rei generoſæ, aut nullo, utaris.

Accidit & in communi ſermone, ut nos noſtraque laudare, aut alios laudantes audire contingat: quæ quidem tam multipliciter diviſionem recipiunt, ut difficile ſit recte explicare, quid conveniat: adeo ut Plutarchus, qui accurate & ornate (ut ſolet) de laudando ſe abſque invidia ſcipſit, multa omiſerit, quæ ad rem pertinent; nec in eo quod amplexus eſt, omnia recenſuerit; ac ne majorem quidem forſan partem: in quo tamen non ſolum

ſolum venia dignus eſt, ſed laudem promeretur, quod de his quæ tractavit graviter diſſeruit; quæ omiſit, ob multiplicem nimis diviſionem eorum, illa eum ſubterfugerunt. Oportet autem non ſimpliciter de unoquoque agere, (nam ſic repetere multa cogeremur,) ſed communiter primum quæ poſſumus quam maxime amplecti; inde ea quæ ſub his non comprehenduntur, ſingillatim. Quodſi quædam ſub commmni diviſione comprehenſa, etiam ſingulari regula indigeant, aut ſub pluribus communibus contineantur, in primis quidem adjeciſſe quod deerat ſufficiet; in his ſimpliciter & cōmuniter de unoquoque dicendum erit: neque enim erit repetitio, quum non eadem, licet de eiſdem, dixerimus. Igitur primum duo illa ſupponere oportet, quod non de Natura aut Dijs hic agitur, de quibus certa habetur tractandi ratio; ſed omnia ad civilem normam ſunt referenda: quod etiam bene a Plutarcho animadverſum

ſum eſt. Secundum, quod qui audiunt, delectantur, vel quum ea quæ ad ipſos pertinent bona, aut quum mala de alijs referuntur, aut condiſcunt aliquid: hoc enim inter utilia; illa inter jucunda numerantur. Quæ igitur ad laudem tui tuorumq; pertinent, cæteris audientibus odioſa per ſe ſunt, niſi quatenus tibi conjuncti ſunt ſanguine, aut amicitia; tanto difficilius, ſi ab his proferantur quos exiſtimemus judicio falli: hi ſunt qui ſuas proferunt, laudeſque ſuorum: nam eos φιλαυτία facile decipi, veriſimile eſt. Suorum triplex eſt genus: inanimatorum, ſeu animatorum, rationeque carentium; ut equi, tabulæ, viridarium: aut ratione præditorum; ut famuli, pueri: aut intimorum; inter quos præcellunt filij, uxor, parentes, & fratres; hos honeſtius, quam te ipſum, laudaveris: adeo ut ſi communem tui tuorumque laudandi formam ſerves, in his peccare non poſſis; in te ipſo autem poſſis.

Indi-

Indicium autem magnum inepti ſermonis, qui eſt de ſe ſuiſque, præbet ipſa confeſſio in tormentis, quæ per vim exigit facta noſtra noſtrorumque. Verum quum in aliquibus caſibus ſit potius neceſſaria, quã honeſta; communis regula eſt, primum ut loco & tempori ſervias, & perſonis; utpote quum neque ſine cauſſa, neque coram æmulis aut inimicis, aut qui te irrident, nec apud Principes (apud quos nec os aperire fas eſt, niſi interrogeris) nec apud viles perſonas, aut ſtultos, aut in ſermone de ſerijs rebus, aut in luctu, in magniſve gaudijs, aut ut abrumpas inchoatum ſermonem, & præter reliqua ut quaſi vocatus ad hoc venias: inde modeſte ac moderate, tum graviter atque pauciſſimis verbis, ac quaſi imminuendo proferas. Velut ſi quis dicat, Audivimus quod filium egregium habeas; reſponderiſque, Certe pro temporum horum conditione non malus eſt: aut ſi dicas, Animum ſaltem bonum habet; vel ſatis probus eſt. Hujuſmodi lauda-

laudatio, quæ magis in innocentia poſita eſt, quam gloria aut virtute, vitio caret, & libenter ab omnibus excipitur. Ergo primum habendus eſt delectus perſonarum, inde loci & temporis; inde occaſionis; poſt eorum quæ dicuntur; demum quomodo dicantur. In audiendo autem quæ alii de te dicunt, aut tuis, tutior eſt occaſio; niſi multiplex metus obſtaret, adulationis, irriſionis, aut invidiæ. Atque hæc generaliter de his dicta ſunt.

Porro de ſingulis in communi hæc accipe: ignota omnibus, vel etiam apud ignotos, vel ut æternitati commendentur, vel ad exemplum eorum quos inſtituere convenit, vel in magnis periculis, vel ob Reipublicæ beneficium, vel ad levandam calamitatem, præſertim cōmunem, prædicare licet. Quumque ſeptem ſint caſus, in uno duntaxat, ſcilicet apud ignotos, magna neceſſitas id agendi exigitur; in aliis conditio ipſa pro neceſſitate habe-Nec tamen ita intelligendum eſt, ut

ut ubique & apud quoſcunq; id liceat, abſq; diſcrimine ullo; ſed ſemper ſervatis his conditionibus quas dixi; nec ita ut omnes ſint neceſſariæ; & ſi non adſint, id non ſit peragendũ: ſed ſic ſtatuamus, ut quum neceſſario peragendum commodiores perſonas, loca, tempora, occaſioneſq; eligamus ad id agendum. Principio igitur dictum eſt, quod quæ nobis nota ſunt, (etſi ad laudem pertineant,) quum per nullũ alium detegi poſſint, propalanda ſunt, ſi ad laudem pertineant: nam aliter ſciri non poſſunt. Si igitur vitia ſunt occultanda, quæ ad virtutem aut divinum favorem (qui major virtute eſt) pertinent, erunt detegenda. Sic ſuũ Dæmonem Socrates (in ejuſmodi & ſapientiſſimus & continentiſſimus) revelavit. In Reipublicæ etiam emolumento, & æternitatis commendatione, magnitudo rei tollit vitium, ſi quod ſit. Vtuntur tamen occulta quidam inſinuatione, ut ſcilicet ſignificent domeſticis: alij confitentur interrogati, non dicunt:

quidam

laudatio, quæ magis in innocentia poſita eſt, quam gloria aut virtute, vitio caret, & libenter ab omnibus excipitur. Ergo primum habendus eſt delectus perſonarum, inde loci & temporis; inde occaſionis; poſt eorum quæ dicuntur; demum quomodo dicantur. In audiendo autem quæ alii de te dicunt, aut tuis, tutior eſt occaſio; niſi multiplex metus obſtaret, adulationis, irriſionis, aut invidiæ. Atque hæc generaliter de his dicta ſunt.

Porro de ſingulis in communi hæc accipe: ignota omnibus, vel etiam apud ignotos, vel ut æternitati commendentur, vel ad exemplum eorum quos inſtituere convenit, vel in magnis periculis, vel ob Reipublicæ beneficium, vel ad levandam calamitatem, præſertim cõmunem, prædicare licet. Quumque ſeptem ſint caſus, in uno duntaxat, ſcilicet apud ignotos, magna neceſſitas id agendi exigitur; in aliis conditio ipſa pro neceſſitate habe-Nec tamen ita intelligendum eſt, ut

ut ubique & apud quoſcunq; id liceat, abſq; diſcrimine ullo; ſed ſemper ſervatis his conditionibus quas dixi; nec ita ut omnes ſint neceſſariæ; & ſi non adſint, id non ſit peragendũ: ſed ſic ſtatuamus, ut quum neceſſario peragendum commodiores perſonas, loca, tempora, occaſioneſq; eligamus ad id agendum. Principio igitur dictum eſt, quod quæ nobis nota ſunt, (etſi ad laudem pertineant,) quum per nullũ alium detegi poſſint, propalanda ſunt, ſi ad laudem pertineant: nam aliter ſciri non poſſunt. Si igitur vitia ſunt occultanda, quæ ad virtutem aut divinum favorem (qui major virtute eſt) pertinent, erunt detegenda. Sic ſuũ Dæmonem Socrates (in ejuſmodi & ſapientiſſimus & continentiſſimus) revelavit. In Reipublicæ etiam emolumento, & æternitatis commendatione, magnitudo rei tollit vitium, ſi quod ſit. Vtuntur tamen occulta quidam inſinuatione, ut ſcilicet ſignificent domeſticis: alij confitentur interrogati, non dicunt:

quidam

quidam ſcriptum relinquunt, tamquam memoriæ cauſa, atque ſic laudant ſe tacite : neque enim parva laus eſt, talia ab eo conſequi. Verum, ut video, ubi vere id referamus, nil honeſtius ſimplici & ſpontanea confeſſione. Nam nō ſolum id Socrates, ſed & Syneſius, & Dion, & Ioſephus, & quotquot habuerunt tale donum Genij, ſponte teſtati ſunt : neque venire forſan dignabitur ad illum is quem puduerit teſtari illius beneficium, aut per ambages, qui ſimpliciſſimum donum ſit conſequutus; aut obſcure, qui clariſſimum. Itaque de divinis alia quam de humanis ſi ſtatuat, non erit reprehenſione dignus. In reliquis etiam omnibus eſt modus inſinuationis, quum quaſi irati, & juſta indignatione coacti id agimus: aut ſi per aliquem inchoetur laus, &c. injiciat autem deſiderium ſciendi audientibus. Velut ſi dicat quis, te non audiente, quam egregiam rem, aut claram, aut quam vafre dolum excogitavit, utriuſque nomen referēs:

Prin-

Princeps autem, aut alius, a præſente te quærat, quomodo acta ea res ſit? Verum in inſtitutione, & ad exemplum tuorum non hujuſmodi indigebis, neque moderatione, aut modeſtia, aut loco, aut tempore, aut brevitate: ſed, ut B. Paulus dicebat, Vrge, increpa; adeo ut aliqui exiſtiment mendacium ſibi licere. In cæteris caſibus importuna laudatio impudentiam arguit, quum etiam ſoleamus verecundari, ſi ab aliis nobis præſentibus laudemur; iniquitatem, quum aliorum officium præripiamus; & invidiam, ſi alios præſentes non etiam laudemus; aut ſi laudemus, adulationem. Oſtendis præterea deeſſe tibi amicum, ſi non habes alium qui te laudet; aut judicium, ſi quum poſſis laudari ab alio, vis a te ipſo potius; vel falſam eſſe eam laudem. Secus ergo importuna laus non ſolum ſui, ſed etiam ſuarum rerum tædium non ſolum, ſed etiam faſtidium affert; juxta illud Flacci in Naſidienum:

Suavis

Suavis res, ſi non cauſſas narraret eorum, &
Naturas dominus: quem nos ſic fugimus ulti,
Vt nihil omnino guſtaremus; velut illis
Canidia afflaſſet, peior ſerpentibus Afris.

Specialiter autem, quum e re oritur laudis occaſio; ut quum factum damnant; vel ſi falſi inſimuleris, rectæ adminiſtrationis teſtimonio in hoc genere mentionem [laudis tuæ] facere licet; tum maxime quod [hoc] ad innocentiam pertineat: ſi ignorátiæ, ex finis laude: ſi de jactura, recenſere quæ bene geſſeris, atque extollere. Secunda ratio eſt, quũ in adverſis quaſi cum Fortuna dimicare cogeris. Tertia, quum vel patrocinium a Deo, aut ſocietatem cum audientibus ſumimus. Velut illud Ciceronianum: *Veſtri enim pulcherrimi facti furioſus ille me Principem facit.* Quarta, quum ſi rem ita deprimas aut obſcures, aut eleves, maxime errorem confitendo, ut mini-

minime invidioſa fiat: Vel ſi labores & vigilias & jacturam addas, aut caſus adverſos. Laudatur illud Veſpaſiani triumphantis dictum: *Merito plector, qui triumphum, quaſi aut maioribus meis debitum, aut umquam mihi ſperatum, inepte concupiverim.* Sexta, quum ad retundendam falſam aliorum laudem, aut immodice auctam, ad id cogimur. Demum quum ad comprimendam licentiam; velut illud Ariſtotelis Alexandro: *Non ſolum qui multis imperant, eos decet eſſe elato animo; ſed etiam qui vera de Dijs ſentiunt.* Et illud Ageſilai, de Perſarum Rege: *Quid me ille maior, niſi etiam iuſtior?* Et ſi re humanitatem teſteris, & quam de te humiliter ſententias: ut Agathocles cum ſuis figulinis vaſis; quod figuli filius fuiſſet.

Eſt laudandi genus, aliud per inſinuationem; a comparatione ſimilis; quem laudas in re, qua tu præſtas; ut etiam, ſi concurſorem, vel ſi alium ex re deprimis. Nam laudem ex

ex alterius infamia quærere,
ſolum mali viri eſt, ſed etiam i
vilis.

Quærat quis forſan, quid c
modi in propria laudatione, pra
aliorum [moleſtiam ?] nullum
ipſa laudatione; in materia aut
ex qua laus ſumi poteſt, ſcili
actis, geſtis, rebus ipſis, vitæ cu
plurimum. Primum, quod rem
tegre ſolus ferme narrare potes,
cundum, quod quæ conjuncta ſ
cauſſæ, & in rem tuam non faciu
tu ſolus etiam commode prætern
tere ſcies. Tertium, quod tibi n
ranti major fides habebitur, ſi
te comparaveris vita, ſermone,
moribus, ut illam promerueris.
quæ contingit, ut & Oratorum,
Romanorum Ducum non aliæ
tent laudatoriæ orationes, quam
ſorummet: velut Demoſthenis,
paminondæ, Ciceronis, Caton
Scipionis, Annibalis, & aliorum.

Vt vero in reliquis caſibus, om
bus importunæ laudationis occaſ
nes devites, cum bene cultis hom
nibu

nibus, & minime nugacibus ac petulantibus verſare. Non invideas, non ambias, non iraſcaris, non adeas potentes: Contemplare alios, qui ſe laudant, quam inviſi, & ridiculi etiam ſint apud domeſticos. Memento illud Demoſthenis: *Qui ſeipſos laudant, auditores moleſtia afficiunt: & ut ipſi ab aliis tales exiſtimentur quales volunt, non efficiunt.* Verum ut apud ſapientes & prudentes viros hæc non ſolum vitioſa ſunt, ſed de exiſtimatione minuunt, ita apud plebem ſæpe expediunt, & utilia ſunt: adeo ut viri plures virtute & gloria inſignes, dum ſapienter apud ſtultos agere volunt, contempti vixerint, & alijs longe inferioribus ceſſerint.

Quod vero magis refert, (quoniam non in tua eſt poteſtate, & ſæpius accidit) eſt ut lauderis ab alijs, quum tu ipſe præſens ſis. Tum vero animadverte quis ſit qui te laudat: aut enim inimicus eſt (nam & æmulus, qui id agit, inimicus jam eſt) aut adulator, aut amicus ſimplex.

Si

Si inimicus eſt, dicas, Hanc laudem non quæro, neque ea indigeo: quæ ſi falſa eſt, ad me non pertinet; ſi vera, jam me antea ſcire oportuit, ut audire eam ab alio non expediat. Si adulator [ſit, qui te laudat,] capite concuſſo dicas, Si non adeſſem, an tu iſta diceres? Si dicat, Sic; dic tu, Cur ergo non exſpectaſti? Sin amicus te laudet, dicito: Ita me laudato, ut ea laude exiſtiment te mihi amicum talem eſſe, qualis tu es. Ita audire laudes ſuas non decet, ut vix a mox diceſſuro, aut apud diſceſſurum, aut non ex compoſito, ſed obiter ab indignante, quum periclitaris, [tolerandæ ſint.] Verum & horum omnium ratio eadem in epiſtolis conſcriptis conſcribendiſve habenda. Nec illud tibi faveat, quod epiſtola non erubeſcit.

In conſcribendis autem libris duplici genere laudationis uſi ſunt. Quidam manifeſto minuſque honeſto, ſed non adeo invidioſo, ut ſeipſos laudarent; velut Cicero: alij honeſtiore, ſed invidioſo, ſcriptores

ptores cæteros damnando; velut Ariſtoteles. Galenus vero utrumque, (ne erraret in lectione) complexus eſt: nam & ſemetipſum laudat, & alios damnat.

Rurſus in familiari inter duos, ſecretoque ſermone alia conſideranda ſunt. Primum, ſi ad actiones dirigantur, (quod de duobus dico, de omnibus dico,) quum conſilium initur, licet laudare ſeipſos & prudentiæ & fortitudinis: ſecus, res ipſas narrabis vere; judicium alteri relinque: ſi te laudat, conſidera perſonam, & ut erga te affecta ſit, & finem. Majores enim laudando hortantur: Et laudari ab inferiore, quum potens ſis, & ille amicus, ad idem pertinet. Reliqua pro ratione. Sed hæc magis ad inſtitutionem. Publica [laus,] & inter multos, magis turpis; ſi ex te prodeat; aut doloſa, ſi ab alio.

Illud etiam inter loquendum obſerves, ut neminem docere velis, niſi eos quos inſtituēdos ſuſcepiſti; aut amicum ſingularem: aut ea in

cauſſa, in qua neceſſe eſt id facere: imo nec cur dixeris, nec cur facias, reddas rationem. Aut enim videberis velle illis eſſe præceptor; tamquam pueris; aut ab autoritate tua recedes. At poſtulantibus, quibus e re ſua eſt, & ſapientibus rationem reddere cõvenit; ne errare, vel fallere illos te, credant. Quodſi aliquid dixeris noto vel amico circa ſuos mores, ut ſiniſtre interpretari poſſit, velut quum injuſte premitur, quod violentus ſit; nulla cura melior, quam qua uſus eſt Annibal Laurea Bononienſis mecum: Hoc dixi, inquit, quia etiam ego talis ſum.

Epiſtolas autem conſcribere decet materna potius lingua, quam Latina, tum ob affectus linguæ ſemper congruentes, mores, titulos, conſuetudines, acres; ut difficillimum ſit, iſta recte Latine ſcribere. Melius eſt autem multo, recte & ornate ac faciliter ſcribere in propria lingua, quam contrarijs rationibus in aliena. Excipiuntur ab hoc munere profeſſores linguæ Latinæ: tum, quum

de

de interpretatione antiquorum librorum, ſeu Græcorum, ſeu Latinorum agitur; Græcorum quidem, ob majorem affinitatem; Latinorum autem, quia eiſdem cũ cogitationibus atque imaginibus explicari debent aut referri, cum quibus conſcripti ſunt: tum, quum antiqua narramus geſta, quorum artificij Latina lingua nomina exquiſitiora habet. Liquet igitur quam multipliciter peccent ſcriptores noſtri temporis, maxime circa ſecundum, quum ex Græcis Italica faciunt.

Conſilium ne dederis niſi petentibus amicis, aut his qui ſub tua cuſtodia ſunt; vel quum particeps fueris negotij, ita ut error etiam redundet in te.

Et in familiari ſermone ſcommatum uſus [odioſus eſt;] qui etiam in Cicerone vitio vertebatur: adeo ut numquam niſi laceſſitis conveniat. Eorum utilitas [tamen] eſt, obſcure, quæ parum honeſte dici poſſent, & breviter, quæ longo ſermone indigerent, ubi eis uti mi-

nus civile eſſet, ſignificare: & quum ex reſponſo captamus negandi occaſionem; velut Vaſco cænans in caupona, ſupervenientem Hiſpanum interrogavit, quomodo ille vocaretur? Quumque ille reſpondiſſet, Alopantius Auſimarchis Hiberus [Loper] Alorchides; inquit Pyrrhenæicolus, Profecto quinque [vel tam multis] equitibus hic anatriculus minime ſufficere poteſt. Rurſus in eos, quorum nequitiam comprimere e re eſt. Demum, quum ſimul excuſare & accuſare & indignationem oſtendere propoſitum eſt; quum ſit Laconiſmus cum affectu, & eo ſolũ differat ab apophthegmate. Velut quum Mediolanenſes adoleſcentes, juri operam dantes, impulſore magiſtro Apulo, alienati animi eſſent a me; & inter ipſos orta ſeditione quidam eſſent vulnerati, interrogantibus quibuſdam, an illos curarem, reſpondi: Abſit, ut quum omnia illi contraria ratione agant, imperitiſſimum me putarem, ſi advocaſſent. Ob id occaſio obſervanda.

vanda. Conſequuntur ad hæc delectatio & voluptas; & ex ea conciliatur amor, & ut fiat favorabilis cauſſa. Vnde non niſi apud Principes aut Magiſtratus, aut ſaltem potentes eis uti debemus, & maxime in cauſſa inclinata, nec admodum gravi & odioſa. Oſtendit autem acumen ingenij; & inopinato (ob brevitatem, in qua nimis multa continentur) percellit garrulitatem hominis, & confuſum illum relinquit. Propterea [ſcomma] tale eſſe debet, & parva cum mora.

Quomodo autem ex verbis mores deprehendantur, ſupra dictum eſt. Memento etiam verba ad homines comparanda: eſſeque ut cerufam in deraſa charta: quæ ſi digito leviter affricto ſæpius adhibeatur, lacrymam ſuperat juniperi: nam flos tantum adhæret: quodſi digitum compreſſeris: vel in tangendo ceruſam, vel chartam, diluitur atramentum. Ita ſi excuſationem amico prudenti propoſueris facti atque errati, illum tibi amicum ſervabis; ſi ſim-

 plici

plici vel ſtulto, tua venia reddes inſolentem: ut ſi aliquid reſcripſerit, & male, ſufficiat dixiſſe, Multos admiſiſti errores. Perſæpe etiam contingit, ut de alijs tibi ſimilibus quærant: ut, ſi Iuriſconſultus ſis, Quis optimus in urbe ſit Iuriſconſultus? Huic interrogationi non una convenit reſponſio; non eſt enim una interrogatio. Sed ſi qui quærit, jam tua opera uſus eſt, favorabilis eſt; ac periude ſi requirat, Cui ſub tua fide credere non debeo? Propone ergo tibi amiciſſimum ex optimis. Sin autem non eſt uſus opera tua, multa ex hoc dicto condiſces: Primum, te apud illum nullius pretij eſſe: Secundum, ſummam in eo arrogantiam, aut quod ſtultum [te] putat, qui velit vel cogere, vel ob ſimplicitatem tibi imponere tentet, ut laudare alios velis in arte in qua tu cupis eſſe primus: Tertium eſt, quod hic vir agreſtis eſt: neque enim quantumvis ſuperbus, tantam tibi inferre injuriam tentabit, niſi omnino etiam ruſti-

ruſticus fuerit. Niſi ergo Princeps fuerit [qui te interrogat.] peſſimum & contemptiſſimum in ea arte præferes; eumque ſummis laudibus ornabis. Sit autem contemtus, ut prælato eo nullus ex alijs, qui dignum ſunt, ſibi prælatum niſi pejorem exiſtimare poſſit. Si autem qui rogat Princeps eſt, lauda tibi amiciſſimum; & quam rarius potes, ad illum accede.

Peſſimi quoque animi indicium eſt, & fraudis non vulgaris, ſi quis apud diſcipulos profeſſorem, ut bonum medicum; apud imperitos, ut profeſſorem, aut diſputatorem laudet: ut ſi calceos manibus aptet, pedibus chirothecas. namque quanto magis effuſe laudat, eo plus detrahit; quum, ſi poſſet alia in re laudare, facturus omnino videatur. Amici eſt, tantum laudare id quo illum poſſis apud eos juvare: eſt enim illud bonum, & valet in omnibus: reliqua ad odium aut impudentiam pertinent. Ita quandoque vituperamus, ut fides laudi habea-

tur. Vt vero omnibus placeas, non tibi ſerviendum, ſed audientium auribus. Id vero præcipue in potentibus obſervandum. Sunt autem potentes quatuor generum: vel amicitia Regum, vel ſacerdotio, vel bellica adminiſtratione, vel opibus hereditariis, aut fœnore paratis. Omnibus grati ſermones in genere ſunt, de opibus, potentia, & voluptate. Sed de voluptate eduliorum, quum alia aliis ſapiant, perpetuus ſermo eſſe non poteſt: Venereorum fœda altera commemoratio, altera non ſine injuria earum quas pro amicis habemus. Ita res ad vinum & aleam, tum ludos ſeu pompas deducitur. Alea etiam non omnibus placet; & pompa juvenibus gratior eſt. Specialiter ergo hæc conſideranda ſunt, ratione perſonæ. Diſtinximus autem in quatuor; & cujus ſit ille, aut illi, & ætas, inde proprij mores. Nam milites violentis & apertis magis gaudent; ſacerdotes de occultis, & his quæ damnari non poſſunt, etſi reprehenſione non careant; Principum

rum amici de rapinis: (nam luxus & prodigalitas omnibus communes ſunt:) opulenti laudant ut opes extollantur, & omnia his poſthabeantur; oderunt laudem omnium aliarum rerum: Barbari de vitio, [vino,] pugna, libidinibus, rapinis. Vnaquæque civitas, [& ætas] ſuos mores habet. Cum ſenibus, de ſapientia & prudentia; cum juvenibus, de robore ac libidine; cum adoleſcentulis, de humilibus rebus, & jucundis, de prodigalitate [ſermo ſit:] ut & apud ſenes de lucro & congregandis opibus. Singulorum autem moribus ſe accommodare facile eſt; intelligere illos, difficilius: præſcribere nulla ratione licet.

Quum vero familiares adoleſcentes, qui ratione non perſuadentur, admonere velis; ut ſimul autoritatem retineas, & animos illorum percellas, ſcommatibus utendum eſt: velut ſi dicas, Papiliones pro avibus aucupamini; id eſt, nullius pretij voluptates pro veris. Similiter quum ſimul redarguere & excuſare ſe, poſſi-

poſitum eſt : velut objicienti quod erraſſem in prædictione, dum eſſem cum alio medico, reſpondi, Mirari, ſi quicquam cum illo recte agi potuiſſet.

Maxima autem pars ſermonis cõmunis dirigitur ad tentandum animos, ad dignoſcendos mores, ad animum erga te, ad facta tua, quanti te faciat. Ergo & dato ſimul, & non accipito. Id autem maxime contingit in nugis, in incredibilibus, in repetione, in importunis quæſitis, in laudatione tui ipſius. Intelliges autem dolum, quum ad hominis mores & conſuetudinem talia contuleris : & ſi potentior eſt. Sin autem contra, periculoſum, licet callidum, conſilium. Quum vero verba & actiones omnes ad utilitatem aliquam ſint, & alicujus finis gratia; ubi non ſit ſpes, ſi non omnino [loqui] neceſſe ſit, ſilentio uti melius eſt; quanto magis, ſi offenderis audientes, aut exiſtimationem tuam. Propterea maxime dignoſces, an [loqui] expediat, ex duobus, ut mores

res illorum & perſonas dignoſcas, tentaveriſque alias, quæ maxime oderint, aut negligant, aut quibus delectentur: Alterum eſt, in ipſo ſtatim ingreſſu, ex attentione: cõtra, ſi dormitaverint, ſi inter ſe loquantur; ſi interturbent, quod fœdiſſimum eſt omnium. Ob id diligenter animadvertere opus eſt, quam graviter ferant ſermones tuos, aut avide excipiant. Quodſi diviſi ſint, tunc in contentioſo certamine [verſati] neceſſe eſt; in aliis, excuſatione præmiſſa, ſilere melius eſt.

CAPVT CI.

De Epiſtolis conſcribendis.

PROXIMA ſermoni familiari epiſtola eſt: de qua tametſi ſuperius (cap. 54. 80. & 81.) ſed breviter; & in De conſcribendis libris (verum ad alium finem) ſermonem habuerimus, hic tamen locus eſt ut tractemus: quum nil aliud ſit epiſtola, quam ſermo manens; & ob id diligentiore cura

cura indiget: & ex dictis, quum jam ſit ſermo ſcriptus, & ad abſentē, perfectior ſit, oportet; quoniam ſatisfacere debet tacitis etiā interrogationibus: & ob id brevior ſit, quū etiam prolixitas in ſermone (in quo nullus eſt labor, ſed ſolū auditui danda eſt opera; in epiſtola vero legere oportet & intelligere) tœdium afferat. Quapropter & pulchra ſcriptura cō-ſcripta eſſe debet, ne laborem labori addat. Eſt enim impudentis animi, aut nimium inſolentis, ſcribere dubiis notis. Tum vero quæ non objicit, ita ſicco pede tranſire decet, ne fruſtra adjeciſſe verba videaris, aut inſtruas illum contra te. Forſan, ſi dubium eſt, prætermittere omnino melius eſt; & ad dilemma reducenda ſunt, quæ ſcribuntur; niſi exiſtimes aliquando tibi opus eſſe altercatione ante judicem. Vnde etiam tum, quum proficere non poſſe ſperas, ſtultum eſt admonere, in quo ne tempus [quidem] habeat cogitandæ reſponſioni. Et certe, ubi prætermittendo & objiciendo, par periculum

lum videatur, tutius eſt prætermiſiſſe. Atque ideo multi prudentes litigatores, robuſtiſſimas rationes improviſo objiciunt, & quum judex ſententiam ferre vult; ut utrumque incautum opprimant. Sit ergo lenis epiſtola, & gravis, juxta mores temporum, & uſum. Nihil tradas literis, quod etiamſi cadat in manus inimicorum, probari non poſſit. Sit connexa; ne negligenter ſcripta videatur. In univerſum enim nihil facilius eſt, quam ſcribere epiſtolam, quod illa ſit varij argumenti, brevis, & diviſa ab aliis: ut ob argumentum numquam poſſit deeſſe materia; ob brevitatem, quilibet ſtylus, quælibet ſapientia, quodvis tempus ſufficiat; ſive interrupta ſit, ſive continuata. Poſſumus de emtione, agris, magiſtratu, & morbo diſſerere: at quid magiſtratui cum agri emptione, vel morbo. Ita non ſolum facile eſt, conſcribere epiſtolam & epiſtolas, ſed confarcinare librum. Quanto magis, qui argumenta conficiunt, non ſequuti ſunt, ſed fingũt,

ut ſæpius cœlicũ Plinium feciſſe crediderim, &c. At contra difficillimum eſt, conſcribere bene epiſtolã; ut vix ipſe poſt tempus tua probes. Primum quod in ea ſoleant homines prodere arcana mentis ſuæ: hoc autem quantum utile umquam eſſe poſſit, nõ dico. Deinde quod ille, cujus mentem primum neſcias, etſi ſcire poſſis, mutari poteſt; ac poſtea, ſi non recte ſentias, damnet [te] & irrideat; ita ut alterum duorum incurras, ſcilicet vel inſulſi vel improbi hominis opinionem; & etiamſi recte ſentias, non ille tamen probet. Neque enim quod juſtum eſt, vel optimum, probant; ſed velut in vinis, aliud dulce, aliud potens, aliud auſterum; & quidam cæpas præferunt carnibus & ovis; ita de judicio. At qui librum omnibus conſcribit, modo recte ſentiat, neceſſe eſt ut quod bene ſcripſerit, multitudini tandem probetur, & qui adverſantur, inviti trahantur in ſententiam. Eſt & temporum mutatio; qua quæ [olim] probabantur, damnari ſolent. Scribis amico, qui nuper

nuper e carcere exivit, epiſtolam omni arte; in qua univerſos nervos rhetoricæ exprimis. Quamdiu ſpecies illa deformis carceris, oculis obverſatur; dum illuvies, dum triſtitia, maxime probatur, laudatur, placet gratulatio: Vbi triſtitia illa evanuerit, [ſi] incidat in manus epiſtola, tum ſecum ait: Cui bono iſte hæc ſcripſit? Si non ob crimen carceri intruſus eſt, inquit, Quid attinet ut odioſe criminis memoriam, & quod vellem ego & ipſe (ſi mihi talis amicus eſt, qualẽ ſe præfert) exſtinctum, foveat & ſuſcitet? cui bono? quid hoc ad alium attinet? Qui vero ſibi injuriam factam putat, ſecum reputat refricari injuriam, cui ipſe cauſſam nullam dederit, & dedignatur meminiſſe jam acceptæ. Sed & illud difficillimum eſt in epiſtola, ſcilicet dicendis & metæ præfigere clavum, Sæpe enim quæ dicimus, aut contra propoſitum ſunt, aut alia ratione in contrarium & adverſus nos facere poſſunt, aut inimicos efficere: ut ſi [quempiam] velis laudare, quod

ſerva-

ſervaverit hominem, omnes illius amicos primum vituperas, & inimicos reddis: fieri etiam poteſt ut ingratus videaris, quum ex illis te vocaverint aliqui [ad cœnam, vel ad ægrum, &c.] aliqui laudaverint: certe omnes reddes ex amicis inimicos, ex inimicis inimiciſſimos. Ita difficille eſt ſua narranti modum ſervare; ut (velut ille ajebat,)

Dicenda tacendaque norit.

Demum illud accedit peſſimum in epiſtola, quod pollicendo, damnando, laudando, averſando [vel adverſando,] in poſterum negotijs tuis & occaſionibus magnum impedimentum affers, aut vanus omnino deprehenderis: quæ in ſermonibus non ſunt adeo periculoſa; quum verba, ut Homerus dicebat, [alata ſint, &] evolent. Quamobrem in epiſtola ſcribenda non ſolum exigam ut quis valde conſiderate agat, ſed etiam ut circa generalia verſetur, & ſermones bene conditos ſolum inſerat. Quodſi cura aliqua laudis tuæ ſignificandæ te pungat, [tamen

eam

eam prædicare] verearis: ſi ea enim fuerit [digna relatu,] honeſtius multo, & majore cum autoritate ab alijs ſpargetur. Nec te moveat exemplum Ciceronis, quod fecerit hoc: ſed vide quantum ob id improbetur; & quanta illi damna hoc attulerit. Demum memento quod mori poteſt [ad quem ſcribis,] & omnia in inimicorum tranſire poteſtatem; etiamſi ille, qui mille modis delinquere poteſt, in nullo delinquat.

Quum ad Principes epiſtolam dirigere velis, oportet ut ex initio illum ad legendum invites; velut ſi dicas: *Etſi inter ampliſſima negotia, & arduas ac pæne infinitas occupationes tuas, ô [Clementiſſime, &c.] locus nullus tam longa epiſtola legendæ (quæ etiam privatis [viris] faſtidio eſſe poſſit) relinquatur; humanitas tamen illa tua ſingularis, præſertim in eos qui non ſolum iniuſte, verum miſerabiliter, & ad extremam uſque calamitatem opprimuntur, ſpem addunt, ut epiſtolam hanc (quæ longior videri poſſit) ſub libelli parvi forma oblatam, legas. Non autem requiro*

quiro ut ſimul totam legas; ſed ipſum libellum, etiam in partes minutiores diviſum, per intervalla. Sic enim neque legendo, tædio afficieris; neque abiiciendo, addictum tibi hominem, & qui non niſi in iuſtitia & humanitate [tua] ſpem habet, tamquam feram canibus dilaniandam relinques; ut non ſolum me miſerum, imbellemq; meam ſtirpem evertant, ſed (inaudito exemplo) bonos omnes & impotentes perterreant, & autoritatem tuam ac ſanctitatem ludibrio habeant. Scimus etiam quoſcunque bonos Principes, & quanto maiores fuerint, tanto humanius ſupplicum ſubditorum porrectos libellos legiſſe: ut ſic agendo non ſolum miſeris ſuccurreretur, ſed etiam labor ipſe minueretur. Nam quum intellexerint ſubditi, Principem velle videre, quo modo res ſubditorum agantur, curabunt iudices, ne ſua cauſſa patiantur [huiuſmodi] libellis optimi Principis laborioſam vitam onerari. Atque ita tranquillior reddetur adminiſtratio. Sic [fecit] Auguſtus olim, ſic Traianus, Adrianus, uterque Antonius, Alexanderq; Severus, quotquot que alij Imperatores:

qui

qui ob tam inſignem humanitatem pro Diis habiti ſunt; quod hoc ipſo præcipue Deo aſſimilarentur; quē Theologi omnes referunt in tam ampla omnium adminiſtratione nō ignorare hominum facta; velleq; intelligere, quid homines agant. Adeoque res ipſa probatur ab omnibus Principibus, ut etiam hi qui a fide noſtra alieni ſunt, & nomine Tyrannorum horrendi, hanc patientiæ conſuetudinem inviolabiliter obſervent. Quorū regnum forſan non ob aliud (nam ſecus graviſſima eſt dominatio) tam diu felix bello paceque perſeverat. Igitur res ita ſe habet, [&c.] Curabis autem ut quam ornata ſit, & lingua in qua maxime præſtas, conſcripta, notaque eleganti; ne contemtum pro humanitate ſubjeciſſe videaris.

CAPVT CII.

De dolo, ac ſeductione.

DOLIS præterea fictis vincere nituntur, ac ſeducere viros, pueros, puellas; aliaque ratione. Nam finis non omnibus unus. Obſervant iter

iter quotidianum; mentitoque nomine obviam facti, tamquam ex urbe longinqua illo advenerint, ſalutant. Inde quaſi ſpecie ſimillima aberraverint, jam amplexati, ac diſſuaviati, ferunt ſermones, explorant animos, ingenium, mores: eoque omnia tendunt, ut attentiſſime audiant, ſtatum illius intelligant, atque prudentiam; tum quibus capiatur rebus, & ut illum maxime laudent. Inde ſocium immiſcent: conveniunt de ſequenti die. Si gravior ſit paulo ſenſus, abducunt ad caupo-nas, ut pecunijs ſpolient; aut in domos ſolitarias deducunt, altero patrono, aut ſocio, altero qui incallidum, ſeu credulum, & ἀπαιδευτὸν ſe exhibet; ut dum illum decipere ſtudet, ſuccumbat. Interim cibi delicatiores, vina, & jentaculum, luſus, blanditiæ, veneratio, admiratio, honeſta omnia palam; atque ſuſpicitur, laudatur, dum ſpoliatur. At puellæ per lenas eodem modo ſollicitantur: qnæ ſi abduci poſſunt, jam puta rem peractam; ſin domi manent

nent, occupare hæſitantes ſolent, & adhuc dubias, ut non deſint oſtentationi, munuſculis, pollicitationibus. Namque

Pollicitis dives quilibet eſſe poteſt.

Verum puellæ miſericordia & lacrymis; pueri jactabunda ſpe, & incauta tractatione; viri primordijs lucri magis acquieſcunt. Cætera eodem modo, ut dixi, ſe habent. Quare videndum eſt, quibus ſocijs utantur; ne ſint ſoli, filij: Nec cum incognitis ſolum verſari, præcipue numatum [minorem natu] oportet. Rationem dixi. Et nihil tam tutum, quam pater, aut frater natu major, puero adoleſcentive: & ut aleam non norit, neque Muſicam; vel ſumma cuſtodia habendus. Puellæ mater aut ſoror [adſit;] ſed melior etiam frater. Patrui quoque omnium vices explent. Vt ſumma omnino neceſſaria ſit in molli ætate, tum ſexu, ſocietas, diligentia. Eſt, ut ad rem redeam, modus ſeducendi, procul inchoando. Velut ſacerdos improbus ludique literarij magiſter, titulo exomolo-

fateatur per publicum monumentum, ingentem ſummam ab amico accepiſſe: die ſequenti amico reddiderit: nam ſic creditoribus, a quibus in poſterum ſumſit, oſtendere poterit, ſe non habere: Nec vitio verti poterit alterutri: quoniam a Procuratoribus, quibus nec deferri poteſt juramentum, defendetur.

CAPVT CIII.

De eripiendo ab invitis.

QVVM poſſidere quid, quod emere non decet, ad uſum, in animo eſt; nec [poſſeſſor] ille [id] ulla ratione concedere vult, pulcherrimum ac incundiſſimum ultionis [aut ſeductionis] genus eſt, rem eam coram illo ſummis laudibus extollere: aut, ſi venalis ſit, ſubmittere emtores; qui certatim pretium augeant; aut etiam ſi non venalis ſit, propoſita conditione quavis petant, nemine tamen certum quid ſtatuente: atque ſic deluſum & hiantem relinquere; ut

ut cogatur apud ſe retinere, memor priorum oblationum, quum nullam conditionem ei æqualem eſſe videat. Inde qualecunque genus rei ſit, curabis ut elegantius in eo genere poſſideas; diceſque multo minore pretio obtinuiſſe, ſed ita ornabis ac tractabis, ut ſi uxor fuerit, &c. cithariſta ille, &c. qui negavit, & quam non duxiſti, dolore conficiatur, & pereat. Quod ſi quis interroget, an volueris eam ducere? ſiquidem pater adſit, illam ad cœlum uſque laudabis & evehes, quaſi pigeat non duxiſſe: ſuſpirabis, dolebis, gemes, ſubmittes fidos amicos, qui quaſi id agant, tamquam denuo ſis ducturus. Perpetuo etiam, ſi aliud ſit, quod liceat habere, ſubmittes qui conditione meliore propoſita fingat te id quærere. Eas autem [conditiones,] ubi prope finem fuerint, abrumpes, minima ex cauſſa, ſed quæ tamen illi plurimum cordi ſit, aut negata, ſi placeat; aut requiſita, ſi diſpliceat: atque diu tortum dimitte. Nihil autem eſt quod majorem dolorem

rem afferat invidia, & memoria amiſſæ pinguis occaſionis: adeo ut quidam pœnitentia ducti in eas eosve qui locum occuparunt, inſidias moliti ſint, alij etiam deſperatione ſe ſuſpenderint. Acrem autem & exitialem invidiam movent bona, præcipue ornatus, dona, honor, voluptas, libertas, virtus: his enim ſex rebus circa perſonam aſſumptam excitatur rivalibus invidia: in eo vero qui quæſivit, potentia auget deſiderium, liberalitas & gloria. Sed ſi abſente patre ejuſmodi fiat interrogatio; dicas, optime tecum actum eſſe a Fortuna, quod quum tantum errorem admittere cogitaſſes, illa tuo ingenti commodo factum id interruperit, teque liberaverit.

Similiter & a Principibus ut corradas præmium, arte opus eſt. Si quidem in nuncupatione librorum per Proxenetam ex intimis, aut Aretas exige primum pro anagnoſtis firmum ſtipendium: deinde pro impreſſione: ſic tibi libri ſupererunt; unde etiam licebit ſperare aliquid

ſervaverit hominem, omnes illius amicos primum vituperas, & inimicos reddis: fieri etiam poteſt ut ingratus videaris, quum ex illis te vocaverint aliqui [ad cœnam, vel ad ægrum, &c.] aliqui laudaverint: certe omnes reddes ex amicis inimicos, ex inimicis inimiciſſimos. Ita difficille eſt ſua narranti modum ſervare; ut (velut ille ajebat,)

Dicenda tacendaque norit.

Demum illud accedit peſſimum in epiſtola, quod pollicendo, damnando, laudando, averſando [vel adverſando,] in poſterum negotijs tuis & occaſionibus magnum impedimentum affers, aut vanus omnino deprehenderis: quæ in ſermonibus non ſunt adeo periculoſa; quum verba, ut Homerus dicebat, [alata ſint, &] evolent. Quamobrem in epiſtola ſcribenda non ſolum exigam ut quis valde conſiderate agat, ſed etiam ut circa generalia verſetur, & ſermones bene conditos ſolum inſerat. Quodſi cura aliqua laudis tuæ ſignificandæ te pungat, [tamen eam

eam prædicare] verearis: ſi ea enim fuerit [digna relatu,] honeſtius multo, & majore cum autoritate ab alijs ſpargetur. Nec te moveat exemplum Ciceronis, quod fecerit hoc: ſed vide quantum ob id improbetur; & quanta illi damna hoc attulerit. Demum memento quod mori poteſt [ad quem ſcribis,] & omnia in inimicorum tranſire poteſtatem; etiamſi ille, qui mille modis delinquere poteſt, in nullo delinquat.

Quum ad Principes epiſtolam dirigere velis, oportet ut ex initio illum ad legendum invites; velut ſi dicas: *Etſi inter ampliſſima negotia, & arduas ac pæne infinitas occupationes tuas, ô [Clementiſſime, &c.] locus nullus tam longa epiſtolæ legendæ (quæ etiam privatis [viris] faſtidio eſſe poſſit) relinquatur; humanitas tamen illa tua ſingularis, præſertim in eos qui non ſolum iniuſte, verum miſerabiliter, & ad extremam uſque calamitatem opprimuntur, ſpem addunt, ut epiſtolam hanc (quæ longior videri poſſit) ſub libelli parvi forma oblatam, legas. Non autem requiro*

quiro ut ſimul totam legas; ſed ipſum libellum, etiam in partes minutiores diviſum, per intervalla. Sic enim neque legendo, tædio afficieris; neque abiiciendo, addictum tibi hominem, & qui non niſi in iuſtitia & humanitate [tua] ſpem habet, tamquam feram canibus dilaniandam relinques; ut non ſolum me miſerum, imbellemq; meam ſtirpem evertant, ſed (inaudito exemplo) bonos omnes & impotentes perterreant, & autoritatem tuam ac ſanctitatem ludibrio habeant. Scimus etiam quoſcunque bonos Principes, & quanto maiores fuerint, tanto humanius ſupplicum ſubditorum porrectos libellos legiſſe: ut ſic agendo non ſolum miſeris ſuccurreretur, ſed etiam labor ipſe minueretur. Nam quum intellexerint ſubditi, Principem velle videre, quo modo res ſubditorum agantur, curabunt iudices, ne ſua cauſſa patiantur [huiuſmodi] libellis optimi Principis laborioſam vitam onerari. Atque ita tranquillior reddetur adminiſtratio. Sic [fecit] Auguſtus olim, ſic Traianus, Adrianus, uterque Antonius, Alexanderq; Severus, quotquot que alij Imperatores:

qui

qui ob tam inſignem humanitatem pro Diis habiti ſunt; quod hoc ipſo præcipue Deo aſſimilarentur; quē Theologi omnes referunt in tam ampla omnium adminiſtratione nō ignorare hominum facta; velleq; intelligere, quid homines agant. Adeoque res ipſa probatur ab omnibus Principibus, ut etiam hi qui a fide noſtra alieni ſunt, & nomine Tyrannorum horrendi, hanc patientiæ conſuetudinem inviolabiliter obſervent. Quorū regnum forſan non ob aliud (nam ſecus graviſſima eſt dominatio) tam diu felix bello paceque perſeverat. Igitur res ita ſe habet, [&c.] Curabis autem ut quam ornata ſit, & lingua in qua maxime præſtas, conſcripta, notaque eleganti; ne contemtum pro humanitate ſubjeciſſe videaris.

CAPVT CII.

De dolo, ac ſeductione.

DOLIS præterea fictis vincere nituntur, ac ſeducere viros, pueros, puellas; aliaque ratione. Nam finis non omnibus unus. Obſervant iter

iter quotidianum; mentitoque nomine obviam facti, tamquam ex urbe longinqua illo advenerint, ſalutant. Inde quaſi ſpecie ſimillima aberraverint, jam amplexati, ac diſſuaviati, ferunt ſermones, explorant animos, ingenium, mores: eoque omnia tendunt, ut attentiſſime audiant, ſtatum illius intelligant, atque prudentiam; tum quibus capiatur rebus, & ut illum maxime laudent. Inde ſocium immiſcent: conveniunt de ſequenti die. Si gravior ſit paulo ſenſus, abducunt ad cauponas, ut pecunijs ſpolient; aut in domos ſolitarias deducunt, altero patrono, aut ſocio, altero qui incallidum, ſeu credulum, & ἀταμιευτὸν ſe exhibet; ut dum illum decipere ſtudet, ſuccumbat. Interim cibi delicatiores, vina, & jentaculum, luſus, blanditiæ, veneratio, admiratio, honeſta omnia palam; atque ſuſpicitur, laudatur, dum ſpoliatur. At puellæ per lenas eodem modo ſollicitantur: quæ ſi abduci poſſunt, jam puta rem peractam; ſin domi manent

nent, occupare hæſitantes ſolent, & adhuc dubias, ut non deſint oſtentationi, munuſculis, pollicitationibus. Namque

Pollicitis dives quilibet eſſe poteſt.

Verum puellæ miſericordia & lacrymis; pueri jactabunda ſpe, & incauta tractatione; viri primordijs lucri magis acquieſcunt. Cætera eodem modo, ut dixi, ſe habent. Quare videndum eſt, quibus ſocijs utantur; ne ſint ſoli, filij: Nec cum incognitis ſolum verſari, præcipue numatum [minorem natu] oportet. Rationem dixi. Et nihil tam tutum, quam pater, aut frater natu major, puero adoleſcentive: & ut aleam non norit, neque Muſicam; vel ſumma cuſtodia habendus. Puellæ mater aut ſoror [adſit;] ſed melior etiam frater. Patrui quoque omnium vices explent. Vt ſumma omnino neceſſaria ſit in molli ætate, tum ſexu, ſocietas, diligentia. Eſt, ut ad rem redeam, modus ſeducendi, procul inchoando. Velut ſacerdos improbus ludique literarij magiſter, titulo exomolo-

fateatur per publicum monumentum, ingentem ſummam ab amico accepiſſe: die ſequenti amico reddiderit: nam ſic creditoribus, a quibus in poſterum ſumſit, oſtendere poterit, ſe non habere: Nec vitio verti poterit alterutri: quoniam a Procuratoribus, quibus nec deferri poteſt juramentum, defendetur.

CAPVT CIII.

De eripiendo ab invitis.

QVVM poſſidere quid, quod emere non decet, ad uſum, in animo eſt; nec [poſſeſſor] ille [id] ulla ratione concedere vult, pulcherrimum ac iucundiſſimum ultionis [aut ſeductionis] genus eſt, rem eam coram illo ſummis laudibus extollere: aut, ſi venalis ſit, ſubmittere emtores; qui certatim pretium augeant; aut etiam ſi non venalis ſit, propoſita conditione quavis petant, nemine tamen certum quid ſtatuente: atque ſic deluſum & hiantem relinquere; ut

rem afferat invidia, & memoria amiſſæ pinguis occaſionis: adeo ut quidam pœnitentia ducti in eas eoſve qui locum occuparunt, inſidias moliti ſint, alij etiam deſperatione ſe ſuſpenderint. Acrem autem & exitialem invidiam movent bona, præcipue ornatus, dona, honor, voluptas, libertas, virtus: his enim ſex rebus circa perſonam aſſumptam excitatur rivalibus invidia: in eo vero qui quæſivit, potentia auget deſiderium, liberalitas & gloria. Sed ſi abſente patre ejuſmodi fiat interrogatio; dicas, optimè tecum actum eſſe a Fortuna, quod quum tantum errorem admittere cogitaſſes, illa tuo ingenti commodo factum id interruperit, teque liberaverit.

Similiter & a Principibus ut corradas præmium, arte opus eſt. Siquidem in nuncupatione librorum per Proxenetam ex intimis, aut Aretas exige primum pro anagnoſtis firmum ſtipendium: deinde pro impreſſione: ſic tibi libri ſupererunt; unde etiam licebit ſperare aliquid

randi & metiendi: in uno e tribus generibus excellere oportet eum qui exiſtimationem habere velit apud homines: maxime autem in primo, ac tertio genere. Omne enim lucrum ab exiſtimatione in artibus proficiſcitur; exiſtimatio a nobilitate; nobilitas a ſubſtantia artis, ſeu fine, aut raritate; raritas ab excellentia artificis, vel exercendi modo. Erunt igitur tria: nobilitas artis (atque de ea, in quibus conſtet, ſatis dictum eſt;) præſtantia artificis, & exercendi. Verum præſtantia artificis qualis eſſe debeat, unicuique manifeſtum eſt; & quomodo habeatur, ſcilicet ſtudijs, meditatione, multa exercitatione, atque raris experimentis; & quod non omnibus datum eſt adire Corinthum: at, quod maxime conſpicuum eſt omnibus, diligentia artificis; adeo ut etiam fruſtrata fine, exiſtimationem retineat. Hæc vero duplex; ut etiam duo ſunt genera artificum peritorum. At peritorum utilis eſt, & honeſta ac pia; imperitorum vero in utilis,

fucata, & deteſtanda. Quamobrem & priorem exercere oportet, & hanc maledictis proſequi, non quidem aperte, ne ſocios inſectari videaris, quamquam omni reprehenſione digni ſint. Id ergo facies quaſi commiſerando: velut ſi dicas, Vellem ut recordatus eſſet inſpectionis linguæ, aut ventris; horteriſque illos, ut eum moneant, ut hæc animadvertat. Quodſi dixerint, dorſum inſpexiſſe, gratia exempli, quod tu neglexeris, ſtatim reſpondebis ſubridens. Quorſum id? Hæc autem reſponſio ſtatim facta, cum maxima autoritate tua eſt, elevatque illius exiſtimationem: ita ſi non ſtatim fiat, contrahaſque vultum, multi pro malignitate interpretabuntur animi tui erga illum. Subjicies vero, ubi illa dixeris, denuo ut meminerit hæc inſpicere, atque conſiderare.

Obſervare etiam debes, ut quicquid ab alijs conſtitutum fuerit, addendo, minuendo, locum, tempus, quantitatem, determinando limes. Deni-

Denique ſi contra te unum multi conſentiant, admonebis ex adſtantibus unum atque præcipuum, ut ſaluti ægri conſulat quod expediat; te contrarium propoſiturum: illos, ut tuam exiſtimationem frangant, bene conſulturos. Tum vero ſi id fecerint, dicet te prudentem & eruditum, qui quod oportet facere eos coegeris. Si quod proponis, [fecerint,] imperitos rurſus oſtendes, & non audentes tibi repugnare. Ergo ſi exiſtimationem tuam per conjunctos ægri, tum ſuos paraſitos, elevarint; quadruplici via occurres. Alijs enim fautoribus opus habes, & contemnendo verba prorſus, & deteſtando operi totus incumbes; imperabiſque coram illis; cogeſque aſſentiri: tum vero & infirmum & aſtantes terrebis, ne quid te inconſulto agant, commemorando (ſi non per alios id commode & honeſtius facere licet) eos qui in illorum, qui laudantur, manibus inopinato interierint. Pręſtat in his, qui jam famam adepti ſunt, partes quaſcunque ægro

parum utiles condere; ut temeritatis (quam omnes formidant) opinionem de illo feras cui ſuſpicioni argumentum numquam deeſſe poteſt, & quæ tibi locum præcipuum ad autoritatem, moderationis ſcilicet in animis omnium exiſtimationem relinquat. Id vero modeſtius ſignificare decet, quam ut eum accuſes, atque apud tuos, non ſuos, fautores, (parum enim prodeſt ſerere in alieno agro;) & ut magis illius infelicitatem, quam facta, damnes. Id vero ſcite ut peragas, prudentia opus eſt: exemploque ſuperius (ſectione 79) te docui, quum ſingula ſcribere nimis operoſum eſſet. Interim & animum eruditione plenum habere oportet; & omnia ad ſimplex imperium (quod majeſtate quadam, ex autoritate, gravitate, operibus, ſapientia, ornatu, & comitatu conſtat,) traducere; ne vel minimum circa hoc ſollicitus & imperitus, vel peritiſſimus quamvis [ſis,] & doctrina atque uſu præſtes, plurimum tamen impeditus, ægri ſalu-

ſalutem prodas: &, ut in Proverbio eſt Glauci armorum permutatio, ut Deum offendas ſtultæ ambitionis, & prodigæ avaritiæ, & incerti lucri cauſſa. Quamobrem etiam magis angue cavere oportet, ne (ut ſtulti quidam) ad verboſam contentionem devenias. Vt neſciam quid turpius aut fœdius, maledicerene, an male audire: hoc enim impotentiæ; illud ſtultitiæ argumentum; utrumque apud omnes æque exercrabile. Quum vero ſint genera malorum ſociorum, ambitioſorum, qui doctrinæ [aut eruditionis] prætextu omnia ſibi vendicant; & callidorum, qui viſa damnant, & alia exequuntur, executionique mandari ab aſtantibus jubent, aliter alterius cura eſt. Nam ambitioſos fallere oportet clam; fallaces palam actorum coarguere, non illorum mentionem faciendo: (ad contentionem enim devenires, & odium irritabile tibi comparares:) ſed contraria jubendo, atque autoritatibus & ratione, ſi [res] expoſcat, co-

gendo ut aſſentiantur. Turgidum autem illum medicum coargues, & veterum autoritate, palam. Quodſi perſeveret (ut plerumque contingere ſolet: omnes enim hi contumaciſſimi ſunt, atque etiam impij, ac crudeles) dicas non veniſſe te ad certandum: hanc eſſe veterum ſententiam; & (ſi licet) alium tibi amicum advoca, qui clam cum aſtantibus conveniat. Ita ſine ſtrepitu autoritatem illius elides. Obſervare autem cum hujuſmodi viris occaſiones oportet, velut in venatione & bello. Namque qui hoſtem inconſulte, aut feras aggrediuntur, hi quidem vacui præda redeunt, illi vincuntur. Errores igitur manifeſtos, & ſucceſſus infelices, tum in eo ægro, tum alijs, ejuſdem obſervabis, ac deteges. Nimiæ enim patientiæ eſt (ne ſocordiæ dicam) falſa illum opinione laudari; & te, longe illo præſtantiorem, & humano generi ſalubriorem, poſthaberi. Cave tamen, ne tu prior illum carpas, vel ulla ratione irrites; ſed veteratorem depre-

deprehenſum tua teſtata innocentia publica, &c. Quodſi in æmulum ambitioſum & ſtultum incideris, difficile eſt recte facere. Magni enim infortunij eſt, pugnare cum prodigis vitæ; & contendere cum his qui ut te evertant, ſe ipſos negligunt. Nam urceus urceo frangitur; nec unius damnum affert quippiam alteri cõmodi. Id vero accidit immodice ambitioſis præcipue viris: atque eo magis procedit, ſi tu labores invidia multorum, occupant in inſcriptionibus, conſilijs, ſedilibus, pompis, adulationibus, familiaribus, loca indebita, & non tam illis decora, quam tibi turpia: quæ ſi negligas, præter dedecus, in illis augent audaciam, ut jam nihil tutum tibi ſit, quod præripere non audeant. Quum enim omnia vitia nullis terminis coerceãtur, ambitio, tum & avaritia præcipue; ſunt natura infinitæ. Quum hoc ergo ſit arduum negotium, memineris illius dicti, Quũ non potes facere quod optimum eſt; optimum eſſe puta facere quod minus eſt turpe,

periculoſum aut damnoſum. In inſcriptionibus, tum etiam alijs, ſi ille primum occupet locũ, tu extremum accipito; ſi ſupremum, tu infimum. Semper enim extrema eandem habent autoritatem: aut ſi non, confundis ordinem: quo ſublato, nullum tibi dedecus provenire poteſt; nec ille quicquam obtinuit. Deo tribui ſolet α & ω: quoniam principij ac finis eadem eſt ratio, & ambo præſtantiſſima. Præterea nimium & parum ad arrogantiam pertinet; & Lacedæmoniorum veſtis, (inquit Ariſtoteles 4 Polit. cap. 7.) &c. Vbi ergo primus eſſe non poſſis, ultimus ſis. Senſim etiam per amicos & modeſte reſiſtendum eſt illi, ut diſcat nihil ei eſſe tutum ac ſine controverſia, etiam in minimis, ne majora audeat. Extremum enim malorum eſt, ſinere ut gratis [aut impune] inſaniat: ſed paulo minus, ſi contemnendo excites riſum in ſcriptis, plus læditur exiſtimatio; quoniam ſcommatibus locus non eſt: per quæ ſæpe (quum reliqua non tibi importune adſunt)

adſunt) illudes illius temeritatem. Quale illud, Vbi ſedet Pontifex, caput menſæ eſt; at non, ſi in capite menſæ ſederis, Pontifex eris. Quod ſi acrius illum mordere velis, dices, In menſæ capite ſedent aut Principes, aut moriones. Semper autem in hujuſmodi viris obſervare oportet, ut ſummam retineas gravitatem; ut factis generoſis excellas; ut illum perpetuo per amicos inquietes; ut illius fugias conſuetudinem; ut quũ ſermo de ipſo habetur, contemptui eum habeas, ac negligas, riſu tantum leviſſimo teſtatus illius improbitatem; & quam parvæ apud omnes debeat eſſe exiſtimationis, nec ejus ullam rationem habendam. Quod ſi, præter ambitionem, minime malus ſit, cede; at ſubride. Sed rara avis eſt hæc, In univerſum, cum ęmulis aut gravitate tanta eſſe oportet, ut illos ad tui reverentiam compellas; aut tanta morum ſuavitate, ut illorum acerbitatem edulcores, ac ruborem eis injicias; aut tanto ſplendore, tum artis præſtantia, tum Fortunæ,

tunæ, ut eos obruas; aut tanta potentia, ut te timeant; aut tanta calliditate, ut illos eludas. Hoc ſolum ut facillimum eſt, ita omnibus alijs minus tutum eſt auxilium. Quoniam vero improbi debacchantur, nihili facientes necem hominum; luduntque in capita miſerorum tam impie quam nefarie: ut (gratia exempli) quum multos tentando occidant, ut ſanati ſua induſtria videantur; tu quum jure quieſcas, quoniam ea ſola ſpes ſalutis relinquitur, in alterum duorum incidis; vel, ut, ſi moriatur æger, negligentia & imperitia tua mortuus videatur; ſi ſanetur, caſu ſanatus credatur, quum nihil circa illum peregeris. Crimen hoc, ut patentem viam ad falſam exiſtimationem, aperire debes, tum queri quam late pateat ad falſam gloriam ex tam ſcelerato facto via. Tutiſſimum hoc ſolum, interquieſcere: tum ea ages quæ nihil movent, nec culpari poſſunt. Magnum tamen videtur reſtare periculum ex perperam facto. Interim attentus

tus eſto. Nam etſi [æger] liberetur, non ſine terribilibus caſibus id contingere poterit: quibus tum opportune occurres; & prædictione caſus facta, rurſus comparatam funeſto ſcelere gloriam, tamquam periturum ſervaveris, e manibus illius eripies. Rurſus ſi auxilium in morituro, antea aſtantibus proponant quod noxium ſit; deinde inſtent, & aſſentiaris, hoc nihil peius excogitari poteſt: qui mos eſt Bononiæ multis imperitis. Nam ſi aſſentiaris, reus es pænæ capitalis: neque enim lex quicquam excuſat qui cauſſam mortis dederit, etiam animam agenti: Præterea, ſi ſanetur, ab his ſanatus creditur: ſi pereat, & dicas obfuiſſe, ut qui nullus ſis, nec audeas contradicere his qui perperam conſulunt, contemneris: ſi probaveris, videberis imperiti arbitrio regi. Si dicas, obſtitiſſe vim morbi, (quod rectius dici poteſt;) quærent, cur non prædixeris? at hoc ipſo etiam mendax fies. At ſi reſiſtas, quum jam ſit moriturus; ubi mortuus fuerit, te ignorantiæ

rantiæ & ſtudij contradicendi accuſabunt; dicentes, non periturum [fuiſſe,] ſi permiſiſſes. Quodſi illos damnes coram aſtantibus ægri malæ ſocietatis, reddes tibi inimicos. Hoc tamen tutiſſimum eſt, poſtquam jam peſſimos eſſe deprehendiſti, palam corripere [eos] autoritate [tua, quod] propoſuerint malum auxiliũ; ut ſi [ita] facias, [a calumnia] abſis; ſi non facias, & moriatur, calumniam ſubeas. Nam ſi ægrum deſeras, odium conjunctorum ſubibis, & contemtum aſtantium: & ſi forte aliquando (quum omnino certus non fueris de illius morte) reviviſcat, vituperaberis. Rariſſime quidẽ vidi ægros utiliter quovis caſu aut cauſſa deſeri: quamvis hoc jubeant clariores medici, noſtri non tamen ferunt mores. Ergo illo reprehenſo, & re improbata, relinque illi judicium; faciat ut volet. Quodſi liceat, paucis mutatis, tuto adhibere, teſtatus parvam ſpem, & poſtquam illi ſumme placet, admittes. Demum, ſi non adhibito præſidio, te retractante [vel detre-

detrectante,] moriturus moriatur; illi vero te accuſent; dicas illud omnino obfuturum; ſed aliud eſſe quod illi non intelligebant, ut ſi pro uſtione ſpinæ in diſtenſione, uſtionem in ſutura coronali [adhibuerint,] pro attonito morbo, vel, quod gravius eſt, Vtinam me celerius advocaſſetis, ante illud auxilium! alio ab eo facto commemorato. Sed ſi adeo profuturum confidebat, cur non & hoc adhibuit? ſed poſtquam vidit obfuiſſe, hoc commentus eſt, ut velaret factum. In ſumma, in hujuſmodi quambreviſſime [agere] optimum eſt; & ut multi intelligant illorum errata; nihil diſtincte proferendo, ſed in quo maxime erraruut, detegendo: velut ſi dicas, Optarem ut [me] ante ſectionem venæ vocaſſent: [hoc] licet contra tales ſycophantas. Nã peſſimo nihil eſt peius. Quodſi querantur, objicito impudentiam eis; & illos malæ ſocietatis argue. Nam hos aut vi, aut nullo alio modo tibi æquos reddas. Cavere debemus in æmulis inſectandis, ne nimia

nimia inſectatione pro contemptis efficiamus glorioſos; vel ne nos carere judicio deprehendamur: velut Valverda; qui dum ſingulis figuris adjicit, quomodo differat a Veſalij figura, prodit vanitatem propoſiti; ut non docere veritatem quæſierit, ſed nil aliud, quam ut Veſalium everteret. Itaque tantum abfuit, ut id conſequutus ſit, ut ſtultitiam ſuam prodendo, & perturbato omni ordine, pulcherrimum opus (ſi quidem in exprimendis figuris valde felix ære fuerat) inutile prorſus reddiderit: & quem nimis anxia cura deprimere concupierat, aſſidua inſectatione, & ſtulto opere ſuo magis illuſtraverit.

Adverſus autem æmulum ambitioſiſſimum, imperitũ, pervicacem, malignum, ac nequitia omni plenum, potentem, faſtuoſum, non aliter quam adverſus incompoſitum & magnum exercitum, cum minore, ſed e veterano milite, certare oportet; ſcilicet inſtructa acie, autoritatibus, ratione urgendo, impellendo,

ad

ad contradictionem reducendo. Vbi terga paululum verterit, admone, accuſa, coram increpa; nec umquam deſinito, [antequam eum] profligaveris. Quodſi ad maledicta & probra devenerit; dic, non eſſe his locum; ſed de ſalute ægri certari: ad illa omnia, ſe ſuamque domum reſpiciat: ſatiſhabere domeſtici mali, ut non neceſſe ſit, quærere aliunde. Antea vero ægrum, ejuſque domeſticos monebis, quod ſalutis ejus cauſſa hoc ſolum facturus ſis; aliter vitam illius in periculo verſari: ob hoc expecta occaſionem gravioris morbi. Illud præterea ſemper contra hujuſmodi viros in ore habendum, etiam extra propoſitum, adeſſe ibi non contentionis cauſſa, ſed ut opitulemur ægro. Nihil autem tam utile fuerit in his, quam ſi artem ad genus earum revocaveris, quæ opera ſua oſtendunt. Errata enim quum mors tegat, a fine auſpicari, oportet. Cadaver [itaque] diſſecando, erroremque detegendo, [eos] proſternes.

Quum vero æmulum habes gra-
vem

vem, qui te premat, exploratorem omni arte, omnique ingenio ſubjice, qui omnium eorum quæ æmulus tuus agit, certiorem [te] reddat; quæque tibi expediunt, conſulat: & eum eligas etiam, quo (ſi oporteat) illum opprimere poſſis. Porro quomodo id facias, inferius edocebo.

Tum vero & eos qui ægrum, te neglecto, curant, ſic elides. Conſtat ſane productum morbum vitam efficere breviorem. Itaque ægros ipſos reprehendes, qui ſe illi commiſerint: edocens, membra ejuſmodi invalida reddi, & manere ſemper; unde neceſſe ſit, numquam ſecura illos frui valetudine, ſed perpetuo obnoxios morbis ex hoc membro affecto: demum vitam efficere breviorem. Tua autem intereſt, ut non ſolum ratione, ſed autoritatibus id comprobes. Quodſi certamen ſit de lucro, & ille [æmulus tuus] pauper, aut avarus, aut familia oneratus, operam precario locabis; merces vili pretio vendes; donec eum diſcedere cogas.

Quum

Quum vero æmuli conjunguntur; velut chirurgus cum medico diætetico; tum fac ut chirurgus tuus cum diætetico cõveniat; & chirurgus ejus tecum: inde ubi diſruperis ſocietatem, uterque deſerat ſuum ſocium. Illi enim jam in graves inimicitias pervenerunt, quum ſerio disjuncti ſint, nec tam facile poterunt coaleſcere; & illorum ſecreta rimatus es, ut qui finxeris inimicitias, non geſſeris.

Quumque ſemper conciſa brevitate in loquendo opus ſit, & limato ſermone, tum maxime erga æmulos; & præcipue a contrario ſenſu. Velut, Omnes amici me amant; nec auſi ſunt vituperare inimici; niſi qui faciem hominis non ſunt [cõſpicati.] Simile illud Antiſthenis: Dubito ne mali quid égerim, quoniam improbus me laudat. Sed accommodatius huic propoſito id eſt, ad augendam exiſtimationem a contrario, Non vituperabit me, niſi cui diſplicet innocentia aut virtus; juxta accuſatoris & calumniæ naturam.

CAPVT

liarum. Cavere igitur,& in ſuſpicione abſtinere oportet.

CAPVT CVI.
De inſidijs ubi de Exploratore.

QVVM vero aliquid habueris occultum, inſidiabuntur, ut clanculum id eripiant,mille inſidijs; ſubmiſſiſq; primum pauperibus, qui eo morbo laborent, nonnumquam pro aliquo qui extra urbem ſit, petentes auxilia. Quod ſi non dederis, inimicos aſciſces tibi: ſi dederis, tuo invento, ſine labore, ſine gratia, ſine tuo commodo ullo inſigni, potientur; imo & irridebunt [te:] Si fefelleris, reus es apud Deum. Itaque pulſus inunges occultis oleis; ordinem ac menſuram miris modis, ac difficillimis ſtatues; miniſtros deterrens, ſi aberrent: præfatus etiam, ne numerum pervertant: magno id periculo fieri; non addas, vitæ, ne ægrum terreas; non [tamen] *magnum* omittas adjicere, ne tentare audeant. Multos etiam miniſtros adhi-

adhibebis; & ſingula ſingulis mandabis: ſic enim magis confuſa res reddetur: Atque ea ratione omnia, ut quam maxime a medicorum traditionibus in illa cauſſa devient. Similiter de cibis, & cubili. Quædam etiam magis perpetua ſint, quam id in quo eſt vis tota. Nam ſi plura ſint neceſſaria, perturbato ordine facile eſt occulere. Iuramentum quoque exiges pro eo quod artificioſiſſimum videtur; in quo tamen vis non eſt. Nonnumquam coactus ſum, quum ſuſcepiſſem curandum quem pro morituro dereliquerant, jubere ægro, ut tamdiu deterius ſe habere conquereretur, donec evaſiſſet periculum; ne per pharmacopolas venenum ſubminiſtrarent, aut mutarent profutura. Sunt & alia inſidiarum genera, per domeſticos, familiares, clientes, pueros, ſimplices, in te non ſolum; ſed etiam in tuos. Quodſi ut ſubſcribas, aut reſcribas, nomine potentis viri, atque amici tui, requirant; recipias te facturum: ſed tempus exige, quantum ſufficit, ut illum mo-

moneas; niſi res periculo vacet, aut nuncium & epiſtolam ex ſigillo & charactere noveris. Si urgeant, dicas ſolitum illum eſſe proprijs notis ad te ſcribere; nunc te neſcire, cur omiſerit. Rurſus ſi amicum ſubjiciant, qui a te petat, ut ſua cauſſa magiſtratum aut Principem adeas, contendes, &c. ut ſi neges, eum tibi reddas inimicum; ſi aſſentiaris, Principem fatiges, ſi te ille amet; aut negligat, ſi non amet. Fac igitur ut amicus reſpondeat, inveniſſe alium qui eo munere fungatur. Cui dicto ſi acquieſcat, jam dolo res caret; ſi non, odium tui quærunt, non communis amici rem. Tunc ergo abſiſte; & amicum mone. Quodſi non acquieſcit, ſtultus eſt, aut non tibi amicus. Vtrovis modo expedit deſerere conſuetudinem damnoſam. Sed etſi dolo res careat, turpi facto opera danda non eſt. Et ſi inſidiis per fictos amicos intervertere te quærant, re intellecta ſpem præbe, donec illos fatiges, & ut nihil aliud interim adverſum te moliantur,

liantur, prohibebis. Hac occaſione etiam deprehendes dubios amicos, juſſo ut amicus ille fictus conſilium a dubio petat, tamquam ancipiti animo tuo hac in re. Quodſi convenit, & is inimicus tibi eſt, & quodſi tibi conſulenti etiam id ſuadeat, proditor plane eſt: ſi vero etiam repugnantem in ſententiam trahere nititur, proditor eſt; & te contemnit, ut ſtultum. Quare, ea occaſione arrepta, graviter, (ſi potes) ut de exitiali hoſte, ultionem ſumere oportet.

Porro inſidiæ quæ ad proditionem ſpectant, & quæ contra potentes ſunt; adeo ut graviſſimo cum periculo exerceantur, initium ducunt a qualitate perſonæ iratæ, vel levis, vel ipſi valde amicæ, a cauſſa ſcilicet, querela vera, vel ficta, a præmio ingenti, a modo; ut ſcilicet per eos res agatur, qui non invidioſi ſunt, aut ſuſpecti; tegaturque finis rei, priuſquam negotium attingamus: velut ſi cum ſororio ejus magnis pollicitis paciſcamur, tentare dum a proditore

literas

literas impetremus. Illis enim tuta eſt nuntijs negotiatio; nec periculum eſt, niſi ut ante primas literas re domino detecta, proditio ficta agatur; quod perſæpe contingit. Nam ſecus literæ illæ loco pignoris ſunt. Reliqua deinceps proſequi haud arduum eſt.

Si quis inimici amicus ad te veniat, aut ſuſpiceris de his qui cauſſa aliqua tuæ familiaritati ſe inſinuant; quidam oblatis cibis aut potibus illorum animos explorare conſueverũt. Sed ſi res non ferat, aut illi ſint audaciores (perſæpe enim multis bonis & inſcijs proditor ſe adjungit) verbis illos blandis, tamquam prius non agnoviſſe pœniteat, [ablega, & noli te] objicere importunæ conſuetudini in futurum. Quodſi omnino perſeverent, ſuſpicandum eſt. Tum vero, ne ex occulto aut dubio, verum & apertum facias inimicum (quum manifeſte impudentiam ſuam prodat, & animum ad hoſtiles inſidias, violentiæ, aut veneficij, aut delationis paratum) objicere

oportet famulum aliquem petulantem: aut, ſi non licet ob potentiam, impedimentum menſtruum ex negotio; aut ut referant te dormire, aut abeſſe; ipſis autem [famulis aut domeſticis] otij nil ſupereſſe. Si vero quis interroget te [de] tributo Cæſaris, ille autem ſit amicus, aut ſimplex, ut expiſceris quis ſubmiſerit, dicas: Memoratu dignum affers: amicum tibi eſſe neceſſe eſt, & prudentem virum, qui hujus te admonuit: dic ſodes, quis eſt, qui tam utile tibi conſilium dedit? Sed tempus interponere non oportet.

Si medicus (gratia exempli) ſocius alia ſeorſum præcipiat (quod multi facere conſueverunt) ab his, in quibus convenerat jam, decet ex aliquo aſtantium ſcire. Nam jactus [in] incertum, parum utiles eſſe ſolent. Secus, admonebis hominem (tamquam in illo maxime fidas) officij: rationes autem addas periculi, ſi aliter fiat; eumque autorem facias inventi utilis. Ad aſtantes [vero converſus dicas,] te non dubitare

de

de illius ſumma fide; periculum augendo, tamquam de dolo aliunde ſuſpiceris. Vbi ſuſpectum habes aliquem, quem ſcire qui ſit tua interſit, ad amicum verba facere oportet, ut exploret: at ſi non habes [verum, ſed] ſimulatum amicum (nam horum numquam deeſt copia) verba habebis, ut velit explorare, qui ſit: ſed ſi non agit, viliſque conditionis ſit (ac in tua poteſtate aliquo modo) dicas, Tua intereſt, ut quis ſit ille, reſciam; aliter tu ipſus es. Nam infidos amicos, & ignobiles homines, ac fallaces, non niſi metu adverſus ſeipſos coges. Nonnumquam a principali blande ſciſcitaberis.

Inſidiarum vero violentarum a latronibus (cujuſmodi in urbibus magnis frequentes eſſe ſolent) tempus & conſuetudo quædam eſt. Tempus; quoniam ad nictum [oculi,] aut aliud ſignum id conficiunt; non ante. (Eſt enim & in his ordo quidam:) Conſuetudo; quoniam [aliqui] malleo, alij gladio interficiunt. Cura enim eſt illis, ut uno ictu, &

ſine voce concidant. Ideo ne incognitos admittas ſolus; multo minus prope, ac retro: ſed expeditum te ſerva. Aſpice ſi adeſt apparatus. Tales enim ut lanij ſuum habere [cultrum] ſolent; maxime qui ſues occidunt. Caveas ſcalarum ſumma, & fallaces ſtructuras, & loca horrida, & ſine pavimento; quoniam ibi facilius cadunt, & ſanguis abſorbetur, nec hominibus obvia ſunt [& in ijs] facile ſepeliuntur [occiſi.] Nox periculoſior eſt, quam dies: & loca ſolitaria. Riſus fictus adeſt, & verba plurima, ſed non ſatis condita. Summa rei eſt, quod ubi imminet tempus, abſcedentem ſequuntur. Exemplum ſume a lanijs, quum boves ſunt mactaturi. Sed de his omnibus infra.

Inſidias vero, de quibus ſupra actũ eſt, pietatis titulo, [ſic] dignoſces. Perſonam noveris primum: deinde quod blandis [verbis] te aggreditur: hæc enim via ad obtinendũ aut detegendum animum. Deinde eo te deducunt, ſi renitaris, ut confitearis: ſi nolis, hæreſis te reum agunt; ſi velis,

&

& non cedas, interrogant an ſumturus ſis corpus Chriſti? ſi neges, contemptus præceptorum te inſimulant; ſi ſumturum dicas, non abſolutus, hæreſis manifeſto es in crimine. Si abſolutum te dicas, negat id fieri potuiſſe: petit ut adducas ſacerdotem; oſtenſurum id non fieri potuiſſe. Ita ex minimis initijs te implicat metu infamiæ, periculo fortunarum omnium, exiſtimationis, & vitæ; ut neſcias quo te vertas. Tum te aggreditur levibus: conſulit quid agendum. Tunc cave: quodcunque exciderit ſeu acerbum, ſeu diſſonum a prioribus, ſeu quid pollicearis, detineris. Propterea nega colloquium. Si urgeat, dicas te illum cognoſcere. Nam qui prudentiores, diſcedunt; non ignari, quanto periculo ſe exponant. Quod ſi incautus in caſſes decideris, docueriſque veniam impetraſſe; opponas roganti illud, ut is ad eum potius eat, qui ſit eruditior.

Si ergo propinatum ſit [ægro] aliquid pravi, ut gloriam tuam evertant:

tant: dicas, Ego rem quæ te juvit, antea exhibui; nunc immutatum eſt; neſcio cauſſam: nollem ut aliquid ſiniſtri contingeret. Propterea ignoſcas mihi: nolo amplius tecum habere negotium. Intelligas modo tu: ſed ſi conſilium petat, offeras curam ex ſcripto, quam aliubi exequatur.

Eſt præterea inſidiarum genus illud exitiale, de quo mirabar diu, Bononiæ quum eſſem: Maxime huic negotio dabant operã, ut qui accederent ad infirmum, animum illius confirmarent, dicentes ut non formidaret, quod omnino in tuto eſſet, etiamſi in extremis laboraret. Id qua ratione agerent, non poteram intelligere. Tandem animadverti, heredum eſſe conſilium vafrum: qui ſeu procurarent illius necem, ſeu ſaltem quidem exſpectarent, id agebant, ne æger ſibi timens cogitaret de mutando medico, aut de inſidiatoribus abigendis, aut (quod magis referret) mutandis teſtamenti tabulis: ut nullum ſit maleficarum inſidiarum

ctarum majus argumentum hac importuna procuratione confirmandi animi; quum auxilijs bonis, (ut ego objiciebam, neſciens quo tenderent,) non tam forti animo ægrotantis opus eſſet.

Explorator duplex: [alienus, &] conjunctus: is longe melior, quod non ſolum actiones, ſed & conſilia novit. Sed potentium eſt, & Principum, invenire qui velit perſonam & nomen proditoris (& plerunque non ſine gravi periculo) alterius cauſſa ſubire. Et ſpeculator is aut puer [eſt,] aut vir: Puer, non quivis, ſed callidus valde, & multa experiendo edoctus: minus ſuſpectus eſt, & plura ei licent, ſed judicio inferior: Vir, unus aut duo, ſi fidi, longe meliores, minuſque ſuſpecti; aut ut alter ignoret: ſi unus, aut omnino vilis, ſit, aut qui contemnatur, aut ſplendide ornatus: medij conditione, ſunt magis ſuſpecti. Cõmunia omnibus, aſſidere procul, ubi præſtolentur, nec videantur, nec tum ſurgere; poſt accelerare gradum, oculo, non facie, aſpiciendo.

 ciendo.

ciendo. Vbi via mutanda eſt, prope ſit. Iuvat ad tarditatem, inſpectio domorum, & figurarum, mictus, colloquia cum obviis: ad celeritatem, illos morãtes ut prætergrediaris, inæqualitas inceſſus, maxime in puero, etiam curſus, luſus cum lapidibus, cantus, imo & ſaltus: in viro ſuſpiria etiam quaſi excuſant, &c. Omnes hos non te, ſed per amicum, invenire oportet. Quibus etiam optimum eſt (ſi tutum) per viam aliam eundo, neceſſario in eandem rurſus redire: ut ſi ſit in A, ſpeculator in B, quum eum viderit, eat in D: ille in C: inde tranſibit ad H per [G,] & occurret ſpeculatori quaſi fortuito: quod ſi dum ſpeculator eſt in E, non videt A ipſe, & in F G, &c. Oportet igitur diligenter metiri greſſum illius, ut illi ſe accommodet ſpeculator. Quidam etiam mulieribus utuntur; nec male. Plurimũ enim abſunt a ſuſpicione.

Eſt etiam inſidiarum genus duplex, valde maleficum. Vnum, quum amicis tuis perſuadent, non eſſe quod ſuadent, tibi noxium. Ita duplici-

pliciter obſunt: non ſolum re; ſed amicos in tui jacturam inducunt; ut etiam tu merito illis iraſcaris. Aliud eſt, quum quod per ipſos factum eſt, tamquam vitio tuo contigerit, tibi imputant. Velut quum mihi Boboniæ paucitatem diſcipulorum objicerent; cujus cauſſa ipſi erant, quum etiam violenter abducerent, & locum legendi atque horam occuparent; alioſque lectores inducerent

CAPVT CVII.

De invidia abolenda.

INVIDIAM autem declinabis, ſi apud æmulos & eorum amicos de fortuna tua conqueraris; & non jactes te, nec glorieris; verum illos humaniter amplectaris. Difficillimum ſane eſt, exiſtimationem [retinere,] & invidiam fugere. Neq; bonum eſt, valde familiarem eſſe æmulis: nam incognitis invidere non ſolemus. Sed & fortunæ potius [accepta] referre decet, quam induſtriæ, vel virtuti, quæ eveniunt bona. Vnde Sylla ſe Felicem voluit appellari.

Invidia conſtat, non exiſtimatio, quiete. Ergo ut alterum ſerves, alterum declines, mutationes apud æmulos occulere oportet, ut lucrari, honorari, vocari a Principibus: ſed antiqua ſolum oſtentare.

Capvt CVIII.

De comtemptu, & irriſione.

Qvvm vero aliquis (gratia exempli) domeſticorum ægri te irridet, id magnum eſt: nam contemtum dominorum indicat: unde haud malum fuerit miſſionem impetrare. Audiunt enim famuli aut domeſtici quæ dicuntur in domo; & continere non poſſunt. Id vero ex alijs ſignis animadvertes: ſolutione, quæ minuitur; & riſu, dum diſcedis: nam triſtes te excipiunt. hæc enim proprie ſunt contemptus ſigna. Quod ſi cedere, grave nimium ſit, tu te ipſum contrahe, ac fortiter reſiſte his, qui te oppugnant. Irriſioni iracundia adverſatur; tum alteratio in cauſſa, præſentibus fautoribus tuis.

tuis. Age ut Paulus dicebat: urge, obſecra, &c. increpa: memineris agi de honore tuo: cauſſam contemptus venare. Si medicus molitus eſt techam, non ſervum aut ancillam reprehende, ſed palam medicum: urge, quaſi inſcium culpæ. Diſſimulabis enim. Omnibus præterea participibus; pharmacopolis, tonſoribus, obſtetricibus, lucri cauſam honeſte præbebis, autoritate tua ſervata. Nam quorſum tua imminuere, ut alterius nomen illuſtres? Perſtare poſſes in propoſito, & ſpernere, vel deſperare reſtitutionem: ſed res humanæ brevi finiuntur, & non conſtant diu; ut exſpectatio periculoſa ſit plerunque, ſemper autem damnoſa: deſperatio autem abſurda; quum nihil apud nos tutum ſit, aut ſpe careat. Similia, ut dixi, ſimilibus, ſi ſuperior ſis, ſunt propulſanda; atque id tantum: diſſimilibus, ſi inferior; id enim neceſſarium. Si vero irriſeris, aut contemtum pateris, ſeu cauſa tua, ſeu cauſſa non tua, ut reſtituaris, prorſus danda eſt opera.

Sed

Sed exemplo utamur: Sit ut vocatus inter belli conſultores, irridearis a Principe, aliis (ut fieri ſolet) in unum conſpirantibus: tu vide an inconſulte aliquid, egeris, aut dixeris. Vt enim medicus numquam recte curabit morbum, niſi qui cauſſam cognoverit bene; ita morborum, qui nobis in exiſtimatione contingunt, ſumma curæ eſt, cognitio cauſſæ. Fac igitur ut ſcias cauſſam, an ſit error tuus an conſpiratio æmulorum, an Principis judicium; an plura ex his. Si autem cauſſa eſt error tuus, ne excuſaveris: ſera enim excuſatione nihil pejus, quæ fatetur errorem, & nõ in tempore illum diluit; niſi te opportunitas juverit, ut quum refricatur: tunc enim ut recenti vulneri medendum eſt, diligentia, cura, & oratione, quæ aut crimen & errorem eſſe neget; aut doceat, niſi id feciſſes, deterius negotium ſe habiturum. Ergo corriges teipſum, ſeu error fuerit in re, velut cõſuetudo; ſeu in modo, velut quum intempeſtive, minus appoſite cõſulueris; ſeu in alijs, quæ

ad

ad negotium non pertinent, ſermonibus vanis, inanibus, inceſſu, ornatu, atque ſimilibus. Sic autem corriges, ut non ſolum te ab erroris opinione in poſterum admittendi vindices, ſed etiam prioris ſuſpicione, dum in contrarium habitum verſus es: Velut ſi de levitate ſuſpectus ſis, continentiſſimus eſto, atque gravis admodum; adeo ut liceat in contrarium tranſire vitium, modo leve ſit, atque purum: velut ex loquace, nugace, vaniloquo, in taciturnū, & eum a quo verba ſint vi extorquenda, ne refrices, aut iterum erres: tempus omnia abolet, imo eluit. Ut errores tuos cognoſcas, amicum habeas, qui quæ agas ac dicas conſideret, ac libere tibi renunciet: dicat & quæ ab inimicis tuis objici ſentiet. Quodſi Principis judicium te premit, ſi parum prudens eſt, tu te contineas, fautores quære, atque homines qui tecum ſentiant: licebit adhærere illi cujus opinionem probat, tuam mutaſſe ſimulando ſententiā. At ſi prudens eſt, credas calumnia perſuaſum:

ſum: itaque apud illos te tueberis. Si veri amans eſt, & vere prudens, excuſantem libenter audiet; & defenſionem amplectetur. Si nimium pervicax, aut te oderit, aut ab aliis fuerit perſuaſus, diſcede, ſi potes. Periculoſum enim, ſemper obluctari potentioribus; plerunque & damnoſum.

Si tui te, extra patriam dum fueris (quod mihi contigit) contemnant, diffamentque; contemptum illorum perferre oportet. Dixi ego quærenti, & interroganti, cur hoc? non eſſe illos patritios, ſed mercatores. In eos recidet contumelia, ſi (quemadmodum & [evenit] mihi) duæ res affulſerint: autoritas ex virtute, & [favor] a nobiliſſimis concivibus eo in loco in quem te contuliſti.

CAPVT CXI.

De calumnia apud Populum eradicanda.

AD abolendam vero calumniam, quum ea duplex ſit, judiciaria, & popularis; popularis multitudine

&.

& potentia amicorum te laudantiū, tum vitæ ſynceritate, & oppoſitis rationibus vivendi diſſolvitur. Velut ſi de pueris te accuſant, mulieres habeto in domo; ſi de ignorantia, diſputa, ede libros: ſed & hoc jacta. Putant non poſſe convinci falſum teſtem, nec negantem orationem poſſe demonſtrari. Verum falluntur, Nam Daniel ſenes, falſos teſtes, convicit, atque damnavit. Vbi vero hæc non ſufficiant, libello edito te tueberis: ſed ita, ut accuſationis caput omittas; reſpondeas his quæ antecedunt, antequam ad illud deſcendas, & (ut dicitur,) *Excipias quam vulnus, te decet ante mederi.* Velut ſi inconſtantem, cogitabundum cerebroſumque te appellare vulgo ſoleant; tu ne hujus memineris: ſed ita exordieris: *Magnus abuſus eſt, quod in tam periculoſa re, qualis eſt hominum vita, medici tam inconſulto, ubi ad ægros acceſſerint, ſtatim nihil cogitantes dictent medicamenta, præcipiant agenda, non cognito morbo, non intellecta cauſſa; atque id impune non*

ſolum

ſolum ſit illis, ſed unde mors tot hominum, & miſerorum languentium originem ducit, illis gloria cedat? O infandam audaciam, perfidam nequitiam, ſtultas hominum mentes, & in ſua damna proclives! Adeo ut ſi quem ſuſpenſum ſtare virum probum, & ſapientem, piumque, & in miſerorum ægrorum commoda intentum videant, tamquam ignarum (qui non ſtatim doceat quæ agenda ſint) aut alia cogitantem, & cerebroſum vocent. Tantum error poteſt Populi, & improborum artificum malignitas. In judiciaria autem [calumnia] exerce illud: (de hoc autem ſupra actum eſt:) ſcilicet, repetita interrogatione poſt aliquot dies; quod ſi juſtus ſit judex, accuſator, & teſtes pœnas luent; ſi improbus, opprimeris. Sed talia judicia ira Dei ſubſequi ſolet. Quum etiam coarctata loco & tempore fuerit calumnia, facile refellitur, aliud probando, eodem loco & tempore [a te factum aut dictum fuiſſe:] at ſic etiam negans oratio probari ſolet, ſcilicet per affirmantem oppoſitam. Dubitatur

tatur autem, an melius ſit, accuſari, & abſolvi in judicio, an non eſſe accuſatum? an per calumniam accuſatum abſolvi, ut innocentem, an non accuſari? an intentari judicium, ſed omiſſum deſperatione, an non intentari? an nominari; ân in ſuſpicionem veniſſe, nec nominari? an veniſſe in ſuſpicionem; an prorſus non cogitaſſe quemquam de hoc? Et ſane in his quæ effectum notum habent, ut occidiſſe hominem, melius eſt per calumniam accuſatum, & innocentem pronunciari: nam ad alia judicia multum confert abſolvi; at alia ratione deterius eſt, quam non accuſari, quum gratia, pecunia, vi oratorum defenſus videri poſſit. At in criminibus quę effectum apertum nō habent, ut hæreſi, concubitu puerorum, nullum eſt auxilium ab innocentia: ideo melius eſt bona Fortuna uti, ut ne in ſuſpicionem quidē cadas: adeo enim quædam maligna ſunt & exitialia, ut etiam cogitatio propria labefactare, & polluere hominem videatur: velut ſi quis de Deo male

male cogitare poſſe ſibi perſuadeat. In populari autem opinione omnis etiam ſuſpicio maculam affert: aut enim flagitioſus eſt, aut odioſus, & ob id hujuſmodi feruntur. Quamobrem nec dolori indulgens, queraris [te] petitum veneno, vel ferro: exiſtimationem enim minuit, & animos inimicis & æmulis addit: videris enim talis, in quem audere licuerit: (Perſuaſum eſt enim imperitis, egregios viros etiam a cogitatione tutos eſſe debere:) Sed ſufficiat queri de gravibus perſecutionibus. At in judicijs, ſi æqui ſint judices, quæ non probant, ubi de noto effectu agitur, ad opinionem calumniæ juvant. Abſolutum autem de jure eſſe, ut indifferens eſt, ita ad innocentiam numquam trahi poteſt. Sic trifariam diſtinguendum: Si tu, tamquam non cures rem, queraris publice, fabricatam in te pulcherrimam technam, de re de qua ne cogitaveris quidem; hoc autem breviter narrabis, cum riſu indignationis pleno: Aliter vero etiam ſi ad non amicum, tamquam

ad

ad amicum ſingularem, narrabis commentitiam fabulam, capita argumentorum tangendo, ſolum non enarrando; dolebis Fortunam tuam, mores hominũ; quereris nullam eſſe his rebus propoſitam legem, aut ſaltem nõ obſervari: omnia autem cum indignatione, ira, fremitu, verborum paucitate: nam hæc innoçentiæ ſunt indicia. Adjiçere potes, quanto damno tibi ſit; & criminis magnitudinem augere. Quanto enim majus a te fingitur, tanto quiſque ab illo te [longius] velle abeſſe crediderit. Noli tamen adferre probationes, nec proferre experimenta, quaſi confiſus in innocentia tua; ſed expende amici opinionem, an a te, vel ab alio potius ſit perſuaſus: Frigide conſolabitur ab alio perſuaſus, aut tacitus manebit: ſi a te, ad ultionem incitabit te, & operam ſuam pollicebitur. Si ab alio perſuaſus eſt, ab ejus amicitia prorſus te ſubduces. Neque enim honeſta vel utilis amicitia eſſe poteſt ejus, qui de te male ſentit: ſed aut fraudulenta eſt, aut ob timorem ſolum

ſolum te cogit. Sic vero agendo, utriuſque improbitatem teſtaberis, & tuam tueberis exiſtimationem. At ſi ſtultitiæ te inſimulent, jam hoc majus eſt æmulatione atque calumnia, &c. ſed ſi hoſtilis inſectatio: publiceque provocandus in judicium; & vindicanda quovis modo injuria. Nihil enim non licet contra tanti ſceleris autores: quin etiam proſcribere, atque vulgare maledicta de illis, factionem ſuſcitare; & beneficio uti injuſtæ calumniæ ſi nõ potes, nihil melius, quã conceſſis a populo id oſtendere. Eſt autem id: *Nullus maiorum meorum ſtultus fuit: inde ridere.*

Vbi de religione agitur (quoniam hodie in ea ſummum eſt periculum) ne umquam detegas te erraſſe: ſed melius eſt omnino prætermittere; quum ſecus agendo, nec magis pietatem colas; velut feſtis diebus primis quum impeditus ſero ad ſacrificium iveris, plus jacturæ affert quod videaris contemſiſſe, quam auxilietur pœnitentiæ opinio. Et ideo ne acceſſeris: ſed poſtridie, aut alio die,

quaſi

quaſi duplicato fœnore & re & exemplo utrique ſatisfacies. Hocque tutius apud plebem, honeſtius etiam apud nobiles: quorum ut non eſt ſimplicitas garrula, ita maximũ decoris ſtudium. Porro huic negotio maxime ſtudere debent vere ſapientes: nam nulli magis obnoxij populari calumniæ; ut optimi pro peſſimis, & præſtantiſſimi pro imperitis habeantur tot falſorum criminum ſeminatoribus: adeo ut nulli magis fiant obnoxij legibus, maxime tyrannorum; quibus innocentes opprimuntur, improbi elabuntur.

Quandoque juvat in alijs cauſſis petere præſidium coram multitudine, aut prorſus contemnere rem, atque negligere. Quandoque enim ex compacto te oppugnabunt; ut ſi renitaris, turpiter cadas. Oſtende itaque te veritatis tantum ſtudioſum. Multũ juvat hæc tenſa [prætenſio.] Quinetiam contemptum, ut dixi, oſtendendo, magnitudinem preferes. Quum vero quicquam multitudini invisum facere in animo eſt, ne antea

tea queraris; ſed potius laudibus evehas, optareque ſimules. Sic enim omittendo quæ laudaſti; quæ optare viſus es; id neceſſario feciſſe videberis; nec maledictis virulentarum linguarum ſubjicieris. Solent autem hæ occurrere calumniæ, his, qui conjunctis ſanguine deſtituti ſunt, & in principijs ſemẽtis hujus exitialis parum diligentes fuerunt, & virtuti, & perſuaſioni de ſe nimis confiſi ſunt. Quodſi per potentes viros, & aperte, æmuli te calumnientur, potentiores opponere oportet; indicia, &c. nam & illa potentibus proſunt, &c. turbas in populo ſuſcitare: tum vero æmulum forſan (raro enim hoc genus inſectationis a pluribus pendet) facilius fuerit evertere, quam reſiſtere potenti. Vbi calumniæ fundamentum verum ſit, res tamen ipſa dolo agitur; ut ſi medico philoſopho aut eloquenti (neque enim prorſus imperitus omnium eſſe poteſt) objiciatur quod novit, ad exiſtimationem in arte elevandam; non negabis (quod ſtulti faciũt,) ſed optare hanc glori-

gloriam ſimulabis : inde aliquo facto optare non eſſe, oſtendes. Horum altero exiſtimabunt ſe non nocere, ob idque deſinent; altero totus videberis principali negotio intentus, & ſolum in eo perſtare [aut præſtare.] Nec verſaris in periculo, ne non invertant exemplum, opinionis in principale; quoniam in eo acrem propugnatorem te eſſe oportet. Quid enim magis nocet exiſtimationi, ut nullus ſis, quam profiteri, & non præſtare; verum turpiter vinci, atque nullum te exhibere? Si ergo hoc ipſum ſimulaveris, nonne omnem opinionem de te vulgatam eximes, atque eradicabis? Vbi vero in dictis, & de calumnia doctrinæ, calumnia vulgetur maximæ adverſus profeſſores, juvat non e directo petere, neq; ſine occaſione, ſed tranſverſim, & quaſi per ænigma, perque occaſionem, & brevi ſermone, nec ſine autoritate, ſi potes; & tacite illos ad certamen invitare. Quod (etſi poſtmodum parum pręſtiturus) agebat recte Cavenagus : *Veluti quum dice-*

dicerent æmuli, me fucatam doctrinam, atque coloratam, ſed neque veram, neque ex veterum ſententia, ſed novam, ſpargere; dixit, tria genera animalium eſſe, quæ ſingula armavit Natura: viribus hæc, illa fuga, alia dolo: in quo [poſtremo genere] ſunt ſerpentes. Ob hoc Ariſtotelem dixiſſe, leonem eſſe ingenuis moribus, quod viribus ſuis confidat. Non occulte, ſi quid habent, inſuſurrent in diſcipulorum aures: Facile intellecturos, qui cervos ſe credunt, ſaltu eſſe aſinos. Legant quæ de huiuſmodi viris ſcripſit Galenus (etiam producto loco:) nam & idem certamen imperitorum & ſtupidorum adverſus illum fuiſſe. Prodeant, prodeant [vel prodant,] ſi quid habent, dicebat Cavenagus; geminato verbo. Certum eſt quicunque nunc profitentur Papiæ, eſſe e noſtris diſcipulis; noſtraque ſcripta iam ubique legi: Tyrannicum eſſe, imo impudentium, maledicere, non adiecta ratione: Voces eſſe ſparſas a quibuſdam medicis, qui videant brevi futurum, ut ſi diſcipuli audire pergant, non ſolum ſe futuros longe ſuperiores, ſed etiam illos vera doctrina

in

in lucem prodeunte, apud Populum contemtui habendos. Propterea ſua intereſſe, ut quanto plus illi urgent, ac diſſuadent, tanto acrius his ſtudijs incumbant. Sed neque voto potientur. Nam ſi qui modo decepti verbis eorum, diſcedent; hi ſolum erunt qui imperiti ſunt, & ob id deſperabunt ſe poſſe eo pervenire ut illos ſuperent. Nam qui præſtant ingenio, non dubito quin ſint perſeveraturi. Talibus verbis & ipſi autores machinæ abſterrentur. Quum vero numquam ſatis adverſus hoc malum, quo præcipue omnes virtute præditi (velut aſilis delphini) urgentur, [muniti ſimus,] id maximum eſt calumniæ argumentum, de pluribus generibus accuſari. Nam ſi falſa ſunt, calumnia fere palam eſt; ſi vera, quorſum tot, quæ ægre poſtmodum probari poſſunt, inculcare; quum in uno conviciſſe ſufficiat? tum præſertim [quum eum] in eodem genere multis exemplis peccaſſe, demonſtraverit. Atque hæc excuſatio plus habet efficaciæ apud magiſtratus, & ſapientes; & magis ſeria eſt illa apud

populum; quæ inanis ac levis, [&] omnino fucata. Nihil autem efficacius in reſpondendo, quam ſi coram populo vel judicibus, ad certamen provocaveris. Quod mihi bis feliciter contigit: Primum quidem ſimpliciter Mediolani; poſt Bononiæ; propoſita conditione, quum de lectionibus conquererentur, ſimulata accuſatione, dixi: *Si omnes una ex his [calumniatoribus, tam] profeſſores, quam diſcipuli, vel paginam [unam qualem ego] ſcripſeram, ſuper eodem libro (profitebar autem tum ſecundum Hippocratis Epidemiorum librum) conficere potuiſſent, gratis me velle per annum profiteri: Sin non poſſent, ſtipendium trecentis augerent coronatis, & in poſterum a calumnia deſiſterent.* Nemo nec in prima, nec in ſecunda oblatione auſus eſt conditionem recipere; ſponteque victos ſe faſſi ſunt. Poteſt & contorqueri conditio ad ſolos æmulos: idque tanto honeſtius, quanto prior efficacior, & glorioſior.

Porro ſcommatibus in his locus datur,

datur, tum etiam fabulis, ſed brevibus admodum. Velut quum quidam gravitatem maximam immerito præ ſe ferret, dixi, Vt plures ſibi ſapiunt! ille probandus eſt, qui pluribus ſapit. Quum aliquando non pro dignitate libri Epidemiorum, quem explicaturus eram, oraſſem, dixi, Bonum pannum numquam pulchrum habere limbum. Alteri dixi, Conon [aut Codrus] Rex mortuus eſt ut ſervaret exercitum, &c. quod non blandirer diſcipulis; nec equus, qui domini ſervat vitam, ſed canis inutilis. Quum exiſtimarent rarum me habiturum auditorium, reſpondi, Plures venduntur Donati, quam Virgilij; & Virgilij, quam Ariſtoteles. Obſervandum eſt in his, ut non ſolum rem ipſam honeſte excuſes, ſed autores calumniæ ſimul graviter accuſes; & ut facto ipſi ſimul medearis: & ut, ſi res aliter cedat; (velut quum poſtmodum pleno auditorio legi) ne eam partem inconſultius improbes. Verba humilia, vel res obſcenæ numquam conveniunt, niſi

indignabundis, & in injuria manifeſta, quum ipſi alioquin graves habeantur. Nullum enim eſt tam exiguum diſcrimen in ſermone apud multitudinem, quod evidentem non faciat varietatem.

At quum res in anguſto fuerit, oppugnaverintque te, hinc urgendo, illinc per ſuppoſitos aſtantes; tunc opus eſt ſumma manſuetudine, patientia, ſollicitudine, ac gravitate; diligenter omnia conſiderando, & librum habendo depromptum, omnia continentem: & nihil eſt mali, niſi jactura temporis: ſed ſi potes, (ubi nec illos flectere vales, nec cives intelligunt, ſed ſunt dementati) ne illorum veſtigia ſequaris, ac Deũ offendas, melius eſt locum abominabilem relinquere. Verum ſi aliam ſuſtines provinciam, velut profitendi, & ibi (maxime ob ambitionem diſcipulorum) viget hoc malum, ut nec retinere tuto poſſis, nec honeſte relinquere munus, ſuſcita ſenſim (ſi potes) juvenes aliquos, eos ad rectam viam dirigendo: aut gregarium

rium te medicum exhibe : hoc enim exoptant ; & nil aliud primum cupiunt. Verum nec id ſufficit. Nam facilius ex ſecundo loco ad ultimum te rejicient ; quam ex primo ad ſecundum. Neceſſe eſt igitur favere junioribus, atque illos inſtruere ; & vitare truculentorum carnificum conſuetudinem, ne in aliquod magnum malum importunitate ſua te ingerant. Eſt enim difficillimum cum illis pugnare ; niſi apud Principem aliquem optimum & prudentem ſis : quum id accidat [in hoc negotio] quod dimicantibus cum illis qui vitam ſuam deſponderunt : nam hi non vitam, ſed animæ ſuæ curam abjecerunt.

Si injuria publica ſit, & per pueros aliorum, in te, aut tuos, (maxime autem in uſu ſunt nomina inſaniæ, ebrietatis, pædiconis, mœchæ mariti, aut deformitatis in corpore, tum ignavi,) nec pœna propoſita publice eſt, velut Bononiæ, ac Romæ (ut mirer contra criminis inuſtam falſam notam ſolam actionem civi-

 lem

lem relictam eſſe) Dominum, non illos, ſi vales, ſolus ſolum, de ſumma injuria, quæ nunc habetur in uxoris impudicitia, ſaltem dolore afficies, perterrefacieſque. Si cum præfracto negotium eſt, & tu per pueros idem ages, ſine luce, per inanimata;inanimatis animata ulciſceris : poſt r. c. l. f. noc. ap. ſi potentior ſit, ita ulciſceris in ſuis, ut non ſolum te cogatur relinquere, ſed etiam perpetuo in mœrore vivat. Digni eum ejuſmodi homines ſunt, quorum ſtirps prorſus extirpetur, ab omni humanitate atque virtute alieni. Illud diligenter cave, ne ex tribus præſidijs perperam unum pro alio eligas. Quod ſi lege agere licet, nullo alio præſidio uti debes; non ſolum quia melius multo, ſed quod Rempublicam bene conſtitutam eſſe id doceat; ac illam non violare decet, quæ te tuetur. Et qui peccat, minori pœna digus eſt; quoniam haud ex licentia id agit.

Specialiter autem ſi te inſanum eſſe divulgaverint, quod (ut dixi) ſum-

ſummum eſt omnium convitium, dicas: Si opinionem illorum de me, Dei eſſe arbitrarer, utique ex hoc ſermone, &c. me ſuſpenderem: Verum quum hanc opinionem contrariam eſſe mihi perſuadeam illi, quam de me Deus habet (ut qui inimici Dei ſint) gratulor mihi ipſi non parum: Et tamen cum hoc ipſo etiam, ſi quando occaſio detur, meritas illis gratias agam.

CAPVT CX.

De contentione.

IN contentionibus anſam præbent improbi & æmuli, & qui te oderunt, injuriam inferendi. Summa eſt, ut paucis verbis utaris, nec iraſcaris; & ut eo refugias, ut roges, an velit quicquam plus quam jure illi conceſſum? Si negat, reſpondeas, Igitur vim inferre paras: audite qui adeſtis: neque tu ergo, te ipſo teſte juſtus es vir. Si concedit, dices. Iam convenimus: neque ego quicquam aliud volo. Hæc maternæ linguæ

ſunt accommodata, non ut Latine proferantur. At ſi cum ſycophanta res ſit, verſa vice eiſdem ille te obligat verbis, ut te decipiat. Reſpondebis igitur, Te velle ſane quod jus æquumque præcipit: ſed quale illud ſit, videre te cupere: nam hoc titulo illum inique agere atque injuſte.

Quidam adeo ſunt impudentes, ut etiam ab incognitis quæ neganda eſſent amicis, petant; &, ſi neges, minentur. Vbi tales videris, tempus petas ad deliberandum. Quod ſi velit in longum producere ſermonem, ne feceris. Ipſe enim paratus conſilio, (& forſan vi etiam,) venit. Vbi reſpondendum eſt, meditata oratione paucis, & coram Principe, vel magiſtratu, vel potentioribus amicis, ſermonem habeas: alium omnem recuſes. Propterea obniti decet quantiſcunque viribus, ne ulla ex parte te de tuo deturbet ſtatu.

CAPVT

Capvt CXI.

De iniuria accepta.

Inivrias ergo minores hoc in caſu ulciſci debemus acriter & obſtinate: ſed ita, ut aliud quidvis potius, quam hoc, agere videamur. Blandum te inimico oſtendes; & levibus etiam officijs quibuſdam ita eum proſequeris, ut facilior ulciſcendi occaſio detur. Sed nec ulciſci injurias temere conaberis in levibus. Primum, quod turpis eſt vindicta, quæ offenſæ non ex toto, neque maxima ex parte reſpondet. Dici enim ſolet, Inimicò ad lumbos tenus demerſo, manum præbe; ad ſcapulas vero uſque, præcipitem age. Sed nec in quibuſvis tentabis. Submittet enim forſan amicos, etiã potentes, qui tuum animum explorent. Vnde primum illum cautum reddes, ne in poſterum amplius queas illi inſidiari, aut ægre; & forſan ille præoccupabit. Inde & illos, qui ei amici ſunt, concitabis; & ut

improbum & vindicem gravem exiſtiment. Neque eſt recta talium ſententia: ſed amici ſaluti potius conſulunt, quam quod juſtum ſit, judicent. Ob id ignotis hominibus numquam communicabis animum tuum, nec fides. Et quanto occaſio pulchrior eſſe videtur, fac ut aviculæ, &c. quæ ſuſpectam, habent pinguiorem eſcam, verba vero quæ infamiam, aut jacturam magnam tibi non pariunt, noli vindicare: eſt enim furioſi. Non eſt vindicta tentanda, niſi quum tanta & talis fuerit, ut illum ſaltem de ſtatu ſuo dejicias. Quinimo ſi te rogant, noli (ut ſtulti ſolent) medium tenere; aut alacriter juva, aut omni ſtudio illum perdere delibera. Si quis filium aut filiam [tuam] injuria affecerit (clam tamen, & illis non repugnantibus) non palam ulciſci oportet, quod abſconditum eſt, &c. nec inultum ſinere poſſit gloriari, &c. ſed ubi glorietur, aut ingratus ſit, tunc clam, & ipſo in ſcelere erga tuos, aut alienos, tamquam inju-
rium

rium & deſertorem ulciſci illum oportet: hoc autem facile eſt, implicitum flagitijs & amore ſeductum. Si quis improbum te dicat, trifariam ſolent ſatisfacere; vel negando, his verbis; Non veritatem dicis; hoc honeſtius: illud acrius, Mentiris: tamen æquivalent. Tertium eſt, Sum probus: hoc majus eſt, quam ſi dicas, Non. nam fieri poteſt, ut nec improbus ſis, nec probus. Et quamquam ita ſit, non tamen ſatisfacit: ut ſi dicas, Vera non dicis; licet plus dicas, quam ſi reſpondeas, Non, & neges: nam illud ſuperadditum, Probus ſum, non repugnat illi. Quia quum dicit, Improbus es, duo comprehendit, vel quod improbus ſis civiliter, id eſt, malus; vel ἀφιλότιμος apud Principes, vilis animi: hoc non negas, quum dicis, Probus ſum; ſed incumbit onus probandi tibi: ideo injuria affectus es. At duorum priorum modorum altero, ille ideo injuria affectus eſt; quod ſi adjicias dicto, Probus ſum ſub omni ſenſu & ſigni-

ſignificato, honeſte ultus es injuriam; quia incumbit munus ei probandi. At ſi cum periculo ſis, melius eſt tacere, aut dicere, Sum. nam diſſimulantia præſupponitur: incumbit tamen munus probandi tibi; nam injuriam fateris. Melius eſt hoc, quam reſpondere, Probus ſum: irritas enim, & non ſatisfacis. Calliſſime agitur, ſi audeas dicere, Probus ſum, addita generali nota, ut dixi (modo enim ſenſus maneat, nil referunt verba:) nam ſi adjiciat, Mentiris, putabit injuriam feciſſe, quũ acceperit. Neque enim poſt injuriam relatam licet amplius inferre, aut excutere verbis; ſed judicio aut facto opus eſt. Minor autẽ, & in poteſtate aliena, injuriam non dicitur accipere, maxime in periculo, vel digna ira, vel juſta ſuſpicione ex verbis contumelioſis, aut levi facto, ob exempli utilitatem, & neceſſitatem rei. Quodſi quis præoccupet, dicendo. Mentiris, nec ille injuriam dixerat, ſufficit reſpondere, Quod ſit improbus; relataque eſt injuria: nec juvat

juvat eum, ſi denuo repetat, Mentiris: ſed injuriam accepit; quia lex, & communis hominum conſenſus favet referenti. Et multum etiam refert, an dicas, Verum non eſt; &, Vera non dicis. Nam ex communi conſuetudine fertur primum; nec dicit, illum ſcire, & fallere; ſed potius falli. Cum prudentibus plurimum refert, ubi te onerent verbis, illud deeſſe tibi teſtari, quo maxime ſuperbiloquentiam exercent. Velut ſi opulento dicas, Tametſi pauper ſum; (perito literarum, imperitus;) non tamen debeo a te contemni; aut efficacius, injurioſe me compellere debes. Nam & per ironiam dicta ſuſpicantur; etſi ſerio pondus hujuſmodi verba habeant, quaſi ei cauſæ & tuo juri confiſus hoc agas, & ſuperbe ſe gerat. Vnde confeſſione illa, & tam ancipiti verbo, huc illucque animo diſtorquetur.

Injurias Principum æquo animo feras; ne te præcipitem agas. Memento quam nihili ſingulos mortales faciant, qui non pari ſint poteſtate.

ſtate. Exemplum illud Proregis Neapolis noſtris temporibus, te moneat; qui tres pueros (quorum natu maximus ſextum decimum annum non exceſſerat) nulla cauſſa, nec inimicitia privata, quum non potuiſſet invenire qui damnare judicio vellet, jugulari juſſit; & pedibus in campum qui ante arcē erat, trahi. Hæc quum cogitaveris, nullam tibi a Principe injuriam fieri poſſe, puta.

In univerſum, injurias Principum & aliorum leves, ſpernendo prorſus obliterabis, quum te id alto animo facere intelligant: graves preme, ut opportune vindicare poſſis. Sic Aſtyagis Harpagus, Cambyſis Prexaſpes: quum unus [patri] unicum filium epulandum dederit; alter nulla cauſſa filium coram patre ſagitta per cor directa occiderit.

Injuriarum autem, quæ in verbis conſtant, maximæ ſunt, impietas & inſania. Prior periculoſior; præcipue his temporibus; poſterior ſemper damnoſa in omnibus actionibus, atque apud omnes. In priori, ſi

ſemel

ſemel in calumniam incideris, neglige, ſi abſque judicio ſit; ſi accuſatus, fac ut judicio libereris: deinde accuſatorem ita tractabis, ut exemplum præbeat alijs. Neque enim inultum quicquam ex his ſinere oportet. Interim vero ſic vivas, ut nullam de te ſuſpicionem præbeas; & ut contemnere [calumniatores] videaris.

CAPVT CXII.

De iudicio.

IN his vero qui judicio publico ipſi, vel in ſuis, perculſi ſunt, nec deſinunt æmuli infamia illos aſpergere, mutatio loci neceſſaria eſt: aliter Hydra fiet Lernæa; & ſi pati etiam velit,

Veterem ferendo iniuriam, invitat novam.

Si conetur ulciſci, aut reſiſtere, quid inter tantos? aut etiamſi cedat, dicent, In minoribus fervidus & impatiens, majora æquo animo tulit. Hoc eſt ſenum delirorum opprobrium. Aut igitur patienter omnia ferre,

ferre, & Cynico more contemnere oportet (quod non eſt præſentis inſtituti) qualecunque ſit, aut mutare locum neceſſe eſt, & in voluntarium concedere exilium, magnorum exemplo virorum; (Naſicæ, Metelli, Solonis, Lycurgi: qui tamen tolerabilia paſſi ſunt;) ne te, velut ignobiles canes, vulgus, & deſpecti homines, gloriæ inimicorum tuorum minime participes, proſequantur: a quibus ſi vexeris, ad quos recurres, ut dedecus propulſes? Liceat (ut mihi ſeni, & æterna molienti, non ut recte agenti, ſed ut minus male) rebus ſuis conſulenti differre aliquantulum. Semper enim, ubi de ſpe æternitatis agitur, omnia alia contemnere non ſolum licet, ſed etiam expedit: tum eo magis, quod propoſitum hujus libri eſt, hominem (quantum fieri poteſt) ab exterioribus damnis reſtituere [vel immunem reddere.]

At generoſioris ſpiritus fuerit, ſi calumnia publica opprimaris (nam ſine ea ut inimicus tractandus eſt) exemplum

plũ ſequi Alcibiadis, Coriolani, Sertorij, ut [ad inimicos,] non ad amicos Reipublicæ tuæ refugias, apud quos inimici tui plurimũ potuerunt; &, ſi ibi cadas, tua culpa cecidiſſe videberis; juſtamq; priorem injuriam dicent; velamenque ſceleri obtendent; & utcunque res cedat, ultionis ſpe carebis; quum neceſſarium eſſe conſtet, ut quietus vivas: Nam ſi adverſis poſthæc premaris, duplici modo afficieris, & contemneris miſer. Si felix [fueris,] quanto felicior [fuiſti,] eo magis luctus dolor augebitur: Vt in hujuſmodi caſibus nullum ſit ſolamen, præter vindictam; in alijs omnibus (velut Cæſar de regno dicere ſolebat) pietatem cole. Ita ergo liberali animo remitte, & ignoſce. Sed neque ad impotentes (quibus præter omnia hæc mala illud accedit, ut non habeant quod dent;) ſed ad inimicos & potentes [confugiendum:] apud quos ne negligaris, aut opes, aut inſignis facti gloriam tecum feres. Vix poſſis hoc facere, ſi inops abieris.

Inde totus in vindictam publicæ calumniæ intentus, & in commoda Regis tui, ne quicquam anceps, aut timidum, aut vile, aut ambitioſum, aut contradicendi ſtudio cogitare videaris; ſed grandia, utilia, prudentia. Etenim ulciſci pravos, liberare miſeros aut ſervitute aut morte, forſan Deo ingratum non erit, ſi te magno animo juſtam ulciſcentem injuriam foveat, & actum ſecundet: (nam ſine ejus numine quis dubitat hæc fieri non poſſe?) id tecum meditare, *Me evexit in apicem, illos excæcavit, ut mihi iniuriam inferrent; & mihi animos addidit, & ut ulciſci poſſim, effecit. Sequamur igitur ea, ad quæ favor Dei, & inimicorũ iniuria nos invitat. Solatur me Philoſophi dictum: Pulcherrima mors eſt in bello: & Virgilius,*

——— *pulchramque petit per vulnera mortem*

& rurſus,

——— *Pulchrumque mori ſuccurrit in armis.*

Quum accuſatus in quæſtionem veneris, obfirma animum recta ratione Philo-

Philoſophorum: (Parum differt hoc ab illo:) Inde contra finem: aut fugias damnationem, in qua omnia continentur mala, ſupplicium, dedecus, irriſio, jactura rei, contemtus tuorum, verecundia, ſervitus. (Damnatorum enim corpora pro mortuis habentur; nec ſunt ſuorum, ſed publicata:) Demum adverſus interrogationem. Veluti quendam amicum, quum accuſatus eſſet, quod puerum corrupiſſet, illo etiam vehementer læſo, quia de facto conſtabat, teſtis deerat, interrogarunt quanto tempore non concubuiſſet cum femina (erat autem in juventutis flore) & ille miſer dixit, jam quadriennium intercesſiſſe: quum hoc reſponſo non ſolum criminis ſuſpicionem augeret, ſed videretur jam pæderaſtes. Multum autem intereſſe videretur apud leges, an quis ſcelus admiſerit, an ſceleratus ſit. Conſtat enim (ſi res apud juſtos judices agatur) longe gravius hoc puniri. Nam punire ſcelus, eſt inimici, non judicis, aut judicis prorſus

ſus corrupti avaritia vel gratia aliorum; ut ſceleratum dimittere impunitum, judicis nullius pretij, aut infamis. Ergo in hujuſmodi dicere debuit, Se mulieribus uſum. Sed ſi [plura] quærant ſubjiciat, Hoc non eſſe arbitrij ipſorum, divinam confeſſionem exprimere: (quum etiam in illa nomen non requirant:) cum pluribus etiam potius quam cum una rem ſæpius habere te, melius fuiſſet dixiſſe. In principali autem admirationem præferre oportet. Velut illud, Non puto hoc umquam dixiſſe [quemquam,] nec dicturum eſſe. Vbi affirment; vocetur coram. (Neganti nulla poſſunt abſque comprobatione adhiberi tormenta.) Vbi adfuerit, tuæ ſolertiæ [erit,] ut omnes credant, te inſontem eſſe. Hoc autem alias docuimus (in Dialectica.) Per frequentes interrogationes etiam ſi factum conſtet, conjectura mendacij erit apud minus ſolertem, modo Iudex æquus ſit.

In litibus, ab initio (ſi potes) conare excindere teſtes, corrumpendo, &

& judicem adverſariumque leniendo, vel deterrendo. Si non potes, aut ſufficere non exiſtimas, acriter procuratoribus obſta; judicem non fatiga. Aut enim majore crimine obſtrictum, aut majoris lucri rem eſſe putabit. Sed ut medicamentis concoctum morbum, non amicis levibus, ſed pecuniæ imperio eradicabis [adverſarium.]

Oportet etiam qui aliquid velit impetrare, ſcire mores eorum a quibus obtinere debet. Sunt autem proprij, & communes. Vtroſque igitur ſcire decet, & propriorum media propria, & a quibus: potentium, & judicum, (nam & hi potentium, quod ad tempus attinet, e numero ſunt.) Potentium igitur & ſemper, & nunc, qui medij ſunt, & horum qui (ut dixi) proprij ſunt. Ergo hujus ætatis (melius enim eſt, proprius accedere) voluptas ſcopus eſt. Ad voluptatem autem via pecunia. Sed & gloriam ſub voluptate collocarunt. Quicquid ſub horum altero non eſt, extra aleam eſt. Porro ſub gloria

gloria, potentiam collocant. Quumque ea ſe dignos exiſtiment, non metuunt, neque infamiam, & ſunt voces, neque facta aliorum; unde minis non moventur, ſed irritantur. Propter voluptatem autem molles effecti, & nolentes de morte cogitare, illam, contemnunt, & quæ ad illam, & quæ propter illam. Quamobrem quum propriam vitam negligant, alienam nihili ducunt. Itaque miſericordia non moventur, neqûe juſtitia, neque æquo; ideoque neque precibus; ſed in faſtidium vertuntur. Amicitia autem, quoniam ambitiosſus non habet, &c. niſi quos vult eſſe pares; neque familiaritate, neque beneficijs amicum definit. Non ergo moventur aut juſtitia, aut amicitia, neque metu, nec miſericordia (ſunt enim duri cordis,) neque precibus. Ergo quibus [movebuntur?] his quæ ſecundum voluptatem, & his quæ ad illam, & ambitioſa actione (ſub qua etiam & contentio æmuli, & ultio continetur;) & demum reliquijs juris; ob id

id quod hoc eſt prædium judicum & tabellionum: ob id etiam audaces & improbi (ſed neque id ſemper) violare audent [jus.] propria autem uniuſcujuſque ex communibus diſcere licet.

Caput CXIII.

De hoſtibus: ubi de Reconciliatione.

Inimicos non prius inimicos eſſe, detegas, quam ulciſci illos poſſis: antea vero, non ut amici, ſed nec ut inimici tractandi ſunt. Præſtiterit autem de illis utilitatem captare; velut in libris de Vtilitate capienda ex adverſis, dictũ eſt. Porro de illis numquam ſermonem facere decet; ſed eorum actiones obſervare. Cave autem in omni contentionis genere, ne ordinarios judices relinquas; ſed illis inſiſte; & quantum potes, benevolos tibi redde. Plurimi enim dum ad ſupremos refugêre, periclitati ſunt. Sed ſi inimicus per exploratores te tentet, numquam deſiſtet;

deſiſtet; viamque nocendi inveniet tandem; niſi effecerit, ut ſuo ſe ipſe malo conficiat. Quod effeceris, vel exploratore ſuppoſito, qui tuus ſit; aut eo, quo utitur, decepto. Præterea occultum inimicum ne apertum feceris. Qui enim occultum ſe putat, & mitius agit, dum detegit timet, & facilius opprimitur: cujus rei innumera ſunt exempla. Itaque diſſimulare inimicitiam, prudentiſſimorum hominum eſt. Et ſcias quod ab inimicis furibus, &c. parum de vita timendum eſt: maxime ſi te non imparatum invenerint.

Quodſi inimico reconciliari expediat (quum non exitialis eſt,) ad tempus, ſeu pro occaſione, quum improbi eſt animi; aut etiam perpetuo, quum generoſi; id optime ages communi excitato in tuum inimicum hoſte. Vnde qui inductus eſt, pœnam facile luit, quum per eos per quos inductus eſt plectatur. Velut Fr. Sfortia ſecundus, quum Rhetos in Iacobum Medicem excitavit; inde junctus Rhetis, ad deditionem illum

illum coegit. Propterea per alios id faciunt, ne proditores dici poſſint. Sfortia licuiſſe ſibi dicebat, tamquam in rebellem. Ideo recte animadvertere oportet, pro quibus pugnare decreveris. Quum vero ſint duo genera offenſarum, publicum & privatum, reconciliatio in utroque per paria effici debet: nam privata, in publica offenſa, non ſatisfacit injuriam paſſo; nec tuta eſt ei, qui fecit: Publica autem reconciliatio, in privatis inimicitiis, ſcenici quid habet. Tutiſſima vero in unoquoque genere [reconciliatio fit] per amicos, potentes, generoſos: primo per potentes & generoſos, ideoque per magiſtratus; poſt per amicos generoſos; inde per amicos potentes; poſt per generoſos, ſi vere tales ſint; poſt per amicos; poſt abſque intermediis; peſſime & inique per ſolos potentes, aut alios, qui neque generoſi ſint, neque amici.

Capvt CXIV.

De inimico exitiali.

Qvodsi quempiam ex illis exitialem tibi imminere cognoveris, nec te ſupinum projicias; (nulla enim in miſericordia ſpes; poſtquam neque a Principibus, neque a miniſtris parcitur viduarum infantibus, frigore vel fame morituris:) neque contemnas; quod tot modis, & tam facile cuiq; paratum exitium eſt a quovis domeſtico per venenum: Sed enitere ut illum tam fortiter, quam etiam ſapienter, ſuperes his quibus potes modis. Tum primum, quod melius ſit ulciſcendo mori, quam inultum. Suppone igitur amiciſſimi tui amicum, tamquam inimicum tuum, in illius familiaritatem receptum: quem adhortationibus potentioris, officiis, pollicitationibus onuſtum, imo etiam pecunia corruptum, impelle ad detegendum omnes illius machinas, conſilia, vimque ejus frangendam.

De

De te numquam verbum habeat. Loco ſolitario condat epiſtolas, obſcuris deſcriptas verbis, non tamen alienis notis, ne in ſuſpicionem læſæ majeſtatis incidant: viciſſim & alias accepturus epiſtolas, atque pecuniam: obſervato, ne quis alius tollere poſſit: quum obviam factus ei fueris, certo ſigno accepiſſe quiſque alteri, aut non accepiſſe, ſignificabit. Hujuſmodi rationibus ampla multiplexque via patebit ad ſecuritatem tuam; totque modis, quot ſunt moriendi. Verum fac, ut & ipſe timeat: & quam pluribus potes ac gravibus negotiis illum diſtine, &, ſi clam id agere non potes, minus odioſis.

Quum pugnandum eſt cum impari conditione, &c. ſi ferro ſuperior evades; vel mora, ſi plures conſpiraverint; vel diverſitate armorum; vel imparatos aggrediendo; vel carptim; vel robuſtiores imbecillioribus opponẽdo, vel neceſſaria intercipiendo; vel per ſuaſmet [artes, vel per ſuoſmet] opprimẽdo; vel deducendo ad iniquum locum. Sum-

mum autem in periculis adjumentum eſt, impræmeditatos aggredi, & maxime admirandis conſilijs. Porro totam hanc tractationem in quincto libro Fabularum docuimus; dum vafre facta, Stratagemata, callidaſque technas enarratemus.

In reconciliatis autem inimicis delectus hadendus: non in quibus non fidas, ſed de quibus omnino non confidas, ut de veteri inimico, velut in proverbio: de viro improbo, ſi cauſſa manet odio: de ambitioſis, ſi tu humili ſis conditione; (quod plerique non norunt,) ſi periculum ei a te imminet, vel ſubditus aliquando illi fueris.

CAPUT CXV.

De ultione.

EXPEDITIUS eſt autem eos qui proprij ſunt, & ſemi corruptos, ſæpius urgendo corrumpere; ut ſiccisſimorum humidisſima, &c. & cœnam largiorem, &c. ſectari. Natura enim pauperibus tot telas ad juſtas ultio-

ultiones ſubminiſtraſſe non perperam videtur: ſed ut intelligeremus [eam,] modo fortes ſint, ac prudentes; magis illis, quam potentibus, cum ſuis ſtipatoribus, fuiſſe auxilio. Sed, ſi potes abſque hoc in tam brevi vita, & fragili conditione, plenaque periculis, melius eſt civilem viam ſequi, modo non ſis viribus valde inferior: per amicos, ſub inimicitiæ ſpecie ſuſpectos, & fidos miniſtros, &c. reddes, & colloquijs fictis. Contra inſidijs captos, iratos, avaros, inconſtanteſque dignoſces. Vltionem, [inquies,] libenter dimitto; ſecuritatem mihi: meiſque quæro. Nam amicum fingere, non inimicum ſe oſtendere, decet, qui ulciſci ſatagit. Aliud præterea eſt metuere, aliud eſt dolere. Neceſſaria eſt ultio, ob ſecuritatem: Dignus eſt venia, qui juſtum ulciſcitur dolorem. Lege Naturæ par pari referre licet. Vt non male declamator ille finxerit pauperem filios divitis ad pœnam expoſcentē. Propterea inanis gloria in ultione, quando juſta
 non

mum autem in periculis adjumentum eſt, impræmeditatos aggredi, & maxime admirandis conſilijs. Porro totam hanc tractationem in quinto libro Fabularum docuimus; dum vafre facta, Stratagemata, callidaſque technas enarraremus.

In reconciliatis autem inimicis delectus hadendus: non in quibus non fidas, ſed de quibus omnino non confidas, ut de veteri inimico, vel ut in proverbio: de viro improbo, ſi cauſſa manet odio: de ambitioſis, ſi tu humili ſis conditione; (quod plerique non norunt,) ſi periculum ei a te imminet, vel ſubditus aliquando illi fueris.

CAPUT CXV.

De ultione.

EXPEDITIUS eſt autem eos qui proprij ſunt, & ſemi corruptos, ſæpius urgendo corrumpere; ut ſicciſſimorum humidiſſima, &c. & cœnam largiorem, &c. ſectari. Natura enim pauperibus tot telas ad juſtas ultio-

ultiones ſubminiſtraſſe non perperam videtur: ſed ut intelligeremus [eam,] modo fortes ſint, ac prudentes; magis illis, quam potentibus, cum ſuis ſtipatoribus, fuiſſe auxilio. Sed, ſi potes abſque hoc in tam brevi vita, & fragili conditione, plenaque periculis, melius eſt civilem viam ſequi, modo non ſis viribus valde inferior: per amicos, ſub inimicitiæ ſpecie ſuſpectos, & fidos miniſtros, &c. reddes, & colloquijs fictis. Contra inſidijs captos, iratos, avaros, inconſtanteſque dignoſces. Vltionem, [inquies,] libenter dimitto; ſecuritatem mihi: meiſque quæro. Nam amicum fingere, non inimicum ſe oſtendere, decet, qui ulciſci ſatagit. Aliud præterea eſt metuere, aliud eſt dolere. Neceſſaria eſt ultio, ob ſecuritatem: Dignus eſt venia, qui juſtum ulciſcitur dolorem. Lege Naturæ par pari referre licet. Vt non male declamator ille finxerit pauperem filios divitis ad pœnam expoſcentē. Propterea inanis gloria in ultione, quando juſta

non eſt. Quum enim ultio ſit ob ſecuritatem, & juſtum dolorem, quorſum quærere famam, ut ſecuritatem amittas? Solum ea ratione convenit, quum conjunctum ulciſci volumus, non ignotam illi eſſe vindictam, ut eum graviore dolore afficiamus. Et, ſi ultio publica ſit, cauſſa ejus eſſe debet, in quem ultio dirigitur; non ergo gloriæ.

Quinque ſunt genera exitialium inimicorum: Qui ſolum volunt; quos permittere ſuo dolori par eſt: Qui poſſunt, & ſciunt, non tamen audent; tuum eſt, in his an experiri tuo periculo velis: Quique audent; quos cogeris ulciſci: Qui etiam luctum intulere; ut non poſtea ſit timendum; quibus, quod tuum non eſt, condonare nequeas; & (ut dixi) in quibus maxima pars ultionis eſt, ut eam intelligant: Demum quum etiam perſequuntur; ut duplici ratione compellaris ulciſci: nec tunc parcendum eſt propriæ vitæ.

Vltio autem generoſa fit, contemptis legibus, nec obnoxia: velut

ſi

ſi [quis] clam ſolus occidat inimicum: deinde purpura veſtitus in publicum prodeat. Sic quidam quum adulteram uxorem veneno ſuſtuliſſet, illam (tametſi potens, & in magiſtratu) nullo funere dignatus, ſed per veſpillones ſolos extulit. I nunc; dic veneno ſuſtuliſſe: ubi indicia? non ultum injuriam; ſatis conſtat nece, & contemptu cadaveris. Generoſior, contra leges, cum ſecuritate; ut in alieno loco. Generoſiſſima, vi hominum, & temporis occaſione, ſecuritate parta; cæterum aperta, & contra leges.

CAPVT CXVI.

Vbi in arbitrio ſis negotiatoris.

VBI in arbitrio ſis negotiatoris: veluti quum diſceſſurus, ſtatim aurum velles, aut a publica perſona, aut a debitore; [quod] ille pluris longe vult æxiſtimare, quam valeat; ſi recipis, magna jactura afficieris; ſi non recipis, modus non eſt, ut perficere negotium poſſis: nec litem

 inten-

intendendi tempus. Tunc bonis verbis agendum eſt. Noli diſſimulare, quod occultare non potes. Sic ego in hujuſmodi cauſſa apud miniſtrum Regis teſtatus ſum neceſſitatem; ut, ſi vellet, etiam cogerer accipere, longe deteriore conditione: ſed ſcire, nobilem eum eſſe; facturum quæ nobilem deceant: me beneficij memorem futurum. Dices, Quid obſtabat, ne quantum poſſet, arroderet? Pudor primum, & quod tantilla re non fiebat dives, & nomen ſuum ac exiſtimationem profanabat: inde quod accepta pecunia poſſem queri apud præfectos; atque ita coactus eſſet reddere ad quadrantem uſque; ut nihil illi ſuperfuturum fuiſſet, præter dedecus: denique, quod ſi perſtitiſſet in pretio intolerabili, poteram accepto argento invenire aliquem, qui longe meliore conditione aurum in argentum illud commutaſſet. Dictum eſt autem ſuperius de alijs hujuſmodi: ſed non par ratio, quum illi nil penſi habeant, honoremque jam proſti-

proſtituerint; & occaſio magis ſit momentanea. Negotiatorem ſuperbum & iracundum cave; etiam procuratorem. Nihil enim aliud quærit ira illa injuſta, quam tibi juſte non liceat iraſci; imo nec queri. Hos igitur homines, ut peſtilentiſſimos, devita.

Nec credas pecunias trapezitis, quantumvis fama opulentis, qui ſumptus ſupra conditionem faciunt. Aut enim velare cariem, qua exeſi ſunt, cupiunt; aut ſtulti ſunt. Sed & pecunias creditas, ubi hæc videris, (dico canes, equos, aleam, convivia, regiam ſupplectilem) repete.

CAPVT CXVII.

Vbi omnia tibi ſint adverſa: & de mœrore.

QVVM vero quaſi irato Deo omnia tibi adverſa contigerint (velut mihi anno MDLXIII filius æmuli domeſtici) ne te ſupinum abjeceris, nec tibi defueris, neque ſpem

abjicias. Cogita Deum cuncta diſponentem, cœlum, aſtra, aërem que communem, Fortunæ volubilitatem; & ut ſæpe maximis calamitatibus, tum multiplicibus incommodis magna ſuccedunt commoda. Vitæ contemplare brevitatem; & quod illi eo perventuri ſunt quo tu, licet alia via. Nihil denique gratius his qui te oderunt, contingere poteſt, quam ut intelligant te ſuccubuiſſe dolori, ceſſiſſe, & pedem e pugna retuliſſe. Dum Fortuna admodum contra te ſævit, omnino quieſce, aut velociſſime cuncta age. Immota enim non tam facile læduntur, a procellis; nec quæ ſua velocitate prævertunt ventorum impetum. Sed & inciſiones omnino aut lentæ, aut celeres admodum, dolorem non afferunt.

Sed quoniam triſtitia ſolet opprimere homines in hujuſmodi caſibus; unde negotia abrumpuntur, vigiliæ ſuccedunt, corporiſque ac virium conſumptio; & in ſenibus perſæpe attonitus morbus, aut reſolutio, tum

cæci-

cæcitas, aut ſurditas, vel oblivio, aut ſtultitia; in juvenibus vero inſania, aut febres malignæ, ex quibus moriuntur: præterea [accidit] ut indignatione permoti erumpant in verba aliqua, unde occaſionem arripiunt inimici, ſceleratique magiſtratus, aut Tyranni, perdendi illos: Ideo adverſus hæc omnia præmunitum eſſe oportet: corporis cruciatu: mordeas: brachia unguibus diſcerpas, ad dolorem vehementem uſque: (Nihil melius eſt, quam per tormenta corporis, animi lenire anxietatem:) Præterea inedia, abſtinentia vini, ratione; potiſſimum ea admirabili quæ ante diſſolutionem nulla videtur; ubi diſſoluta eſt, demonſtrat: Aut enim nihil a morte nobis ſupereſt, atque ita prope nihil ſumus; in eo vero quod prope nihil eſt, nil magnum contingere poteſt: (Et quamquam quidem fingant magna, ut in ultionibus, pompis, atque hujuſmodi; ubi tamen refrixerint, & ipſi idem ſentient, etiam in proſpera Fortuna, & quantumvis ſecun-
dis

dis rebus:) Sed ſi animus eſt ſuperſtes, multo minus aliquid hic eſſe fingi poteſt, per quod beati vel miſeri in hac vita poſſimus exiſtimari: ſed omnia ad aliam vitam referenda erunt, cogitatione in Deum, quum vix dici ullus poſſit, qui deteriora patiatur his quæ fecerit, vel obfirmato animo feciſſet, ſi potuiſſet: tum illius benignitatem conſiderare. Iuvat & in hoc Martyrum vitam, & ſupplicia indigna, & patientiam legere, ac contemplari. Croci etiam potu expertus ſum levari curas. Sed & diuturna [proſunt] pedum balnea calentis aquæ. Princeps [Avicenna] recitat de Hyacintho [lapide pretioſo:] non contigit mihi experiri, an adeo præſtet. Et dicitur etiam de Inulæ ſucco, cum vino. Orientales maxime gaudent ſuo Opio: quo etiam fortes in bello, & ad Venerem prompti evadunt. Hujuſmodi tamen, præter neceſſitatem, violenta ſunt, & vitæ obſunt. Plurimum ex Philoſophia commodi habebis, dum obliviſceris malorum

omnium

omnium. Bona ſolum ſperes: in virtute felicitatem conſtituas; & ut ex malis bona decerpas. Difficillima tempora ſunt, habitatores iniqui; non jus, non modus ſervatur: uxor cōtumax, filius perditus: dic, Quam felicior cæteris vivam cum aliis? Aleam non laudo: nam primum fit jactura nimia temporis; & homo aſſueſcit ei vitio, etiamſi ſine triſtitia cogatur ludere; & ſi certet de parvo pignore, non tollit curam; & ſi exponat multas pecunias, quum vix ſufficiat, &c. liber amicus, &c. ad victoriam occupatus, diſperdet omnino, & abjiciet eas.

Sed redeo ad primum. Quum in deſperatis caſibus juvet tentare Fortunam abſurda ratione, quæ quandoque utilior eſt, quod inexpectata (velut in Agathocle;) ideoque hæſitatio & communicatio omnino inutilia & periculoſiſſima ſint, & tota ſpes in audacia repoſita ſit; inutilis tamen, nec tentanda ſervis; (niſi quum alij multi in eodem diſcrimine fuerint, ut Spartaco;) neque tuta admo-

admodum privatis; Regibus ſolis perſæpe neceſſaria; quibus non pugnare periculoſius, quam pugnare. In univerſum acrem eſſe oporret.

Capvt CXVIII.

De his qui gravibus vitijs obſtricti ſunt.

Qvicvnqve ſcelerate aliquid agere cogitat; primum reſpicere debet, ne contra leges id agat, pœnasque det: deinde ſi tuto etiam id agere liceat; cogitet an eum revocet a fine proprio humanæ vitæ, de quo dictum eſt. Inſania enim mera eſt, maxima mala minimis deliciarum voluptatibus commutare. At ardeo, pereo, ſi illa non ſervantur. Non eſt amare hoc, ſed furere. Propterea furorem cura; non exple libidinem. Ferri poſſunt quæcunque ad finem bonum ſunt; non meretrix ſterilis, multo minus puer. Hic magis abominandus; illa damnoſior. Sed priore conſuetudine nihil deterius: fœditas, tot impedimenta, periculum, odium, & quod e directo

pugnat

pugnat cum principali felicitate. Ita in decipiendo ſpes ſaltem magna ſit, ne fallas pro Caridionis, &c. Sit ergo flagitium ſemper cum fine atque virtute conjunctum: ut concubina, cum prolis ſpe. In alijs occaſioni ſerviendum, non pertinaciter inhærendum; neque etiam tum ſine aliqua virtutis & finis humani ſpecie: Vt raritate dedecus, & infamiam; virtutis facto, conſcientiæ morbum ſopias. Neque enim illud Tragicum probaverim,

Per ſcelera ſemper ſceleribus tutum eſt iter.

Κακηγοτεχνίαν omnino fugias; in qua exitus infelix inſitus eſt. Velut qui cum uxore divite devortium fecit, quod præpoſtere concumbere cum eo nollet: inde infamis; paulo poſt, etiam mœrore conſumptus eſt. Minorum aliqua in domo; aliqua extra admittere, minus malum eſt. Nam concubinam melius eſt ad ſecuritatem prolis habere in domo, & quæ excuſari poſſunt; meretricem extra: utraque enim conditione caret. In domo

domo ſi habeas, habeas & cuſtodem prudentem & fidum, qui illarũ impetus effrenes coerceat: Nec quicquam magnum committas, ſed ſub ſpecie honoris: In diſciplina ſemper intenti, &c. ſint, ut locus non detur malæ cogitationi. Philoſopho cuidam noto, quum nihil horum ſervaret, meretrix aufugit, expilata tota domo: inde etiam accuſatus ab eo qui illam abduxerat, diu fuit in vinculis. Vt habeas, lenone ſcito, & pecunia opus eſt, aut poſſideas: niſi vis tibi placeat. Multæ enim cogi volunt; virgines præcipue. Fertur enim illud Naſonis:

Aut numquam tentes, aut perfice. Tollitur index,
Quum ſemel in partem criminis illa venit.

Cave etiam ne grandia pollicearis. Nam quod præſtare debent, etiam majus exiſtimabunt. Si dederis, exhaurieris; & ut glorientur, diffamabunt: ſi non dederis, diſcedent, aut perpetua moleſtia te afficient. Cave [eas] cum quibus non ſolum negotium

tium ſit: Nam quæ habent fratres, aut amatores violentos, in magna te incommoda protrudent. Cautum etiam in converſatione eſſe oportet; & magis leviuſculis donis perſæpe, quam ſpe, vel pecunia, allicere præſtat. Si rem iniquam tentaveris, queranturque, amanda, velut iratus, proxenetam. Melius eſt etiam amarulentia continere, quam ſe exponere periculo levitatis, aut avaritiæ illorum, aut alicujus æmuli tui inſidijs. Verum ita tempera factum, ut ſecuritati tuæ caveas, & licentia moderate utaris. Memineris quodcunque malum, magnum eſſe; magna, dura: Dura mollia fiunt conſuetudine intermediorum, &c. nimium docemus: ſed ſi pudorem occupas, parcas dedecori. A ſævitia abſtineas: temperatus ſis, nec ingratus. Tot modis etiam apud Deum forſan veniam ſperare poſſis.

Porro quum tria ſint bonorum genera; animi, & corporis, ac fortunæ; id malum inter vitia proprie dici meretur, quod omnia hæc ſimul ever-

evertit, & etiam parens eſt aliorum omnium vitiorum: id vero eſt gula. Nam & fortunæ bona diſſipat; & corpus languidum reddit, & infirmum; & animum vitijs replet. Nec quemquam ex his non ſumme turpem invenies: Infinitiſque id confirmatur exemplis.

CAPUT CXIX.

De filiorum cura.

EX his autem quæ extra nos ſunt, nulla eſt major cura, quam filiorum. Eorum enim amorem Deus nobis inſinuavit, & opum: qui quamquam ob immoderantiam, malorum multorum cauſſa ſit: neceſſarium tamen eſt, illum eſſe, ac ſemper fuiſſe. Eſt etiam utilis: nam ob opes, artes coluntur; ob vitam, & filios, lucrum: ob filiorum etiam, vitam, & lucrum, ipſi erudiuntur. Porro filiorum cauſſam omni pecuniæ anteponendam cenſeo. Quodſi unicus ſit, quis ambigit? At ſi unus inter plures, nonne etiam ex

illo

illo continuata ſtirpe, quum (ut alias declaratum eſt,) orbis Dominum naſci neceſſe ſit, plus habebunt quam quicquid quod amiſiſti, etiamſi regnum ſit. Qua etiam ratione, quum proportio infinita ſit omnium, ad partem quamvis, & perpetui, ad id quod aliquando finem habet; palam eſt etiam in dubijs poſthabendas omnes opes, (etiamſi ſint centum millia coronatorum Philippeorum) filiorum periculis. Excipere debemus eos filios, qui extra ſpem ſunt in poſterum propagandæ ſtirpis: nam etiamſi certo perituri ſint, nihil hac cauſſa curabis: Etſi opum amiſſio pluribus alijs, vel tantundem, id eſt, exitium pro exitio, aut periculum pro periculo afferat: penſanda denique diligenter; quum unius certum exitium ſi tollatur hac jactura, quæ periculum vitæ afferat pluribus, aut ſi plurium periculum, uni, opibus amiſſis, extium afferat certum. Si qui vero ad vitia ardentes ſint, & a patris obſequio alieni (quod etiam in fratribus & amicis utile eſt, & ferme

me unicum præſidium) illos accende adverſus inimicos ſuos veros, aut fictos. Commune enim, aut grave odium, & quanto maius fuerit, conciliat animos. Narratur fabula de duobus canibus pugnantibus, & lupo adveniente. Secundum auxilium peti debet ex his qui moribus cum eis communicant; improbitatem autem & infamiam eandem non habent: Nam ab illis qui eis ſe credunt permutantur; quum alia perturbatio a contrario violenta ſit. Habet autem hoc ratione Alexipharmaci. Verum ubi aliquid boni inchoaverint, ſi damnes, ſpem & ardorem extingues; ſi laudes, vanos efficies, & ridiculos. Vna eſt ergo via; ſtudium, promptitudinem, finis electionem probabis; tum quædam in ſingulis tamquam abſoluta eliges, quæ laudes egregie. Docebis autem pauca, & quam leviter in ſingulis partibus; multa ut ſint in omnibus, atq; ea una ratione comprehenſa: Vt in pictura, primum totius ſchema, inde majorum partium, & ad totum & per ſe,

&

& inter ſe delineationem; poſt partium in quibus illæ perficiuntur, & per ſe, & ad partes majores, & inter ſe proportionem. Tum ad minores devenies: inde ad exiguas: poſt ad minimas: ultimo ad umbras, fines, & inſenſiles notas. Triplicem illam rationem obſervant. Demum ab initio repetens, ad colores totius devenies, partiumque maximarum; inde ad ſequentes, ac minores, exiguas, minimas, ac reliquas, quæ quaſi termini ſunt, & fines, & pathemata. Ita magna leviter, & plurima paucis docendo, illum ad multa & magna errata corrigenda induces; quum in paucis ac levibus ſe defeciſſe, & ſibi ſolum, perſuaſerit. Vt vero tradas magiſtris, eos eligas, qui ſciant docere, & qui hoc velint: Magnus enim labor, tœdiumque maius. Rem tamen & ab experimento in aliis dijudicabis. In ludis, laborioſos ſolum permitte: nam perſeverando robuſtiores fiunt; & facilius deſiſtent, qui ſunt molliores. Ita indulgentia hæc illis aut utilis erit,
aut

aut parum noxia; certe laudabilis. Quod præceptum eſt, generale eſſe debet. A ludis ſedentarijs arcere oportet, ne diſcant; ubi didicerint, occupatos adeo tenere, ut dediſcant; fido ſocio etiam appoſito: aliter tam diu habere in vinculis, & obſcuro loco, ut viſus jacturam faciant. Nihil enim atrocius ludo aleæ, qui mane divitem, ſero [veſpere] poſſit efficere mendicum. Abſint denique blanditiæ omnes, & maxime ab educatoribus. Eorum loco perpetua ſint benefacta. Sed & omnes blandidicos, & blandiloquentes ſummoveas: tum quia hæc nihil juvant, & ſunt improbi animi indicia certa; tũ quia aſſuefaciunt animum juvenilem ad hæc veneficia. At ſi extra domum in ſpem collocare velimus: gratioſos, & efficaces, cum Principibus; ſolertes, & laborioſos, cum opulentis mercatoribus; ingenioſos, cum magnis artificibus; mãſuetos & æquales, cum filiis ditiorum, ut ſimul erudiantur; cum oſoribus ſuorum, &c. ſenibus præcipue,
atque

atque avaris, obſequioſos, patientes, ſagaces, ſed expetitos [aut expeditos.] Secus ſtulte: nam non plura genera ſunt, niſi propter conjunctionem ſanguinis. Porro pro ſtudiis liberalibus adhibenda (communi etiam regula in electione puerorum) initia Geometriæ, pro rerum memoria: nam vocant imaginationem; ſyllogiſmos, pro ratione; orationibus ſolutis experieris memoriam verborum. Ratio alterutri memoriæ bene copulatur; ipſe inter ſe minime. Sine ratione neminem ſtudijs, imo ne negotijs quidem, adhibebis. Memoriæ ergo verborum [inſerviunt] oratoria, grammatica, leges, hiſtoriæ; rerum, omnes ferme reliquæ diſciplinæ liberales, tum artes mechanicæ. Communes quaſi, geographia, & ſimplicium cognitio. In docendo, &c. quæ jucunda eſſe præſtat, repetitione, addito ſemper decore; quæ jucunde & celeriter, intendendo exercitationem, admirabilem fructum paries. Quum vero duo ſint modi pueros ad virtutem
indu-

inducendi; per blanditias, & vim; blanditiæ conſtant verborum lenitate, æmulatione, adhortatione, rationibus, promiſſis, ac præmijs: vis, timore, verberibus, carcere, fame. Meliores ſunt, in univerſum, blanditiæ, vi: & in vi, fugere oportet verbera: nam etſi proficiant, ex his, ubi defecerit ætas, impleto cerebro lachrymali materia, ſtulti aut improbi evadunt: ut niſi militiam exercitaturis, ob doloris patientiam, non conveniat. Fames autem valde convenit: nam non ſolum curat, mutatque temperaturam, & gravia flagitia emendat, omnemque contumaciam frangit; ſed in conſuetudinem verſa, etiam adulta ætate plurimum auxilij ad moderationem morum affert. Metus autem medius eſt inter vim & blanditias. Carcer non, niſi fame adjuncta, convenit. Filias ne nuptui des, ante vigeſimum annum. In puerorum quoque inſtitutione literaria, gravem propone ſententiam, quæ diligenter penſitanda eſt: quam eleganter vertant, recta ratione ſcri-

ſcribendi, charactere pulchro, & in ſyllogiſmum convertant. Ita moribus, facundiæ, orthographiæ, ſcribendi exercitationi, & demum dialecticæ proſpicimus.. In his etiam cavenda ſunt duo maxima vitia, de quibus magiſtri grammaticæ (velluti virtutibus) gloriantur: unum eſt, ut pueri excipiant notis quæ illi docent; nam ſcribere dediſcunt: alterum eſt, ut ſine mora interrogatis reſpondeant; quo fit, ut inconſulti evadant, & linguæ præcipitis.

Ei autem qui plures habuerit filios, & maxime jam adultos, & ſi laboret invidia, aut locus ſit factioſus, aut tyrannica adminiſtratio, [utile eſt,] ut non ſolum dividat binos ac binos extra domum, ſed ditionem: ne uno veneno, ruina domus, ſeditione, rixa, accuſatione, terræ motu, fulmine omnes pereant: ut Vgolino olim [evenit;] & noſtra tempeſtate illi qui ſeptem habuit filios; quos inimici exilio damnarunt, corrupto pecunia judice; inde ſtatim circumdata domo ignibus, acceptos ſub

 fide

fide omnes jugularunt. Nec audebunt in paucos; quum ſciant ad vindictam ſupereſſe multos. Eruntque tamquam ſpeculatores; & plura noſcent: Nec, ſi unus peccet, adeo animi illorum commovebuntur in omnes: nec cogentur [aut conabuntur,] etiamſi poſſent, cunctos occidere; vel ſi non occidant, ut vindicare honeſte nequeant, qui vitam acceptam habent. Sed ſi parvi ſint, etiam melius erit, majores extra domum habere. Multis hoc profuit. Sed & ſi duo; & habeas cui alterum eorum committas.

CAPUT CXX.

Quum duæ conditiones ſimul repugnantes proponuntur.

IN electionibus vero, quum duo proponuntur, aut plura, quæ ſimul haberi non poſſunt; aut, ſi unum habeas, aliud melius loco ejus conſequi velis, multi modi ſunt: in quibus plerique decipiuntur. Verum unus tantum ſecurus eſt; ut non abji-

abjicias unum, antequam alio potiaris. Sed quia retinendo, verſaris in periculo, ne non cogaris poſtmodum continuare in priore conditione; oportet aliquid, quantitate ſolum differens, interponere, cui poſſis aſſentiri, aut renuere: velut petendo mille, illi offerant ſexcentos; differ promiſſionem, donec cum ſecundo exegeris concluſionem, tum ſi obſtrictus, &c. fueris, tacite convenias; & eo uſque obdura, donec libereris a conventione. Si autem non potueris convenire, illis cede, & conventionem retine. In univerſum, in hujuſmodi etiam fidem frangere licet. Nam in his turpius eſt, decipi, & ſtultum eſſe, quam perfidum.

CAPVT CXXI.

De contrarijs indicationibus.

QVVM vero contrariæ fuerint indicationes; utpote a genere, diverſa ei quæ a ſpecie, vel magnitudine, aut numero, aut modo, aut

occaſione, aut multitudine generum; medicis facile eſt ſe explicare ab hac difficultate, dicentibus, Eſſe obſervandam potentiorem. At non tam perſpicuum eſt in hac cauſſa. Vtar autem exemplo: Lucius Mutinenſis, a ſecretis Principis Ferrariæ, vir moribus ornatiſſimus, res meas ſine vectigalibus tranſmitti curavit: Ego quum poſtridie Ferrariam veniſſem, memor beneficij, quod tanto gratius mihi erat, quanto minus illi notus e facie eram, nec ulla cum eo interceſſerat conſuetudo; hæſitabam (quod togam non haberem) an illum inviſerem. Officium ad pecuniam pertinebat; ſine toga eſſe, ad honorem. Vincebat ſpecies generi juncta, genus ſolum: nam genere tenebar. Præcipuum enim genus eſt, gratiam reddere. Sed quia erat de pecunia, & pauca, etiam vincebat ratio exiſtimationis. Quamobrem in hujuſmodi maxime oportunæ ſunt excuſationes, etiamſi veræ non ſint: velut morbi, celeritatis nimiæ; veniſſe, ſed inveniſſe; aut illatum

impe-

dimentum, quod ego dicere poteram vere. Nam quum gratiam ſoleam anteferre omnibus, adieram hominem; ſed non ſum admiſſus a familiari; quod illum diceret ægrotare. Prima ergo ratio generis eſt, gratiæ; inde honoris; poſthabenda eſt ratio cæterorum. Nec poteſt conſtitui generalis regula: quia ubi parva eſt differentia magnitudinis officij, genus numero & ſpeciei præferri debet, tum etiam generum multitudini: ſpecies ubi genus imminuat, & occaſio, velut prodire palliatum coram magiſtratu, plurimum poteſt: ob id officium in magnitudinem, perſonam illius, tuamque, occaſionem præſentem, & quæ immineant, & quæ expectes, in recte judicando conſiderare diligentiſſime oportet. Semper autem non agendo melius eſt peccare, quam perperam agendo; & in his quæ emendari poſſunt quavis via; & quæ a periculo multum, ab honeſto parum abſunt; & ubi de vita tua, aut filiorum, aut om-

nibus opibus non pericliteris.

Contingit etiam aliquando caſus multipliciter involutus: qualem exemplo nunc demonſtrabo. Quum Bononiæ eſſem, ægrotabat frater ejus, qui legatus fuerat apud Pontificem alias, quum ægre ac vix obtinui conditionem minus honeſtam, profitendi Bononiæ munus: tum vero nec ille adfuerat in ſecunda electione, quod, ut dixi, tamquam ſuffragium, &c. me poſuerit, &c. haberi poteſt. Ego tamen memor prioris officij, & quod frater ejus inter primarios haberetur, & comparandæ bonæ famæ cauſſa; pecunias repudiaram; tum quia minime de exitu certus eſſem. Tum vero alius medicus me inferior, omni ratione nitebatur locum occupare, & me antecedere. Quum ergo vocatus eſſem, miſſionem feciſſe illius, æger ſimulavit: ſed poſtmodum apparuit, illum ut ſimul mecum colloqueretur, vocaſſe: atque ille pecunias accipiebat. Is autem imperitus admodum erat; ut morbus hujuſmodi

nec

nec ab illo, nec ſocio, qui cum eo colludebat, curari poſſet: ſed neque ego certe ſperabam, me illum ſanare poſſe. Itaque, ſi negaſſem, quum tam paucis antea diebus, conſenſu miro ſenatus, muneri profitendi addictus eſſem, verebar, ne ingratitudinis me inſimularent: ſi accederem, multa obſtabant: dedecus quaſi, quum ego precario [aut gratis] operam meam, ille cùm præmio collocare videremur: deinde exiſtimatio multis modis imminuta: pugna; quum ego præponi inferiorem nollem, ille digniores antecedere vellet: præterea quod etiam arcana eſſet intellecturus mea [medicamenta,] nec quicquam ægro profutura, contradicente illo: demum, quod maximum erat, exiſtimationem recuperaturus [eſſet ille] ſocietate mea, quam diſſidio funditus everterat: præterea ſi cum ipſo colloqui volebam, nec propalare arcana, nec quo morbo laboraret, patefacere, impium erat: & etiam quod gloriari poſſet, me ſupervocatum

nihil profeciſſe: inde ut everteret jam partam de alijs bonam famam: & maxime, quod fratres, & diſpenſatorem domus in ſuam ſententiam traxerat. Ergo in hujuſmodi difficultatibus optimum eſt, aliquando inviſere ægrum, bona conſilia dare: Ita locum retines eundo; exiſtimationem, raro adeundo: Si quid boni evenerit, particeps es laudis; ſi quid ſiniſtri, immunis es ab accuſatione: quinimo ægrum coges illis [alijs] relictis, in manus tuas ſe committere. Memento autem præceptorum ſuperiorum.

In hoc caſu eſt dedicatio librorum Principibus: nam ſi veterem ſequi morem velis, ut ſi te Summo Pontifici præponas, præter id quod rideberis, non ferent: ſi novam conſuetudinem ſequi velis, exſibilabunt te Grammatici, ut barbarum; & inconditam facies orationem: ſi mediam ſequi, ut plerique faciunt, rationem, nec uni nec alteri ſatisfacies. Huic tamen difficultati viam aperuit Plinius Cæcilius; & eam tulit

tulit Trajanus, Princeps alioquin modeſtiſſimus, ut Dominus appellaretur, quum eſſet hoc nomen maxime Romanis inviſum. Quapropter illum ſequamur, ut ſit breviſſima: eo enim nomine, in quo omnia continebantur, merito uterque contentus fuit; & ut hic de majeſtate nihil minueret: & ut ille ambitioſus non videretur. Simili mediocritate in Epiſtola ad Principem uteris: ut negando id facere poſſe; quod Veſalius ad Carolum quintum ſcribens, pulchre obſervat; nec exiguus, aut negligens, nec adulator videberis. Nam aliud eſt munus, Epiſtolam ad illum dirigentis; aliud hiſtoriam omnibus narrantis; aliud ejus, qui vitam illius narrando, quibus eum poteſt modis poſt obitum laudare inſtituit, quum nec legere poſſit. Tum enim eo latior eſt ad laudationem via, quo minus ille poteſt intelligere ſe laudari,

Capvt CXXII.

Opes, an honor, præferenda.

QVæri autem ſolet, an cedendum potius honori; an fortunis omnibus? Sit ſenex (ut ego jam nunc ſum) falſo accuſatus, nec judices vindicent: ut vel transmigrandum ſit, ſi honori conſulere velis, atque omnia evertere, aut ſtando contumeliam ferre; quid agendum? Excuſat ſanę ætas: ſed non in Philoſopho, & ſapiente; nec ob levis exilij metum. Quid ſi fugiendo etiam, præter damnum, dedecus ſubeas, ut ferunt tempora? Deinde quomodo conſulam nepoti? Ergo propter ſpem immortalitatis, quieſcendum. Eſt enim, ut alias dixi, res infinita: Mutantur magiſtratus, & regna, & imperia; æternum manet in omnem ſpem. Propterea talibus quieſcendum eſt. Si hæc ſpes non adſit tranſmigrandi ſtatim, ſemper honeſtioribus conſulendum. Honeſtiora autem ſunt neceſſaria, & perpetua.

In

In reliquis honos præferendus eſt: ſed ſi fugiendo ſervare poſſis ſtirpem, conſidera quid illi magis conducat. Neque enim par eſt illos [liberos] deſerere; aut, ſi neque errarunt, neque peccarunt, tuis infortunijs affici. Vita enim tua tranſibit; illorum manet. Omnia iſta dedecora tempore obliterantur, & delentur; poſteri tui in tua patientia aut gloriabuntur, aut ſaltem ſtabunt, ac vivent. Imitare animalia bruta, ſed generoſa; quæ pro catulis ſuis ac prole pugnant: quanto magis, ſi te & illos ſervare poſſis? Sed ſi manendo idem periculum fuerit, ob contemptum, nec tunc tuis conſulueris. Æqua igitur lance hæc perpendenda ſunt. In univerſum: Pro ſe ipſo ſolo, honori; pro ſuis, utilitati (quandoquidem dedecoris ex alterius facto nemo particeps ſit) conſulendum eſt.

CAPUT CXXIII.

De gloria.

DUBIUM ſanè ſatis eſt, an melius illud λάθε βιώσας, ut dicebat. Epicurus ille, ſeu Epicureus fuerit. At qui gloriam præferunt, velut Plutarchus, ſcire debent, quid ſit gloria: neque enim aliter eam adipiſci poterunt, niſi noverint quid ſit. Et quamquam ab Ariſtotele definiatur, obiter tamen quaſi; a Cicerone autem (licet de ea duos conſcripſerit libros,) quum non eſſet ſui muneris, non adeo definiri potuit: cujus indicio eſt, quod plures de gloria tradidit diffinitiones, & etiam multas illius ſpecies fecit; quod recte definienti, minime conveniebat. Eſt ergo gloria, admirandæ virtutis celebris fama. Itaque opum nulla eſt gloria, neque roboris, nec honorum, neque magiſtratuum, ſed fucata; quoniam non ſunt virtutes hujuſmodi; unde etiam neque perennia. Virtus autem triplex: vulgaris,

ut

ut fortitudo militis legionarij; hæc gloriam non parit, ob multitudinem exemplorum: excellens, velut L. Petroſidij aquiliferi; nam etſi obrutus multitudine hoſtium, fortiterque pugnans, aquilam intra vallum, ne ea hoſtes potirentur, projecerit; non tamen fuit mors ejus cum gloria, quia multa talia exempla indies accidunt: [tertia, mirabilis;] nam Coriolani, Curtij, Coclitis, duorum Scævolarum admiranda ſunt fortitudinis exempla: ſed Criſpini gloria nulla, qui pro factione pugnavit, nec virtutem exercuit. Rurſus virtus duplex: in actu, velut fortium virorum; & in habitu, velut ſapientum; & juſtorum. Videtur autem gloria potius eſſe actus ſecundi, quam habitus ſolius: nam Ariſtides & Ptolemæus non celebrantur ob habitum; ſed quoniam alter juſtitia in exteros patriam decoravit; alter monumenta ſapientiæ ſuæ reliquit. Quum famam vero dico, apud multitudinem gloriam conſtare perſpicuum eſt: quum

vero

vero celebrem, ut conſtans ſit, atque diuturna, & cum affectu ac lætitia, atque gratulatione, qualis in Deorum ceremonijs, ſit neceſſe eſt. Quare nulla mors damnati, gloriam parere poteſt; (ſit quantumvis exculta innocentia, fortitudine, atque ſapientia;) quoniam cum exultatione eſſe non poteſt, neque jure celebrari, tametſi injuſta ſit damnatio. Sed ſufficit ei, qui ſic ut decet moritur, ne gloriam jam partam violet: velut Socrates, alijque multi, qui damnati publico judicio perierunt. Atque id ſatis eſt. Neque id mirum: quum gloria duobus conſtet; facto ipſo, quod in noſtra eſt poteſtate; & multitudinis aſſenſu, qui in aliorum. Vnde gloriam parare, non eſt noſtri arbitrij; ſine dedecore mori, in noſtra eſt poteſtate. Eas enim mortes, quanto injuſtiores ſunt, quia involuntariæ [aut injuſtæ] videntur, commiſeratio [tanto major] ſequitur; quæ contraria eſt e regione gloriæ: illa enim, ut dixi, exultat. Ergo ut glo-

gloriam conſequaris, neceſſe eſt fructum edere ſingularis virtutis; idque tempore, & loco; atque adeo plene, ut in hominum animis admirabilem illum affectum, & conſtantem pariat. Quo fit, ut etiam levium non ſit, oporteat: quamquam enim admirabilis ſit, levium, aut, ſi ſine deliberatione fuerit, exoleſcit ex animis hominum, & neque celebratur factum: quare gloria non eſt, ſed glorioſum factum, quod per ſe dignum eſt gloria, non tamen gloria ex illo conſequitur. Et certe hujus expreſſam habemus imaginem in Deo; unde Eccleſia optime decantat, Gloria in excelſis Deo. Eſt enim vel illius ſolius gloria, aut ſaltem multo præſtantior: ut differat tamquam immortale a mortali; & ut Solis lux, ab igne. Ergo gloriam ſequitur dilectio multitudinis, fides; ut honore dignum putet eum qui illã habet, ut Cicero ait (2 de Officijs.) Ideo fructus hic eſt inſignis virtutis optimus; & ſummum quod homini conſequi in hac vita conceſſum eſt.

CAPVT

CAPVT CXIV.

Quæſita circa gloriam.

IVRE autem merito quis dubitabit;(omiſſis his quæ ex ipſa conſequi ſolent commodis; velut potentia, amicorum copia: quæ etiam ampliora ſine illa ex opibus & alijs eſſe poſſunt) quid boni in gloria eſſe poſſit. Nam quod de me eam habeant opinionem, quod ad illos attinet, nihil intereſt meæ felicitatis; quod ad voluptatem meam, etiam falſo imaginari ſi velim, eadem ſequetur voluptas: ut nulla ſubjici ſolidæ felicitatis portio poſſit. An forſan quod velut in opibus, hoc differt vera opinio a ficta, quod hic habet imaginem vanam; ille tamquam lucem ex Sole firmam, & quæ ſubſtantiæ naturam quandam habeat: ita opinio percepta de gloria, quum ſubjectam habeat laudationem; amorem multitudinis,potentiam,ac memoriam, non ergo gloria neque in opinione noſtra (quia etiam ea

falſa

falſa eſſe poſſet;) neque in fundamento, celebratione (quoniam non noſtrum eſt;) neque in fructu (tum quia aliud eſt, tum quia ex alijs colligi poteſt;) ſed in ipſa opinionis ſubſtantia, cujus fundamentum id ipſum eſt. Quod vero quis moriendo laudatur, an ad gloriam pertineat, quum non ſit jam ad locum hunc, &c. determinare non pertinet. Forſan illud magis conveniet; in quo tandem differt gloria ab honore? Eſt autem gloria ſupereminens honor; nec eſt viventis ſemper, ut honos: & honoris latior eſt ſeges, velut opum, magiſtratus; gloria autem ob ſolam virtutem. Eſtque honoris proprium, beneficium, aut factum, aut quod ſperatur, aut pro exemplo habitum. Quaprorter honor eſt uniuſcujuſque, omnium autem ob id; gloria autem omnium, & ob id ſingulorum. Patet autem ex hoc, gloriam extingui, & augeri; ac minui factum, aut glorioſum perpetuo eſſe. Vnde multa quæ videntur invicem adverſari, in nullo diſcre-

crepant. An vero ad communem illam gloriam, quę inextinguibilis videtur, faciat aliquid, ſi adverſo caſu opprimaris, magnitudo & gloria adverſariorum, videtur ſane hoc probaſſe Cicero in ſecundo de Gloria, verſibus illis Homericis, ſub Ajacis perſona:

Hic ſitus eſt, vita iam pridem lumina linquens,
Qui quondam Hectoreo perculſus concidit enſe:
Fabitur hoc aliquis: mea ſemper gloria vivet.

Sed quoniam in hoc genere multa tradita ſunt alias (in libro de conſcribendis libris,) hucuſque dictum ſit.

CAPVT CXXV.

Quantum decipiamur circa finem.

PORRO circa finem noſtrum multa ſunt, in quibus homines invicem diſcrepant: & (præter leges) id peſſimum eſt, in quo multitudo convenit. Lex enim Dei cultum,

tum, & prolis curam, & in parentes obſequium, ac juſtitiam (quæ optima ſunt) ſuadet. At in reliquis cenſet vulgus meliora eſſe bona Fortunæ & corporis, quam animi; injuriam inferre, quam accipere; quum utrumque peſſimum ſit. Sed ſi quis etiam inter peſſima ordo eſt, pejus etiam eſt inferre injuriam, quam accipere. In hoc enim læditur corpus, & fortuna; in illo animus ſauciatur, & Deo inviſiſſimus. Similiter putant plenitudinem vacuitate, & otium laboribus; & multitudinem amicorum, quam paucitatem, potiora eſſe; & voluptate frui, quam abſtinere; & innumera ejuſmodi: & decipiuntur; dico etiam ſecluſa omni ſpe ſuccedentis vitæ. Itaque conſuluerim quietem agendam, nec fruſtra niti; quibus Fortuna favet, aut Genius, amplectendam occaſionem. Sed [hoc] non ob id magis dictum eſt, verum potius, ut homines in unoquoque negotio ſapientes ejus rei conſulerent: velut philoſophos de optimo ſtatu, qui eſt diu & incolumem

lumem vivere; medicum vero, quomodo hæc adipiſcantur. Nunc in utroque errant homines; & quoniam brevem voluptatem longo dolori præferunt; & putant ſine arte poſſe diu vivere, & incolumes; nec exiſtimant longævæ vitæ artem ullam peculiarem eſſe. Simili ratione conſules Iuriſconſultos pro litibus, aut emendis fundis; pluresque fabros, quum quid agendum eſt, quod ad illorum artem pertineat: ut ſit etiam non ſolum univerſalis finis neceſſaria dignotio, ſed & modi adipiſcendi, tum etiam uniuſcujuſque actionis. Etenim eſt errare circa finem, non ſolum in eligendo, & in adipiſcendo, ſed in ſciendo, ſcopum illum communem, qui propoſitus eſt pro adeptione omnium. Verum illud neſcire (quod præcipuum eſt,) te nolo, quæ maxima homines arbitrantur, nec eſſe [quidem] mediocria: dico regna, & potentiam. Nam reſpice tot Regum finem; & temporis brevitatem, in quo perierunt: meliuſque

liuſque de rebus tuis ſtatues; nec diſcruciaberis.

CAPVT CXXVI.

De παραδοξοποιοῖς: & faſcino.

EST etiam modus quidam quaſi ſupra naturam, & admirandorum effector: quem Galenus ſibi laudando tribuebat, παραδοξοποιὸν ſe vocari dicens; qui legum latoribus proprius eſt, mirabilia facere, mirabilique modo; tum etiam mirabiliora dicere. His convenit, præter perſuaſam multitudinem, quæ etiamſi non ſuccedat factum tuetur, &c. At ad civilem potentiam, eatenus, quatenus, &c. Regibus enim Principibuſque felicibus vanæ præſtigiæ favent plurimum, & decoræ ſunt. Sycophantiæ etiam conducunt ad tempus; plerunque tamen ad perniciem deducunt, ut de Sertorij cerva, & Syllæ ſimulacro Apollinis [memorant.] Nam dementavit eum, & ut crudeliter victorias exerceret, & fructus earum ſponte amitteret [Syl-

[Sylla.] Sic Piſiſtratus, ſic Minos infelices in felicitate, ira Deorum facti ſunt. Privatis autem perſonis generaliter talis opinio abeſt. Nam ſi fallat experimentum, in ludibrium res vertitur; ſi ſuccedat, obnoxius fit ſuperſtitionis apud ſacerdotes. Artificibus quoque invidiam parit; ut quibus lucrum his præſtigijs perit: vellentque omnia ad artis præcepta reduci; ſemperque de dolo ſuſpicantur. Omnibus præterea inviſum hoc genus eſt: quod ſi vera dicat, non ex hominum ordine eſt, ſed velut alienum; ſi falſa, ambitioſum, & mendax. In humanis enim optimum eſt, humana ſolertia mediocris, & ſumma artis ſcientia; ut maximæ exiſtimationis, ſcientia mediocris, ſumma ſolertia. Itaque bonum eſt habere, ſed occulere: omnia enim divina non ſolũ maxima ſunt, ſed optima. Profiteri enim talia, odioſum eſt, & maledictis obnoxium, atque periculoſum. Vt contra, perfectio ſumma quædam peculiaris partis in arte, honeſta & glorioſa;

rioſa; ut pulſuum in Galeno. Vmbram vero divinitatis incertæ præferre juvat eos qui infamia injuſta premuntur a populo, & qui plures habent inimicos. Vſus autem [ejus] eſt, quum naturalem inventionem occultare propoſuiſti, aut quum celerrime, apud turbā exiſtimationem quærere; vel quum quid importunius petitur; aut ſi conſulant quæ e re tua non ſunt, nec tamen quur nolis, dicere velis: in hujuſmodi caſibus religionem oppoſuiſſe tutum eſt, atque honeſtum. Eſt etiam quippiam divinitate minus, natura admirabilius, quod ex induſtria non vulgari proficiſcitur: quod nec diſſimulari omnino debet, nec promulgari. Cave autem, ne fungorum quorundam inſtar, pediculum habeas tenuem, & capitulum amplum. Eſt enim indecens, & non diuturnum, neque ſecurum. Sic qui tenuibus initiis volunt mirabiliter evehi. Forſan vero nec inutile erit gemmas quaſdam feliciores, aut prudentiam, aut gentes, ſi quæ ſunt, ſecum deferre;

ferre;& cum bene fortunatis verſari; & ſupplicationibus Veſtalium virginum, quæ tunc ſanctiſſimæ habentur, protegi. Videntur enim aliquid prodeſſe.

Faſcinum autem horum eſt, quum in eo excellant, [aut eos antecellant,] qui majora poſſunt: quum & ſectarum autores, tum alij, tam bene alliciant hominum mentes, & maxime profeſſores, ut illas omnino faſcinare videantur; & ut ipſos (his relictis quos ſciunt eſſe præſtantiores) ſequantur. Et hoc eſt de quo Galenus ſuis temporibus querebatur: quum id agant, ut omuium aliorum dicta irrideant & calumnientur; perpetuo vero contineant illos in ſui admiratione, atque exercitatione. Vnde etiam Maumethi cultores, & maxime in Aphrica, adeo in illius religione firmi ſunt. Eſt autem faſcinatio, res quædam inter mortalia ſupra naturam: quamquam hæc quæ ſola calliditate hominum fit, non ſit vera faſcinatio: illi enim deprehenſi & divitias & vitam & filios exponunt;

nunt; quod hi facere nolunt. Eſt ergo vera faſcinatio ſolum tum horum tum eorum qui natura divina præditi ſunt: de quibus paulo poſt dicemus. Eſt & tertium [genus] quorundam ad quoſdam, ob naturæ ſimilitudinem: quæ eſt quaſi poſita in medio omnium illorum, in amicitia, aut in quadam ratione in imperando. Vnde qui ad amicitiæ hoc genus apti ſunt, etiam ipſi faſcinantur; non ab omnibus, ſed ab aliquibus, qui plus poſſunt apud illos, quam illi ipſi. Hocque genus faſcini ad unam gentem ſolam extenditur. Eſt autem duplex: amoris & odij unaquæque. Et amoris quidem inſtrumentum præcipuum, ſunt verba etiam arte carentia. Cauſſæ autem utrorunque ſunt, Cœlum, & Natura inferior. Et non faſcinantur niſi corpora per ſe, & animæ imbecilles, tum quia minus munitæ ratione, tum quia parent corporibus.

CAPVT CXXVII.

De Axiomatibus.

CONSTITVENDA autem ſunt unamquamque diſciplinam tractanti quædam principia; quæ pro Axiomatibus ſunt habenda. Axiomatum præcipuum eſt, ut ſint generalia, clara, & certa: atque horum quædam ſpectant ad cognitionem, quædam ad operationem. Ea omnia potius caſus oſtendit, quam ratio. Ea propter hoc ſolum caput, & de Exemplis, imperfectum relinquetur; tamquam habitura incrementum indies.

1 Primum igitur Axioma eſt: ut credas multa in dies mutari, non ſolum res ipſas, (hoc enim nimis aſſiduum,) ſed etiam cogitationes hominum; &, (quod majus eſt,) tuam de negotio ipſo exiſtimationem. Propterea ne præceps ruas, niſi occaſio prætereat.

2 Secundum; auxilia paria debere eſſe malis: ut nec pro levi re, magnis

gnis exclamationibus, aut actionibus, aut defenſionibus utaris; aut in magna re, levibus.

3 Tertium: conſidera locum, leges, dominos, uſum, cum quibus negotium ſit, qualeſque fuerint; tuas vires, ætatem; inimicos, ſeu æmulos; fortunam in negotijs, demum cauſſam.

4 Quartum: tibi præfige felicitatem in Deo, & in virtutis operibus, & moderatione, & minori ſpe, quam jure ſperandum eſſet: & conſidera æternitatem, & longitudinem temporis, in qua everſi ſunt non ſolum Reges, ſed etiam ſtirpes eorum: & vitæ præſentis brevitatem; ut non doleas.

5 Tuta conſilia præpone majori expectationi; & utilia ambitioſis. Primum enim, etiamſi ſuccedat, quid eo indiges? Paucis enim deeſt ſumtus ad vitam; quod ſupereſt, tot modis evertitur, ut in malis plerunque reponi poſſit: Secundum autem, ſi præterita revolvas, nil omnino eſſe comperies.

6 Difficillimum omnium eſt tenere medium; dico Geometricum, non æqualitatis: ob id neceſſitas aliquando utilis eſt; quæ vel monſtrat quod utile eſt, vel excuſat, ſi erres.

7 Sed in reliquis ita te ante præpares, ut non poſſis errare. Quodſi neque hoc poſſis; maximum eſt, hominum mores agnoſcere, aut ex actis, aut ſtudijs. Qui enim veritati ſtudent, plerumque boni ſunt; qui ſimulant, peſſimi. Quomodo enim fidem habebis eis qui ſimulationem quæſtum eſſe putant; aut qui ex dolis vivunt? ſic & his qui ex paupertate ad ingentes divitias pervenere?

8 Artem tibi para occultam, ad ulciſcendum injurias graves, & omnino ſine cauſſa factas; non potum, ne ſortis verſuram facias, dum uſuram recuperare ſtudes; neque fulmen, ne te ipſum petimas; ſed dicas [vel diras] obnunciatas; aut, ſi non audes, per querelam ſignificatas: velut illud, Spero non defutu-

rum

rum divinum jus, ſi humano mihi uti non licet. Inde omnibus argumentis animam illius vexa, donec pœnas det, ſed cave ne maximam, rem ut ludum tractes. Ad eos enim convertatur ſolum, qui prorſus te evertere, & non etiam magno ſuo emolumento, ſtudent. Nam horum eſt vindex Natura occultior.

9 Cave ne te in Labyrinthum injicias: vel ubi exitus obſcurus ſit, vel nullus ſit; vel ubi procedendo regrediaris: velut qui ſervili officio funguntur, ut autoritatem adipiſcantur.

10 Res male cœptæ malum ferme ſemper finem ſortiuntur: nam ſi male terminantur, cadunt illi; ſi etiam bene, ſtulta confidentia audentius progrediuntur, & ruunt. Quin etiam non ſolum hoc ipſo ſunt difficiles & periculoſæ, quod multa deſint; ſed quod neceſſe ſit, vel neceſſitate agi, vel deficere judicium.

11 Vndecimum: ne verſeris cum æmulis tuis, aut invidis: (Nam tempus tandem occaſionem præbebit,

ut te evertant; ſi præoccupes, proditor videberis:) Neque cum his, qui natura ſeu moribus contrarijs ſunt velut tardus cum promto, bonus cum malo. Tractu enim temporis errabis ſæpe; & propriam naturam exues, nec alienam indues, quæ illi (ut reliqua vitioſa cum nobis nata) utilis eſt, aut ſaltem non adeo damnoſa. Etenim non minus errabit aſſuetus prompte agere, ſi differatur; quam meditate, ſi cogatur extemplo deliberare. Sed tamen in hoc majus eſt incommdum. Et quovis modo eorum fugies converſationem, cum quibus errores aut calamitates contingunt: ſeu enim manifeſta ratione id eveniat, ſeu quia genius tuus illius genium reformidat, male tibi ceſſura eſt.

12 Res præterea maxima in humanis eſt, quod dum homo poteſt, non experitur extrema, quia ſperat; quum deſperat, non amplius poteſt. Medium hoc inane captant improbi, lactantes te verbis, dum potes te tueri, aut ulciſci. Propterea, quum

res

res ſit violenta, niſi omnino ſecurum te reddant, pugnando fortiter aut depelles injuriam; aut conditionem tutam offerant; aut, ſi vincaris, non adeo pigebit te victum eſſe neque ita turpe erit: tum tu ludificando illos viciſſim, fidemque eis habere ſimulando, & verba dando, meliore conditione negotiaberis; quum ſaltem te credere ſperabunt: cui tu rei operam, quam diligenter poteris, dare debes; quum in hac parte nihil turpe ſit.

13 Quum vero actionum aliæ ſint propriæ animo, ut intelligere; aliæ corporis ſolius, ut ob gravitatem deſcendere; aliæ totius hominis, de his ſolis tractatio eſt, quod prima ad hanc referatur; de ſecunda autem omnino non conſideret liber hic. Operationum igitur quæ hominis ſunt, aliæ quidem ad animam & in ſe referuntur, de quibus etiam ſuperius dictum eſt, velut amare; aliæ autem extra tendunt, ut emere, decipere; & comprehenduntur ambo genera ſub actionis nomine. Ve-

rum primum non proprie eſt de quo inſtitutus eſt ſermo; ſed de ſecundo; tum factione; cujus duplex eſt ratio: Una, quæ ex nobis magis pendet; velut ambulare, canere, literas eradere; alia ex re ipſa; velut inſtrumentorum ſubtilium tractatio, ut horologiorum, & lapidum motio. In omnnibus ergo his tribus quicquid dure fit, ſi efficere coneris, vix a magno inconvenienti evades; ratione habita ſubjectæ rei: ideo conari non debes. Eſt enim regula generaliſſima; nec exceptionem patitur, niſi quum negotium fuerit cum avaro. Sed & tum non evades ſine jactura, niſi vi agas. At & vi agere, periculoſum eſt, ubi ſecundum leges vivitur.

14 In maximis rebus maxima auxilia proſunt, ut dicebat Hippocrates. Propterea alterum extremorum in his amplecti oportet: præcipue quum negotiũ eſt cum Principibus.

15 Qui non dat, aufert.

16 Si vis amari, ama. Ad Solomonem enim refertur.

17 Om-

17 Omnis homo ſervus (dico civili ſervitute) eſt: nam omnes ſuperioribus parere cogimur, præter Principes; inopes præterea his qui dant; divites, ut ſervent, operam præſtare: quæ ſemper major eſt, quo plus habent. Ob id Principum [ſervitus] adeo magna, ut niſi conſuetudo illam leniret, nemo laborem & tœdium ferre poſſet. Adoleſcens ergo qui libertatem habere dicit cupere ſe, peſſimus eſt; ac ſtatim in compedes conjiciendus; fame, verberibus, ac labore annuo [aut aſſiduo] macerandus. Quid enim aliud eſt, dicere ſe optare libertatem; quam ſine labore velle vivere, aleæ & furto deditum? qui quum honeſtam refugiat ſervitutem, carnifici pareat. Licet commutare ſervitutem, non optare libertatem: nam ſervitus optima eſt, honeſta, amabilis, cum ſpe certa præmij.

18 Eſt compendium temporis (quoniam fugere non poſſumus ne ſerviamus amicis profitentibus, &c. etiam in ſermone familiari) ut diſca-

mus aliquid, aut quid diſcendum non fuerit. Ergo in omnibus eſt quod diſcas, ſeu quod agas, ſeu non agas.

19 In nullis inutilibus tantum progrediaris, ut regredi non poſſis.

20 Denique cauſſa infelicitatis noſtræ, quod ad homines pertinet, ad hæc duo redigitur, ſcilicet errores noſtros, qui maxime proveniunt ex avaritia, ambitione, amore, odio; & inconſtantia quadam naturali; atque in pluribus etiam ignavia; qua vel non agimus, vel per alios agimus; ut fidès, autoritas, celeritas & cognitio deſiderentur: his fit, ut poſtmodum damna ſarcire cupientes, perfidia utamur. Vnde inviſi Deo & hominibus, neceſſe eſt ut ruamus.

21 Omnia demum ad hoc unum rediguntur, ut quantitatem noris omnium. Nam aut bona duo, aut mala duo, in quibus electio cadit; aut, quod facere vis, bonum & malum continet. Ergo qui quantitatem noverit, omnia, velut Apollo quidam,

dam, optime faciet: quia omnia ad duo rediguntur, aut ad unum, in quo duo, inter quæ electio cadit; licet vita noſtra multa habere videatur. Aberrant autem trifariam: vel quia conſultationem negligunt, ob animi perturbationem, præſertim voluptatis, iræ, vanæ ſpei, aut timoris inanis: vel quia negligunt conſultationem, ob inertiam, vel ob laborem: vel quia ſe ſcire multum putant: vel quoniam non tanti referre putant: aut quoniam non ſciunt quæ neceſſaria ſcitu forent; idque frequentiſſime accidit.

CAPVT CXXVIII.

De Geniis, Fato, Aſtrologia, & Fortuna.

HÆc igitur dicta ſunt, quantum Prudentiæ lumine inveniri poterat. Cæterum id ſupererat conſiderandum, an eſſet aliquid ulterius? Et certe omne id ad quatuor capita reduci poteſt: Genium, Fatum, Aſtra, & Fortunam. Et de his diverſo modo

modo inquirere decet: generaliter quidem de omnibus; an ſint cauſſæ noſtrorum eventuum? ſpecialiter autem, an omnium, puta, aut majorum, aut eorum tantum quæ ad noſtras non pertinent actiones; an omnibus hominibus conveniant? Nam Aſtra & Fatum aut ſunt omnium, aut nullius: Genius, & Fortuna forſan, ſolum quorundam. An omnino inevitabilia ſint? An plura, an omnia ſimul, an unum tantum ex his? Hoc autem ex præcedentibus manifeſtum fiet. Demum quomodo, ſi ſint? Neque hæc tractanda hic tamquam ex inſtituto; ſed ſolum ut ad deliberandi negotium pertinent. Ergo Fatum omnes Sapientes admiſerunt; ſed non ut rerum cauſam: verum quia res ita futuræ ſunt, ideo Fatum eſt: ut, quod ad noſtrum negotium attinet, nihil afferat commodi, vel impedimenti. De Fortuna haud dubium eſt, eſſe bonam & malam; & non ſolum in diverſis hominibus, ſed in eodem homine, ad regiones diver-
ſas,

ſas, & homines diverſos comparato: eoſque quibuſcum male convenimus, refugere oportet. Quamobrem illud Ægyptij Magi: Tua, ô Marce Antoni, Fortuna per ſe illuſtris eſt, & ſplendida: ſed Genius tuus, ut video, in omnibus hujus juvenis (Octavianum deſignabat) Genium reformidat: quare diſcede ab illo. Sed & idem homo, ad eoſdem comparatus, & in eiſdem negotijs diverſo tempore bene maleque fortunatus reperitur. Adeo ut conſulam hominibus ut fugiant has occaſiones. Franciſcus Galliæ Rex tempore noſtro cum Carolo Gæſare diu pugnavit: omnia ceſſerunt infeliciſſime; adeo ut in poſterum caute ſe gereret in negotijs. Obijt Franciſcus: ſucceſſit Henricus; juvenili animo: qui quaſi ulturus paternas injurias bellum multis in locis ſimul accendit. Viſus eſt primum fortunate id agere. Dicebat mihi Prorex Gallus apud Scotos: Rex noſter cognovit Fortunam eſſe feminam; baculo debere domari: verberatam tam-

tamdiu venturam in partes noſtras. Nolui contradicere. Viſus eſt vera dicere; & Fortuna illi favere: adeo ut quum per licita & illicita tranſiſſet, in apice felicitatis conſiſtere exiſtimaretur. Iterum non contentus hac aura, voluit denuo tentare Fortunam. Succubuit. Inde factus eſt amicus: affinitatem contraxit: digito (ut dici ſolet) cœlum tangere videbatur. In nuptiarum feſtis occiditur. Galliæ regnum ſeditione totum devaſtatur. Filius primus morbo perijt. De his ſatis. Quorum unum, ut dixi, nihil in hoc momenti habet, ſed ſolum prævidetur, quia futurum eſt; non futurum eſt, quia prævideatur. Alterum vitare, aut ſequi oportere docuimus: nullam certam rationem quærentes, quia incognita ſit; &, ſi cognita foret, infinita eſſet. Venio ad Genium. Illum fuiſſe puto: quia eſt mihi; fuit Socrati & Plotino manifeſte: exiſtimant Dioni etiam, ut alias dixi, affuiſſe; & Syneſio, tametſi Chriſtiano, & Epiſcopo; tum vero Cæſari,

& Auguſto, & Syllæ, Marioque, & Marco Antonio: An omnibus ſit, dubium eſt: ſicut & illud, An magnis ſolum viris adveniat; an, ubi advenit, eos eminere faciat ſuper alios. Hunc docere, & ſtimulis occultis impellere, retrahere, animos addere, inſtruere, certum eſt. Quamobrem, poſtquam non magnum eſt negotium, conſulere innocentiæ vitæ, ciborum continentia [aut abſtinentia,] benefactis, ſumma in Deum dilectione, tum juſtitia, atque ſtudijs (nullis precibus, nullis ſacrificijs: abſit enim hoc) experiri ſi quid in nobis ſit; quale inveni ego, cui fortuito præſto adeſſem, &c. Valeant divites cum ſuis opibus, & bene fortunati cum potentia tanta; juveneſque cum ſuis voluptatibus; hoc ipſum majus (ſi contingat) regnis fore exiſtimo. Nam ducem habere viæ, quum Deum ſincera fide colueris, tutum, in tantis tenebris, res non mediocris eſt. Noli exiſtimare, ut dixi, maxima, quæ nec ſunt mediocria. Reliquum eſt, ut
de

de Aſtrologia dicam: circa quam paullo plus eſt immorandum; quod celebre ſit illius nomen, & experimentis aliquibus confirmata ſit, nec naturali repugnet rationi. Igitur ſi cauſſis non indigeret ſecundis, fruſtra eſſent actiones noſtræ. Sin autem ad omnes cauſſas referatur, idem erit quod Fati principium: &c. deliberatio noſtra libera eſt igitur, non poteſt cogi. Videtur ergo Fatum ex duobus compoſitum: ex actione naturali, prout ab aſtris pendet; & voluntaria, prout a Deo. Quum ergo Cœlum non poſſit noſtris animis imperare, non poterit de futuris decernere quæ ex voluntate fiunt. Solum ergo Cœlum oſtendere poterit ea quæ ad cauſſam pertinent naturalem: velut quod non potero tranſire centum annos. Ab ortu ergo, uſque ad centeſimum annum, totum repoſitum eſt in poteſtate noſtra; atque id clarum eſt. Exitus autem violentos decernunt, per cauſſas importunas; veluti ſtultitiam, iram, impatientiam, ludos, laſci-

laſciviam; tum vero connexionem quandam quam habent cum aliorum geneſi. Veluti Sol eſt mihi dominus, oppoſitus Marti. Qui ſub Marte ſunt nati (hi autem violenti ſunt, atque ſicarij, ac latrones) me naturali odio proſequentur; audebuntque, &c. Quid aliud autem eſt periculum, quam naturale odium cum cauſſa audendi? quo perſeverante multæ occaſiones incidunt. Non ſunt ergo Aſtra cauſſæ eventuum, ſed præparationem, &c. Eventus autem fiunt ex errore, aut prudentia tractantium. Atque hæc conſentiunt experimentis, conſentiunt his quæ ſapientes dixerunt; conſentiunt etiam his quæ noſtra lex tradit. Propterea (exempli gratia) ſi hoc anno habuero Solem in Martis quadrato; in geneſi vero in oppoſito; refricabuntur cauſſæ periculorum, tam ex parte aliorum, quam mei: & juxta multarum cauſſarum concurſus, ad menſem ac diem, & horam uſque ſignificabitur occaſio; velut etiam in naturalibus.
An

An vero eventus futurus ſit, eorum quæ ſciuntur, talis exitus erit qualem nos eſſe volumus; quæ neſciuntur, erit, quoniam extra deliberationem ſunt, & tamquam cauſſæ naturales. Similiter & circa opes idem ferme contingit. Et cauſæ quidem quædam ſunt determinatæ ad præparationem, & eventus in conſilio repoſiti. Itaque & Aſtrologia ad hæc utilis erit, ad proſequendum & fugiendum: & nihilominus nec inutilis opera noſtra.

CAPUT CXXIX.

De divina natura.

PORRO præter hæc omnia divinum quoddam eſt in nobis; uni majus, alteri minus, non ſolum ex Theologorum ſententia, & Academicorum, ſed etiam Medicorum, ſcilicet Hippocratis, & Principis [Avicennæ:] quod quum liberatur a gravitate corporis hujus, non exiguum affert commodum, & per ſomnia, & vaticinationem, & pruden-

dentiam, ſive idem ſit Genius (quod non credo,) ſeu non ſit; idem ſecum bonam Fortunam affert; aut ſi malam effugere non poteſt, providentia præſtat. Plerunque utile eſt ad ſecuritatem, ad tranquillitatem, ad vitæ longitudinem. Cæterum cibaria prava, velut legumina, carnes ſalitæ, atque piſces ſimiliter ſaliti, pravus panis, vinum corruptum, vigiliæ, invita continentia, tantum abeſt, ut quod divinum eſt in nobis liberent, ut etiam illud fœdis imaginibus obturbent. Talis fuit vita multorum Eremitarum, atque Philoſophorum. Itaque nihil negligere expedit. Preces autem ad Deum (etiamſi homo per hæc præcepta profecerit,) ad inveniendum medelam infortunij, menſuram docent, quæ nulla arte tradi poteſt, nec humano judicio perpendi, in pleriſque etiam de finis deliberatione, in imperitis etiam modum: velut de Oratione B. Auguſtini, quadraginta diebus, nudis genibus, nondum prægustato cibo recitata,

plures

plures teſtimonium ferunt. Omnia hæc ex lumine in noſtram animam addito. Ideo cuncta ferme ſunt in nobis, quæ nos tamen in rebus ipſis, aut caſu eſſe putamus. Cauſſa autem cur hæc in imperitis non adeo poſſint, ut hæc operatio partim ex lumine, partim ex acquiſita animi ſapientia pẽdere videatur, eſt, ut reor, quod non recte in ſapientię contemptoribus lumen illud propagatur.

Caput CXXX.

Exempla.

1 Ioannes Pont. Max. hujus nominis XXII. plus reliquit theſauri non ſolum quam quivis alius Pontificum aut Regum, ſed etiam ſupra fidem. Quippe in pecunia centum octagies centies mille; in vaſis & coronis ſeptuagies centies mille aureorum coronatorum (quũ etiam eſſet exutus patrimonio,) ſatis ſuperque ad debellandos hoſtes omnes Chriſtianæ Religionis; ſi mens aut cor ſucceſſori non defuiſſet.

Neque

Neq; enim in alium uſum congeſta tanta pecunia fuit ab illo. Id autem ſola parſimonia, & optione. Vbi enim vacaret pingue aliquod ſacerdotium, optione permutabat: adeo ut trium aut quatuor ſacerdotiorum annuos reditus pro uno exigeret. Exempli gratia, Pontificatum reditus quatuor mille coronatorũ datur habenti Pontificatũ, trium millium: illum habenti duo millia quingenta: illum rurſus habenti mille ſeptuaginta. Adeo ut quandoque ex uno ſacerdotio quindecim millium coronatorum exigeret ex annuo reditu ſolito ſupra ſexaginta millia, ſex aut ſeptem factis permutationibus.

2 Exemplum aliud: Bernabos Barbovus Cremonenſis, quum vellet emere prædium intra pomœrium portæ Beatricis Mediolani, primum expectavit, ut illi vendere cuperent: deinde ſubjecit duos amicos qui ſe ſimularent emere velle. Vterque autem mediocre pretium, ſed alter minus offerebat, ipſe quoque, ſed etiam minus. Ita factum eſt, ut omnes

omnes deterrerentur tum multitudine emtorum, tum pretij vilitate; ipſe vero reſciſceret quanto plus ſimularent oblatum: nam non diſſimulabat ſe ſcire alterum, ſcilicet qui minus offerret. Vnde etiam ex illo conjecturam faciebat de alijs. Vnus vero eorum, tum ipſe cum alijs emptoribus, doloſe colludebat: donec hi quum viderent falſo jactare ſe illos de pretio, fidem non habentes eis, infra ſubſiſtebant. Atque ſic multo minore pecunia amicus alter, ejus nomine emit.

3 Aliud præſtans argumentum, quo uſus ſum. Quidam volebat mihi vendere agrum ccxx nummis: ego dare volebam ducentos, dicens non mihi futurum reditum quatuor pro centum. Ajebat ille, decem me habiturum. Tum ego, ut vel compos voti fierem, vel illius nequitiam coarguerẽ, dixi: Primum locabo emtum cc in ſingulos annos (ad novem uſque) pro octo: jam lucrifacis ultra id quod petis. Quum rurſus negaret, propoſui contraria ratione: Dabo

cxx

cxx & locabo novem annis, ad octo pro centum. Ita, quum & hoc renuiſſet, agnitus eſt illius doloſus animus. Porro plurimum juvat ut ſcias a quo emerint: nam tum vel a tabellione, quod tutiſſimum eſt, ſcire poteris, quanti emerint. Quo duce plurimum emolumenti habebis.

4. Quum domum Bononiæ emere vellem; nec venditor ſatis eſſet firma re, perſuaſit Iacobus Machellus, procurator litium, eruditus ac probus, mihi amicus, tribus illis quos vades pro portione obtulerat, ut quilibet in ſolidum conſtitueret: nam pro portione in ſolidum unum pro tota ſumma, grave illi in ſoli; dũ unumquemque, poſtquam jus reliquitur illi contra ſocios, tutius. Ita mihi conſuluit, ut pro uno tres haberem vades; & illi non plus quam ex ſpontanea oblatione gravabantur. Hæc autem ſunt peritiæ legum admiſta ſolertia.

5 Quum Iacobus Sancti Pauli captivus eſſet Ludovici Gallorum Regis, ejus nominis undecimi, adeo ſcite

ſcite illi reſpondit, ut & arces, & latifundia, & Equitum præfecturam meruerit, quamvis frater hoſtis ac proditoris Regis. Cur autem, vide apud Argentonum [Cominæum:] Ibidem videbis quomodo legatos Conventualis deluſerit. Eaque via (quod maximum fuit) captum Conventualem ſecuri percuſſit: ut nec profuerit illi fratris gratia nec fratrem ob id Rex reliquerit, nec Regi ob id ille venerit in ſuſpicionem.

6 Quum Petrus Nicolaus, Narnienſes Epiſcopus, Bononiæ Gubernator, negaſſet mihi petenti Phratriorum D. Dominici [Collegium, &c.] velle mea in medendo uti opera; ego vero ſcirem, eum antea pro alio rogaſſe: ſubriſi, quaſi nihili ducerem rem hanc; dixique, Nil referre: Id ſolum a me quæſitum (quod mea multum intereſſet,) eorum amicitia uti, ob librorum editionem longam inter nos familiaritatem, commodum publicum, ut diſcipulos docerem, re & verbis oſtenderam: meq; dignum exiſtimare Collegium illud

illud, propter nominis celebritatem, & multitudinem hominum: & incidiſſe in manus ejus, qui omni arte, induſtria, conatu curaſſet evertere autoritatem meam, & me loco excutere, quũ ferrent etiam vitæ inſidiatum: nunc illi datam eſſe occaſionem, ut hoc facto, & conſpiratione omnium medicorum praxin docerem, nec exercerem, eandemque eſſe rem, oppugnare nos, & tam ſævo hoſti ſubminiſtrare auxilia, quibus id facere poſſit. Appoſui autem ex induſtria ſermonem, &c. quo cum Principibus utendum eſt in querelis.

7 Quum adoleſcens e domo exiſſet, patri oſtendi, e re ſua eſſe, ut maneret; docuique cauſſas. Eo deduxi rem ad extremum. Si diffidit de re, vadem me præſto; & ſtatim oſtenſurus ſum, ſi, quod laboris pigeat, non redeat.

8 Bononienſes pueri formoſi ſunt, elegantes, & plerique optimi muſici, ut videantur omnibus Italiæ pueris præſtare: nec tamen ea conſequun-

tur bona, quæ multi alij longe inferiores, velut Mediolanenſes & Florentini, conſequi ſolent; ſcilicet ut fiant heredes dominorum, aut ſaltem partis alicujus hereditatis participes, aut ut opima adipiſcantur ſacerdotia, vel ut præficiantur opulentis adminiſtrationibus aut mercaturis, vel ut ad inſignem gradum virtutis aut dignitatem perveniant: quæ quatuor ſunt magnæ felicitatis in hac vita fundamenta. Cauſſa ergo eſt, primum avaritia parentum, & magiſtrorum: nam pueros illos locare ſolent, non ſecus ac domos. Vnde domini, tamquam ſoluto debito, nihil putant plus ſe debere; nec illos exigere aliud quicquam. Alia ratio eſt, voluptatis uſus: Quum enim a parentibus didicerint vivere in delitijs, amare nequeunt dominos, a quibus putant ſibi plus deberi libertatis, & voluptatum vitæ, quam a parentibus. Vnde domini, intelligentes, non ſe amari, ſed omnia ad lucrum dirigi, amare eos non poſſunt: illa vero omnia

ad

ad amorem vehementem pertinent. Tertia cauſſa eſt, quoniam jam effœtis viribus, ob muſicæ ſtudia nihil præclarum ad virtutem perficere ſuſtinent, aut poſſunt: unde dominis in gratiam arctamque conſuetudinem devenire nequeunt.

9 Quum aliquando ſanaſſem potentem virum: atque is in re juſtiſſima me pæne ad deſperationem compuliſſet, ubi obviam factus mihi eſt qui a ſecretis ejus erat, inquit, Cur non ad me potius ſcripſeras? ego te hac cura ſtatim liberaſſem. Quid fœdius? ſcripſeram ad dominum decies: hunc palam eſt interrupiſſe negotium: gloriabaturque. O miſeram illorum uſque adeo felicitatem! Sed defendi poteſt, diviſa eſſe munia, ut ex condicto privata intimis relinquantur. Ergo vides quomodo humanæ res agantur; & quæ rerum fortuna; & quid agendum. Ius jam eorum eſt, tum illis majorum. Sed ut reliqua peccata (ut reor) non æqualia in omnibus, ſed majora in ambitioſis, ignavis, & flagitioſis.

 10 Quum

10 Quum Regis Gallorum Legatus primum locum occupaſſet in Concilio Tridentino, Legatus Philippi Hiſpaniarum atque Indiæ Regis, ſedit ante ſcribam, nullo ordine, ex adverſo Legati Pontificis, ne alteri cederet. Quumque judicium præcedendi Pontifex devitaret, ne alterius Regis offenſam ſubire cogeretur; (quorum unus & amicus & potentior; alter jure prior, & alienato animo eſſe videbatur;) conſuluit Hiſpaniarum Regi, ut ſemper Epiſcopum mitteret, ſi Gallorum Rex Epiſcopum non miſiſſet, quod jure ſacerdotij præcedat Epiſcopus: aut ſi ille Epiſcopum, ipſe e Proceribus unum, ei ceſſurum jure ſacerdotij, non regni.

11 Quum legatus Epidaurienſium apud Turcas captivos quoſdam ut fugerent juviſſet, intercepto duce itineris periclitabatur. Dum recurriſſet ad purpuratum e primis, petijt, Vbi rem cum illo tractaſſet? reſpondente eo, In cubiculo; juſſit cuncta inverti. Itaque judicio ad purpu-

purpuratos relegato, conſuluit cæteris collegij ille, ut an verum eſſet indicium, ex conditionibus [cubiculi, &c.] quæreretur. Quum nihil eorum quæ prædixerat, inventum eſſet, palo infixus eſt; non ſolum ut delator falſus, ſed ut qui pecunia corruptus, facinus perpetraverit. Equidem & illud conſiderandum, quamquam falſo judicio oppreſſum, majore tamen in culpa illum fuiſſe, quam legatum.

12 Quæ mihi maxima detrimenta attulere, ſex fuerunt: Simulaſſe ſimplicitatem uſque ad vecordiam; Aſtrologiæ fidem adhibuiſſe: Ludus latrunculorum: Muſica: Liberis procreandis minus operam dediſſe: Caruiſſeque pædagogo.

13 Vincentius Toſcus Cæſenas, medicus & philoſophus, quum conſenuiſſet, opibus comparatis, uxorem duxit: Vt vero ad Venerem accenderetur, cibos paucos ſumebat, ſalaces, ut ova dura, avellanas ex ſaccharo, offaſque ex aromatibus, vocant Moſtacinos, vinique poten-

tis parum; experiebaturque commodiora: bulbos, carduos, tortas, caſeum, pineas ex ſaccharo: inde ſuppoſitis lectis juxta ignem. Sæpius enim per hiemem hæc agebat. Atque ita ſuſceptis duabus filiabus, unoque maſculo, ut ſe exhauriret, dum proli ſtudet, finem huic conatui impoſuit: novamque curam educationi adhibuit. Cuſtodia autem mirifica circa uxoris pudicitiam utebatur: quam & nactus fuerat probam, & elegerat fœcundam. Ita ſingulari hac induſtria vitam felicem duxit; & tres liberos (qui etiam nunc vivunt) continuata prole reliquit heredes, & divites: Vt diligentiæ nihil negatum ſit.

14 Quum Caraffa Cardinalis eligere nollet Angelum Medicen in Pont. Max. ſponſionem accepit CL. M. aureorum, ut ajunt, ſane CM. a Florentiæ Principe; quæ res ei exitio fuit; quum jam magnorum criminum accuſationibus urgeretur. Præſtabat vel liberaliter ſuffragia exhibere, vel non omnino exhibere: hoc ipſo

ipſo tutus; illo ſecurus, ob verecundiam tanti accepti beneficij.

15 Quod autem nulla potentia erroribus par eſſe poſſit; & quod ex hujuſmodi genere vitæ etiam Principes ruant, duorum Principum vita, inter cæteras, nos docet: una Lud. Sfortiæ, Ducis Mediolani, qui in carcere mortuus eſt; altera Ludovici XII Gallorum Regis. Ille dum fallere omnes vult, & a ſuis proditus, ab alijs deceptus, & oppugnatus: hic dum fœdere junctus Venetis, ipſos ambitioſe contracta cum alijs Principibus ſocietate, ſolus profligavit. Vnde illi & invidia, & jactura; & parum conſtantis animi opinio obfuit: ut, pari exemplo, ab omnibus alijs, perfidioſe in unum conſentientibus Mediolanenſi principatu privatus ſit, maxima jactura etiam in Regno accepta; ut Fr. Guicciardinus narrat in Hiſtoria legi digna.

CAPUT CXXXI.

De ſenum vita, pro exemplo.

QVONIAM hujus libri propoſitum eſt omnibus prodeſſe; longumque eſſet ſingula calamitoſorum genera deſcribere; hoc unum, quod diu vivendo neque Principibus ipſis effugere [licet,] pro exemplo deſcribemus. Nam ſeu Principi filij ſint, ſeu nepotes, ſeu alij heredes, ſeu nulli jure, ut Antiſtitibus, & his qui per electionem creati ſunt; contingit ut vel ab illis, qui hæreditati inhiant, aut qui rem totam in manu habent, ut ſolent Principes, velut dixi, unum habere, qui non contentus eo quod nimis habet, & plus habere quam poſſit, humanam conditionem ſecutus, habere vult; aut omnino, ſi vir ſit gnavus, qui cuncta per ſe efficere velit; ab omnibus irrideatur: quanto magis mediocris conditionis ſenex? Quod ſi ſenectuti orbitas & paupertas, aut morbus, aut vitium animi adjungatur, vel ſtultitia, nulla ſpes reſidua

eſt,

eſt, præterquam in morte. Nihil tamen prohibet ſenem, etiam pauperem, felicem eſſe, ſi filios bonos habeat, aut incolumis ſit, ac ſapiens. Ergo ſeni injuria gravis eſt, tum quod ea nullo ſuo merito infertur, tum quod ad ulciſcendum minus paratus eſt; &, ut dicebat Laberius,

Veterem ferendo iniuriam, invitas novam:

quod graviſſimum eſt in hac cauſſa, atque inevitabile malum, etiamſi ferre quamcumque injuriam paratus ſis. Moleſtum eſt ergo ferre: ſiquidem ira triſtis eſt, & magis dolor: ſpiritus autem triſtis exſiccat oſſa, ut Sapiens dixit. Tertium incommodum eſt ex contumelia, quod tui redduntur difficiles erga te; & pares te accuſant ut ſegnem; & inferiores te contemnunt, fiuntque contumaces: ut ea ætate non poſſis vivere.

Auxilium igitur a prudentia, patientia, potentia atque loco ſumendum eſt; ut velis vivere in bene inſtituta Republica. Ea eſt, ubi ſeni-

bus honos habetur. Olim felix vita [erat ſenibus] apud Lacedæmonios, & Romanos; contra miſerrima apud Athenienſes, cum ſua Philoſophia. [Felix] ergo Reſpublica, ubi per ſenes cuncta adminiſtrantur: Vbi autem petulantia viget, etiamſi magiſtratus juſtiſſimi ſint; quis cohibebit petulantiam horum; & quantumcumque leges ſeveræ proponantur, mille modis eas eludunt. Cogitatione vero patientiam indues: quum ejuſmodi inſolentes dignos miſericordia potius, quam ultione, exiſtimabis: nam cito in aliquam magnam calamitatem incident. [His] diebus adoleſcens lictor inſultabat aurigæ meo (anno MDLXX, Iunij initio) & ad portam terrebat equas, quæ carpentum quo vehebar, illudens equabus, quod paulo macilentiores eſſent; reprehendentibus publicanis. Iraſcebaturque mihi ex hoc auriga, quod cauſſam præberem huic injuriæ, quam receperam. Idem triduo poſt retulit, eundem lictorem interfectum.

ctum. Cogita ergo felicitatem eſſe in ſapientia; finis propinquitatem eſſe optimum, quum ad ingreſſum melioris vitæ ſpectet. Societatem ineas cum Philoſophis; non cum Grammaticis, aut Poetis. Neque etiam verum eſt quod Cæcilius in Hephæſtione dicit;

Tum etiam in ſenectute hoc deputo miſerrimum,
Sentire ea ætate eſſe odioſum ſe alteri.

Et illud Varronis initium deteſtabile: *Homo eſt bulla; eo magis & ſenex. Annus enim octogeſimus admonet me, ut ſarcinas colligam.* Quin potius Senecam audiamus, dicentem (Epiſtola 26.) *Viget animus in ſenecta, & audet. Hunc ait eſſe florem ſuum.* Et alibi: *Quemadmodum quod in mellis imo, dulciſſimum eſt; ita vitæ extrema pars iucundiſſima: in qua extinctis perturbationibus, ſuaviſſime ea frui licet.* Et Plato inquit; *Senectus ſi in hominem modeſtum & facilem incidat, minime laborioſa eſt; ſin contra, & ſenectus & iuventus his [moroſis & immodeſtis hominibus) difficilis eſt.* Et

quam-

quamquam pauperi ſenectus moleſtior ſit, non tamen maius eſt præſidium in divitijs, qaam quod perturbationibus carens, quietiorem vitam degat. Et in nono de Legibus, (juxta finem) *Senior non parvo intervallo anteponendus eſt, & apud Deos, & homines qui feliciter victuri ſunt. Cadi ergo ſeniorem a iuniore, & turpe eſt, & odio a Dijs habetur. Quemlibet ergo ſeniorem decet & re & verbo a iuniore coli; &, ſi maior ſit* xx *annis, velut patrem.* Ariſtoteles quoque ait (30 Ploblem 4.) *Seniores magis mente valent. Si ergo mens eſt quicquid boni homo habet, manifeſtum eſt, ſenem eſſe beatiſſimum; ſi ei honos habeatur, nec ab alijs inquietetur: Ei vero iure debetur* [*reverentia; ut idem teſtatur 9 Ethicorum, cap.* 11.

Quare tota res in nobis eſt, [ut habitationem inveniamus, amicos quæramus ſimiles. Multum enim proſunt, imo neceſſarij ſunt, ut [idem Ariſtoteles] ibidem docet, (8 lib. cap. 1.) Patria ergo, opes, amici, ſtudium in his quæ parte maxime valet, ſcilicet mente, non exercitatione

tione corporis, aut muſica; ſocijs Philoſophis, aut Theologis, præcipue ſenibus. Neque enim ſenex ſenem irridebit ob ætatem. Domeſtici acres ſint viri; partim ob tutelam, partim ob morum ſimilitudinem. Neque ſine horum cuſtodia umquam prodibis in publicum. Abſtinebis a vitijs, & diſſimilium converſatione, tum convivijs. Nam loca ipſa amœna numquam te irridebunt. Piſcatio, & etiam aucupium, voluptates honeſtæ ſunt. Latrunculis cum paribus certare [potes.] Ne tamen umquam res eruditioni, eruditionem ætati, ætatem moribus anteponas. Vteris pueris, ad ſervitutem. Promptiores enim ad munia, & a contemtu tui remotiores. Cum cæteris autem caveas loquacitatem (quæ ſenes reddit deſpectos, & nimis familiares) cum quibus verſaris; acris magis, quam levis. Principum & magiſtratuum gratiam promerearis magis, quam aucuperis. Quodvis dictum petulantis adoleſcentis ita calide & pertinaciter proſequa-

ſequaris, ut exemplo alijs ſit. Exerceearis aliquo in negotio, in quo præſtes omnibus. Solum etiam te delectare poterunt plantæ, lapilli, ectypa, figuræ, atque ejuſmodi; & propria ſtirps.

Vt vero (quod ſummum eſt) neque contemnaris, neque odioſus ſis, illum per quem omnia tractas, cave ne læſeris. Imperio, non conſilio, utitor. Spem cum re conjunge: ut donec vivas, plus habeat, quam te mortuo. Sed & inexſpectatis beneficijs, illius rem augebis.

CAPVT CXXXII.

Peroratio.

HÆc igitur de his dicta ſunt, quatenus ſcribi potuerunt: nam in opere ipſo ſunt conjunctiones, & comparationes, & occaſiones; & moderatio, quæ ex generalibus regulis habetur; & amicorum monita, & exempla eorum qui plurimum poſſunt, & qui ſunt prudentes, & uſus

uſus ipſe in omnibus dux. Quod etſi damno afficiaris, noli exiſtimare, te ob id non profeciſſe; aut hæc quæ ſcripta ſunt, non recte ſe habere. Etenim quidam adeo ſunt ſtulti, ut ſeipſos cum alijs perdant, ira, improbitate, ignorantia: quorum occurſum, converſationem, ac cum illis negotiationem prorſus fugere oportet. Sed tamen metuendum, eſt tibi, quum qui damnum intulit, ex damno lucri quid fecerit. Signum enim eſt, te non recte egiſſe. Memento autem in omnibus, ne immortalem rem, vel impetu animi, vel lenocinio præſentium bonorum, aut quæ ſperas, cum mortali ac volatili ulla ratione commutes. Plurimum autem juvant epiſtolæ Principum: in his enim plurima cognoſcuntur quæ hic ſcripta non ſunt: tum exercitatio horum præceptorum, atque uſus. Prodijt autem in publicum liber earum primus: in quo mediocria ſunt plura, quædam etiam bona valde, multa inſulſa. Hæc ſic dignoſces: Quæcunque ſcribun-

buntur a miniſtris magnarum rerum, & de rebus ſecretis, optimæ ſunt: Quæ de magnis rebus, etiam ab ijſdem, licet manifeſtis, ſunt etiam bonæ: Similiter & quæ a Principibus ad hujuſmodi viros. Oportet autem, ut dixi, etiam delectum habere: ut in quibuſdam exemplum actionis etiam ſumamus; in nonnullis modi agendi; in quibuſdam etiam ſolum excuſationis exemplum. Natura quoque ineptis, quum vel non totam artem didicerint, vel non ſenſim, ut in naturam tranſeat, vel non accurate eam quantum oportet tractarint; vel ſi omnino ſimplices fuerint, tantum abeſt ut profutura ſint hæc præcepta, ut ridiculi futuri ſint, & tum ob conſenſum, tum ob confidentiam majoribus damnis, atque turpiori dedecori obnoxij: Fruſtraq; accuſabunt hanc diſciplinam: cujus tamen utilitatem, quanta ſit, nos exemplo, quamdiu fuimus Bononiæ, oſtendimus, tametſi omnibus oppreſſi incommodis, multiſque infamiæ falſis notis, quũ omnia in contra-

trarium vertendo hoſtes longe lateque ſuperaverimus intra quinque menſium ſpatium; re & celeritate miraculo ſimilibus. Verum illud cogitare decet, quod hæc nō ut traduntur exerceri poſſunt, tum quia obſtant mores, conſuetudineſque, tum leges perperam editæ: & quod qui præſunt, non rem ex tua ſed ſua ſententia tractare volunt & cupiunt: & ob id ſæpe continget, ut niſi loco, tempori, tum vero rationi tractandarum rerum (quæ ſcribi nullo modo poteſt) te ipſum præceptaq; hæc accommodare noveris, fruſtratum te his, eademque inania eſſe exiſtimes. Quum vero hæc boni cauſa ſcripta ſint; nec fieri poſſit, quin optima etiam in malos uſus trahi queant, velut feliciſſime venena in ſalutaria medicamenta; quicunque (ſine neceſſitate ſumma) male his præceptis utetur, præter conſcientiam ſceleris, metum futurorum, & Adraſtiæ, ſciat, laxatis rationis & pietatis frenis, ſibi, & perturbationibus animi hoſtilibus indulgendo (quum

(quum cupido ſit infinita, mortales caſus varij & incerti, natura fragilis & imbecilla) male pereundum. Sunt præter hæc quædam quaſi conjuncta, & ad argumentum rei facientia, velut qui præferuntur libri de Antonini vita, ad oſtentationam ſcripti, quum illam maxime vituperent. Quorſum enim ſe adeo laudare, atque hæc ſcribere, quorum plurima manifeſte falſa deprehenduntur, ſi ſua latere voluiſſet? Ideo cum maxima cura legendi ſunt. Difficillimum eſt enim inter multa perperam dicta, paucula oportuna ſeligere. Sed & in privatis affectibus Muſica multum poteſt, & antiqua in mentem revocat, eandemque percellit, ſicut in publicis rebus flamma illa cœli, & Cometæ, generaleſque conſtitutiones, quæ mirum in modum hominum mores inſtitutaque mutant: & quæ ſequuntur ad illas, magna mole cogitantes incitantes, & vim inferentes. Memento etiam receſſuum, & reflexionum, tum redituum atque remiſſionum noſtrarum.

Quæ

Quæ vero extra & ſupra artem ſunt, tria ſunt præcipue: in naturalibus juveneſcere, in privatis negotijs, quod jam perijt aut prope eſt, oſtendere potuiſſe non perire; quod in medicina maximum eſſet: & in publicis rebus, fœdera ſancire, ut tuta eſſent ab utraque parte. Sed primum fucata ratione peragimus, vitam futuram pro præſenti ſubjicientes: eam quæ ſupereſt, diligenter cuſtodientes, filiorum cura, tamquam imagine noſtra, & gloria. Privatorum negotiorum Galenus jactat ſe modum quendam inveniſſe, (10 Artis curat. cap. 3.) Probo exemplum illud: ſed magna felicitate opus eſt, ut in hujuſmodi occaſiones incidas: & qualecunque fuerit, in tam ardua re laudo inventum; quando nil melius excogitari poſſit. Sed adeo multa requiruntur, ut vix e pluribus uni vel ſemel contingere poſſit. In publico fœdere quæſiti ſunt viri probi, communes amici, in quorum manibus arces pro pignore deponerentur: aut Reſpublicæ, qui-

bus

bus mercatores (ibi negotia habentes) pro magna ſumma auri ex utraque parte pollicentur. Sed difficile eſt integrum vírum invenire: & ſi ſit, etiam ut uterque ei ſe credere velit. Demum potentioris metus, vis diſcrimen non leve afferunt. Reſpublicæ quantum delinquant, novimus Romanorum exemplo, qui agrum, cujus judices eſſent, ſibi adjudicarunt: (Val. Max. lib. 7. cap. 3.) Sed & decernere longum, poſtquam per calumniam litigator negat prius a conventis diſceſſiſſe. Sed tamen melius eſt hoc, quam ſimplici juramento fidere. Eſt etiam quartum, ſed non abſolute deſperatum, verum difficillmum, quum indefeſſi hoſtes, & plures, ac potentes. Herculeus labor Hydra Lernæa repræſentatus: a quo vel vi, vel fatigatione, vel tædio, vel deſperatione, vel caſu vinci, etſi ſæpe viceris, neceſſe eſt: ut Troia a Græcis, Numantia a Romanis, & nos hic Bononiæ pertinacia hoſtis victores vincemur. Auxilium etiam Hydræ; exurendum eſſet caput, non ſolum

ſolum amputandũ. At nobis non licet. Quamobrem hujuſmodi viris eligenda eſt, ut dixi, civitas, in qua Princeps inhabitet. Alijs, qui primum non poſſunt, ſecundum non obſervarunt, non alia eſt via, quam non ulciſci, ſed ex inimicis amicos, & factionem (ut dixi) ſuſcitare. Sed primatum deponere oportet, & alteri cedere. Quorum duorum unum mihi non licet, ob dignitatem; alterum non poſſum, ob ætatem & ſtudia. In hujuſmodi occaſionem expectare melius eſt; interim remorari. Denique quamquam finis noſter hic non ſit, proximus tamen illi eſt, quem boni malique Principes, ac privati expetivêre; & in quo omnia, præter naturæ dona, bona conſtituta eſſe videntur; eſt Veneratio: ut contra continere hominum ſtudia in hoc difficillimum. Ob idque illa etiam difficillima. Venerãtur Deum & Principes, & familia bene conſtituta herum ſuum. Complectitur autem quatuor illa conjuncta & indiviſa ſimul; amorem, timorem, affectum

ctum naturalem, & opinionem maximam probitatis, ſapientiæ, atque potentiæ. Efficiunt autem venerationem maxime conſuetudo, religio, & juramentum. atque hæc ubi deſit, parum boni adeſſe poteſt: minus tamen obeſt Principibus. Hoc ipſum deeſſe quid timent? Poſt metum eſt amor. Exemplum amoris abſque veneratione, eſt parentum in filios. Verum ne illud forſan admireris, quod multa eſſe dixerim, quibus univerſum hoc negotium tribuatur, velut ſcientia animi, veneratio, perſuaſio, movere affectus, potentia, & tranquillitas: Id accidit dupliciter. Primum ut finis ipſe diverſa ratione accipitur: ideoque ut, modo illum adeptus fueris, nihil referre [putes:] veluti tranquillitas alia eſt habere quod velis, alia ut his quæ habes contentus ſis. Ita ergo duo erunt, quibus adipiſceris finem, prorſus diverſa, & pene contraria. Secundum: ut cauſæ ſint ordinatæ, atque perfectæ ſingulæ: velut ex ani-

animi ſcientia accidit ut affectus moveam; ex quo perſuaſio, ex perſuaſione veneratio, ex veneratione potentia; ex qua adeptio quorũ cunque atque tranquillitas. Optimum igitur eſt, unum ex hujuſmodi aſſequi. In reliquis imitare optimos Muſicos: qui tamdiu concinunt donec melodia ſtare utcunque poteſt, quum non poteſt, deſinunt; indignum putantes, vel alios corrigere, vel aliena culpa dedecus incurrere.

LIBRI DE PRVDENTIA CIVILI

FINIS.

ANT 1317 54P

Google

Digitized by Google

Digitized by Google

Digitized by Google

Digitized by Google